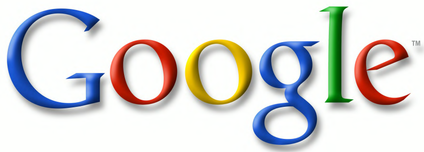
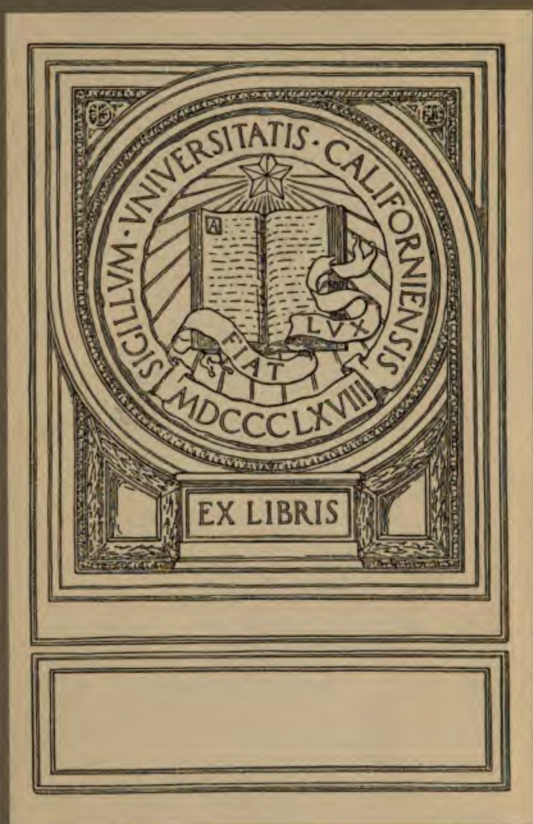

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

PHILIPPI MELANCHTHONIS

LOCI THEOLOGICI

AD

FIDEM EDITIONIS PRIMAE MDXXI.

IN

MEMORIAM

JUBILAEI HUIUS LIBRI TERTII,

DENUO EDITI

ET

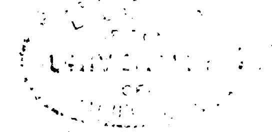
DISSERTATIONIBUS ALIQUOT HISTORICIS
ET LITTERARIIS

ILLUSTRATI

A

JO. CHRIST. GUIL. AUGUSTI,

S. THEOLOGIAE DOCTORE ET PROFESSORE IN UNIVERSITATE RHENANA.

LIPSIAE,
IN BIBLIOPOLIO DYKIANO
MDCCCXXI.

WH

PRAEFATIO.

Tria hoc anno praeterlapsa sunt saecula, ex quo primum lucem adspexit Philippi Melanchthonis liber, quem Lutherus „*librum invictum, non solum immortalitate, sed et canone ecclesiastico dignum*," judicavit; in quo Desid. Erasmus (Epist. Op. Basil. 1538. p. 991) „*dogmatum aciem pulcre instructam adversus tyrannidem pharisaicam*" cum admiratione et plausu agnovit; et quem denique (quae non ultima laus est!) Jo. Cochlaeus „*monstrum nocentissimum perniciosissimamque Sirenen,*" publica lamentatione declaravit. Saeculum tertium jam complent *Loci theologici,* in quibus doctrinae evangelicae primum systema traditur, et in quibus omnes veritatis evangelicae amatores genuinam ὑποτύπωσιν ὑγιαινόντων λόγων (II. Timoth. I. 13.) inveniunt.

Jubilaeum profecto hujus libri theologici tertium non minori a Theologis excipiendum plausu, quam Jubilaeum illud ecclesiasticum, cujus memoriam in honorem sacrorum emendatorum nuper egimus. Dignior autem nobis ejusmodi Jubilaei celebratio nulla videtur, quam illa, quod librum egregium, Nostratibus fere ignotum, denuo edamus et editione hac saeculari gra-

titudinem et devotionem animi erga immortalia magni viri merita testemur. Quam igitur nuper in Vita Melanchthonis a Joach. *Camerario* conscripta, nostris qualibuscunque curis edita, promiseramus novam Locorum theologicorum editionem, eam nunc, tanquam editionem jubilarem, in usum eorum, qui qualis ab origine Theologiae evangelicae fuerit forma, et quid hac in parte *Germaniae Praeceptori* (quo titulo Melanchthonem exornatum esse constat) debeatur, accuratius judicare volunt, paramus.

In primo Reformationis saeculo Loci Melanchthoniani in tanto honore et usu fuerunt, ut inde ab a. 1521 usque ad a. 1595 editionibus textus latini LXVII, et variarum versionum XXXII, repeterentur. In omnibus Theologorum manibus fuerunt; Scholae academicae et Gymnasia nullum aliud habuerunt enchiridion; Corpora quaedam doctrinae, publica auctoritate collecta, e. gr. *Misnicum* et *Pomeranicum*, symbolicum illis tribuerunt vigorem; adeoque multi ecclesiarum evangelicarum doctores in publicis concionibus et sermonibus sacris locorum communium fuerunt tractatores.

Ast vergente hoc saeculo Formulae Concordiae auctores ac patroni Theologorum Lutheranorum animos a Locis ita abalienarunt tantumque effecerunt, ut παιδείας τρόπος a Melanchthone introductus sensim sensimque desereretur. Hinc factum est, ut, si *Strobelio* fidem habemus, post annum 1595 ne una quidem nova locorum, vel textus latini vel versionis, pararetur editio (nam

repetitio editionis primae a. 1717 ab *Hermanno von der Hardt* curata pars fuit vastioris operis, nec in multorum manus venire poterat), utque liber olim communissimus et ab omnibus lectus nostris temporibus inter rariores sit referendus. Hoc pro certo affirmari poterit, apud Nostrates inter centum Pastores evangelicos, vel Candidatos, vel Studiosos S. Theologiae, vix tres reperiri, qui Locos vel legerint, vel oculis unquam adspexerint..

Ne igitur injuriam atque impietatem adversus ingentia Melanchthonis merita, quam olim Theologi Norimbergenses, Hassiaci, Anhaltini, Hospinianus aliique, Lutheranis exprobrarunt, continuare et repetere videamur, exoptata hujus Jubilaei tertii non praetermittenda erit occasio, sed iterum apud nos eadem forma introducendus erit Praeceptor Germaniae, qua ante hos trecentos annos omnium Evangelicorum primus Theologiam dogmaticam docere coepit.

Sed non solum ad recolendam beatissimam hujus viri memoriam prodit nova haec editio (quamvis haec sola caussa gravissima et justissima esset dicenda), sed vel maxime ob id, quod nostrum tempus Theologia vere biblica, qualis Melanchthoniana est, prae ceteris egere videtur. Ex crassissima ejus ignorantia et ex male intellectis nonnullis libri nostri assertionibus, ortum est illud multorum praejudicium, quo Melanchthonem *recentioris, quam vocant, Theologiae* (quam ille tamen ἀθεολογίαν potius dicturus fuisset) fautorem et patronum praesumunt. Omnis

ejusmodi praesumtio statim corruet, ubi intellexerint (quod vel lippientes agnoscent), quo principio nitatur Theologia Melanchthoniana, quosque et quo modo religionis christianae articulos, ut nunc dicuntur, fundamentales tractet.

Quod autem primam a. 1521. evulgatam nunc recudendam curaverimus editionem, id eodem, imo potiori adhuc, ut nobis quidem videtur, jure et consilio a nobis factum est, quo ante hos centum annos, in honorem saeculi tertii Reformationis *Hermannus von der Hardt*, Theologus Helmstadiensis famosissimus, usus est. Is enim in *Historia litteraria Reformationis in honorem Jubilaei a.* 1717. Francofurti et Lips. 1717. fol. P. IV. p. 28 seqq. archetypam Locorum editionem, quae jam *Leonh. Hutteri* temporibus rarissima fuit, quaeque nunc, praeter exemplaria pauca in Bibliothecis latentia, nuspiam invenitur, diligenter reiteravit. Dicit autem in Praemonitis p. 30. haec: „Rarissimum hoc Philippi monumentum, publica primae doctrinae evangelicae tessera, ab ipso Luthero tam insigni elogio plus simplici vice ornata, cujus memoria injuria temporum pene abolita, historiae litterariae Reformationis spectatissimum, in nostro hoc corpore historico selecto locum meruit Luthero proximum. Videre jam suis oculis nostra potest aetas, quod optavit Hutterus tam impense, quae fuerit conditio doctrinae evangelicae in Reformationis exordio, quoad omnia fidei capita. Damus hic genuinam et vivam frontem novi illius aevi, resuscitatae doctrinae vetustae, ut Reformatorum

pectus apertum inspicere intimamque mentis sententiam penetrare liceat. Nunc fas, summam doctrinae contemplari, quam orbis tum stuperet, quam Scholae tunc reformidarent: nunc fas, brevi complexu fundamenta tantarum rerum intueri cominus. Haec nostri aevi beatitudo, primos magnorum illorum negotiorum arbitros habere praesentes, coram cum illis disserere, origines veras institutorum et successuum ex illorum audire ore. Cum perierint hactenus haec praeclara monumenta, vaga in multis valuit conjectura, dubium passim judicium, fundamento destitutum. Nunc, sero etiam, tertii abinde saeculi exordio, redire ex longis tenebris vivos illos auctores, rerum istarum conditores, admirabile est historiae praesidium, jucundum veritatis adjumentum."

Ita ille. Nostris vero diebus accedit, praeter illam propriorem Jubilaei Melanchthoniani opportunitatem, novus ille et a conditione, qualis ineunte saeculo XVIII fuit, prorsus diversus Theologiae status. Hoc certe tempore, quo tot nova systemata dogmatica propullularunt, quo tales ac tantae in ipsis principiis conspiciuntur ἐναντιώσεις, quales ac quantae nunquam antea sunt manifestatae, et quo denique de arctiori utriusque Evangelicorum familiae conjunctione non solum cogitatur, sed serio etiam agitur; hoc, inquam, tempore, si quo alio, utilissimum erit, recurrere ad illum limpidissimum doctrinae nostrae evangelicae fontem, ex eoque haurire Theologiam veram, solidam, sobriam. Puram enim et genuinam in hac prima delineatione Evangelii doctrinam ex-

pressit Philippus, nullis scholasticis distinctionibus aggravatam, nullisque controversiis theologicis turbatam. Brevi summa exponit, quid in Theologo christiano et evangelico requiratur, veramque pietatem a Mysticorum somniis et phantasmatibus liberam egregie docet.

Ultima hujus libri retractatio uberiorem quidem, doctiorem et subtiliorem sistit rerum theologicarum expositionem, sed eam, quae a vestigiis aevi turbulentioris varioque modo exagitati non prorsus esset immunis, quaeque hanc ob caussam non omnium, ut primae curae, unanimem evangelicorum doctorum tulit plausum, sed τοις γνησιοις, ut dicti sunt acriores Lutheranae sententiae et formulae defensores, non uno displicuit nomine.

Editio igitur nostra primam atque originalem Theologiae Melanchthonianae repraesentat faciem, quae non solum per totam Germaniam, sed etiam apud Gallos atque Italos evangelicae veritatis amatoribus tantopere arrisit. Expressa est juxta repetitionem Hardtianam tanta fide, ut ipsos errores typographicos repetendos curaverimus. Horum tamen indicem subjunximus, ut ante ipsam lectionem statim corrigi possint.

Ne tamen sine aliqua dote in publicum emitterentur Loci, Dissertationes aliquot ad historiam atque argumentum eorum spectantes, subjecimus. Quantum in his b. *Strobelii* egregiis de historia litteraria Locorum meritis debeamus, et ipsi lubenter gratoque animo fassi sumus, et lectores attentiores, ex instituta comparatione, facile in-

telligent. In Dissertatione secunda duos locos: *de libero arbitrio* et *de coena Domini* ex editionibus secundae et tertiae aetatis integros apposuimus. Factum hoc in eorum lectorum gratiam et commodum, quibus non est plures editiones comparandi occasio atque opportunitas, quique tamen scire cupiunt, quo modo in hisce articulis nostro, quo vivimus, tempore quam maxime controversis, sententiam suam retractaverit atque immutaverit auctor. Huc quoque spectant, quas in Appendice dedimus, *notulae criticae*, quibus varietas tractationis, etsi levior, ex editionibus inde ab a. 1523—34 indicatur.

Ad lectionem itaque praestantissimi hujus libri omnes ac singulos veritatis evangelicae amatores sedulo invitamus; prae ceteris autem Vos, juvenes ornatissimos atque humanissimos, qui S. Theologiae studia Vestra consecravistis! Quod olim Cyprianus, quotidie Tertullianum suum legens, dicere solebat: *da mihi Magistrum!* hoc etiam Vobis in hoc Magistro Vestro contingat. Locos hosce communes nocturna versate manu, versate diurna. Agnoscite cum verecundia et gratitudine *magnum Theologiae nostrae Statorem*, cujus memoriam nulla delebit dies, cujusque immortalia merita quartum hoc, quod inchoamus, saeculum, magis magisque aestimabit. Loci nostri communes sint Vobis incitamentum ad largissimas et saluberrimas, quae in scriptis Melanchthonianis porriguntur, dapes. Hunc ducem in studiis Vestris et comitem Vobis eligite perpetuum. Pia atque fidelis Philippi anima in-

spiret Vobis sincerum illum eruditionis solidioris et veritatis amorem, et roboret pectora Vestra cum contra miseram incredulitatis et Scepticismi sterilitatem, tum contra Mysticismi syrtes tristesque paludes. Quod si Melanchthonis vestigia prementes ad ejus exemplar studia Vestra theologica institueritis, tunc veram *ὑποτύπωσιν ὑγιαινόντων λόγων* habebitis, tunc de religionis atque ecclesiae nostrae integritate et incolumitate, de litterarum sanctiorum prosperitate, et de animarum Vestrarum salute nunquam male actum erit!

Scriptum in Universitate Borussica Rhenana, eo ipso anno et mense, quo ante CCC annos Loci primum e prelo prodierunt.

CORRIGENDA

in textu Locorum theol.

P. 1	lin.	1.	inf.	post possit comma ponendum.
— 5	—	5	sup.	leg. propius pro: proprius.
— 6	—	5		post industria comma deleatur.
— 7	—	10	inf.	l. sint pro: sunt.
— 8	—	11	—	post ratione comma pon.
— 10	—	—	—	l. profanam pro: prophanam.
— 11	—	24	—	— appetitum — ad petitum.
— 12	—	15	—	— suam? Rursum pro: suam rursum.
— 12	—	28	—	— libera pro: libere.
— 15	—	9	sup.	— ambitionem p. arbitionem.
— 16	—	3	—	marg. Fictitia pro: Ficiiti.
— 16	—	8	—	— eliciendi pro: elicindi.
— 17	—	9	—	— hos tam pro: hostam.
— 17	—	13	—	— insincerum pro: in sincerum.
— 17	—	14	—	— elicitos pro: dicitos.
— 18	—	6	—	post libertas punctum ponatur.
— 19	—	7	inf.	l. contemnens pro: contemnet.
— 20	—	6	—	post esse singnum interrog. pon.
— 20	—	14	—	l. Pelagianam pro: Pelagianum.
— 20	—	15	—	ante potissimum comma deleatur.
— 22	—	3	—	post: impios, comma pon.
— 22	—	8	—	l. sui, ex philautia, or. pro: sui ex philautia or.
— 23	—	16	—	l. pueritia pro: puaritiā.
— 25	—	3	sup.	l. incomprehensibiles pro: incomprehensibilis.
— 25	—	19	sup.	l. coerceri pro: coherceri.
— 25	—	22	—	— — — —.
— 25	—	23	—	post receperunt inserendum est: eum.
— 27	—	4	inf.	— modo comma del.
— 30	—	9	—	l. infra, qui pro: nfra, iqui.
— 30	—	21	—	ante humanis inserendum: viribus.
— 31	—	2	—	l. sentias. Jam pro: sentias tam.

P. 31 lin. 6 inf. post commodi del. comma.
— 31 — 16 — l. fatuas pro: fatens.
— 31 — 19 — — fit pro sit.
— 32 — 5 — — absurdum pro: abturdum.
— 32 — 24 — — exhorret pro: exhorres.
— 33 — 12 — post bonas del. comma.
— 33 — 12 — l. proposita pro: propositae.
— 33 — 18 — l. mereamur pro: mercamur.
— 33 — 24 — l. exactam pro: exactum.
— 34 — 1 sup. l. eos, qui pro: eosq.
— 34 — 22 — l. salsuginis pro: sal suginis.
— 35 — 13 — — didicerunt pro: dedicerunt.
— 35 — 19 — — faciens pro: faciaus.
— 36 — 9 — — quascunque pro: quacunque.
— 36 — 32 — — deprehenderit pro: deprehenderint.
— 40 — 21 — — coacervemus pro: coaceremus.
— 41 — 11 — — humana pro: humanae.
— 42 — 3 inf. — ne quis pro: nequis.
— 42 — 8 — — qua pro: quae.
— 43 — 11 sup. — iis, qui pro: iisque.
— 45 — 9 — — καὶ λάβε τι pro: καὶ, λάβετι.
— 45 — 10 — — Huc pro: Haec.
— 45 — 17 — — alienius p. alienus.
— 46 — 8 — post Dei pon. comma.
— 46 — 22 — l. interminando p. inter minando.
— 47 — 8 inf. post justificantes pon. punctum.
— 47 — 24 — — celebremus del. comma.
— 48 — 20 — — ideo del. comma.
— 49 — 3 sup. l. utrum p. ut rem.
— 49 — 14 — post Lege pon. comma.
— 49 — 20 — — legi pon. comma.
— 51 — 6 — l. Inhumanum p. In humanum.
— 51 — 4 inf. — uxori p. uxore.
— 52 — 7 — — milliarem p. milliarem.
— 55 — 17 — post quaecunque del. comma.
— 57 — 4 — — sunt del. comma.
— 58 — 7 sup. l. in III. p. in I.
— 58 — 11 — — Quaeso p. Qaeso.
— 58 — 18 — post res del. comma.
— 58 — 22 — l. Pontifices p. Pontificis.
— 59 — 3 — l. abolendam p. abolendum.
— 59 — 6 — — Graeci p. graeci.
— 60 — 8 — post constitutiones pon. punctum.
— 61 — 7 — l. licet pro dicet.

P. 61 lin. 16 sup. l. vos pro: nos.
— — — 3 inf. — sordidum p. sordium.
— 62 — 8 — — habet p. habes.
— 62 — 30 — — Viden' p. Videri.
— 63 — 2 sup. — quae p. qua.
— 63 — 19 — post est pon. comma.
— 64 — 1 — l. urunt p. ierunt.
— 68 — 2 — — Christi p. Ghristi.
— 68 — 5 — post Evangelistarum del. comma.
— 70 — 2 — l. non p. Non.
— 70 — 13 — post eundem inserendum: modum.
— 70 — 15 — l. Syrophoenissae p. Sycophoenissae.
— 72 — 5 inf. — ut p. et.
— 73 — 17 — interpunge: est et judex: Christus S.
— 74 — 9 sup. post scriptura del. comma.
— 74 — 11 — — humana pon. comma.
— 74 — 15 — — peccati del. comma.
— 75 — 5 — — rectum del. comma.
— 75 — 9 — l. efficere p. officere.
— 75 — 23 — post testatur del. punctum.
— 76 — 18 — l. fit p. sit.
— 77 — 15 — — frementes p. fumentes.
— 79 — 7 inf. — velata p. velat a.
— 79 — 11 — post judicis pon. signum interrog.
— 79 — 18 — — Dominus del. comma.
— 79 — 27 — l. coercetur p. cohercetur.
— 80 — 16 — — adversatur p. advertatur.
— 81 — 3 sup. — nostram p. notram.
— 81 — 15 — post terrere inserendum: ac.
— 81 — 2 inf. — facere pon. signum interrog.
— 82 — 4 — — dictam p. semicolon:
— 82 — 10 — leg. ob pro: ab.
— 83 — 10 — — quae vis p. quaevis.
— 86 — 19 — l. si pro: se.
— 89 — 2 — — es ideo de victu p. et ideo devictu.
— 89 — 6 sup. — testantur, carnem p. testantur. Carnem.
— 90 — 4 — — et p. ei.
— 90 — 1 inf. — fides illa pro: fides, illae.
— 94 — 7 sup. post Israelitae pon. signum interrog.
— 94 — 16 — l. perisse undis pro: perissundis.
— 98 — 11 — — Viden' p. Vident.
— 99 — 9 inf. — dans p. dant.
— 101 — 2 sup. — accepta p. inaccepta.
— 101 — 21 — — ea, quae p. eaque.

P. 102 lin. 12 inf. leg. opulentus pro: opuleutes.
— 103 — 10 sup. l. Servatur p. Servator.
— 103 — 19 — l. contriturus pro: contributus.
— 107 — 9 — post sunt delendum: quia.
— 107 — 11 — l. cum pro: cur.
— 109 — 5 — post Veritas del. comma.
— 110 — 2 inf. l. inquirentibus pro: inquerentibus.
— 111 — 8 — l. feriatos p. ferratos.
— 111 — 13 — — Viden' p. Videri.
— 111 — 22 — — cupidissime pro: cupidissimi.
— 113 — 15 — — domitum pro: domi tum.
— 113 — 21 — — infrugifera p. in frugifera.
— 114 — 8 — — velut p. vehit.
— 114 — 12 — post respectu pon. comma.
— 115 — 9 — l. pene pro: bene.
— 115 — 23 — post constat pon. comma.
— 115 — 26 — l. excusaretis pro: excusaret is.
— 116 — 8 — — homo, num p. homo. Num.
— 117 — 6 sup. post Scholastici del. comma.
— 117 — 14 — — fide pon. comma.
— 118 — 5 — — ambigunt del. comma.
— 118 — 12 — — divinam pon. signum interrog.
— 118 — 17 — — credunt pon. comma.
— 118 — 22 — — credant pon. signum interrog.
— 118 — 31 — l. beneplacens pro: bene placens.
— 119 — 6 — — sit, timorem pro: sit. Timorem.
— 120 — 4 inf. — doceat p. docebat.
— 121 — 18 — — accepturum p. adcepturum.
— 128 — 1 sup. l. peccatores pro: peccatoris.
— 128 — 13 — post Zion pon. comma.
— 128 — 31 — — praeconium pon. sign. interr.
— 129 — 17 — l. ero pro: ore.
— 132 — 13 inf. — sola enim pro: solaenim.
— 132 — 18 — — coerceas p. coherceas.
— 135 — 12 — — velit p. vetit.
— 135 — 17 — — coerceantur p. cohercеantur.
— 138 — 8 — post rerum pon. signum interrog.
— 138 — 9 — — est pon. comma.
— 139 — 8 — l. consulto pro: Consulto.
— 139 — 13 — post Gaudet del. comma.
— 141 — 14 — l. σφραγῖδα pro: σφραγιδαί.
— 145 — 1 — post baptizasset del. comma.
— 150 — 9 — l. arrabo pro: erabo.
— 150 — 12 — l. atque p. at.

P. 150 lin. 50 inf. l. rapina pro: repina.
— 151 — 1 — post est pon. comma.
— 152 — 19 — l. auctor, Graecus pro: auctor graecus.
— 153 — 1 — — professores p. possessores.
— 155 — 8 sup. — efflictim (i. e. vehementer) pro: afflictim.
— 157 — 1 — post opinor pon. comma.
— 157 — 1 inf. — est del. comma.
— 157 — 1 — — Romae pon. comma.
— 158 — 4 sup. l. Quinam pro: Qui nam.
— 159 — 13 — post peccent pon. comma.
— 159 — 20 — post imperarint pon. comma.
— 160 — 7 — — scripturam pon. comma
— 177 — 3 inf. l. Abbatissa.
— 178 — 8 sup. — plane sit.
— 179 — 11 inf. — fit, pro: sit.
— 180 — 16 sup. — tranquillitas.
— 183 — 15 — post laudanda, comma del.
— 183 — 21 inf. l. cupiat.
— 189 — 11 sup. — potuit.
— 190 — 3 — post Scholis. pon. punctum.
— 191 — 11 — — accedit. punctum del.
— 191 — 23 — — praeposition: a. punctum del.
— 193 — 8 inf. l. Quare pro: Quam.
— 194 — 6 sup. — Camerarii.
— 197 — 13 inf. — nominatur.
— 202 — 16 — — loco pro: loc.
— 202 — 12 — — admiscentur.
— 202 — 3 — — scriptura, cum nominat cor,
— 203 — 18 — — injustis.
— 204 — 9 — post timeant, comma del.
— 205 — 1 sup. l. consulat quisque etc. comma post: consulat del.
— 205 — 11 — — laqueos.
— 205 — 15 — — universalis.
— 205 — 6 inf. — cavendis.
— 206 — 2 — — quia pro: quae.
— 207 — 18 sup. — nostris.
— 207 — 19 inf. post conferant, comma del.
— 207 — 7 — l. eadem:
— 208 — 5 sup. l. humana.
— 209 — 17 inf. — ingentes.
— 211 — 15 — — assentiens.
— 213 — 20 sup. — cavendis.
— 213 — 22 — — cogitaret.
— 218 — 2 inf. — Novi pro: Novis.
— 219 — 14 — post tenendus pon. comma pro: Semicolon.
— 220 — 17 — l. perterrefactus.
— 225 — 4 sup. — impetrat pro: impetunt.
— 226 — 19 inf. — σφραγῖδες.
— 233 — 21 — — Sacramenti.
— 234 — 20 — — pro nobis.
— 234 — 11 — — dijudicari.
— 235 — 8 et 10 sup. leg. fiant.
— 236 — 7 sup. — similitudinem.
— 238 — 19 inf. — applicetur.

CONTENTA.

PHILIPPI MELANCHTHONIS

LOCI COMMUNES

AD PRIMAM HUJUS LIBRI EDITIONEM a. 1521

DILIGENTER EXPRESSI.

PHILIPPI MELANCHTHONIS PRAEFATIO.

IUXTA PIO ATQUE ERUDITO VIRO

D. TILOMANNO PLETTENERO

PH. MEL. S.

Anno superiore, Paulinam Epistolam, quae Romanis inscripta est, enarraturi, *communissimos rerum theologicarum locos*, adeoque illius Epistolae farraginem ceu methodica ratione digessimus. Quae lucubratiuncula, cum in hoc tantum esset parata, ut Paulinae disputationis argumentum καὶ ἔλεγχον quam pinguissime iis indicaret, quos privatim docebamus: tamen nescio a quibus evulgari cepit, quorum mihi, quicunque tandem publicaverunt, studium magis, quam judicium probatur, nempe quod ita scripsissem, ut sine Pauli Epistola non satis intelligi posset, quid in

toto opere secutus essem. Nunc quia mihi non est in manu, libellum, propemodum publici juris factum, premere: visum est recognoscere ac sub incudem revocare. Desiderabunt enim pleraque accuratiorem disputationem, pleraque etiam limam. Porro quod ad argumenti summam attinet, indicantur hic *Christianae disciplinae praecipui loci:* ut intelligat Iuventus, et quae sint in Scripturis potissimum requirenda, et quam foede hallucinati sint ubique in re theologica, qui nobis pro Christi doctrina Aristotelicas argutias prodidere. Parce vero ac breviter omnia tractamus, quod indicis magis, quam commentarii vice fungimur, dum nomenclaturam tantum facimus locorum, ad quos veluti divertendum est erranti per divina volumina: dum paucis tantum verbis monemus, e quibus summa Christianae doctrinae pendeat. Non hoc ago, ut ad obscuras aliquas et impeditas disputationes a scripturis avocem studiosos: sed ut, si quos queam, ad scripturas invitem. Nam in universum non admodum aequus sum commentariis, ne veterum quidem: tantum abest, ut ullo meo longiore scripto velim quenquam a canonicae scripturae studio retrahere. Imo nihil perinde optarim, atque si fieri possit

Christianos omnes in solis divinis literis liberrime versari et in illarum indolem plane transformari. Nam cum in illis absolutissimam sui imaginem expresserit divinitas: non poterit aliunde, neque certius, neque proprius cognosci. *Fallitur, quisquis aliunde Christianismi formam petit, quam e scriptura canonica.* Quantum enim ab hujus puritate absunt commentarii? In hac nihil reperias non augustum: in illis quam multa, quae a Philosophia, ab humanae rationis aestimatione pendent, quae cum judicio spiritus prorsus ex diametro pugnant? Non sic detriverant τὸ ψυχικὸν scriptores, ut nihil nisi πνευματικὰ spirarent. Ex *Origene* si tollas inconcinnas allegorias, et philosophicarum sententiarum sylvam, quantulum erit reliquum? Et tamen hunc auctorem magno consensu sequuntur Graeci, et ex Latinis qui videntur esse columnae, *Ambrosius* et *Hieronymus*. Post hos fere quo quisque recentior est, eo est insincerior, degeneravitque tandem disciplina Christiana in Scholasticas nugas, de quibus dubites, impiae magis sint, an stultae. Breviter, fieri nequit, quin cauto etiam lectori saepe imponant humana scripta. Quod si omnino prophetia et afflatus quidam est, cognitio sacrarum rerum: cur

non hoc literarum genus amplectimur, per quod illabitur spiritus? An non omnia sui sermonis opera Deus efficit? Multa enim docebit scripturarum usu spiritus, seu, ut Johannes ait, unctio, quae quantavis humani ingenii industria, non queat adsequi. Nos certe non aliud agimus, quam ut eorum, qui in scripturis versari volent, studia utcunque juvemus. Id si non videbitur praestare libellus, pereat sane. Nihil enim mea referre censeo, quid de publico opere publice judicetur.

LOCI COMMUNES

SEU

HYPOTYPOSES THEOLOGICAE.

Requiri solent in singulis artibus loci quidam, quibus *artis cujusque summa* comprehenditur, qui scopi vice, ad quem omnia studia dirigimus, habentur. Quod in Theologia veteres quoque secutos videmus, *parce quidem ac sobrie.* Ex recentioribus vero *Damascenum* ac *Longobardum, inepte utrumque. Nimium* enim *philosophatur Damascenus, Longobardus congerere hominum opiniones quam Scripturae sententiam referre maluit.* Et quanquam nolim immorari studiosos, ut antea dixi, hoc genus summis: tamen prope necessarium duco, *indicare saltim, e quibus locis rerum summa pendeat;* ut quorsum dirigenda sunt studia, intelligatur. Sunt autem rerum Theologicarum haec fere capita:

Deus
Unus
Trinus
Creatio
Homo, Hominis vires,
Peccatum
Fructus peccati, vitia.

Poenae
Lex
Promissiones
Instauratio per Christum,
Gratia
Gratiae fructus
Fides
Spes,
Caritas
Praedestinatio
Signa sacramentalia
Hominum status
Magistratus
Episcopi
Condemnatio
Beatitudo

In his ut *quidam prorsus incomprehensibiles* sunt: ita rursus sunt quidam, quos universo vulgo Christianorum compertissimos esse Christus voluit. *Mysteria divinitatis rectius adoraverimus, quam vestigaverimus.* Imo, *sine magno periculo tentari non possunt:* id quod non raro sancti viri etiam sunt experti. Et carne filium Deus Opt. M. induit, ut nos a contemplatione majestatis suae, ad carnis, adeoque fragilitatis nostrae contemplationem invitaret. Sic et Paulus ad Corinthios scribit: Deum per stultitiam praedicationis, nimirum nova ratione velle cognosci, cum non potuerit cognosci in sapientia per sapientiam. Proinde *non est, cur multum operae ponamus in locis illis supremis, de Deo, de unitate, de trinitate Dei, de mysterio creationis, de modo incarnationis.* Quaeso te, *quid adsecuti sunt jam tot seculis scholastici Theologistae, cum in his locis solis versarentur? Nonne in disceptationibus suis,* ut ille ait, *vani facti sunt, dum tota vita nugantur de universalibus, formalitatibus, connotatis, et nescio quibus aliis inanibus vocabulis? Et dissimulari eorum stultitia posset, nisi Evangelium in-*

terim et beneficia Christi obscurassent nobis illae stultae disputationes. Jam, si libeat ingenioso mihi esse in re non necessaria, *facile queam evertere, quaecunque pro fidei dogmatis argumenta produxerunt,* et in his quam multa rectius pro haeresibus quibusdam facere videntur, quam pro catholicis dogmatis?

Reliquos vero locos, *peccati vim, legem, gratiam, qui ignorarit: non video quomodo Christianum vocem. Nam ex his proprie Christus cognoscitur.* Siquidem *hoc est Christum cognoscere, beneficia ejus cognoscere: non, quod isti docent, ejus naturas, modos incarnationis contueri.* Ni scias, in quem usum carnem induerit, et cruci adfixus sit Christus: quid proderit ejus historiam novisse? An vero medico satis est, novisse herbarum figuras, colores, liniamenta? Vim scire nativam nihil refert? Ita *Christum,* qui nobis remedii, et ut scripturae verbo utar, salutaris vice donatus est, *oportet alio quodam modo cognoscamus, quam exhibent scholastici. Haec demum Christiana cognitio est, scire quid lex poscat, unde faciendae legis vim, unde peccati gratiam petas, quomodo labascentem animum adversus daemonem, carnem, et mundum erigas, quomodo adflictam conscientiam consoleris. Scilicet ista docent scholastici? Paulus* in Epistola, quam Romanis dicavit, cum doctrinae Christianae compendium conscriberet, *num de mysteriis trinitatis, de modo incarnationis, de creatione activa, et creatione passiva, philosophabatur?* At quid agit? certe *de lege, peccato, gratia, e quibus locis solis Christi cognitio pendet.* Quoties Paulus optare se testatur fidelibus locupletem Christi cognitionem? *Praevidebat enim fore, ut relictis salutaribus locis, animos converteremus ad frigidas et alienas a Christo disputationes.* Itaque nos aliquam delineabimus eorum locorum rationem, qui Christum tibi commendent, qui conscientiam confirment, qui animum adversus Satanam erigant. Plerique locos virtutum et vitiorum tantum in scripturis requirunt; sed ea observatio

Quorum cognitio Christiano necessaria.

Philosophica magis est, quam Christiana. Quod cur ita dicam, paulo post intelliges.

DE HOMINIS VIRIBUS ADEOQUE DE LIBERO ARBITRIO.

Scripsere de libero arbitrio *Augustinus et Bernhardus:* et ille quidem sua posterioribus libris, quos adversus Pelagianos edidit, multipliciter retractavit. Bernhardus non est similis sui. Sunt hac de re etiam apud graecos quaedam, sed sparsim. Ego, quandoquidem *non sequar hominum opiniones:* Et simplicissime et planissime rem exponam, quam fere *obscurarunt autores, tum veteres, tum novi:* quia *sic interpretabantur scripturas, ut simul vellent tamen rationis humanae judicio satis fieri.* Parum civile videbatur docere, necessario peccare hominem: crudele videbatur, reprehendi voluntatem, si non posset se a vitio ad virtutem convertere. Ideo et *plura viribus humanis, quam par erat, tribuere,* et mire variarunt, cum rationis judicio viderent ubique refragari scripturas. Et in hoc quidem loco, cum *prorsus Christiana doctrina a philosophia et humana ratione dissentiat;* tamen *sensim irrepsit philosophia in Christianismum,* et receptum est impium *de libero arbitrio* dogma, et obscurata Christi beneficentia per prophanam illam et animalem rationis nostrae sapientiam. Usurpata est vox *liberi arbitrii,* a divinis literis, a sensu et judicio spiritus alienissima, qua videmus sanctos viros non raro offensos esse. Additum est e Platonis philosophia vocabulum *rationis,* aeque perniciosum. Nam perinde atque *his posterioribus ecclesiae temporibus Aristotelem pro Christo sumus amplexi;* Ita statim post ecclesiae auspicia, *per Platonicam philosophiam Christiana doctrina labefactata est.* Ita factum est, ut *praeter canonicas scripturas nullae sint in ecclesia sincerae literae.*

Vox liberi arbitrii.

Redolet philosophiam, quidquid omnino commentariis proditum est.

Ac primum quidem in describenda hominis natura *non habemus opus multiplicibus philosophorum partitionibus:* Sed paucis in duo partimur hominem. Est enim in eo *vis cognoscendi*, est et *vis, qua vel persequitur, vel refugit, quae cognovit.* Vis cognoscendi est, qua sentimus, aut intelligimus, ratiocinamur, alia cum aliis comparamus, aliud ex alio colligimus. Vis, e qua adfectus oriuntur, est, qua aut aversamur, aut persequimur cognita. Hanc vim alias *voluntatem*, alias *adfectum*, alias *appetitum* nominant. Non puto magnopere referre, hoc loco separare sensus ab intellectu, quem vocant, et ad petitum sensuum, ab adpetitu superiore. Nos enim de superiore loquimur, hoc est, non modo de eo, in quo fames, sitis, et similes brutorum adfectus sunt; sed de eo, in quo amor, odium, spes, metus, tristitia, ira, et qui ex his nascuntur affectus, insunt, ipsi *voluntatem* vocant. Cognitio servit voluntati. Ita *liberum arbitrium* novo vocabulo vocant *conjunctam voluntatem cum cognitione seu consilio intellectus.* Nam perinde, *ut in republica tyrannus, ita in homine voluntas est, et ut senatus tyranno obnoxius est, ita voluntati cognitio:* ita ut, quanquam bona moneat cognitio, respuat tamen eam voluntas, feraturque adfectu suo, ut posthac clarius explicabimus. Rursum *intellectum cum voluntate conjunctum*, vocant *rationem*. Nos neque rationis, neque *liberi arbitrii* voce utemur: Sed hominis partes nominabimus *vim cognoscendi*, *et vim obnoxiam adfectibus*, hoc est amori, odio, spei, metui, et similibus. Haec oportuit monere, quo facilius postea indicari posset legis ac gratiae discrimen: Imo quo certius etiam cognosci posset, *num quae sit penes hominem libertas.* Et in hac re mirum est, quam operose versati sint tum veteres, tum novi. Nos, si quis haec calumniabitur, libenter et fortiter tuebimur nostra. Volui

Duae hominis partes intellectus et voluntas.

enim modo pinguissime declinare hominem, et videor mihi, quantum omnino retulit, de hominis partibus dixisse.

Pertinet autem ad vim cognoscendi *lex*, id est, *cognitio faciendorum:* Ad vim affectuum, *virtus, peccatum. Libertas* non dicitur proprie cadere in partem cognoscentem: verum ea voluntati obtemperans, huc aut illuc rapitur. Est autem *libertas*, posse agere, aut non agere, posse sic aut aliter agere. Itaque in quaestionem vocatur, *sitne libere voluntas, et quatenus libera sit?*

Num voluntas sit libera.

RESPON. Quandoquidem *omnia quae eveniunt, necessario* juxta divinam praedestinationem *eveniunt, nulla est voluntatis nostrae libertas.* Paul. ad Rom. XI. Quoniam ex ipso, et in ipso etc. Ad Ephes. I. Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae. Matth. X. Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro. Obsecro quid hac sententia clarius dici potuit? Proverb. XVI. Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum. Et rursus XX. A domino diriguntur gressus viri, quis autem hominum potest intelligere viam suam rursum XVI. Cor hominis disponit viam suam. Dominus autem dirigit gressus eius. Hiere. X. Scio domine, quod non est hominis via eius, nec viri est, ut dirigat gressus suos. Praeterea idem docent divinae historiae. Gen. XV. Necdum completae sunt iniquitates Amorreorum. In secundo capite primi libri Regum: Et non audierunt vocem patris sui, quia voluit dominus occidere eos. Quid similius casui fortuito, quam quod Saul abit, quaesiturus asinas, et ungitur a Samuele, inauguraturque regno? Rursum in primo regnorum, cap. X. Abiit cum Saule pars exercitus, quorum tetigerat corda Deus. In tertio regnorum, cap. XII. Non acquievit Rex populo, quoniam aversatus fuerat eum dominus, ut suscitaret verbum suum, quod locutus fuerat in manu

Ahiae Silonitae ad Hieroboam filium Nabath. Et quid aliud in nono capite, et XI. ad Romanos Paulus agit, quam ut *omnia, quae fiunt, in destinationem divinam* referat? Abhorret ab hac sententia judicium carnis, seu rationis humanae: contra, amplectitur eam judicium spiritus. Neque enim vel timorem Dei, vel fiduciam in Deum certius aliunde disces, quam, ubi imbueris animum hac de praedestinatione sententia. An non eam ubique in proverbiis inculcat Salomon? ut alias timorem, alias fidem doceat. An non inculcat eam in eo libello, cui Ecclesiastae titulus est? Multum enim omnino refert ad premendam, damnandamque humanae rationis tum sapientiam tum prudentiam, constanter credere, *quod a Deo fiant omnia.* An non hoc uno loco efficacissime consolatur discipulos Christus, cum inquit: Omnes capilli capitis vestri numerati sunt. Quid igitur, inquies, nullane est *in rebus,* ut istorum vocabulo utar, *contingentia,* nihil *casus,* nihil *fortuna? Omnia necessario evenire* scripturae docent. Esto, videatur tibi esse in rebus humanis *contingentia,*, judicio rationis hic imperandum est. Sic Salomon, cum in praedestinationis cogitatione versatus esset, inquit: Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum quae sub sole fiunt. Sed ineptus videar, qui statim initio operis de asperrimo loco, *de praedestinatione* disseram. Quanquam quid attinet in Compendio, primo an postremo loco id agam, quod in omnes disputationis nostrae partes incidet? Et cum *de libero arbitrio* omnino primo loco agendum esset: qui potui dissimulare *sententiam scripturae de praedestinatione, quando voluntati nostrae libertatem, per praedestinationis necessitatem adimit scriptura?* Quanquam non omnino nihil puto referre; statim pueriles mentes hac sententia imbui, *quod omnia eveniant, non juxta hominum consilia et conatus, sed juxta Dei voluntatem.* An non hoc Salomon in illis gnomis

suis, quas pueritiae scripsit, statim a principio monet? Et *quod asperior paulo sententia de praedestinatione vulgo videtur: debemus illi impiae Sophistarum Theologiae, quae sic inculcavit nobis contingentiam et libertatem, voluntatis nostrae, ut a veritate scripturae molliculae aures abhorreant.* Proinde ut iis etiam consulamus, quibus haec duriora videntur, quae de praedestinatione diximus: ipsam *voluntatis humanae naturam* propius contemplabimur, ut intelligant studiosi, *non modo in re theologica falsos Sophistas, sed et in naturae judicio.* Dicemus autem de praedestinatione paulo post suo loco, revellemusque quam licebit brevissime, quae *hac de re impie commenti sunt Sophistae.* Vallam ait *Eccius*, quod scholarum sententiam de libero arbitrio confutarit, plura voluisse scire quam didicisset, scilicet *egregie festivus nugator.* Quod si idem nobis objecerint istae lamiae, *versari hominem grammatistam in re theologica*: Quid responderimus, nisi, ut ne ab auctore rem aestiment? Nunc enim non referre, quid profiteamur, sed utrum vera sint quae docemus, an contra. Neque vero a nobis aliena censeri debet rerum sacrarum possessio, nisi non sumus Christiani: quandoquidem *communis omnium esse debet Christiana disciplina.*

Ridiculum scomma Eccii de Valla.

I. Quod si voluntatis humanae vim, pro naturae captu aestimes: negari non potest juxta rationem humanam, quin sit in ea *libertas* quaedam *externorum operum*, ut ipse experiris in potestate tua esse, salutare hominem aut non salutare, indui hac veste vel non indui, vesci carnibus aut non vesci. Et in hanc *externorum operum contingentiam* defixerunt oculos *philosophastri*, qui libertatem voluntati tribuere. Verum quia *Deus non respicit opera externa, sed internos cordis motus*: ideo scriptura nihil prodidit de ista libertate. *Qui externa et personata quadam civilitate mores fingunt, hujusmodi libertatem docent*, nempe *philosophi ac recentiores theologistae.*

II. Contra *interni adfectus, non sunt in potestate nostra.* Experientia enim usuque comperimus, *non posse voluntatem sua sponte ponere amorem, odium, aut similes adfectus:* sed *adfectus adfectu vincitur,* ut, quia laesus ab eo quem amabas, amare desinis. Nam te ardentius, quam quemvis alium, amas. *Nec audiam Sophistas, si negent pertinere ad voluntatem adfectus humanos,* amorem, odium, gaudium, moerorem, invidentiam, arbitionem, et similes, nihil enim nunc de fame, aut siti dicitur. *Quid* enim *est voluntas, si non adfectum fons est?* Et cur non pro *voluntatis* vocabulo *cordis* nomen usurpamus? siquidem scriptura potissimam hominis partem *cor* vocat, adeoque eam, in qua nascuntur adfectus. *Fallunt* autem *scholae,* cum *fingunt, voluntatem per naturam suam adversari adfectibus,* aut *posse ponere adfectum,* quoties hoc monet consulitve intellectus. *Cordis vocabulo pro voluntate utendum.*

III. Quid fit igitur cur saepe diversum ab adfectu homines eligamus? Principio, quod nonnunquam *aliud in opere externo eligimus, quam quod cupit cor seu voluntas: fieri potest, ut adfectu vincatur adfectus.* Ut negari non potest, quin voluptatum amans sit Alexander Macedo: tamen quia gloria magis ardet, deligit laborem, voluptates adspernatur, non quod eas non amet, sed quod vehementius amet gloriam. *Videmus* enim in *aliis ingeniis alios regnare adfectus, sua quemque cupidine trahi.* In sordidis ingeniis dominatur habendi cupiditas: in liberalioribus, juxta hominum judicium, famae ac popularis gratiae studium.

IV. Deinde fieri fortasse potest, *ut prorsus contra omnes adfectus deligatur aliquid.* Quod cum fit *per simulationem* fit. Ut cum quispiam eum quem ex animo odit, cui ex animo male vult, benigne, comiter, blande tractat, nulla fortasse certa causa: Is etiamsi non sentiat, aliquo alio se adfectu vinci: Sunt enim ingenia quaedam adeo blanda, ut etiam eos,

quos oderunt, palpent: Is, inquam, *simulat comitatem in externo opere,* in quo secundum naturam videtur esse quaedam libertas. Atque *haec est illa voluntas, quam nobis stulti scholastici finxerunt:* Scilicet vim talem, quae, utcunque sis adfectus, possit tamen adfectum moderari temperareque. Ut cum *fictitias suas poenitentias docent. Utut sis adfectus, censent voluntati vim esse elicindi,* sic ipsi loquuntur, *actus bonos.* Si quem odio habeas, posse voluntatem statuere, quod hunc porro nolit odisse. Sic cum natura simus impii, Deique non dico non amantes, sed prorsus contemptores: docent isti, posse voluntatem elicere, quod Deum porro sit amatura. Quaeso te, mi lector, *an non putas insanire, qui talem nobis voluntatem finxerint?* Atque utinam contingat mihi Sophista, qui haec calumnietur, ut possim illam *impiam, stultam, male philosophicam de voluntate sententiam* juste volumine, et integra disputatione confutare. Nam cum is qui odit, statuit ponere odium, nisi revera fuerit vehementiore adfectu victus, plane est *fictitia quaedam intellectus cogitatio, non voluntatis opus.* Si statuat Paris, ponere Oenones amorem, nisi fuerit victus revera vehementiore adfectu, fucata fallaxque cogitatio intellectus est. Fieri potest, ut diversum imperet cum intellectu cor tuum membris exterioribus, linguae, manibus, oculis, atque est adfectus animus: quia *natura mendaces sumus:* Veluti linguae oculisque impetrabat Joab, ut quam blandissime videretur compellare Amasan: cordi vero imperare non potest, ut ponat adfectum quem conceepit. Ponit autem, cum vehementiori cupiditate victus fuerit hic adfectus quo occupatur.

Fictiti voluntas Scholasticorum.

V. *Non negant adfectus scholae: sed vocant infirmitatem naturae,* satis esse, si actus elicitos diversos habeat voluntas. At ego *nego vim esse ullam in homine, quae serio adfectibus adversari possit.* Censeoque *actus illos elicitos, non nisi fictitiam cogitationem*

intellectus esse. Nam cum corda Deus judicet, necesse est *cor cum suis adfectibus* summam ac potissimam hominis partem esse. Alioqui, cur hominem ab imbecilliore parte Deus aestimaret, et non potius a meliore, si quae voluntas est alia a corde, et adfectuum parte melior ac fortior? Quid hic sophistae respondebunt? Quod *si vocabulo cordis, quod usurpat scriptura, uti maluissemus, quam Aristotelico voluntatis: facile cavissemus hostam pingues tam crassos errores.* Vocabat quidem Aristoteles voluntatem, delectum illum rerum in externis operibus, qui fere mendax est: Sed *quid ad Christianam disciplinam externa opera, si cor sit in sincerum?* Praeterea ipse etiam Aristoteles non prodidit *actus illos dicitos,* quos *Scotus confinxit.* Sed nunc non tam ago, ut illos confutem, quam ut doceam te, Christiane lector, quid sequi tu debeas. *Fateor, in externo rerum delectu esse quandam libertatem: internos vero adfectus prorsus nego in potestate nostra esse. Nec permitto aliquam esse voluntatem, quae adfectibus adversari serio possit.* Atque haec quidem de hominis natura dico. Nam qui spiritu justificati sunt, in iis *adfectus boni cum malis pugnant,* sicut infra docebimus.

VI. Praeterea, *quid attinet iaetare externorum operum libertatem, cum cordis puritatem Deus requirat? Pharisaica prorsus traditio est, quidquid de libero arbitrio, de iustitia operum, stulti homines et impii conscripserunt.* Jam ubi adfectus paulo vehementior fuerit, fieri non potest, quin erumpat, id quod dici solet: *Naturam licet expellas furca, tamen usque recurret.* Jam et quam multa fiunt a nobis et in speciem optima, et quae nos ipsi pro bonis judicamus, quod turpem adfectum non videmus unde proficiscitur opus? Est enim via quae videtur, inquit Salomon, homini bona, cujus extrema ducunt ad mortem. Et cor hominis pravum et inscrutabile esse, dicit Hieremias Propheta. Et David: Delicta quis intelligit?

Et, ignorantias meas ne memineris. Adeo *ad multa adfectus rapit caecos homines, quae iudicare plane non possumus.* Proinde Christianam mentem *oportet spectare, non quale sit opus in speciem, sed qualis apud animum adfectus sit. Non qualis est operum libertas, sed num qua sit affectuum libertas, Praedicent liberi arbitrii vim Pharisaei scholastici: Christianus agnoscet, nihil minus in potestate sua esse, quam cor suum.* Atque *utinam viderent stulti scholastici, quot animarum millia enecarint pharisaica sua deuterosi de libero arbitrio!* Dicemus autem *de affectibus* plura mox, ubi de *peccato originali* agemus.

SUMMA.

Si ad praedestinationem referas humanam voluntatem: nec in externis, nec in internis operibus ulla est libertas, sed *eveniunt omnia iuxta destinationem divinam.*

Si ad *opera externa* referas voluntatem: quaedam videtur esse, judicio naturae, libertas.

Si ad *affectus* referas voluntatem: nulla plane libertas est, etiam naturae judicio.

Jam ubi adfectus coeperit furere et aestuare: cohiberi non potest, quin erumpat.

Vides lector, quanto certius de libero arbitrio scripserimus, quam vel Bernhardus vel ulli scholastici. Porro haec, quae hactenus disputavimus, subinde clarescent in reliquis Compendii nostri locis.

DE PECCATO.

Mire obscurarunt et hunc locum Sophistae, cum de relationibus rationis in peccato disputarent, cum distinguerent de actuali peccato et originali, et alia multa, quae supervacaneum est recensere. Quid enim attinet, in Compendio *omnia omnium somnia* referre? Nos rem paucis agemus, usurpabimusque vocem *peccati* scripturae more.

QUID PECCATUM.

I. Peccatum *originale* est nativa propensio et quidam genialis impetus et energia, qua ad peccandum trahimur, propagata ab Adam in omnem posteritatem. Sicut in igni est genuina vis, qua sursum fertur, sicut in Magnete est genuina vis, qua ad se ferrum trahit: ita est *in homine nativa vis ad peccandum. Scriptura non vocat hoc originale, illud actuale peccatum: Est enim et originale peccatum plane actualis quaedam prava cupiditas:* Sed tam actuale quam originale vitium, *peccatum* simpliciter vocat: quanquam nonnunquam ea quae nos actualia peccata, vocet fructus peccati, ut ad Romanos Paulus solet. Et David, quod originale nos, alias curvitatem, alias iniquitatem adpellat. Nec est, quod hic *de illis stultis relationibus in peccato,* disputemus. Pravus adfectus, pravusque cordis motus, est contra legem Dei, peccatum.

UNDE Peccatum orig.

II. Deus Opt. Maxim. cum condidisset hominem sine peccato: aderat ei per spiritum suum, qui hominem ad recta inflammaret. Idem spiritus gubernaturus erat omnem Adae posteritatem, nisi lapsus fuisset Adam. Jam, posteaquam deliquit Adam, aversatus est Deus hominem, ut non adsit ei gubernator Dei spiritus. Ita fit, ut anima, luce, vitaque coelesti carens, excoecetur, et sese ardentissime amet, sua quaerat, non cupiat, non velit, nisi carnalia, contemnent Dei: et qui possum ego verbis consequi, humani cordis pravitatem? Fieri enim nequit, quin sese maxime amet creatura, quam non absorpsit amor Dei. Fieri nequit, ut spiritalia amet caro. Sic enim in Genesi legitur: Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. Et apud Paulum ad Rom. cap. VIII. Qui secundum carnem sunt, id

est, qui sine spiritu Dei sunt, (Nam vel ex illo Genesis loco liquet, carnem esse vires humanas, sine Dei spiritu) quae carnis sunt adfectant. Et rursus, Adfectus carnis inimicitia est adversus Deum. Itaque cum tradunt Sophistae, Peccatum originale esse justitiae originalis carentiam, sic loquuntur ipsi, recte dicunt. Sed cur non addunt, ubi non est originalis justitia, seu spiritus, ibi esse revera carnem, revera impietatem, revera contemptum rerum spiritualium. *Primus itaque adfectus et summus naturae hominis, est amor sui, a quo rapitur, ut velit, desideretque ea tantum quae suae naturae bona, jucunda, dulcia, gloriosa videntur, odio habeat, et formidet eam, quae naturae adversa videntur, averseturque eum, qui arcet ab iis quae cupit, aut qui praecipit ea sectari, ea quaeri, quae displicent.* Proh quam hominum incomprehensibilis miseria est. Hinc in homine Dei et Legis divinae odium oritur. Hinc homini, ut mox latius explicabimus, ignis consumens Deus est.

Ubi non est spiritus Dei, ibi omnia vitia.

III. *Esse* vero *peccatum originale,* Pelagiani negasse feruntur; quorum dogma revellit *Augustinus* aliquot voluminibus erudite. Nam *in hac disputatione, potissimum regnat: ita, ut caetera fere quae praeter Pelagianum causam scripsit, frigidiora videantur.* Nos subjiciemus locos aliquot, testantes, *esse peccatum originale.* Et quid potuit clarius dici eo, quod est scriptum ad Ephesios secundo capite: *Eramus naturae filii irae, sicut et caeteri.* Quod si natura sumus filii irae, certe nascimur filii irae. Quid enim ibi aliud agit Paulus, quam omnes vires nostras peccato obnoxias nasci, nihil ullo tempore in ullis hominum viribus boni esse. Capite quinto ad Romanos instituit disputationem de peccato, gratia, et lege, ubi peccatum docet propagatum in omnes homines. Quomodo vero propagatum est unius peccatum, si non ab uno omnes nascuntur peccatores? Neque vero negari potest, quin de originali

peccato eo loco Paulus disserat. Nam, si de suo cujusque peccato loqueretur, non posset dicere, *unius delicto multos mortuos esse*: quod de actuali, quod vocant, peccato non posse dici, quis non videt? nisi calumniari quis textum velit. Jam, si non est auctor peccati Adam, non erit solus Christus auctor justitiae, sed etiam Adam. Item, si de suo cujusque peccato loquitur, cur pueri moriuntur, qui nondum admiserunt peccatum, quod vocant, actuale? Et cum non nisi per peccatum mors irrumpat: necesse est pueros peccati reos esse, peccatumque habere: at, quod? certe originale. Loquitur autem Paulus *de eo peccato, per quod omnes morti adjudicati sunt.* Quin consideramus Paulini sermonis figuram. Perinde enim atque hic ad Romanos, alias etiam Corinthiis scribit: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vificabuntur.* Huc pertinet Prophetae exclamatio: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Significat enim David, se natum esse peccatorem. Praeterea, si *omne desiderium cogitationum humani cordis vanum est et pravum omni tempore*, ut Genesis VI. scribitur: necesse est cum peccato nascamur. Jam si in *Christo* omnes benedicimur: necesse est *in Adam* maledicti simus. At, quid est maledici, nisi peccati nos damnari? Huc pertinent immunditiae in typis legis, huc pertinent caedes primogenitorum Aegypti. Et quid attinet multis rem agere, cum Christus apud Johannem satis clare dicat: *Quod ex carne natum est, caro est*: si caro est, ut supra monuimus, ergo sua quaerit, sese amat. Quod si non est obnoxia peccato prima nativitas, quid attinet *renasci?* Imo si carnis nativitas bona est, quid attinet *renasci ex Spiritu?*

IV. VIS PECCATI ET FRUCTUS.

Minore negotio Pelagiani veteres revelli possunt, quam nostrorum temporum novi Pelagiani, qui etsi

non negent esse peccatum originale, negant tamen, *eam esse vim peccati originalis, ut omnia hominum opera, omnes hominum conatus, sint peccata.* Proinde de vi energiaque peccati originalis paulo copiosius dicemus. Vivax quaedam energia est peccatum originale, nulla non parte nostri, nullo non tempore fructum ferens, vitia. Quando enim hominis animus non aestuat malis cupiditatibus? in quibus quae teterrimae ac foedissimae sunt, ne deprehenduntur quidem. Avaritiam, ambitionem, odium, invidentiam, aemulationem, libidinum flammas, iram, quis est, qui non aliquando sentiat? arrogantiam, fastum, tumorem pharisaicum, contemptum Dei, diffidere Deo, blasphemiam, principes adfectus, rari sentiunt. Sunt qui in speciem vivunt honestissime, et Paulus se ita vixisse ante cognitum Christum testatur, ut reprehendi non posset. Hi non habent quod glorientur; siquidem animi sunt obnoxii turpissimis illis atque miserrimis adfectibus, quos non sentiscunt. Quid enim, si aliquando, ut in morte, aperiat illis oculos Deus, ut sua vitia, suos morbos sanctuli cognoscant. Nonne intelligent id, quod est apud Esaiam? *Omnem gloriam carnis esse ceu gloriam foeni.* Vides, quam profunda sit, immo quam inperscrutabilis malitia humani cordis. Et Sophistas nostros nondum pudet, docere *operum justitiam,* docere satisfactiones ac *philosophicas virtutes.* Esto, fuerit quaedam in Socrate constantia, in Xenocrate castitas, in Zenone temperantia: tamen, quia *in animis impuris* fuerunt, immo, quod *amore sui* ex philautia oriebantur *istae virtutum umbrae,* non debent pro veris virtutibus, sed pro vitiis haberi. Tolerans fuit Socrates, sed amans gloriae, aut certe placens sibi de virtute. Fortis fuit Cato, sed amore laudis. Effundit autem hujusmodi virtutum umbras Deus in gentes, in impios in quosvis, non aliter atque formam, opes, et similia dona largitur. Et cum hanc externam virtutis personam

Virtutum umbrae in gentibus, non virtutes.

ac larvam miretur tota humana ratio: pseudo-Theologi nostri falsi caeco naturae judicio commendarunt nobis philosophica studia, *philosophicasque virtutes et operum externorum merita.* At, quid in universum docent Philosophi, si qui optime docent, nisi *fiduciam et amorem nostri?* M. Cicero in finibus bonorum et malorum, omnem rationem virtutis, ab amore nostri, et philautia aestimat. Quantum in Platone tumoris est et fastus? Neque facile fieri mihi posse videtur, quin ab illa Platonica ambitione contrahat aliquid vitii, si in illius lectionem inciderit, ingenium per sese altum et vehemens. *Aristotelis doctrina est in universum quaedam libido rixandi, ut eum in paraeneticae philosophiae scriptoribus ne postremo quidem loco numerare conveniat.* Sed de philosophia posthac in legum ratione dicemus.

V. Et ut rem omnem velut in compendium cogam, *omnes homines per vires naturae vere, semperque peccatores sunt, et peccant.* Genesis VI. Omne desiderium cogitationum cordis humani vanum et pravum omni tempore. Et repetita est eadem sententia in capite octavo: *Sensus et cogitatio humani cordis prava a puaritia.* Ubi nos legimus, prona est ad malum, quod quanquam non multum a sententia absit, tamen uti malebam germana lectione, quod clarior sit, simpliciter adfirmans, hominem pravum esse. Ne quis mihi Thomista eludat Mosen, quod cum pronitas seu inclinatio non sit actus, non possit esse peccatum: sic enim philosophantur stolidi Sophistae. Esaiae IX. Omnes hypocritae sunt et nequam, et universum os locutum est stultitiam. Rursum Esaiae XLI. Ecce omnes vani, et vana opera eorum, ventus et inane consilia eorum. Iterum, Esaiae LIII. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit: Et, posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Quo loco Propheta luculento vaticinio et historiam passionis Christi, et fructum exposuit, cum praedixit, talia

passurum Christum, ut omnium hominum videri possit abjectissimus, at ideo passurum, ut justificet multos, siquidem omnes plane peccatores simus, nec aliunde justificemur nisi per fidem in Christum. Et de iis qui suis viribus ac operibus justificari volunt non per fidem in Christum, inquit: dabit impios pro sepultura, et divites pro morte sua. Item, fortium dividet spolia. Nam impii, divites, fortes, plane sunt isti humanae justitiae, liberi arbitrii, philosophicarum virtutum, breviter humanarum virium adsertores, ignari Christi. Vides, quam brevi concione totam Evangelii vim descripserit Esaias. Tu vero Christe, spiritum imperti tuum, qui haec nobis aperiat et explicet mysteria. Jam et Davidem audiamus, qui, cum idem plerisque locis sentiat, ut, cum ait: *omnem hominem mendacem esse*, tamen toto psalmo XIII. hoc intonat, cum inquit: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus, corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis. Non est, qui faciat bonum. Dominus de coelo prospexit super filios Adam, ut videat, num sit intelligens aut requirens Deum. Omnes defecerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est ne unus quidem etc. Ecce non accusat hominem simplicium vitiorum, sed atrocissimorum scelerum, impietatis, incredulitatis, insipientiae, odii et contemptus Dei, quae vitia, deprehendere nemo potest praeter Spiritum. Quid hic, hypocritae theologistae? quae nobis opera liberi arbitrii, quas humanas vires praedicabitis? peccatum originale fingitis non negari a vobis, et tamen docetis posse hominem suis viribus aliquid boni facere. Num arbor mala bonum fructum ferre potest? Annon videtis, ut hic propheta arborem cum fructibus descripserit, cum non modo de corde insipientis, sed et de omnibus hominis studiis, consiliis, desideriis, operibus, conatibus loquitur? Vides autem, *quanto discrimine de homine judicent Philosophia,*

seu humana ratio, et sacrae literae. Philosophia non respicit nisi externas hominum larvas. Sacrae literae penitissimos et incomprehensibilis adfectus observant, quibus cum regatur homo, *de operibus pro adfectuum ratione judicant.* Et cum in omnibus operibus nostra quaeramus: necesse est ea revera peccata esse: Et ut non dicam interim de crassissimis cupiditatibus nonne eorum, qui in speciem bene vivunt, alius ad hujusmodi mores trahitur fastidio rerum humanarum, alius metu fortunae, alius ambitione, alius amore tranquillitatis? nam hae causae melioris in speciem vitae et quondam fuere philosophis, et nunc sunt plerisque hominibus. Alius simulato quodam poenarum divinarum metu, alii aliis causis: quis enim labyrinthum humani cordis possit explicare? maxime, cum *tanta* sit *adfectuum, quanta ingeniorum diversitas.* Quis est autem omnium hominum secundum naturam, qui non malit licere indulgere genio, qui non aegre ferat coherceri lege? Quod si nunc non sentis, nihil refert; Erit enim cum certissime senties, quam indignetur animus cupiditates suas lege coherceri. Praeterea Johannis 1. Quotquot receperunt, dedit eis potestatem, filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Vides damnari sanguinem, voluntatem viri, voluntatem carnis, hoc est, omnino quidquid est virium naturae: ex Deo vero filios renasci. Et ut multos locos praeteream, quos studiosus lector per sese observabit: Joh. XV. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis.

Obiter incidit confutandum, quod impii isti Sophistae hic ogganniunt: cum diluunt has tam claras sententias, verum esse, *hominem secundum naturam non posse bene agere,* meritorie: Sic enim loquuntur. Itaque duplex bonum fingunt, meritorium, et non

meritorium: et in hoc tantum, ne *philosophicas liberi arbitrii virtutes,* externas istas virtutum umbras, oporteat eos vitii arguere. O impietatem! Annon est haec illa κυβεία verborum, fingere bonum, alias meritorium vitae aeternae, alias non meritorium? Tu vero certo sic sentias, *nihil neque boni neque meritorii fieri posse ab homine, per vires naturae.* Quando quidem dicit scriptura: Omne desiderium cogitationum cordis humani vanum esse et pravum. Certe, quod vanum est et pravum, id non modo non est meritorium vitae aeternae: oportet enim uti me illorum verbis: sed nec bonum. Sic David: Omnis homo mendax. Esaias: omnes sunt hypocritae, et pravi et universum os locutum est stultitiam. Ecce, non modo non meritorium dicit, sed plane malum. Porro ex his, quae et hactenus tractavimus, et paulo post adnotabimus, hoc genus illorum nugas facile quisque per sese confutabit. Impii Sophistae *non aestimabant ab adfectibus cordis opera, sed philosophico more de iis judicabant,* quod in causa fuit, cur hallucinarentur.

Jam Paulus in omnibus fere Epistolis, maxime vero in iis, quae ad Romanos et Galatas scriptae sunt, quid in universum aliud agit, quam ut doceat, peccata seu vitia esse, omnia opera et omnes conatus virium humanarum? Habes caput ad Romanos tertium, ubi ait: omnes homines sub peccato esse, idque magnifice et splendide e prophetarum testimoniis docet. In capite octavo, postquam disputaverat, non posse legem a nobis fieri, confert carnem et spiritum: Docens, carnem esse prorsus obnoxiam peccato, spiritum autem esse vitam et pacem. Hic Sophistae vocant carnem adpetitum sensitivum, obliti phraseos ac tropi scripturae. Non enim corpus, partem hominis, sed totum hominem, tam animam quam corpus, Scriptura voce carnis signat: et quoties cum Spiritu confertur, significat optimas naturae

Caro significat corpus et animam, adque omnes vires naturales.

humanae ac praestantissimas vires citra spiritum sanctum. Rursus spiritus significat ipsum spiritum sanctum, et ejus motiones atque opera in nobis. Sic Johan. III. Quod natum est ex carne, caro est: quod natum est ex Spiritu, spiritus est. Et Johan. octavo: Vos secundum carnem judicatis. Et Genesis VI. Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. Oportet ergo intelligamus carnis vocabulum de omnibus humanae naturae viribus. Alioqui non consistent Pauli argumenta in tota Epistola ad Romanos. Sic enim solet argumentari: Caro non potuit legem implere, ergo spiritu est opus, qui impleat. Ibi si carnem pro parte hominis tantum usurpemus, quomodo consistet Pauli Enthymema? Posset enim eludi ad hunc modum: Etsi caro legem facere non potuerit, potuisse tamen meliorem aliquam hominis partem, atque ita spiritu non fuisse opus ad implendam legem.

Verum, dedidicimus non modo Scripturae sententiam, sed et sermonem, doctoribus philosophastris: et, ut in Esdra legitur, alienigenas uxores duximus, et earum linguam pro nostra usurpavimus. Itaque carnis vocabulo utere et pro optimis humanae naturae viribus, et pro pulcherrimis illius conatibus. Carnis fructus est, tam speciosa illa Socratis aut Catonis virtus, quam Caesaris parricidia. Tam carnis fructus sunt speciosissimae Pauli virtutes, quibus praeditus erat, priusquam Christum agnosset, quam Clodiana adulteria. Jam quod hic vocamus *carnem*, solemus alias nuncupare *veterem hominem*, qui itidem significat, *quidquid est virium humanae naturae*. Id quod ipsum vocabulum palam arguit. Nam communi sensu carere videatur, qui hominis partem modo, adpellatione *veteris hominis* notari velit. Quis enim, audito hominis vocabulo, corpus tantum intellexerit? Usurpat autem promiscue Paulus *veteris hominis*, *carnis*, *et corporis peccati*, voces. Jam et

exterior homo significat prorsus id, quod *vetus homo*, seu caro, hoc est, non modo partes hominis exteriores, sed *omnes hominis naturales vires*. Et de partitionibus quidem hominis infra, ubi de gratia egero, plura dicam. Nunc satis sit admonuisse, quid *caro* significet. Falluntur enim, qui in homine, quem non instauravit purgavitque Spiritus sanctus, esse censent quidpiam, quod non possit caro, adeoque vitiosum dici. Proinde ut Paulinam sententiam de naturalibus hominis viribus excutiamus, verba illius subjicio: *Impossibilitatem legis (quia infirma erat per carnem) Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Hactenus proposuit Paulus summam causae, nempe, quod cum impossibile sit legem fieri a nobis, quia carnales sumus, miserit Deus filium, ut legi satisfaceret per nos, dum carne mortui, spiritu vivimus. Quaeso hic quid vocat carnem? Nam cum palam sit spiritum vocari spiritum sanctum et ejus motiones ac impulsus, consequitur necessario, ut carnem voces quidquid in nobis est a spiritu sancto alienum. Porro propositae sententiae rationem reddit Apostolus: Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt adfectant, qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus adfectant. Nam *adfectus carnis mors est, Adfectus autem spiritus vita et pax.* Ecce, quare legi non possit per carnem satisfieri: Quia qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt adfectant: quasi diceret: Vos Pharisaei et hypocritae legem viribus vestris fieri posse censetis! Bene in speciem operari videmini, videmini praediti pulcherrimis virtutibus. Sed ea omnia fucus sunt. Nam *cum caro sitis, vestra quaeritis, vel metu poenarum, vel amore commodi, vel alio quopiam carnali adfectu benefacitis in speciem.* Neque fieri potest, ut sit in vobis Dei sensus aliquis,

cum caro sitis. Adeo nec quae Dei sunt cupere et adfectare potestis, quis est enim, quantumvis bonus videatur in speciem, qui sic amet Deum, ut si ille velit, libenter mortem et inferos perferat? Dici non potest, quam multa, quam grandia, Apostolus tam brevi versiculo comprehenderit: *Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt adfectant:* Contra *qui secundum spiritum sunt, quae spiritus sunt, adfectant,* id est, in quos spiritus sanctus effusus est, in iis est sensus Dei, fiducia in Deum, amor Dei, sicut e contra in carne, non nisi contemptus et odium Dei. Id quod vult Apostolus cum ait: *Adfectus carnis mors est, adfectus autem spiritus vita et pax.* Et sequitur: *Adfectus carnis inimicitia est adversus Deum,* legi *enim Dei non est subditus, neque vero potest subdi.* Vide quaeso Paulinum Epilogum, cum ita finit: Vim omnem carnis nostrae esse inimicam Deo, nec posse legi Dei subjici. Quod si non potest legi Dei subjici, quid dubitamus, quos fructus ferat? Jam non modo, inquit, non subjicitur legi Dei, sed et ne posse quidem legi subjici. Consequitur itaque, *omnia hominum quantumvis laudabilia in speciem opera, plane vitiosa esse, et morte digna peccata.* Huc adferant, si libet, Sophistae frivolas suas distinctiunculas de carne et spiritu, de bono et meritorio, et quidquid est similium nugarum, ut hanc nobis Pauli sententiam extorqueant. Quid enim clarius est, quam quod ait Paulus: non impleri justificationem legis, nisi in iis, qui secundum spiritum sunt. Ergo qui non sunt perfusi spiritu sancto, non satisfaciunt legi. At *legem non facere, quid aliud est, quam peccare?* Siquidem peccatum est omnis motus et impulsus animi, adversus legem.

Proinde cum Sophistae docent, peccatum originale esse, excidisse favore Dei et carere originali justitia, debebant addere, quod, cum absit a nobis Dei spiritus et benedictio, maledicti simus, cum lux

absit, esse in nobis nihil nisi tenebras, coecitatem et errorem: Cum absit veritas, nihil in nobis esse nisi mendacium: Cum absit vita, nihil esse in nobis, nisi peccatum et mortem. Sic Paulus exponit, quid vocet *filios irae*, in secundo capite ad Ephesios: *Et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostrae, facientes voluntatem carnis et cogitationum, et eramus natura filii irae.* Infra, ubi de legis viribus disseremus, pleraque ad hunc quoque locum accommodari poterunt, ideo non libet diutius hic immorari. Quae enim vis peccati sit, tum demum cernitur, cum lex revelatur, quae omnes homines peccati arguit. Conclusit enim omnia scriptura sub peccato, ut ad Galatas scribit Apostolus ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Et ex his, quae hoc loco disputavimus, colligere potes, quid sit de humanis sentiendum, Num qua sit libertas, quam jactant Theologi, vere liberi arbitrii, quia pro suo arbitrio sine scriptura, quidvis decernunt. Quae enim potest esse sine spiritu libertas, cum ille tyrannus noster, peccatum in carne nostra, etiam negotium faciat viris exundantibus spiritu? Quis enim sanctorum fuit unquam, qui non deploraverit hanc servitutem, immo captivitatem? Et Paulus cap. VII. ad Romanos: Videre se ait legem in membris suis, repugnantem sibi, et captivantem se. Ea lex membrorum, seu tyrannis peccati, ardor et impetus est peccati, quod nobis congenitum est. Et de his quidem nfra, iqui partim spiritu justi, partim carne peccatores sunt.

Hinc item consequitur, impossibilia, ut infra disputabimus copiosius, praecepta esse. Id quod ex eo loco, quem supra produximus ex octavo capite ad Romanos: Non posse carnem legi Dei subjici, satis adparet. Item ex eo quod ibidem dicitur: Impossibile erat legi justificare, id est, non satis erat lex, quae ostenderet, quid faceremus. Sed oportuit

etiam spiritum conferri per Christum, qui nos ad legem amandam inflammaret. Et *hic ruit illa philosophiae moralis, et liberi arbitrii Theologorum sententia, impia et stulta, quam plenis buccis nunquam non intonant Scotistae.* Voluntatem posse se conformare omni dictamini rectae rationis, id est, voluntatem posse velle, quidquid recta ratio, rectum consilium intellectus praescribit. Contra Paulus inquit: Legi impossibile fuisse justificare, id est, non fuit satis praescribere legem, quid ageremus, quod caro infirma esset, et aversaretur legem. Sed hic impegerunt, quod *novam quandam voluntatem finxerunt, quae haberet actus elicitos, quorsumcunque traheret adfectus.* Quodsi scripturae sermonem ac phrasin observassent, facile vidissent *mendacia et vanas cogitationes intellectus esse, quae confinxerunt de actibus elicitis.* Possunt enim impelli exteriora membra alio nonnunquam, quam quo trahebat adfectus: Sed hoc cum fit, per simulationem ac mendacium sit.

Voluntas falso dicitur se posse conformare omni dictamini rationis.

Non possum hic mihi temperare, quanquam de vi legis postea sim dicturus abunde, quin obiter indicem Christiano lectori, *fatens, insulsas et impias Sophistarum argutias,* quibus probant posse nos per vires naturae diligere Deum. Sic enim argutantur: *Diligi potest minus bonum,* nempe creatura quaepiam, *posse igitur et maius bonum diligi.* Scilicet hic est sermo Christianorum, quem Paulus vult esse sale conditum. Adeo *hoc est et festivum et mere Aristotelicum, et Aristotelicis dignum Theologis commentum.* Primum ea est amoris natura, ut non amemus, nisi quae nobis bona, tum jucunda, tum commoda videntur, adeoque quidquid amamus, nostri commodi, respectu amamus. Amas opes, amas pecuniam, non quod ipsa per sese bona res sit, sed quod usibus vitae tuae servitura videtur. Sic Deum non amas, quantumvis bonum, nisi tuis rationibus tibique utilem esse sentias (tam etiam si hac ratione respectu tui commodi amares,

Voluntas scholastica est figmentum.

serviliter amares, et pravo perversoque adfectu naturae, planeque peccares. At ne sic quidem unquam amas: neque enim ex Deo ulla commoda sentiuntur, nisi per spiritum sanctum jam cor sit purificatum, et insculpta sit puro pioque cordi Dei beneficentia. Quid autem, cum conscientia tibi Deum ostendit iratum, interminantem perpetuam mortem et illud horrendum tempus vultus sui? sic David ait; Hic cum, non bonorum, sed malorum tantum sensu, nempe poenarum, quae a Deo infliguntur, tangatur, quaeso eo potest advertere animum natura humana, ut amet, ut benigne ferat etiam inferorum poenam? Atqui ubi conscientia perculit animum, jam ita aversatur, et exhorres Deum ut carnificem crudelem, et vindicem, et, quod est atrocissimum, iniquum. Hic Sophistae quid illi vestri *actus eliciti*, quid illa egregia vestra voluntas, quam finxistis, efficiet? Annon ille irae dies, ille ignis declarabit, *nihil nisi mendacium et cerussam esse humanas illas liberi arbitrii justitias?* et omnem gloriam carnis, esse veluti foeni gloriam. Nonne ignem ac caliginem, imo ipsam etiam Mosi faciem reformidabat Jsrael, cum lex promulgaretur? Nonne commota est, et contremuit terra, et fundamenta montium conturbata sunt et commota, quoniam iratus est eis Deus? Sed hac de re infra, ut spero, multa satis dicemus, ubi de legis vi disseretur. Habes lector hic primum, non amari, nisi quae commoda sunt. At *Deus nullius commodi respectu amari vult, sed liberaliter. Neque enim Deum amat, sed sese, qui commodum amat.* Et contra pravum hunc amorem quam multa passim Scripturae monent? Subiicienda est et *alia quaedam argutia* non admodum huic absimilis: Non absurdum videri debere, quod docent, citra spiritus sancti operam, posse nos ardentius amare Deum, quam nos ipsos quandoquidem saepe etiam pro caducis rebus, pro hominibus, pro amoribus, pro liberis, pro coniugibus

Non ferent ignem seu gloriam vultus Dei humanae justitiae.

mortem obimus. Hic quid responderi debeat ex ratione affectuum colligendum est. Primum enim nemo gaudet mori per naturam, et quorum vita pro Repub. pro re familiari periclitatur, illi ipsi plane mallent vivere. Mallet enim vivere Curtius, mallet vivere Lucretia. Sed quia adeo refugit adversa natura humana, malumus non esse, quam male esse, quam algere. Mallet vivere Pyramus, sed quia infelicem sibi vitam arbitratur futuram, sine Thisbe vult abrumpere id mali, et velut una cum anima ponere. Mallet vivere Saul, sed metu dedecoris, et ira et desperatione, velut semel finiturus cum vita omnia adversa, abrumpit vitam. Sed quid ego exactum adeo affectuum rationem reddere contendo, cum rarae istae neces, qualis est Lucretiae, Saulis et similium sint mirabilia divinae majestatis exempla.

Jam quae prodidere Sophistae, *de merito congrui*, scilicet, quod ex operibus moralibus, id est, quae viribus naturae nostrae faciemus, *de congruo*, sic loquuntur, mercamur gratiam: Ipse lector, intelligis *Blasphemias esse, in injuriam gratiae Dei ementitas.* Etiam cum naturae humanae vires citra Spiritus Sancti adflatum, non possint, nisi peccare, quid merebimur nostris conatibus, nisi iram? *Simulationes, et mendacia sunt illi actus eliciti*, illa fictitia propositae, illae, quas falso vocant bonas, intentiones, quas praescribunt Sophistae. Quare tantum abest, ut gratiam per eas impetremus, ut nihil sit quod perinde gratiae adversetur, atque illae Pharisaicae praeparationes. Porro hanc impietatem pertinacissime insectatur Paulus, cum alias, tum in tota ad Romanos Epistola, non aliud agens, nisi gratiam non esse gratiam, si pro operibus detur. Qui est enim misericordiae locus, si respectus est nostrorum operum? Quae est gratiae gloria, ut Paulinis verbis utar, si debetur nostris operibus? Palam capite tertio Paulus ad Romanos docet: Et omnes ho-

De merito congrui.

mines sub peccato esse, et gratis justificari eosque credunt. Quid, quod in capite nono ait? *Israel sectando legem, ad legem justitiae non pervenisse*; id est, eos, qui sui liberi arbitrii viribus aggrederentur legem facere, nunquam facere legem, sed simulare tantum in speciem. Esaias Propheta cap. LV. ad Christum invitat gratis empturos quosvis. Venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. Quare adpenditis argentum, non in panibus, et laborem vestrum in saturitate? id est, quare fiditis vestris operibus? quae frustrabuntur vos. Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram, id est, CREDITE, et vivet anima vestra, et feriam vobiscum pactum sempiternum, MISERICORDIAS DAVID FIDELES, id est, promittam misericordiam Davidi fidelem, id est, ratam. Hierem. XVII. *Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino redit cor eius:* Erit enim quasi myricae in deserto, et non videbit cum venerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto, in terra sal suginis et inhabitabili. Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit dominus fiducia ejus, et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et, cum venerit aestus, non timebit etc. Vide reliqua. Nam vel unum illud ejus Prophetae caput satis clare coarguerit, *nihil esse opera moralia nisi simulationes et mendacia carnis nostrae.* Huc pertinet *quod Scholastica theologia de poenitentiae initio, deque attritionibus confinxit.* Neque enim de commisso dolet naturae nisi amore sui, metuque poenae: qui amor sui et metus poenarum sunt plane peccata, et impossibile est, quin adferant secum odium ejus, qui poenas infligit, nempe Dei. Peculiare vero Dei opus est, peccati in nobis cognitio et odium. Deducit enim Dominus ad inferos et

reducit, Dominus mortificat et vivificat, Dominus humiliat et sublevat, ait Hanna in cantico. I. Reg. II. Et Propheta Hierem. Postquam convertisti me, egi poenitentiam etc. Porro, quid attinet hic immorari, cum planissime dictum sit a Christo Joh. VI. Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Quod vero obiiciunt sententiam Domini apud Zachariam, *ignari troporum et figurarum sacri sermonis sophistae:* Convertimini ad me, et ego convertar ad vos: non efficit, poenitentiae initium in nobis esse positum. Excussit autem hanc sententiam Augustinus non uno loco: *neque* vero *obscura est, nisi Sophistis, qui praeter parva logicalia aliud non didicerunt.* Duplex est conversio Dei ad nos, altera praeit resipiscentiae nostrae, altera sequitur. Quae praeit, ea fit, cum Deus nos resipiscere facit afflatu Spiritus sui, cum ostenso peccato nos terret, conturbatque. At, quae sequitur conversio, fit, cum modum finemque poenarum facimus, consolatur nos, declaratque palam, sese favere nobis. De posteriore loquitur Zacharias cum inquit: *Convertimini ad me; et ego convertar ad vos,* id est; resipiscite, et ego poenarum finem faciam. Hortatur enim Propheta eos, qui jam ab exilio Assyrio redierant in Judaeam, ut patrum exemplo moniti resipiscant, ni rursus velint iram divinam, poenasque prioribus similes experiri. Hinc colligi non potest, in nostra manu esse initium poenitentiae. Ipse nos invitat, trahitque ad sese, et ubi traxerit, condonans poenas, declarat sese nobis placatum esse reconciliatumque. Et quod praecipit, convertimini ad me, non consequitur, in nostris viribus esse resipiscere seu converti. Sicut, quia sese diligi praecipit super omnia, non consequitur, id in nostris viribus esse, quia praecipit. Imo ob hoc ipsum, quod praecipit, non est in nostris viribus. Praecipit enim in hoc impossibilia, ut misericordiam suam nobis commendet, sicut infra de lege dicemus.

Sententia Zachariae convertimini ad me.

Et cur non Sophistae in Zachariae Prophetia hanc etiam sententiam observarunt, quae in Cap. X. continetur: *Et convertam eos, quia miserebor eorum et erunt sicut fuerunt, quando non projeceram eos.* Ecce ipse ait, se conversurum Judam, neque vero propter illorum benefacta, sed propter suam ipsius misericordiam. Similes locos commendo tuae, Christiane lector, industriae. *Futurum enim est, ut ubi familiarior tibi scripturae usus fuerit, nullo negotio, quacunque Sophistarum argutias diluas.*

Habes lector de vi ingenitae pestis, quantum mihi videbatur dici debere. *Neque plura requirent hi, qui potius divinarum literarum lectione, meditationeque formari volent, quam humanis commentariis. Nam satisfieri nulla commentatione potest iis, quorum animi incertis disputationibus, variis hominum sententiis atque opinionibus confusi, nihil nisi carnalia sapiunt.* Unus est idemque ut simplicissimus, ita certissimus Doctor, *divinus spiritus,* qui *sese et proxime et simplicissime in sacris literis expressit, in quas ubi animus tuus veluti transformatus fuerit, tum demum absolute, simpliciter, exacte, ut aliarum rerum theologicarum, ita hujus loci rationem comprehendes.* Qui pendent non a spiritus, sed hominum judicio aestimationeque, non res ipsas, sed vix tenues quasdam rerum umbras cernunt, non aliter atque illi in Platonico specu. *Quis* enim *tum philosophorum, tum scholasticorum theologistarum propriam virtutis aut vitii formam vidit? Metiebantur theologastri peccatum originale, non nisi externis operibus, interim animi malitiam, et velut intercutem morbum non videbant.* Et ut maxime deprehenderint quorundam affectuum improbitatem, tamen nec omnes, nec eos animadvertit ratio, quibus cum in primis spiritui divino bellum est, nempe blasphemiam, odium Dei, amorem sui, diffidere Deo, et hoc genus innumerabiles, qui homini sic insiti sunt, ut non in una aliqua parte

tantum, nempe in appetitu sensitivo haereant, ut isti docent, sed universam naturam occuparint, captivamque habeant. *Affectus, isti infirmitatem vocant, sed talem, quae humanis viribus vinci possit.* Scriptura contra negat, nisi spiritu Dei posse vinci carnis affectus: Quia, quos filius liberaverit, ii demum vere liberi sunt, Joh. VIII. Proinde *nihil te moveant istorum figmenta de externis operibus, de actibus elicitis voluntatis, et similia. De corde judicat Deus, non de externo opere.* Non enim quomodo videt homo, videt Deus, ut in historia Regum legitur. Et *vel hinc licebit aestimare, quantum damni dederit rebus Christianis philosophia, cum Theologastri nostri philosophiam secuti finxerint bona opera, illam externorum operum personam?* quae quam nihil mereantur, vel sola illa in Evangelio de fatuis virginibus parabola docet. Nihil enim virgines praeter pharisaicam justitiam, hoc est, externorum operum umbras designant. At, *quid aliud docent Philosophi, nisi opera externa? cum de virtutibus disputant, annon omnia referunt ad externa opera et illos fictitios actus elicitos? Sed caeci sunt et duces caecorum.* Proinde *optandum est, ut animos nostros Deus a rationis humanae judicio philosophiaque ad spirituale judicium transferat.* Nam, quae est caecitas humanae rationis, fieri nequit, ut citra lucem spiritus, absolutam peccati justitiaeve formam cognoscamus. Omnis humanae rationis captus tenebrae sunt. Lux est Christi spiritus, is solus docet omnem veritatem. Non potest in relucentem Mosi faciem defigere oculos caro seu humana ratio: quare velum legi obducit, et *de externis tantum operibus seu fictitiis, propositis, vel intentionibus,* quas vocant, vel de litera, ut Pauli verbo utar, judicat, Spiritus vero profunde scrutatur et penetrat. Et ut eorum quae de peccato originali scripsimus, summam paucis verbis indicem, subjiciam theses aliquot, velut ἔλεγχον superiorum.

Parabola de fatuis virginibus.

I. Peccatum est affectus contra legem Dei.

II. Quia filii irae nascimur: fit, ut sine spiritu Dei nascamur.

III. Quandoquidem in homine non est spiritus Dei: nihil nisi carnalia sapit, amat, et quaerit.

IV. Hinc est in homine contemptus et ignorantia Dei, et quidquid vitiorum psalmus XIII. describit: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.

V. *Ita fit, ut homo per vires naturales nihil possit nisi peccare.*

VI. Non enim tantum pars hominis, quam vocant appetitum sensitivum, est obnoxia affectibus peccati.

VII. Quandoquidem cor immundum esse scriptura testatur: consequitur, *omnes vires humanas esse impuras.*

VIII. Significat enim *cor*, non modo sensitivum appetitum, quem sic isti vocant, sed *sedem omnium affectuum, amorum, odiorum, blasphemiae, incredulitatis.*

IX. Sicut *cor* significat omnium humanorum affectuum sedem: ita *et caro* omnes naturales hominis vires.

X. *Carnale, quidquid per naturae vires fit*, Socratis constantia, Zenonis moderatio, nihil nisi carnales affectus sunt.

XI. Semel in Epistola priore ad Corinthios vocavit Paulus *ψυχικόν, animale, rationis opus, ut philosophicas virtutes.*

XII. Atque ibidem palam est damnari peccati *τὸ ψυχικόν.*

XIII. Alias nunquam non vocat carnem, quidquid in nobis, quantumvis in speciem bonum videatur, citra spiritus sancti operam fit: ut adparet in cap. octavo ad Romanos, cum inquit: *non potuisse justificationem legis impleri per carnem.* Quis non videt, hic signari *carnis* vocabulo, *potissimas hominis*

vires, quae videntur hominum judicio posse legi obtemperare. Idem docet et caput tertium posterioris Epistolae ad Corinth.

XIV. Id quod monere volui, *ne cui imponerent scholastici, cum distinguunt appetitum intellectivum et sensitivum, tribuuntque sensui pravos affectus, intellectivum appetitum liberant vitio.*

XV. Quam sententiam Scholasticorum illi scripturae loci, quos supra citavimus, satis redarguunt. Neque juvari possunt Origene, ut videri volunt, ubi ille de anima, carne et spiritu disseruit. Quanquam *quid ad nos, quid Origenes sentiat, cum nos de scripturae, non de Origenis sententia disputemus?*

XVI. *Quod scholastici negant omnia hominum opera peccata esse, causa fuit, quod oculos tantum defixerant in externa opera* adeoque in velatam Mosi faciem, *de affectibus non judicabant. At Deus corda et affectus judicat.*

XVII. Eadem causa fuit cur finxerint liberum arbitrium. Videbant enim alicubi in operibus externis, quandam esse libertatem. Sic enim judicat caro de externis operibus. Contra Spiritus omnia necessario evenire docet juxta praedestinationem.

XVIII. In affectibus nullam esse libertatem experientia docet.

XIX. *Posteaquam omnia in Scripturis ad externa opera referri coeperunt: semel universa scriptura obscurata est*, nec intellectum, quid peccatum, quid gratia, quid lex, quid Evangelium, quid Moses, quid Christus. Et *has tenebras plusquam Aegyptias debemus impiae isti et execrabili scholasticorum Theologastrorum philosophiae.*

XX. Quae sit illa cognata cordi impuritas, pravitas, nequitia, quam peccatum originale vocamus, deplorantque omnes Sancti, ut non sentiat ratio; palam fiet, cum lex revelabitur, hoc est, cum ape-

ruerit oculos conscientiae tuae Deus, ut infra de lege dicemus.

Debebamus hoc loco etiam de peccati fructibus, hoc est, de vitiorum generibus disputare. Perinde atque in Epistola ad Galatas recensuit fructus carnis Apostolus: sed illa per se quisque deprehendet. Christiano satis est scire, *omnia naturae opera, omnes virium humanarum affectus et conatus, esse peccata.* Jam quis affectus omnes queat recensere? si *genera vitiorum ab affectibus, id quod fieri debet, aestimemus.* Alioqui *qui virtutum et vitiorum formas ab externa specie operum aestimarunt, quoties pro virtutibus vitia, pro vitiis virtutes prodidere?* Proinde relinquemus horum judicium suo cujusque spiritui.

DE LEGE

Locus de legibus non paulo clarius aperiet vim, rationemque peccati; siquidem *peccati cognitio lex* esse dicitur. Quare si quid superiori loco deesse videbitur, sarciet hic, ni fallor, qui sequitur. Quanquam non hoc agimus, ut omnia, quae de singulis fortasse capitibus dici queant, coaceremus: Sed *nomenclaturam tantum communissimorum locorum facimus, ut videas, unde summa Christianae doctrinae pendeat, et quorsum scriptura potissimum referenda sit.* Atque hos locos volo non uti me magistro, sed monitore, *e scriptura, non e meo commentario discas.* Nam crede mihi *multum refert, e fontibus petas, an ex lacunis, tantarum rerum materiem.*

Hic non modo dulciores aquae e fonte, ut Poëta dixit, *sed et puriores hauriuntur. Quanto certius enim est, quod scripturae praescribunt, quam quod e commentariis decerpitur.*

Lex *Jus* Est autem lex sententia, qua bona tum praecipiuntur, tum mala prohibentur. *Jus* est autoritas agendi secundum legem. Pro legibus, et contra le-

ges multa sunt a veteribus dicta, quae ex quo fonte manarint, paulo post indicabimus.

Legum aliae *naturales* sunt, aliae *divinae*, aliae *humanae*. *De naturalibus legibus nondum vidi neque a Theologis, neque a Jurisconsultis aliquid digne scriptum.* Nam cum naturales dicantur, oportebat a rationis humanae methodo earum formulas colligi per naturalem syllogismum. Id quod nondum video a quoquam factum, et haud scio an omnino possit fieri, nempe usque adeo capta, occaecataque ratione humanae. Porro esse in nobis legem naturae Paulus mire eleganti et arguto enthymemate, in secundo capite ad Romanos docet, cum sic colligit: *Est in gentibus conscientia factum defendens vel accusans,* est igitur lex. Quid enim aliud est *conscientia,* quam *facti nostri judicium,* quod a lege aliqua aut communi formula petitur? Est itaque *lex naturae* sententia communis, cui omnes homines pariter adsentimur, atque adeo quam Deus insculpsit cujusque animo, ad formandos mores accommodata. Nam ut sunt in disciplinis theoreticis, ut mathematis, quaedam communia principia sive κοιναὶ ἔννοιαι ἢ προλήψεις, quale illud est, totum esse majus partibus: Ita sunt quaedam in moralibus, tum principia communia, tum conclusiones primae, utendum est enim docendi gratia istorum vocabulis, regulae omnium humanarum functionum. Has recte vocaveris *leges naturae.* M. Cicero in libris de legibus Platonem imitatus ex natura hominis formulas legum derivat, quod ut non damno, ita urbane magis quam exacte fieri video. Incidunt autem in eam Ciceronis disputationem etiam pleraque impia, id quod fere solet accidere cum methodos potius et compendia rationis nostrae sectamur, quam divinarum literarum praescriptum. *Est enim in universum fallax humani captus judicium, propter cognatam coecitatem, ita ut, etiamsi sint in animos nostros insculptae quaedam formae morum, tamen eae de-*

Esse legem naturae.

Quid lex naturae.

Periculosum sequi rationem.

prehendi vix possint. Quod vero dico, leges naturae a Deo impressas mentibus humanis, velo earum cognitionem esse quosdam, ut isti loquuntur, habitus concreatos, non inventam a nostris ingeniis, sed insitam nobis a Deo regulam judicandi de moribus. *Id ut conveniat cum Aristotelis Philosophia, non laboro. Quid enim ad me, quid senserit ille rixator?* Omitto autem ea, quae cum brutis communia habemus, vitam tueri, gignereque et aliud ex sese procreare, quae in jus naturae referunt Jurisconsulti: ego naturales quosdam affectus animantibus communiter insitos voco. Legum autem, quae proprie ad hominem pertinent, haec videntur esse capita, quae subjecimus.

I. Deus colendus est.

II. Quia nascimur in quandam vitae societatem, nemo laedendus est.

III. Poscit humana societas, ut omnibus rebus communiter utamur.

Primam legem *de colendo Deo,* accepimus ex primo capite ad Romanos, ubi non dubium est, quin inter naturales leges, eam recenseat Apostolus, cum inquit: Deum declarasse omnibus hominibus majestatem suam conditione et administratione universitatis mundi. Sed *ut possit syllogismo humano colligi esse Deum, curiosi magis est quam pii disputare, maxime cum rationi humanae non sit tutum, de tantis rebus argutari,* ut hujus compendii principio monui.

Secundam legem, quae cavetur, *ne quis laedatur,* non dubium est, colligi ex necessitudine communi, qua omnes omnibus devincti copulatique nascimur, ut scriptura indicat, cum inquit: Non convenire ut homo solitarius degat, sed addendum ei esse auxilium vitae. Jubet itaque lex nequis laedatur, hoc est, ut certatim inter nos amemus omnes, ut benevolentiam nostram studio et officio omnes

experiantur. Itaque haec lex complectitur divinas, ne quem occidamus, ne rapiamus aliena, et similes.

Si dicas: cur igitur Magistratus sontes occidunt? Respondeo. Quandoquidem ea est rerum humanarum conditio, ex quo prolapsus Adam inussit nobis omnibus notam peccati, ut saepe a malis boni laedantur, adnitendum esse humano generi, ut lex de non laedendo in plurimis conservetur, ideoque *coercendos, refrenandos, tollendosque esse e medio, qui publicam pacem interturbant, qui innocentes laedunt, quo plures servari possint, sublatis iisque laeserant.* Manet lex, neminem laede. At si laesus quispiam fuerit, jam hoc agendum est, *ne plures laedantur, tollendusque is qui laesit.* Pluris est universam multitudinem servare, quam unum, aut alterum, ideo tollitur is, qui malum universae multitudini uno aut altero facinore mali exempli minatur. Hinc in republica *magistratus* sunt, hinc sontium poenae, hinc bella, quae omnia Jurisconsulti referunt *in jus gentium.* *Jus gentium.*

Tertia lex *de rerum communione,* plane ex ratione societatis humani generis oritur. Nam si inter pauculos amicos valere debet quod vulgo dicitur: *τὰ τῶν φίλων κοινά*, id est, *ut sint inter amicos omnia communia:* cur non idem valeat inter homines, siquidem debebant ita inter se omnes cohaerere, ut cohaerent fratres cum fratribus, liberi cum parentibus, parentes cum liberis? Nam hoc jubebat lex de non laedendo. Sed quia humana cupiditas non patitur ut communiter omnibus utamur: corrigenda est haec lex, superiore, scilicet, ne quis laedatur. Et *eatenus communicandae sunt res, quatenus permittit pax publica, et salus multitudinis.* Nam fere superioribus legibus corriguntur inferiores, et vocanda est vulgaris communio ad modum quendam. Proinde pro tertia lege alia supponenda est, scilicet, *res dividendas esse,* quandoquidem ita po-

stulet *communis multorum salus*. Porro, quia rerum humanarum ea est conditio, ut aliqua saltem communicatione rerum opus sit, cum deberent esse res natura communes: Institutum est, ut *usu communicentur, nempe per contractus, emptionem, venditionem, locationem, conductionem* et caeteros. Et hic cernis, quae sit contractuum origo. Vidit haec Plato, cum in libro quinto de legibus inquit: *eam civitatem optime administrari, in qua quam proxime accedatur ad vulgare illud dictum: Amicorum omnia esse communia:* adeoque ubi non modo res inter se civium communes sint, sed etiam sua cujusque membra, oculi, manus, pedes, os, *omnium publicae utilitati serviant: nec aliud quaerendum esse exemplar bene constitutae reipublicae, nisi eam civitatem, in qua possit illud τὰ φίλων κοινὰ observari.* Sunt itaque reperti contractus, per quos suae cujusque res communicarentur multis, ne nulla prorsus esset rerum communio. Et haec de generalibus formulis legum naturae, quas hoc modo potes dirigere.

I. Deum cole.

II. Quia nascimur in quandam communem vitae societatem, neminem laede, sed officiis quosvis juvato.

III. Si fieri nequit, ut prorsus nemo laedatur: hoc agatur, ut paucissimi laedantur, sublatis iis, qui publicam quietem interturbant: et in hoc magistratus, poenaeque sontibus constituantur.

IV. Res dividunto, propter publicam pacem. Caeterum per contractus alii aliorum inopiam sublevent.

Jam qui volet, e Poëtis, Oratoribus, Historicis, adjungat peculiares sententias, quae *ad jus gentium* referri solent, qualia sunt quae *de connubiis, de adulteriis, de reddenda gratia, de ingratitudine, de hospitalitate, de permutatione rerum,* et hoc genus aliis passim leguntur. Nam mihi satis videbatur com-

munissimas formas adnotare. Neque vero temere quasvis gentilium scriptorum sententias pro legibus habebo. *Imitantur* enim *pleraeque vulgares sententiae pravos affectus naturae nostrae, non leges.* Qualis est haec apud Hesiodum.

Τὸν φιλέοντα φιλεῖν, καὶ τῷ προσιόντι προσεῖναι.
Καὶ δόμενος κεν δῷ, και μήδομεν ὅς κεν μήδῳ.

Nam his versibus amicitiam prorsus utilitate metitur. Tale est et vulgatum illud δός τί καὶ, λάβέτι. Haec pertinet, quod *vim vi repellendam* dicunt; quale illud est apud Euripidem in Jone:

Τὴν δ'εὐσεβειαν, εὐτυχοῦσι μὲν καλὸν
Τιμᾶν ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶσαι κακῶς
Θέλῃ τις, οὐδείς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.

Sunt et *in iure civili,* quod ita vocant, *pleraque affectus magis humanos, quam naturales leges prae se ferentia. Quid enim est a lege naturae alienus servorum captivitate?* Et *inciviliter nullis non contractibus praetexitur id quod interest.* Sed de his alias. *Bonus vir attemperabit civiles constitutiones aequo ac bono,* hoc est, tum divinis, tum naturalibus legibus, contra quas, quidquid constituitur, non potest non iniquum esse. Et de legibus naturae hactenus, quas, si potes, exactiore subtilioreque ratione digerito.

DE DIVINIS LEGIBUS.

Divinae leges sunt, quae per scripturas canonicas a Deo sancitae sunt. Ordines earum tres fecerunt: sunt enim aliae *morales,* aliae *judiciales,* aliae *ceremoniales.* Morales sunt, quae decalogo praescriptae sunt, in quas referat studiosus omnes leges, quae de moribus in tota scriptura proditae sunt. Quoties enim eadem lex in scripturis repetita est? Est autem observandum hic, *ne decalogum exponamus de solis externis operibus, partiamurque in consilia et praecepta, more Scholastico:* quare paucis percurram legem formulas.

Morales leges. Tria priora praecepta, non habebis Deos alienos: Non adsumes nomen Dei tui in vanum; Memento, ut diem Sabbathi sanctifices: Non dubium est, quin Christus exposuerit per hanc legem: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.* Videtur autem hoc esse trium illarum legum discrimen, tametsi ad idem omnes pertineant, nempe ad verum cultum Dei ut primum, non habebis Deos alienos, proprie ad affectus referatur, ne quid amemus, ne quid formidemus, praeter Deum, ne nostris opibus, virtute, prudentia, justitia, aut ulla plane creatura fidamus, sed sola Dei bonitate. Qui *affectus adeo non sunt in potestate nostra, ut neque quid fiducia, neque quid metus, neque quid amor Dei sit, intelligatur, nisi a spiritualissimis.* Ad hanc legem pertinent pleraque in propheticis literis, de formidando Deo, de fidendo in Deum, et similia. Mirabiliter autem hujus legis verba commendant nobis tum fiduciam, tum metum. Nam, quod ait: Ego sum Dominus Deus tuus fortis Zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios etc. in terminando terret, declaratque, metuendam esse vim irae suae. Rursus cum addit: se facere misericordiam in millia his, qui se diligunt: Annon hic, commendans bonitatem suam, exigit, ut se amemus, sua bonitate fidamus etc. Omnino autem majora exiguntur, quam quae verbis humanis queam consequi. *Scholastici docuerunt, diligere Deum, idem esse, quod velle Deum esse, quod audit, non invidere ei regnum et hoc genus multa verbis obscurioribus quam quae ipsi in suis scholis intelligere potuerint.* Neque enim sciri potest, quid sit diligere Deum, nisi spiritu docente, hoc est, nisi re ipsa spiritu inflammatus experiare. Habes primi praecepti opus: *fidere Deo, diligere ac timere Deum.* Haec *adoratio* est, de qua Christus ait: Veri adoratores adorabunt Pa-

trem in spiritu et veritate. *Hunc talem affectum sua sponte sequetur cultus externus probabilis.*

Secundum praeceptum cavet, ne nomen Dei temere usurpetur, planeque ut illam ipsam fidem, item metum et amorem Dei testemur usu nominis divini. Et sicut prius praeceptum affirmativum est, exigens fidem et amorem: Ita et hoc affirmativum est, exigitque ut celebremus nomen et gloriam Dei, invocemus nomen Dei, profugiamus ad nomen Dei, velut ad quendam munitissimum portum, juremus per nomen Dei. Deut VI. psallamus secundum Davidem nomini eius agnoscamusque illud Salomonis: Turris munitissima nomen Domini, laudemus, celebremus, beneficentiam erga nos Dei, agamus gratias, planeque omnia a nobis fiant, ut ait Apostolus, in laudem Domini. Vides, e priore mandato, secundum promanare.

Tertium praeceptum jubet, ut Sabbathum sanctificetur, ut vacemus a nostris operibus, hoc est, ut patiamur ac toleremus opus Dei, mortificationem nostri. Primum exigit fidem: secundum laudem nominis Dei: Tertium, tolerantiam operum Dei in nobis. Hoc praeceptum inprimis violant, qui praedicant opera moralia, et liberi arbitrii vim. Exigit enim liberi arbitrii mortificationem. *Et populus novi testamenti, cum habeat perpetuum Sabbathum, is est, cuius caro assiduo mortificatur, spiritus vivificatur.* Ignorantque tum Sabbathum tum Christianismum, isti liberi arbitrii assertores, et inimici crucis Christi, suis se operibus, suis conatibus, justificantes Exemplum eius sequuntur, qui in Sabbatho ligna collegerat. Numeri XV.

Vides itaque, tria praecepta, Deo fidendum esse, laudandum esse Deum, et tolerandum ejus opus in nobis comprehendi hac sententia: *Dilige Deum ex toto corde,* etc. Nam qui sic diligit, is haud dubie fidit, timet, laudat, toleratque arden-

tissimo spiritu. Non institui exponere legem: id enim quomodo posset per compendium fieri? Sed haec volui monere, quo scires, *errare eos, qui non putant exigi a nobis majus aliquid viribus humanis.* Qui latiorem expositionem praeceptorum desiderat, requirat vel a *Lutheri libello germanico: de Bonis Operibus.* Hic Sophistae bis errant: Primum, quod censent, non requiri seu exigi in hac vita summum amorem Dei. Sic judicant et de reliquis affectibus. Porro, hanc sententiam satis clare refutat hic textus: Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, tota anima tua, tota mente tua. Nam si totum cor sibi deposcit Deus, non permittit aliquando creaturae partem. His utinam contingat Helias aliquis, qui doceat, quam infeliciter claudicent, qui cordis partem creaturae, partem Deo tribuendam existimant. Impleri non potest, dum in carne vivimus, hoc praeceptum, at non ideo, non exigitur, sed omnes rei sumus, dum non persolvimus quod debemus. Atque hoc est, quod supra diximus, omnes homines semper esse revera peccatores, semperque peccare. Et infra, ubi de gratia disputabitur, rursus excutiendum est, quatenus justificati, quatenus peccatores simus.

Deinde hallucinantur *Sophistae*, quod nostris viribus censent impleri posse tum haec tum reliqua praecepta. Nam *de externis tantum operibus praecipi arbitrantur*, ut ne colamus ceremoniis officiisque externis plures Deos aut idola etc. Nos ut *de affectibus expònamus legem*, faciunt ipsa legis verba: Diligas Dominum Deum tuum *ex toto corde.* Jam caro sese maxime amat, suis bonis, sua prudentia, sua justitia fidit. Id est enim, quod ad Rom. VIII. ait Apostolus: *Caro quaerit, quae sua sunt, et non potest legi Dei subiici.* Non potest igitur amare Deum, fidere Dei bonitate, etc. Magna et incomprehensibilis res est, amare Deum, nempe hilari pectore

et grato complecti per omnia voluntatem divinam, etiam tum cum damnat et mortificat. Quaeso itaque te, Sophista, ut rem inferos velle et perpetuum supplicium natura possit? Quod si neges posse, nega etiam posse a carne DEUM liberaliter amari.

Reliqua praecepta, quae secundae tabulae dicuntur, exponit Christus: *Diliges proximum sicut te ipsum,* et pleraque longa oratione in capite V. Matthaei. Et charitatis leges prope innumerabiles recenset Apostolus cap. XII. ad Romanos. *Has* vero etiam *leges Sophistae exposuerunt de externis tantum operibus:* nempe satisfactum esse legi, si caedem non facias, si palam non scorteris, etc. Contra *Christus exponit legem de affectibus,* idque affirmative. Lege non occides, praecipit, ut simus corde erga quosvis dextro, candido, liberali, exposito ad quaevis officia: Ne malo malum retaliemus, ne litigemus de rebus nostris. Breviter, ne resistamus malo: Denique ut amemus etiam inimicos idque liberaliter et candide. Ita legi non mechaberis, satisfactum putant, si non designemus flagitium externo opere. Christus vero sic exponit, ut doceat, exigi castitatem et puritatem cordis, ita ut neque cupiamus turpia. Reliqua in Evangelio per sese diligens lector observabit.

DE CONSILIIS.

Est et hic *foede ac impie erratum a Sophistis, cum ex lege divina fecerunt consilia,* hoc est, docuerunt, quaedam non exigi a Deo necessario, sed suaderi tantum, ut si cui libeat, obtemperet, liberantque periculo eum, qui non obtemperet. Recensent autem inter *consilia* ea fere, quae sunt in capite V. apud Matthaeum: Diligere inimicos, non resistere malo, nescire lites et contentiones fori, de male merentibus bene mereri, donare, mutuo dare cuivis egenti, desperata etiam sorte. Haec omnia exigi dicimus, et

inter *praecepta* numeramus. Christus enim palam damnat eos, qui non diligunt nisi amicos, cum gentibus et publicanis aequat. Item eum, qui irascitur proximo, aut qui fastidit proximum, *racha* dicens, judicii reum facit. Quod si consulebat tantum, ne irasceremur: Quid interminabatur judicium? Si liberum est irasci offendenti, aut non irasci: cur poenas intentabat? Exigit, qui poenas intentat, non consulit. Praeterea, cum praeceptum sit diligi proximos: Annon illa omnia, quae isti inter consilia numerant, amor complectitur? Et Paulus in Cap. XIII. ad Romanos, haec omnia refert in legem: *Diligas proximum sicut teipsum.* Et 1. Joh. III. *Filioli, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate*, id est, et ab animo candideque diligamus, et illum amorem nostrum testemur studiis ac officiis. Jam, si inter leges numerant, quod scriptum est: Non concupisces etc. cur non habent pro legibus ea, quae complectitur? Annon concupiscentia opus est, irasci inimico, rem vindicare, nolle pecuniam periclitari apud inopem? Fateantur igitur, et haec praecipi: siquidem praecipi videtur, ne quid concupiscamus. Denique, cur non totam legem, consilium interpretantur, siquidem partem legis refigunt? Sed inquies: Actum est de mea re familiari, si cuivis largiendum est. Respondeo: hoc a carnis prudentia praetexi cupiditati tuae. Nam Spiritus judicabit facile, quatenus largiendum sit, et libenter suo carebit, modo subventum sit inopiae fratris. An ignoras, deberi proximo, quod velles tibi fieri? At omnium injuriae obnoxii erimus, si vindicare non licet? Recte. Nam haec vita crucis est, ut injuriae sis obnoxius. Rapient nostra mali, si repetere judicio non licet? Hoc magistratus intererit cavere, ne damnum det civis civi: tuum est boni consulere hoc genus casus. Sed quid ego argumenta carnalis prudentiae diluere conor? cum fieri nequeat unquam, ut probet legem

Vide 2. Cor. VIII.

divinam, nisi qui spiritualis est. Quid, cur, praeceperit Christus, non intelliges, ni libeat facere. Imposuerunt etiam hujusmodi carnales argutiae Sophistis, cum parum civile videretur, omnium opes ita vulgari, ut non liceret vindicare suum cuique. In humanum etiam habebatur, ignavis fructui esse otium, si alienis opibus frui tuto possent. Hinc e *praeceptis consilia facta sunt, et recepta est pestilentissima opinio: non posse res publicas administrari iuxta Evangelium. Quasi tale aliquid tradiderit Christus, quod ad paucolos tantum monachos, et non potius ad universum genus humanum pertineat.* Quid enim oportet esse communius Evangelio, quod Christus universae naturae praedicari jussit? Diluit autem et Augustinus, in Epistola ad Marcellinum, quae in ordine Augustinianarum Epistolarum quinta est, hoc genus carnales calumnias, adversus legem, qua vindicta prohibetur. Porro non vetat scelera puniri a Magistratibus: Imo hi gerunt gladium ad terrendos malos, ut Apostolus Rom. XIII. dicit: sed vetat, ne nos privatim, cupiditate vindictae, mutuo conficiamus. Magistratus interest cavere, ne damnum accipiat respublica. Tuum est, privatam injuriam ferre ac dissimulare. Fortassis autem hac de re infra copiosius disputabitur.

Est autem *in Evangelicis literis consilium,* idque quod sciam, *unicum, de coelibatu,* de quo Christus ait: Qui potest capere, capiat. Matth. XIX. cap. Et in priore Epistola ad Corinth. cap. VII. Paulus: De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis: Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est, homini sic esse: Alligatus ex uxore, noli quaerere uxorem etc. Non est autem quod hic disputes, *utrum consilia sint superiora praeceptis? Scholasticorum sunt istae ineptiae, qui neque quid praeceptum,*

neque quid consilium esset, intelligebant. Non enim implet praeceptum de non moechando, quantumvis coelebs: Quando non potest fieri, ut non irritet concupiscentia, quantumvis castum. At praecepto concupiscentia prohibita est, cui fieri potest, ut propius respondeat aliquis coniugum, quam alicubi virgines.

DE MONACHORUM VOTIS.

Quid autem de Monachorum votis? Primum, quod ad ipsam voti rationem attinet, *neque praecipit, neque consulit scriptura, ut quidpiam devoveatur.* Non probat autem Deus, nisi quae vel praecipit, vel consulit. Quare *non video, quid accedat pietati per votum. Non exigebat* Mosaica lex voveri quidpiam, *sed permittebat. Evangelium* cum in totum sit libertas quaedam spiritus, *prorsum ignorat votorum servitutem.* Et quantum mihi videtur, *sola fidei et Evangelicae libertatis ignoratione factum est, cur recepta sit vovendi consuetudo.* Nec nihil pugnat cum fide, cum libertate Spiritus, vovendi ritus. *Docent* etiam *Scholastici, opus e voto factum praestare operi, quod citra votum fit. Impii homines, pietatem ab operibus aestimantes, et non potius a spiritu et fide.* Et cur propter votum praeferunt opus, cum tamen nec exigatur, nec consulatur votum? Deinde quaeso considera quid devoveatur. Promittuntur coelibatus, paupertas, et obedientia. Coelibatum non nego consuli. Sed cum ea sit imbecillitas carnis nostrae, ut Christus etiam neget, omnes capere sermonem de coelibatu, quid attinet, vulgare in tot hominum milliarem adeo ancipitem et periculosam? Ex veteribus eremitis, quantum ex historiis colligi potest, pauci adeo fuere, qui feliciter cum carne dimicarint, cum tamen sedulo emacerarent corpora fame ac siti, essentque adversus insidias daemonis divinarum literarum cognitione munitissimi. Nos quomodo vincemus in tanto luxu,

Unde vota.

in altissimo otio, adeo inermes, adeo ignari sacrarum literarum, et Evangelii, quo nisi sis instructissimus infeliciter cum Satana congrediere? Et successus docet, quam prudenter voveamus. Porro paupertas ab omnibus Christianis exigitur iure divino: adeo non tantum ad monachos pertinet. Est autem *paupertas Evangelica, non mendicitas illa vulgaris: sed sua cum omnibus habere communia, largiri, donare omnibus egentibus, et rem facere in hoc, ut alienam inopiam subleves.* Non est Evangelica paupertas, nihil possidere: Sed ita possidere, ut alienae rei procuratorem te agere sentias, non tuae. Id quod docet Paulus *ad Ephes. IV; Magis autem laboret operando manibus* suis, *quod bonum est, ut habeat, unde tribuat necessitatem patienti.* Huc etiam referri potest, quod est in Evangelio: Vade et vende omnia, quae habes, et da pauperibus. Nam sic illum, volebat Christus *pauperem esse, ut daret. Nunc nos paupertatem nihil vocamus, nisi ab aliis accipere.* Vides, *quantum absit ab Evangelio mendicandi institutum?* ut exigitur paupertas, ita et labor parandae rei, non nostra, sed fratrum causa. Tantum abest, ut mendicitas probetur. Postremo obedientiam promittunt. Sed hanc singuli parentibus, praeceptoribus, magistratibus, jure divino debemus. Quare *nulla est perfectio peculiaris, in instituto monastico.* Sed nunc de monachis non libet disputare. Viderint isti, quam Christiane senserint, qui *monachorum conditionem, usque adeo nulli non generi hominum praetulerunt, aestimantes non a spiritu Christianismum, sed ab externorum operum specie. Quondam monasteria nihil nisi scholae erant,* degebant coelibes sua sponte scholastici, et quamdiu libebat, utebantur cum condiscipulis communiter omnibus rebus, obsequebantur, parebant liberaliter praeceptoribus, una psallebatur, orabatur, disserebatur, habebaturque totum vitae genus, non pro peculiari quodam Christianismo, pro statu per-

neque quid consilium esset, ir ... *itius* pro imper-
implet praeceptum de non ... Atque utinam
coelebs: Quando non pote ... *et.* Nam
cupiscentia, quantumvis ... *superstit*
cupiscentia prohibita est ... *rerum*
respondeat aliquis con ... *vi*

DE MON ... IALIBU

Quid autem ... oniales leges, de
quod ad ipsam ... plura dicere. *Judi-*
neque consulit ... adeoque de forensibus
probat autem, ... pulo Judaico proditae sunt.
sulit. Quar ... *Evangelicae literae: quod vin-*
tum. Non ... *pulo prohibitae sint,* et mandata
permittebc ... que communio, et interdictum sit
quaedar ... et Paulus in priore ad Corinth. VI. cap.
Unde vota. Et que ... n omnino delictum est, quod lites habetis
bertat ... invicem.
cons ... *eremoniales* de ritibus sacrificiorum, de dierum
tat ... crimine, de vestibus, de victimis, deque hoc genus
si ... *aliis*, proditae sunt. In quibus non dubium est, quin sint adumbrata mysteria Evangelii, ut docet Epistola ad Hebraeos. Item loci aliquot ad Corinthios, et testantur idem Prophetarum literae alicubi, qui fere typos legis ἀλληγορικῶς ad evangelica mysteria accommodarunt. Qualia sunt in Psalmis pleraque. Proinde in hoc genere requirendae sunt allegoriae, sed *prudenter.* Nam *hic plusquam pueriliter ineptiunt etiam magni saepe auctores.* Nec allegoricam interpretationem admittunt, nisi ritus et facta, in hoc prodita, ut essent signa aliarum rerum: ut sacrificia pontificatus Levitici in hoc prodita sunt, ut essent signa Sacerdotii Christi. Jam infeliciter tractabit allegorias, nisi qui universae Scripturae peritissimus est. Facile autem judicabit Spiritus, imo sensus

mmunis, quatenus, et
uti. Nec illae pa
tum legis, t
Id quod
Aharon
n c

s opibus, *de opprimenda*
ica est constitutio, ad
ue execratur omnes,
aut docent, quam
mana. Nec enim
e variant a Ro-
s. *Impia sunt,*
que conciliis.

no gen ... alia, tum
r Christi Sacer ... *operum*
st, ut de legis vi, dein ... *ifferens,*
qui loci in primis hic requiren ... n etc.
do ea disputatio non potest intelligi, n ... tent
eratur lex ad Evangelium: infra, ubi de Evang ... us
dixero, simul de vi legis et abrogatione disseremus. t
Nunc adjiciemus ad hunc locum, quid de humanis legibus sentiri debeat.

DE HUMANIS LEGIBUS.

Leges humanae, sunt quaecunque, tandem ab hominibus constituuntur. Et *ut nunc habent hominum res, Legum humanarum aliae sunt civiles, aliae pontificiae.* Civiles, quas in republica sanciunt Magistratus, Principes, Reges, civitates. Hujusmodi legum authoritas, quae censeri debeat, docet Paulus ad Rom. XIII., cum inquit: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas, nisi a Deo: Quae vero sunt potestates, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Nam *magistratuum et legum civilium non est aliud officium, nisi punire et arcere injurias.* In hoc sanciuntur leges de rerum divisione, de contrahendi formis, de poenis maleficiorum. Dei enim minister est magistratus, ultor ad iram ei, qui deli-

VII. Lex peribit a sacerdote, et Consilium a senioribus. Et Matth. XXIV. Surgent pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna etc. Deinde, ut maxime spiritum Dei habeat, senatus conciliorum, errare tamen posse indicat scriptura Ezech. XIV. Propheta cum erraverit et locutus fuerit verbum, ego dominus, qui decepi prophetam illum. Et in I. Regum capite ultimo: Egrediar et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum. Et quid attinet multis rem agere? Paulus ait, se non acquievisse carni et sanguini: nos carni et sanguini credamus? Qaeso te, cur Nicenae Synodo potius quam Ariminensi credis? Num quia eam Romani Pontificis comprobavit authoritas? At hac ratione *pontificis autoritatem et concilio et scripturae praefers, quod non modo impium, sed et stultum est.* Cur enim Antiochenam Synodum probas, quae Paulum Samosatenum negantem Christi divinitatem damnavit, cum *res, omnis citra Romani Pontificis authoritatem gesta* sit? In Alexandrino concilio, ubi de tribus hypostasibus divinis decretum est adversus Sabellium, nulla fuit mentio Romani Pontificis. In concilio Nicaeno Romani Pontificis nusquam fuisse leguntur. Constantinopolitanae Synodi scriptores graeci, item Ephesinae, nullam fecerunt Romani Pontificis mentionem. Ut verisimile sit, aut non interfuisse Synodis illis, aut certe non praefuisse. *Neque vero raro erratum est, et in iis Synodis, quibus praefuere Romani Pontifices.* Stephanus VI. Formosi Pontificis acta rescidit authoritate concilii. Hujus sententiam Johannes X. rursus damnavit Ravennae comitiis. Hic *cum pugnent inter se Synodi, necesse est alteram errasse.* Lugdunense concilium, quia libros decretalium comprobavit, pro impio haberi debet, nempe quod in illis tam multa crudelia et impia constituta sunt. Porro *papisticis comitiis pene nihil videmus actum praeter causas tyrannidis Romanae, de subigendis Imperatoribus, de tuendo Patrimonio*

Petri, de augendis sacerdotum opibus, de opprimenda graeca Ecclesia. Palam haeretica est constitutio, ad abolendum, de haereticis, quae execratur omnes, qui de Sacramentis aliter sentiunt, aut docent, quam vel docet, vel observat Ecclesia Romana. Nec enim sunt haeretici graeci, qui in plerisque variant a Romanae Ecclesiae ritibus, et traditionibus. *Impia sunt, quae de indulgentiis decreta sunt in plerisque conciliis.* Damnavit Constantiensis Synodus cum alia, tum *sententiam Evangelicissimam, de discrimine operum. Omne opus bonum esse, aut malum, non indifferens,* juxta illud Evangelii: Aut facite arborem bonam etc. Et quid attinet multa commemorare? cum extent *abominabiles pontificiarum legum codices,* e quibus decerpe quantum voles. Haec ideo adnotavimus, ut moneremus, *temere receptam esse opinionem illam vulgarem, quae jactari solet, concilia non posse errare.* Proinde cum constet luce meridiana clarius, et *errasse saepe concilia, et errare posse:* quaeso te, lector, *cur tandem pro fidei articulo haberi debet, quod a concilio citra scripturae suffragium decretum est?* Quandoquidem perspicuum est, errare posse concilia, cur non exiguntur eorum decreta ad scripturam? *Absit a Christiana mente, ut articulum fidei condere arbitretur eum,* quem *non sit certum fallere aut falli non posse.* Negat Petrus privatae, hoc est, humanae expositionis esse, scripturae interpretationem. Nos hominibus permittemus articulos fidei condere? Quin scripturam praeeuntem, et, ut Petrus ait, λύχνον φαίνοντα ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ sequimur? maxime, cum neget Propheta futuram lucem matutinam iis, qui non e legis et testimonii judicio pendent. Notus locus est in octavo cap. Esa. Huc etiam Pauli locus pertinet in priore ad Corinthios, ubi de doctrina Christiana disserit: *Fundamentum aliud poni non posse, praeter id, quod positum est,* hoc est, *ad salutem nullam doctrinam, nullos articulos necessarios*

esse, praeter scripturam. Quae superstruuntur, ait, diem Domini probaturum. Quod si probanda sunt in die Domini: cur recipiuntur non modo pro probae monetae doctrina, sed pro necessaria etiam ad salutem? *Decretum est de transsubstantiatione panis in corpus Christi, in sacramento, decretum est de Papae primatu,* idque *contra veterum Synodorum constitutiones,* Quae cum citra certum Scripturae suffragium prodita sunt: quid est, cur pro certis dogmatis recipiantur? Apostoli in Actis et ubique Paulus, doctrinam suam authoritate scripturae comprobant. Christus sibi fidem per scripturas facit, cum jubet, ut scrutemur scripturas, quae de se testimonium perhibent, cum ait, patrem sibi suffragari, et duorum testimonium recipiendum esse, et hoc genus multa. In Deuteronomio praecipit Dominus, ne addatur ad verbum suum aut detrahatur: quae sententia palam docet, *nemini fas esse, id pro articulo fidei docere, quod non certo sciat divinum verbum esse.* Prophetae, Christus, Apostoli certo sciebant Dei verbum esse, id quod docebant. Ideo sibi, imo suae voci credi volebant.

Haec mihi plane persuadent, *nihil pro articulo fidei habendum esse, quod non palam scriptura docet.* Ut rumpantur interim Parisienses, qui in sua illa inepta et impia condemnatione *Lutheri, principia fidei vocant conciliorum et scholarum dogmata.* De divinitate filii credo Nicaeno concilio, quia Scripturae credo, quae Christi divinitatem tam clare nobis probat, ut ne Judaei quidem tergiversari possint, quantumvis coeci, quo minus Messiae divinitatem tribuant. Locus est apertus praeter alios in capite XXIII. apud Hieremiam: Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Deus justus noster. Sic judicandum, puto per scripturam et de reliquis synodis.

At, de moribus constituet Ecclesia, item de ceremoniis? *De moribus* non video quid sit constitu-

tum a Pontificibus, aut a synodis, nisi fortasse ad mores pertinent *leges papisticae, de bellis, litibus, coelibatu:* quae si ad regulam Evangelicam exigantur, *quid minus pium vel a Scythis potuit constitui?*

Sed *de ceremoniis* dicemus, quas *suum regnum putant Papistae.* Principio, ut uno fasce complectar et moralia et ceremonias: *non dicet Episcopis, quidquam mandare, praeter ea, quae divinis literis prodita sunt.* Misit enim Christus Apostolos docere, quae ipse tradiderat, Matthaei ultimo: Docentes eos servare omnia, quae mandavi vobis. *Ademit* igitur *potestatem novas leges, novos ritus condendi.* Non praecipit Christus Apostolis, docere, nisi Evangelium. Unde igitur probabunt Episcopi jus sibi esse condendi leges? An ex hac sententia, cum ait: Qui nos audit, me audit? At, in decimo cap. prophetam vult nomine prophetae recipi: Non vult igitur recipi *pseudoprophetam,* hoc est, *eum, qui humana commenta, traditiones hominum docet.*

Nam hos scriptura vocat *somniatores.* Quaeso autem vos, Solones Papistae, ac νομοθέται, vel Syllabam e Scripturis producite, quae vobis autoritatem faciat, condendi leges! Adimit autem scriptura facultatem condendi leges, cum praecipit, ne quid vel addatur, vel detrahatur legi Dei. Adimit et Paulus cum vocat spiritus ministros, Episcopos novi testamenti. Nam minister Spiritus est, qui per legem Dei omnium corda damnat, et consolatur rursus per Evangelium, efficax Spiritu Dei. Ad eam functionem quid quaeso faciunt *traditiones humanae, quae de externis tantum operibus judicant?* Damnat traditiones scriptura saepius, quam ut obscurum esse possit, quid de eis sentiat. Hieremias XXIII. *paleas* vocat. *Quid paleis ad triticum?* Item *mendacium,* item *somnia.* Esaias, *vomitum sordium, scoriam:* Ezechiel, *fornicationes, carnes asininas, hippomanes;* alii prophetae aliter. Paulus blandilo-

quentias seu χρηστολογίας. Et ut multa omittam, indicat Paulus, *unde proficiscantur traditiones humanae*, in priore ad Timotheum: In novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit etc. Videri, *spiritum fallacem authorem esse traditionum de coelibatu, de discrimine ciborum* etc. At *quid aliud sunt pontificii canones, nisi traditiones de coelibatu, de ciborum discrimine, et de similibus nugis.* Matth. XV. *Frustra colunt me mandatis hominum:* quem locum ex Esaia repetit Christus.

Quid igitur, quomodo obstringunt conscientias traditiones humanae? *peccant ne, qui violant hominum constitutiones?* Respondeo, *Ita ferendas esse pontificum leges, ut ferimus quamcunque injuriam, aut tyrannidem,* juxta illud Matth. V. Qui te adegerit ad mille passus, vade cum illo et alia duo. Sunt autem *eatenus ferendae, quatenus non periclitatur conscientia per eas,* Actuum. V. Oportet Deo magis obedire quam hominibus: Ut, *cum fidem obscurant traditiones, cum occasio sunt peccato, violandae sunt,* nec peccat, qui citra scandalum judicio spiritus violat. Dicemus autem de scandalo postea. Habes autem non obscuras sententias scripturae, quae docent, *non obstringi conscientias traditionibus humanis.* I. Corinth. III. Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, id est, nec Paulus, nec Zepha habes authoritatem obligandi conscientias vestras. Et clare in eadem Epistola capite VII. *Precio empti estis, nolite fieri hominum servi.* At, *fiunt hominum servi, quorum conscientiis libertas per traditiones est erepta.* Nam ut *Christiana libertas est, conscientiae libertas:* ita *Christianorum servitus, est conscientiae servitus.* Apertissimus locus est in Colossensium Epistola:

Siquidem una cum Christo commortui estis, quid adhuc tanquam viventes mundo, traditionibus vexamini? Et subjicit μιμητικῶς, illorum traditiones repetens: Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne contrectaveritis, quae sunt omnia in interitum ipso usu, secundum praecepta et doctrinas hominum, quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in superstitione et humilitate, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo, qui debetur necessitati carnis. Hieremiae XXIII. Vetat Dominus, ne audiantur Pseudo-Prophetae: quod haud dubie ad eum casum referri debet, ubi conscientiae periclitantur. Sic autem inquit: Nolite audire verba Prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos, visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Habeo in hoc loco adstipulatores etiam recentiores quosdam, et potissimum *Gersonem*, qui nobiscum sentit, *non obstringi conscientias humanis traditionibus*, hoc est, *non peccare eum, qui traditionem humanam violat*, nisi intercedat casus scandali. Vellem Bernardum de his paulo liberius judicasse, ubi de dispensatione scribit. Judicabit autem certissime Spiritus, juxta illud: Ubi spiritus Domini, ibi libertas: Et, spiritus omnia dijudicat, et ipse a nemine dijudicatur.

Qualia sint, *quae constituta sunt a conciliis, a pontificibus*, non possim equidem recensere, ni velim repetere et *universum jus canonicum*, et totam *rerum Ecclesiasticarum historiam*. Verum, pauca Exempla hujusmodi traditionum repetemus, è quibus aestimari possit, id quod toties monet scriptura: *nihil perinde pietati adversari, atque hominum doctrinas*. In Synodo Niçaena constitutae sunt quaedam *poenitentiae formae*. Non pronuncio, quo spiritu decreverint patres: at video, *bonam Evangelii partem, imo vim germanam Evangelii obscuratam esse ea traditione*. Nam inde primum natae sunt *satisfactiones*, quae principio fortasse tolerabiles erant, cum adhuc

purior esset Evangelii intellectus penes Ecclesiam: sed paulo post *ex satisfactionibus, qua conscientiarum carnificina facta est? Obscurata gratia est, et, quod Evangelium fidei tribuit, coeptum est satisfactionibus tribui: quo quid est et impium magis et perniciosius? Et his malis certe occasionem dedit Nicaena Synodus.* Quanto satius fuerat, sequi Pauli exemplum in formis poenitentiae, qui citra omnem satisfactionem, moechum illum Corinthium, ubi resipuit, recepit, monens etiam, ut est in posteriore Epistola ad Corinthios, sufficere obiurgationem. Porro, *nostrorum temporum theologastri secuti priscam traditionem Synodi Nicenae, fecerunt ex satisfactionibus partem poenitentiae, quo errore plane non est alius nocentior.*

Quid negotii fecit etiam piorum conscientiis *confessio illa Papistica? quot millia animarum illa sola perdidit?* Cum Paulus Corinthios cavere voluerit, ne nimia tristitia affligeretur moechus ille: At *pontifices Romani, quorum inventum confessio est quaeso, quid aliud agunt, quam ut miserrime et crudelissime divexent pravidas et vere pias conscientias?*

Jam *in tot genera vivendi scissus Christianismus.* Quid refert Christianae charitatis et simplicitatis? Alii *laici*, alii *monachi*, alii *clerici* sunt, et in *his innumerae sectae* sunt, quae tolerari possent fortasse, nisi et studiis et ambitione certaretur. Deinde quibusdam vivendi generibus *addita est intolerabilis sarcina, coelibatus*: Actumque de coelibatu est etiam in Nicaena Synodo. Quid autem per eam traditionem profectum sit, nihil attinet referre, quando non alio consilio vulgari libidines indulgentius potuere. In Cap. VII. ad Corinth. Ubi de virginitate disserit Paulus, nihil audet praecipere, ne laqueum injiceret, vultque hoc deligi, per quod possint servire Deo absque ulla distractione et assiduo, ἐυπρόσεδροι τῷ κυρίῳ καὶ ἀπερισπάστως. Sic enim inquit Apostolus. At, qui minus assidui seu εὐπρόσεδροι sunt, qui vehementius

a Deo divelluntur, quam quos ierunt flammae carnis? Haec prospiciens Paulus, non praecipit coelibatum imo et ad Timotheum scribens, *doctrinam daemoniorum vocat traditionem de coelibatu. Vicit Satan, et recepta lex est et vulgata in tot hominum millia magna cum pernicie rei Christianae.*

Jam et *Eucharistia ablegata est ad peculiare quoddam genus hominum, ad sacerdotes*, et qui communis esse volebat omnium piorum Christus, jam a solis sacerdotibus usurpatur, atque ita et missae fructus, et vis eucharistiae prorsus obscurata est, *nec aliud nunc est Eucharistia, nisi nundinatio sacerdotum:* cum *repertum est a Satana, oportere sacerdotes esse, qui pro populo sacrificent, Missas vulgo vendi posse*, et hujusmodi alia. Non perisset Missae usus, ni *scissae* fuissent *vivendi conditiones, in Sacerdotes et Laicos. O horrendam et abominabilem impietatem*, quae regnat hodie in Papisticis Missis!

Et quid attinet multa commemorare? vides in his exemplis, *nullam fuisse tam piam traditionem in speciem, quae non magno malo fuerit rei Christianae.* Quid enim videtur magis convenire, quam ut sint in Ecclesia publicorum scelerum *satisfactiones?* At, illa obscurarunt gratiam. Quid decentius, quam *Episcopos coelibes degere?* At, *per eum coelibatum via libidinibus facta est.* Quid reverentius, (sic enim judicant homines, non spiritus), quam *non vulgari usum eucharistiae in quosvis?* At, ita missae fructus periit. Ita fit, ut *traditiones* habeant quidem rationem sapientiae: sed ea ipsa species, ille *ipse impiae ac consceleratae Jezabelae fucus, laedit.*

DE EVANGELIO.

Hactenus peccati formam et legum rationem, brevius fortasse, quam pro re, tractavimus. Non enim commentarium scribimus, sed vulgarem quan-

dam locorum formam adumbramus, quos in discendis sacris literis sequaris. Nunc de Evangelio et gratia disputabimus, e quibus locis nonnihil accedit lucis etiam superioribus. Nam de legis abrogatione, de vi legis, dilata disputatio est in hunc usque locum. Porro, ut peccati ratio, nisi ex legum formulis, non intelligitur: ita nec gratiae vis, nisi ex Evangelii descriptione, cognosci potest. Et ut hactenus egimus de hominis damnatione, seu maledictione: Ita nunc agemus de hominis instauratione, seu benedictione. Duae in universum scripturae partes sunt, Lex et Evangelium. Lex peccatum ostendit, Evangelium gratiam. Lex morbum indicat, Evangelium remedium. Lex mortis ministra est, ut Pauli verbis utamur, Evangelium vitae ac pacis. Lex virtus peccati est, Evangelium virtus salutis omni credenti. Neque vero ita legem et Evangelium tradidit scriptura, ut Evangelium id modo putes, quod scripserunt Matthaeus, Marcus, Lucas et Johannes: Mosi libros, nihil nisi legem: sed sparsa est Evangelii ratio, sparsae sunt promissiones in omnes libros, veteris ac novi testamenti. Rursum leges etiam sparsae sunt in omnia tum veteris tum novi testamenti volumina. Nec, ut vulgo putant, discriminata sunt legis et Evangelii tempora: Quanquam alias lex, alias Evangelium, subinde aliter revelata sunt. *Omne tempus, quod ad mentes nostras attinet, est legis, atque Evangelii tempus:* Sicut omnibus temporibus eodem modo homines justificati sunt: peccatum per legem ostensum est, gratia per promissionem seu Evangelium. *Revelationis tempora variant.* Nam alias lex, alias Evangelium, et subinde aliter, revelata sunt, id quod e scripturis constat. Vides enim, praeter naturalem legem, quae impressa est mentibus humanis, ut opinor, etiam leges latas esse a Deo Adamo, ne delibaret poma arboris scientiae boni ac mali: Caino, ne irasceretur fratri suo: et eidem;

peccaturum, qui se occideret. In hunc modum legis naturae cognitionem instaurabat praedicatione continua spiritus Dei, quae jam obscurabatur excoecatis peccato mentibus humanis, ita ut mihi pene libeat vocare legem naturae non aliquod congenitum judicium, seu insitum et insculptum natura mentibus hominum, sed leges acceptas a patribus et quasi per manus traditas subinde posteritati. Ut de creatione rerum, de colendo Deo, docuit posteros Adam: sic Cainum monuit, ne fratrem occideret etc. Sed ad Evangelium redeamus.

QUID EVANGELIUM.

Sicut lex est, qua recta mandantur, qua peccatum ostenditur: ita *Evangelium est promissio gratiae seu misericordiae Dei, adeoque condonatio peccati et testimonium benevolentiae Dei erga nos*, quo testimonio certi animi nostri, de benevolentia Dei, credant sibi condonatam omnem culpam, et erecti ament, laudent Deum, exhilarentur et exultent in Deo, ut infra de vi Evangelii dicemus. Porro illarum promissionum omnium pignus est Christus, quare in eum referendae sunt omnes scripturae promissiones, qui obscure primum, postea subinde clarius revelatus est.

Posteaquam Adam deliquerat, et jam morti aeternae destinatus erat: perisset haud dubie, ni dominus eum promissione gratiae consolatus fuisset. Tyrannis peccati describitur, cum inquit ad serpentem: Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius. Et statim victoria promittitur: Ipsum semen mulieris conculcabit caput tuum. Rectius enim meo judicio refertur pronomen eo loco ad semen, quam ad mulierem, ut in nostris codicibus legitur. Ea *prima promissio* est, *primum Evangelium*, quo sublevatus Adam, concepit certam

suae salutis spem, adeoque et justificatus est. Deinde *facta* est *promissio Abrahae*, futurum, ut in ipsius semine benedicerentur omnes gentes: qua certe nisi de Christo intelligi non potuit. Estque hic Abrahae sinus, in quem qui recepti sunt, servati sunt; id est, servati sunt, qui promissioni illi, quae Abrahae facta est, crediderunt. Atque haec promissio est, quam ubique jactat scriptura novi testamenti. Poterit diligens lector omnes promissiones de Christo in hunc locum congerere. Quae plane non aliud sunt, nisi Evangelium, Deutero. XVIII. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia, quae praecepero illi: Qui autem verba ejus, quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam. In secundo volumine historiae Regum cap. VII. *promittitur Davidi Christus: Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus, Ipse aedificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus, usque in sempiternum.* Et ob hanc promissionem *filius David* Christus appellatur a Prophetis. Immo *Davidem* etiam Ezechiel nominat. *Prophetae in totum et legem repetunt, et Christum promittunt.* Proderitque piae menti, subnotare et in promptu habere promissiones divinas, quod ad confirmandas, erigendasque conscientias mire efficaces sunt.

Et in hunc modum revelavit Deus Evangelium statim post Adae lapsum, et subinde clarius aperuit, donec exhibuit Christum. Id est quod scribit Paulus ad Roman. I. In Evangelium filii sui, quod jam ante promisit per prophetas, in scripturis sanctis, de filio suo. Et literae nostrorum Evangelistarum, non aliud agunt, nisi ut testentur *exhibitas esse promissiones.* Atque id est, cur sic ordiatur Matthaeus: Liber generationis Jesu Ghristi, filii David, filii Abraham. Vocoque *Evangelium promissionem gra-*

tiae, benedictionis, benevolentiae Dei per Christum. Sunt in Scripturis praeter hanc promissionem aeternae benedictionis, etiam *promissiones rerum temporalium:* qualis est ea, quae facta est Noae, quales pleraeque *sunt in lege,* de terra, de opulentia etc. quae non modo figurae sunt spiritualium promissionum, sed per sese sunt *testimonia gratiae et misericordiae Dei,* ita, ut consolentur et erigant conscientias nostras, ut Deum glorificent. Et de his quidem promissionibus infra agetur, ubi de fide dicemus, quae fides, et quomodo justificet.

Vides, consilium divini spiritus in scripturis, quam suaviter, quam blande erudiat pios, ut nihil aliud agat, quam ut salvemur. Tota scriptura alias lex est, alias Evangelium: *libri Mosi alias legem tradunt, alias Evangelium; adeoque Evangelium intra ipsam etiam legem abditum est.* Quid enim magis Evangelicum reperias, quam promissio illa est, quam Spiritus Dei, pro αἰτιολογία primi praecepti subjecit: *Faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me, et custodiunt praecepta mea.* Et vide ex legislatore Mose, quomodo Evangelista, hoc est, gratiae et misericordiae praeco subito factus sit, cum inquit in Exodo cap. XXXIV. *Dominator Domine Deus, miserator et clemens, patiens, et multae miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, et scelera atque peccata, nullusque apud te per se innocens est.* Da in omnibus novi testamenti literis, magis Evangelicam concionem. Et ad hunc modum alias legem, alias Evangelium Mosaici libri docent. Nihil jam de figuris loquor: sed de iis, quae palam litera prae se fert. Nam illa potissimum spectanda sunt. Historiae sacrae, alias legum, alias evangelii exempla sunt. Nam ad leges haud dubie pertinet horrendus Saulis casus. Ad Evangelium David, qui cum oppressisset alienam uxorem, tamen gratiam impetravit, fuitque

Discrimen librorum totius scripturae.

plane Evangelica vox, illa prophetae denunciatio, II. Reg. XII. *Dominus sustulit peccatum tuum, Non morieris.* Ad eum modum de similibus exemplis judicandum est. Prophetae legem docent, cum insectantur hypocrisin, cum impietatem, securitatem, et hoc genus alia. Nam obscura vitia, seu hypocrisin, potissimum reprehendunt Evangelium quoque denunciant, quoties illis suis vivacissimis promissionibus de Christo erigunt labefactatas conscientias, animant, atque ita implent, ut plane id Apostolicum sonare possit: Quis separabit nos a dilectione Dei? Literae Apostolicae Matthaei, Marci, Lucae, Johannis, ad eundem, alias legem, alias promissiones tradunt: et in his exempla tum gratiae, tum irae Dei, Zachei, Centurionis, Sycophoenissae exempla, misericordiam testantur. Pharisaeorum coecitas et furor exemplum est irae Dei. Quanquam hoc differunt historiae Apostolicae a veteribus, quod testantur exhibitum Christum, quem veteres tantum promiserant. Deinde promissiones de gratia, justitia, vita aeterna, clarius explicant, quam illae quondam Mosaicae, aut propheticae literae. Paulus Apostolus διδακτικῶς Evangelium cum lege, peccatum cum gratia contulit, potissimum in *Epistola ad Romanos,* quam ego puto *universae Scripturae velut indicem quendam esse καὶ κάνονα.* Reliquae Epistolae cum pene παραινετικαὶ sint, ad legem pertinent. Quanquam nulla sit, in qua non alicubi attingat Evangelii rationes, Id quod per sese diligens lector animadvertet.

Haec monuimus ob hoc potissimum, *ut vulgatum illum errorem convelleremus, quem de discrimine legis et Evangelii veteris et novi testamenti, prodiderunt impii Sophisticae theologiae professores:* Mosi Christum successisse, novamque legem dedisse, quae nova lex Evangelium vocetur, contineaturque iis capitibus, quae sunt Matth. V. et VI. Inter Mosi

legem ac Christi hoc interesse, quod Mosi lex externa tantum opera, Christi lex etiam affectus exigat, quasi vero Mosaica lex doceat, quamdam hypocriticam et pharisaicam justitiam. Quid enim est aliud operum externorum simulatio, quam pharisaismus? Porro *exigi a lege Mosaica affectus*, vel Prophetae testentur, qui toties praecipiunt agnoscere Deum, timere Deum, facere judicium et justitiam, quae dabunt mihi fortasse Sophistae, ante Christi incarnationem, et suorum temporum homines docuisse. Quid autem illa Hieremiae sententia apertius, quam, velint nolint Sophistae, referri oportet ad Mosi legem. Ait autem cap. VII. Non sum locutus cum patribus vestris, et non praecepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum, et victimarum, sed hoc verbum praecepi eis, dicens, Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus. *Dic Thoma, quid in mentem venerit, cur doceres, Mosaica lege nihil exigi praeter pharisaismum, hoc est, externa opera? cum toties etiam Moses exigat nihil obscuris verbis affectus.* Et ut multos locos omittam, nonne vetat concupiscere rem alterius etc. Exodi XX. Opus jam ante interdixerat, cum furari, cum moechari prohiberet. Dabis igitur, *de affectu caveri*, his verbis: Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non servum etc. Et Deuteronomii X. Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo, in toto corde tuo, et in tota anima tua, custodiasque mandata Domini et ceremonias ejus, quas ego hodie praecipio tibi, ut bene sit tibi. Et rursus: Circumcidite praeputium cordis vestri et cervicem vestram ne induretis etc. Hoc genus in Mose sexcentos locos reperias: ut nihil sit obscurum et *affectus et opera a Mosi exigi.*

Quod lex Mosi exigat affectus.

Christus exponit legem. Proinde exponit legem Christus: Non enim potest praedicari gratia sine lege: et pharisaeorum ac scribarum interpretationem reprehendit, cum a principio ait: Non ingressuros in regnum coelorum, ni nostra justitia superet Pharisaeorum ac Scribarum justitiam. Sic *interpretabantur Pharisaei, satisfactum legi, non occides, si manu caedem non faceres:* Legi, non moechaberis, si alterius uxorem non comprimeres. *Christus docet cordis affectus exigi a lege, non externum tantum operum simulationem:* vetat enim lex *concupiscere. Vindictam lex* etiam *prohibebat,* adeoque *exigebat inimicos diligi.* Levitici XIX. *Non oderis fratrem tuum in corde tuo,* sed publice argue eum, nec portes adversum illum peccatum: Ne vindica, nec memor esto injuriae filiorum populi tui: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum:* Quod nescio cur maluerit Hieronymus vertere amicum; sic enim in nostris codicibus legitur, cum vox hebraea magis cognatum significet, et septuaginta interpretes verterint, *πλησίον,* quos secutus est ad Rom. XIII. Paulus, ubi hanc ex lege paraenesin citat. Est autem *haec summa Mosaicae illius sententiae, ut inter se Judaei ament, tum amicos tum inimicos, ut bene mereantur, etiam de male merentibus.* Accedit huc caput Esaiae LVIII. Quod plane *vetat vindicari et exigit amorem etiam inimicorum.* Et proverbiorum XX. Ne dicas reddam malum, pro malo, expecta Dominum et liberabit te.

Jam in lege, quod ego sciam, nusquam reperias haec verba: *Odio habebis inimicum tuum.* Ut satis appareat, *non legis sententiam, sed Pharisaicam traditionem Christum retulisse, ut damnaret.* De Cananaeis acceperant Judaei praeceptum, et eos perderent, Exodi XXIII. quorsum allusisse Christum nonnulli opinantur, cum ait, dictum esse de persequendis inimicis. Quod si verum est: quid aliud dicemus voluisse Christum, quam ut revelato Evan-

gelio, et diruto interstitio maceriae, ut Paulus ait, et sublato inductoque discrimine gentium ac Judaeorum, sicut antea Judaeis Judaeos diligere, tum amicos, tum inimicos mandatum fuerat, ita nos tum gentes, tum Judaeos, cum amicos tum inimicos diligeremus? Quid autem, quod de solis etiam Cananaeis Israeli praeceptum fuit? Quid quod advenas etiam jubentur diligere? Huc pertinet, quod *de foenore* decretum est, exteris foenerandum, non cognatis. Nunc cum nulli sint exteri, omnes cognati: in universum interdictum est foenus.

Quanquam *negari non potest, quin aliqua in lege novarit Christus*, quale illud est de divortio, quale item est, quod cum Judaeis praeceptum fuerit gladio legalia defendere, Evangelium non jubet Christus armis defendi, imo Petro ait: Converte gladium in locum suum. Qui gladium acceperit gladio peribit. Tamen *non est Christi primarium ac proprium officium, legem condere, sed gratiam donare.* Moses legumlator est, et iudex Christus Salvator, sicut ipse de sese testatur Joh. III. Non misit Deus filium suum in mundum, ut judicet mundum: Sed ut salvetur mundus per ipsum. Lex damnat, quandoquidem per nos ei satisfieri nequit: Christus gratiam peccati donat credentibus. Saepe quidem legem etiam Christus praedicat, quod sine lege peccatum cognosci non possit, quod nisi sentiamus, vim gratiae et amplitudinem non intelligemus. Proinde *simul et lex et Evangelium praedicari debet, ostendi debent et peccatum et gratia.* Duo Cherubim arcae impositi erant, Lex et Evangelium: quare fieri nequit, ut Evangelium sine lege, legem sine Evangelio recte aut foeliciter doceas. Et ut cum Evangelio Christus legem conjunxit: Ita cum lege Evangelium Prophetae. Habes hujus rei exempla etiam in Apostolorum concionibus in Actis. In primis autem Epistolas

Pauli omnes, in quibus fere primum de ratione Evangelii disserit, postea paraeneses praescribit.

DE VI LEGIS.

Evangelium non esse legem, sed *promissionem gratiae* diximus: nunc superest, ut, quae legis, quae Evangelii vis sit, utcunque doceamus. Nam hinc legis et Evangelii discrimen aliqua ex parte cognosci potuit. Ac principio quidem *de vi legis variat scriptura, ab humana ratione.* Scriptura legem vocat virtutem irae, peccati, sceptrum exactoris, fulmen, tonitru. Ratio humana emendationem vitiorum et doctrinam vivendi. Sic enim vocat Cicero de legibus. Et nihil vulgo laudibus legum celebratius est, ut carni videri possit etiam insanire Paulus, cum *virtutem peccati, legem vocat.* Sic Judaei Joh. IX. Cum se Moses discipulos profitentur, agnoscere Christum nolunt. Proinde ut de vi legis exacte disputemus, duo hominum genera inter se conferamus.

Hypocrisis humana justitia. Ex primo genere sunt, *qui legem carnaliter intelligunt, nec sentiunt exigere impossibilia, coeci, qui nec peccatum, nec legem, nec justitiam vident.* Sunt autem *hypocritae, Sophistae omnium seculorum.* Hujusmodi justitiam Paulus vocat *iustitiam ex operibus legis*, nempe eorum, qui cum legem audiunt, facere aggrediuntur suis operibus, et ad legem adferunt manus, pedes, os, *cor autem non afferunt: mallent enim sine lege esse, quantumvis sibi sancti videantur.* Adhuc placent voluptates, opes, honor. Hi quales sint, nemo melius quam Spiritus Dei dixerit. Principio fide carent, hoc est, *cor eorum nihil intelligit Dei, et, ut* scriptura loquitur, Deum non requirit, h. e. non magnifacit, sed contemnit. Deinde declinant, juxta Psal. XIIII. id est, cum nec timeant Deum, nec credant Deo, ad sua consilia deflectunt, contempto Deo, per quae sibi aut ad opes, aut ad di-

gnitates viam faciunt. Praeterea etiam suis operibus conantur se justificare, cujusmodi *operarios iniquitatis* scriptura saepe perstringit. Psalm. V. a Davide describuntur *hypocritae* ad hunc modum: *Quod non sit in ore eorum rectum candor, quod interiora sint vacuitas, quod guttur eorum sit patens vorago.* Cum hoc hominum genere nihil est legi negotii. Nam e falso et carnali intellectu legis vivunt, quare in eis officere id non potest lex, quod debeat, sed ipsi sibi ex lege, idola, imagines masculinas, et carnalium virtutum umbras fingunt. Trahuntur enim ad simulanda bona opera carnali quodam affectu, vel poenae metu, vel commodi studio, stulte securi, *cum non videant morbum animi sui.* Estque huius generis incredibilis superbia, tumor, pertinacia, φιλαυτία, Tantum abest, ut legi satisfaciant, ut nulli longius a lege absint. Hujusmodi est Pharisaeus ille Lucae XVIII., qui ait: Non sum sicut caeteri homines. Et Esaias describit ebrios Ephraim, cap. XXVIII. percussimus foedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Et Hierem. VI. Erubescere nescierunt. Et Matth. VII. operarii iniquitatis. *Qualem se fuisse testatur. Paulus, priusquam converteretur,* Rom. VII. *Ego aliquando sine lege vixi, id est, fuit aliquod tempus, cum viderer mihi legem egregie praestare,* cum vincerem hypocrisi operum etiam omnes aequales meos, non enim arguebat me, non accusabat, non damnabat tum lex. Et tales quidem omnes homines sunt, qui per vires naturae pro captu rationis legem exprimere conantur, cum nec legem nec vires suas intelligant. Atque hi sunt, qui Mosi tergum tantum, qui Mosi velatam tantum faciem contemplantur, ut vult Paulus in posteriore ad Corinthios, ubi a Judaeis negat intelligi posse justitiam Evangelicam, quod corde velato contueantur Mosen, hoc est, quid exigat lex, quam nos nihil nisi peccatum et maledictum simus, per legem non vident.

Et hactenus quidem de iis, qui per vires naturae pro facultate rationis humanae tentant legem, qui quales sint a suo corde quisque poterit aestimare. Ad hos non pertinent proprie hae Pauli sententiae: Lex virtus irae, virtus peccati, ministratio mortis etc. Quanquam his etiam lex damno sit, quod ex ea Idolum sibi faciant, deinde nihil non operentur cum ineffabili quadam cordis tum superbia, tum molestia.

Ex altero genere sunt, ad quos hae sententiae: *Lex virtus peccati, virtus irae* etc. pertinent, *quibus legem Deus revelat, ostenditque corda, et quos sensu peccati sui terret Deus et confundit.* Hi demum sunt in quibus per legem Deus operatur. In hypocritis nihil agit lex, sed ipsi quandam legis umbram, umbra quadam hypocriticae justitiae referunt. In his vere ac proprie lex agit quibus ostenditur peccatum. Quod quia vere sit, a Deo fit, et vocat hoc opus scriptura judicium, iram Dei, furorem Dei, aspectum, vultum irae etc. Psalm. XCVI. Judicium correctio sedis eius, ignis ante ipsum praecedet et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Alluxerunt fulgura ejus orbi terrae, vidit et commota est terra. Montes sicut cera fluxerunt, a facie Domini, a facie Domini omnis terra. Psalm. LXXV. De coelo auditum fecisti iudicium, terra tremuit et quievit. Et Zachar. III. Sileat omnis caro, a facie Domini. Esai. XI. Percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Abacuk. III. Aspexit et dissolvit gentes et contriti sunt montes seculi. Quanquam quid attinet multa congerere, cum haec plane altera scripturae pars sit, *Lex et legis opus occidere et damnare, ostendere radicem peccati nostri et confundere. Mortificat non avaritiam tantum aut libidinem, sed caput omnium malorum amorem nostri, judicium rationis,* et *quidquid boni sibi videtur habere natura.* Hic apparebit *quam puteant virtutes morales,*

quam sint pollutus menstruo pannus justitiae sanctorum. Quandoquidem etiam Mosen exclamare oportuit: Coram te ne innocens quidem est innocens. Et Naum: Mundans non faciet innocentem. Et David: Ne intres in iudicium cum servo tuo, et, Domine ne in furore tuo arguas me. Et Esaiae XXXVIII. Ezechias: Quasi leo contrivit omnia ossa mea. Et hoc est, quod parcissime dixit, ut solet omnia, Johannes: *Per Mosen lex data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Veritas hypocrisi, gratia furori Dei opponitur. Proinde cum per Jesum Christum gratia, id est, misericordia et favor Dei partus sit, et *verax in corde nostro iustitia:* necesse est, ut lex hypocrisis tantum autor sit, cum coercet invitos et fumentes adversus Deum, et irae, cum damnat nos reos.

Virtutes Theologicae.

Sic Paulus ad Rom. VII. ubi de vi legis diligentissime disseruit: Peccatum non cognovi, nisi per legem: Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Idem Cap. III. per legem cognitio peccati: quasi dicat, *hypocritis falso persuasum, parari lege iustitiam, cum lex tantum ostendat cordi peccatum.* Deinde occasione accepta peccatum per mandatum in me operatum est omnem concupiscentiam, id est, ubi coepi legis onus sentire, adeo nihil profectum est lege, ut concupiscentia magis etiam irritata coeperit fremere adversus iudicium et voluntatem Dei. Nam sine lege peccatum erat mortuum, hoc est, ni lex mihi in corde peccatum ostendisset, ni me sensus peccati conterruisset, mortuum fuisset peccatum, non efferbuisset. Vixi enim aliquando sine lege. Fuit aliquod tempus, cum iustus mihi viderer, legem non videbam, adeoque nec peccatum. Atque ibi, tum peccatum conquiescebat, nec palam irascebatur Deo: Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum, hoc est, cum iam lege ostendisset mihi peccatum

Deus exuscitatum est peccatum, ego confusus sum, pavefactus, inhorrui, breviter, mortuus sum. Et tum quidem apparuit, quae vis legis esset. Prodita quidem lex est, ut viveremus: Sed cum facere non possimus, mortis organum est. Et quae causa est tandem, cur lex occiderit? Lex spiritualis est, id est, exigit spiritualia, veritatem, fidem glorificantem Deum, amorem Dei: ego vero carnalis sum, incredulus ignorans Dei, insipiens, amans mei etc.

Nusquam vim rationesque legis tam copiose tractavit Apostolus Paulus, ut hoc loco, quem proposuimus, in quo non video, quid desiderari possit. Obscuritas nulla est, nihil impeditum, plana aperta omnia, ut dubitari non possit de eius sententia. Quod si volet, studiosus lector scripturae, addat huic veluti suffragatores, eos locos, qui sunt in alias sparsi Epistolas.

In priore ad Corinth. Aculeus mortis peccatum, potentia vero peccati lex. Non enim confunderet, non terreret peccatum, ni lege ostenderetur nobis: adeoque non esset efficax peccatum, nisi per legem esset excitatum et ostensum. Ita nec mors efficax esset, nisi peccati viribus et opera terreret nos. In posteriore ad Corinthios capite tertio, discernitur lex a spiritu, ad hunc modum: Sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non literae, sed spiritus. Litera enim occidit, spiritus autem vivificat. Et quid literam, quid spiritum vocet, sequentia clarius docent, cum ait: Quod si ministratio mortis literis deformata in Saxis fuit in gloria, adeo ut non possent oculos intendere filii Israel in faciem Mosi, propter gloriam vultus eius, quae aboletur: cur non potius administratio spiritus erit in gloria? Ministratio mortis lex est, quae ostenso revelatoque peccato, confundit, conterret, et occidit conscientiam. Ministratio Spiritus Evangelium est, ut postea dicemus, quod con-

solatur, erigit, animat, vivificat ante pavefactas mentes.

In tertio capite Epistolae ad Galatas, cum longa disputatione docuisset Apostolus, non parari solius legis adminiculo justitiam, addit id quod objici posse non inepte videbat: Quid igitur lex? id est, si non profuit ad parandam justitiam: quaeso, quis eius fuit usus? propter transgressiones, inquit, lex tradita est, id est, ut augeretur praevaricatio. Auget enim cognitio peccati, peccatum: cum quod implacabilius saeviat, cum cohercetur, tum quod indigne fert natura se confundi, et irascitur divino iudicio.

Hanc esse vim legis, etiam docent typi scripturae plerique. Exod. XIX. Cum legem esset laturus Deus, terrebatur mirifice populus, tonitru, fumo, fulgore, nubibus, clangore buccinae, et quibus non horrendis spectris? quae omnia perculsae conscientiae terriculamenta designant. Annon vox populi, conscientiae labefactatae vox est? Cum inquiunt: Non loquatur Dominus, nobis, ne forte moriamur. Et populum quidem sic consternatum mire sublevat, Moses, non jam legis minister, sed Evangelista, cum ait: Nolite timere: Ut enim probaret vos venit Deus, et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis. O Evangelicam plane vocem Mosi, quam nisi audiat conscientia, quomodo sustinebit illum horrendum vultum judicis. Sed de Evangelica consolatione postea dicemus.

Jam ea e Mosi facie lux resplenduit, ut perstringerentur populo oculi. Id quod in causa fuit, cur deinceps non nisi velat a facie sese populo ostenderet. Non enim ferunt fulgorem divinae lucis, oculi aut mentes humanae.

In summa, fulgor, faces in monte, splendor in facie Mosi, plane indicant, ut cum Paulo loquar, gloriam Dei, qua cor humanum Deus confundit. Judicium Dei est ista peccati cognitio. *Cedant hinc*

Sophisticae attritiones, et *simulatae contritiones*, cedant cauteriatae conscientiae hypocritarum. Hic profunda cordis Deus scrutatur. Tantum abest enim ut ratio humana videat peccatum suum, ut sanctos etiam et plenos spiritu oporteat pro ignorantiis supplicare. Exclamat David: Delicta quis intelligit? et ignorantias meas ne memineris, et hoc genus multa alias. Hierem. cap. XVII: pravum et inscrutabile ait esse cor hominis: Ego Dominus scrutans cor et probans renes. Et Cap. XXXI. Castigasti me Domine, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus: Converte me et convertar, quia tu Dominus Deus meus: Postquam enim convertisti me; egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum: confusus sum et erubui, quum sustinui ignominiam pueritiae meae: Et quis est, qui se legem assecutum putet, cum praecipiatur, ut nosmet ipsos abnegemus, Matth. XVI. In summa, *proprium legis opus est peccati revelatio*, aut ut clarius dicam, *peccati conscientia*, et ut Paulus vocat, Chirographum in dogmatibus, quod advertatur nobis. Sic enim Paulus multo elegantius, multo certius definiit *conscientiam*, quam *Sophistae sententiarii, qui nescio quot practicos syllogismos concipiunt, dum vocabulum conscientiae describant.* Quid enim aliud est conscientia peccati, quam legis sententia, in corde ostendens peccatum nostrum? Nam quod Paulus ait in Coloss. Epistola, *χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὅ ἦν ὑπεναντίον ὑμῖν*, vult conscientiam Chirographum esse; idque in decretis, id est, quod per decreta, per legem adversatur nobis.

Quid conscientia.

Habes, *legis opus* esse, *revelationem peccati.* Porro, cum peccatum nomino, omnia genera peccati complector, externa, interna, hypocrisin, incredulitatem, amorem nostri, contemptum seu ignorantiam Dei, ipsas scilicet radices omnium humanorum ope-

rum. Et in justificandis quidem peccatoribus, primum hoc opus Dei est, revelare peccatum nostrum, confundere conscientiam notram, pavefacere, terrere, breviter damnare, ut exemplum indicat Hieremiae, quod paulo ante citavi. Et ait Paulus: Ego per legem mortuus sum. Et David II. Reg. XII. increpatione prophetae confusus, exclamat: Peccavi Domino. Et III. Reg. XXI. Achab dirupit vestem etc. et ut ait scriptura, ambulavit dimisso capite. Et in secundo παραλειπομένων cap. XXXIII. scribitur de Manasse, quod sit coangustatus: utendum est enim scripturae verbo. Et in secundo capite historiae Apostolicae: His auditis compuncti sunt corde. Hic satis sit monuisse, *hoc opus legis initium esse poenitentiae,* quo spiritus Dei terrere confundere conscientias solet. Nam natura per sese peccati foeditatem non potest cognoscere, tantum abest ut odisse possit. Animalis enim homo non sentit ea, quae sunt Dei. Et ad Rom. VIII. Caro affectat ea, quae carnis sunt. Haec *de poenitentiae initio* tractant sophistae in quarto sententiarum, nos hic velut in vestibulo nostri operis. Nam justificationem hominis, adeoque verum baptismum auspicatur mortificatio, judicium, confusio, quae fit a spiritu Dei per legem. Et sicut hinc nempe *a peccati cognitione vita Christiana auspicanda est:* ita *a legis officio Christiana doctrina auspicanda est.*

Principium poenitentiae.

Non est operae pretium disputare, sitne hic *timor servilis*, an ut vocant, *filialis? Permittamus hoc genus disceptationis otiosis ingeniis.* Quanquam *hac de re plerique sic disputant, ut satis appareat eos neque quid servilis, neque quid filiorum metus sit, intelligere.* Certum est, odio peccati tangi neminem posse, nisi per spiritum sanctum; certum item est, sic conterritos fugere vultum Dei et conspectum, nisi spiritu Dei retrahantur, revocentur ac confirmentur ut clament cum Paulo: Domine, quid me vis facere. Fugere conspectum Dei conterritos lege, docet hi-

Timor servilis. Timor filialis.

storia in Exodo, cum apellat Mosen populus: Non loquatur Dominus nobis, ne forte moriamur. Et David psal. CXXXVIII. Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Extant testimonia abunde multa hujus loci in scripturis, mihi satis visum est haec monuisse, quo discrimen legis et Evangelii certius teneretur. Vides autem, *quantum inter simulatam poenitentiam et veram intersit.*

DE VI EVANGELII.

Quos ad eum modum terruit conscientia, ii haud dubie ad desperationem adigerentur, id quod in damnatis usu venit, nisi *promissione gratiae ac misericordiae Dei* (nam *Evangelium* dici constat) sublevarentur et erigerentur. Hic si credat afflicta conscientia promissioni gratiae in Christo, fide resuscitatur et vivificatur, id quod mirifice declarabunt exempla.

In Genesi cap. III. Peccatum, poenitentia, et justificatio Adae describitur. Posteaquam deliquissent Adam et Heva, et jam nuditati suae tegmen ac *περιζώματα* quaererent: Sic enim *solemus hypocritae conscientiis mederi per satisfactiones nostras:* compellabantur a Domino. Ea vero vox intolerabilis erat. Hic nihil perizomata, nullus praetextus, excusabat peccatum. Jacet convicta, jacet rea conscientia, peccato ab oculos posito per vocem Dei. Fugiunt, et causam fugae exponit Adam, quum inquit: Vocem tuam, Domine, audivi in Paradiso, et timui, eo quod nudus essem. Ecce confessionem *καὶ ἐξομολόγησιν* conscientiae. Interim Adam misere secum luctatur, donec audit *promissionem misericordiae*, vocem de uxore dictam. *Semen eius conteret caput serpentis.* Non nihil faciebat ad confirmandas eorum conscientias etiam, quod Dominus eos vestiit, haud dubia significatione incarnationis Christi, nam ea caro tan-

dem operit nuditatem nostram, et eximit confusionem paventibus conscientiis, nempe, in quam opprobria exprobrantium incidere. Psal. LXVIII. paulo ante Davidis meminimus, ut voce Nathan prophetae confusus sit. Et periisset ille quidem, ni statim Evangelium audisset: *Dominus sustulit peccatum tuum, non morieris.* Sunt, qui putant in veteris instrumenti historiis praeter allegorias nihil requirendum. Sed hic vides, quantum sit eruditionis in uno hoc Davidis exemplo, si solam literam consideres. Immo ea sola est spectanda, in qua cum irae, tum misericordiae suae opera spiritus Dei nobis large exhibuit. Quae vox magis Evangelica cogitari potuit, quam haec? Dominus sustulit peccatum tuum. Annon haec summa est Evangelii, seu praedicationis novi testamenti? sublatum esse peccatum? Addes his, si voles, acervum historiarum Evangelicarum Lucae VII. Mulier peccatrix lacrymis lavat pedes Domini, quam consolatur his verbis: *remittuntur tibi peccata.* Et quid vulgatius filii prodigi historia Lucae XV. confitentis delictum suum, quem pater quam amanter excipit, complectitur, osculatur etc. Lucae. V. Petrus stupefactus miraculo, adeoque perculsus corde, exclamat, Exi a me, Domine, quia homo peccator sum. Quem consolatur et revocat Christus, cum inquit: Noli timere etc. Ex his exemplis credo posse intelligi, quid inter legem et Evangelium intersit, quaevis sit legis, quae Evangelii. *Lex terret, Evangelium consolatur. Lex irae vox est et mortis, Evangelium pacis et vitae,* et in summa vox sponsi et sponsae, sicut Propheta dicit. Et *qui sic erectus voce Evangelii, credit Deo: is iam iustificatus est.* Ut mox copiosius dicam. Non est obscurum Christianis, quantum gaudii, quantum laetitiae ista consolatio afferat. Atque huc pertinent laetae illae prophetarum voces, quibus describunt Christum et Ecclesiam. Esaiae XXXII. Et sedebit Populus meus in pulchri-

Justificatio quid?

tudine pacis et in tabernaculis fiduciae et in requie opulenta. Item gaudium et laetitia invenietur in ea et vox laudis. Hierem. XXXIII. Revelabo illis deprecationem pacis et veritatis, Et erit mihi in nomen et in gaudium et laudem et exultationem cunctis gentibus terrae. Sophon. III. Reddam populis labium electum, ut invocent omnes nomen Domini. Psal. XX. Laetificabis eum gaudio etc. Et XCVI. Lux orta est justo et rectis corde laetitia.

Et quid attinet multa congerere, cum ex promulgatione legis, item ex Christi adventu satis appareat, tum legis, tum Evangelii vis. Etenim quam terribili spectaculo lex promulgata sit, describitur Exod. XIX. et nos paulo ante recensuimus. Sicut enim tum Israelem terrebat Dominus, ita singulorum conscientiae terrentur voce legis, et una cum Israele clamant. Non loquatur nobis Dominus ne moriamur. Exigit lex impossibilia, coarguitur peccati rea conscientia. Hinc pavor, confusio, sic exercent conscientiam, ut remedii nihil usquam appareat, ni ipse, qui humiliavit, erigat. Sunt, qui suis viribus conatibus, operibus, ac satisfactionibus quaerunt consolationem. Sed ii non plus efficiunt, quam effecerat Adam suis perizomatis: Ita sunt, qui se peccato sui arbitrii viribus opponunt. Eos subinde miserabilius ruere, res ipsa docet. Fallax enim equus ad salutem, in abundantia virtutis suae non salvabitur. Psal. XXXII. Et da nobis auxilium, Domine, quia vana salus hominis. Psal. CVII. Contra Christi adventus describitur a propheta Zacharia IX. Exulta filia Zion, jubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus venit tibi justus et salvator, ipse pauper. Primum, cum jubet exultare, docet, aliud esse verbum hujus regis, quam lex sit, adeoque exprimit conscientiae gaudium, exultantis, ubi audierit verbum gratiae. Deinde nihil tumulti est, sed placida omnia, ut intelligas, autorem pacis esse, non irae. Hoc est,

quod pauperem vocat Zacharias quod Evangelista velut exponens fecit mansuetum. Et Esaias eodem spectat XLII. Calamum quassatum non confringet, linum fumigans non extinguet.

Sic confert Mosi vultum cum Christi vultu Apostolus in posteriore ad Corinth. Terrebat Moses fulgore vultus, ut supra monuimus. Quis enim judicii divini maiestatem ferat, cum id Propheta etiam deprecetur? Ne intres in judicium cum servo tuo. Christi gloriam cum in Thabor vident discipuli quam novo, quam admirando gaudio perfunduntur ita, ut ignarus sui Petrus clamaret: Domine, bonum est nos hic esse, faciamus tria tabernacula. Hic enim aspectus est gratiae et misericordiae Dei. Sicut ahenei serpentis conspectus servabat: ita servantur, qui defixos in Christum oculos fidei habent. Joh. III. Ideo aptissimo nomine ἐναγγέλιον dixerunt Apostoli laetum nuncium. Nam et Graeci vulgo ἐναγγέλια vocarunt nuntia, praeconia publica rerum bene gestarum. Sicut est apud Isocratem δὶς ἤδη τεθείκαμεν ἐναγγέλια.

DE GRATIA.

Sicut lex peccati cognitio est: ita Evangelium promissio gratiae et justitiae. Proinde quia de verbo gratiae et justitiae, nempe de Evangelio dictum est, hic subjiciendae sunt gratiae et justificationis formulae. Nam ita Evangelii ratio plenius cognosci poterit.

Hic vero merito quis expostulet *cum scholasticis, qui sacrosancto vocabulo gratiae tam foede abusi sunt, cum pro qualitate, quae sit in animis sanctorum, usurpant:* et pinguissime omnium *Thomistae,* qui qualitatem, gratiam in animae natura posuere, fidem, spem, charitatem in potentiis animae. Atque hic *quam aniliter, quam stulte digladiantur de potentiis* animae? Sed sordescant prolixe impii homines, et contempti

Evangelii poenas dent nugando. Tu, mi lector, precare, ut Evangelium suum cordibus nostris revelet spiritus Dei. Est enim verbum spiritus, quod doceri nisi per spiritum non potest: id quod Esaias ait, omnes esse θεοδιδάκτους.

I. In literis novi testamenti fere *gratiae* vocabulum usurpatum est pro hebraico חן quod χάριν verterunt septuaginta interpretes, ut Exodi XXXIII. Invenisti gratiam coram me etc. et saepe alias. Significat autem plane id quod latinis *favor*. Atque *utinam verbo favoris uti maluissent interpretes, quam vocabulo gratiae. Defuisset enim hoc loco ineptiendi occasio Sophistis.* Proinde sicut grammatici dicunt, Julium favere Curioni, cum significant in Julio esse favorem, quo sit complexus Curionem: Ita in sacris literis gratia favorem designat, estque gratia seu favor in Deo, quo complexus est sanctos. *Facessant Aristotelica figmenta de qualitatibus.* Non aliud enim est gratia se exactissime describenda sit, nisi *Dei benevolentia erga nos*, seu *voluntas Dei miserta nostri. Non significat* ergo *gratiae vocabulum qualitatem aliquam in nobis:* Sed *potius ipsam DEI voluntatem seu benevolentiam DEI erga nos.*

Differentia gratiae et doni. II. Paulus ad Rom. V. distinguit a gratia *donum:* Si unius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, et donum in gratia ea, quae est unius hominis Jesu Christi, in multos exundavit. Gratiam vocat favorem Dei, quo ille Christum complexus est, et in Christo et propter Christum omnes sanctos. Deinde quia favet, non potest Deus, non effundere dona sua in eos, quorum misertus est. Sic homines, quibus favent, eorum res adjuvant, iis sua impertiunt. *Donum* vero *Dei est ipse Spiritus Sanctus, quem effundit Deus in corda suorum.* Joh. XX. Insufflavit et dixit, Accipite spiritum sanctum. Et ad Rom VIII. Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba Pater. Porro spiritus

sancti opera sunt in sanctorum cordibus, fides, pax, gaudium, charitas, etc. Ad Galatas quinto. Petrum Longobardum quod alicubi spiritum sanctum potius gratiam vocarit, quam Parisiensem, hoc est, fictitiam illam qualitatem, mirum est, quo supercilio tractent Sophistae, qui tamen quanto rectius, quam isti sentit?

III. Sed nos simplicissime nomenclaturam hanc facimus gratiae, secuti phrasin scripturae, ut sit *gratia, favor, misericordia, gratuita benevolentia Dei erga nos.* *Donum* ipse *spiritus sanctus, quem in eorum corda effundit, quorum est misertus. Fructus spiritus sancti fides, spes, charitas, et reliquae virtutes.* Et haec quidem de nomine gratiae. In summa, non aliud est *gratia*, nisi *condonatio seu remissio peccati.* Donum est spiritus sanctus regenerans et sanctificans corda. Juxta illud: Emitte Spiritum tuum et creabuntur et renovabis faciem terrae. *Tam gratiam quam donum promittit Evangelium.* In promptu sunt scripturae, quare satis videtur unum locum indicasse. Hiere. XXXI. Post dies illos dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam: Quae verba certe ad donum pertinent: Ad gratiam ea, quae sequuntur. Omnes cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non recordabor amplius.

DE JUSTIFICATIONE ET FIDE.

I. Justificamur igitur *cum mortificati per legem, resuscitamur verbo gratiae*, quae in Christo promissa est, seu Evangelio condonante peccata, *et illi fide adhaeremus, nihil dubitantes, quin Christi justitia sit nostra justitia*, quin Christi satisfactio sit expiatio nostri, quin Christi resurrectio nostra sit. Breviter, nihil dubitantes, quin peccata nobis condonata sint,

et jam faveat ac bene velit Deus. Nihil igitur operum nostrorum quantumvis bona aut videantur, aut sint, justitia sunt, sed *sola FIDES, de misericordia et gratia Dei in Jesu Christo, JUSTITIA est.* Atque hoc est, quod ait Propheta et toties jactat Paulus: Justus ex fide vivit. Rom. III. justitia Dei per fidem Jesu Christi: id est, Jam manifestata est non operum hypocrisis, quam pro justitia homines reputent: sed ejusmodi justitia est revelata, quam Deus pro justitia reputat, nempe ea, quae est per fidem Jesu Christi. Et ad Rom. III. CREDENTI reputatur fides ad justitiam. Et Genesis XV. Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam: Atque has duas quidem sententias ob hoc volo tibi commendatiores esse, ut intelligas, apposite dici fidem justitiam. Offenduntur enim hac loquendi forma Sophistae, cum dicimus fidem esse justitiam. Sed ut *fidei naturam* ac vim propius contemplemur, paulo altius ejus ὑπογραφὴ repetenda est.

II. Satis constat, *vulgus Sophistarum fidem vocare Assensum eorum, quae scripturis prodita sunt:* deinde eam esse fidem etiam impiorum. Credere etiam injustos, esseque *otiosam in anima qualitatem* communem impiis cum piis. Et ne non elabantur, cum vident scripturam dicere, Justum ex fide vivere: item ex fide justitiam esse: *fingunt aliam fidem formatam,* id est, cum caritate conjunctam. Aliam *informem,* i. e. eam, quae sit etiam in impiis carentibus charitate. Adeoque causantur homines acuti, Apostolum falso tribuisse fidei, id quod charitatis erat, ut hac velut illecebra ad fidem quam plurimos invitaret. Jam et *fidem infusam et acquisitam, ac generalem et specialem, et nescio quae portenta verborum finxerunt.*

Sed mittamus ista *nugamenta:* nam paulo post coarguemus Sophistas ipsius rei conditione, ut permittant nobis, fidem non esse id, quod sic ipsi nominarunt.

III. Non obscura vox Prophetae est: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Et vulgatissimum est illud Pauli 1. Corinth. II. Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus. Et Ezechiel XXIX. Meus est fluvius, et ego feci meipsum. Hujusmodi sententiae testantur. Carnem nihil nisi carnalia sapere aut cognoscere. Esse Deum, Dei ira, Dei misericordia, spiritualia sunt, non possunt igitur a carne cognosci. Proinde *quidquid de Deo cognoscit natura, sine spiritu Dei instaurante, et illustrante corda nostra, qualecunque sit, frigida opinio est, non fides, adeoque nihil nisi simulatio et hypocrisis, ignoratio Dei et contemptus.* Quanquam hanc ipsam hypocrisin non cernant carnales oculi. Spiritus autem omnia dijudicat. Et ut exemplis res agatur: Fidelis videtur fuisse Saul in speciem: sed hypocrisin declarat eventus. Quia non credebat, (ex corde dico) res tantas, quas gerebat divinitus administrari, dona et opera misericordiae Dei esse, sed ex suis consiliis pendere aestimabat, Nam *de cordis affectu loquor*, nec timebat iram Dei, nec fidebat benignitate. Eum Dei contemptum declarat, cum non expectato Samuele ipse sacrificat, ne a Palaestinis antevertatur. I. Reg. XIII. et rursus, cum gentium more sibi trophaeum erigit I. Reg. XV. Erat in Saule opinio, esse Deum, esse vindicem peccati, esse misericordem: Alioqui, cur sacrificasset, sed fides non erat, hoc est, ut egregio scripturae verbo utar, non requirebat, *Er acht sein nicht*, cor ignorabat tum severitatem, tum bonitatem Dei. O horrendum et miserabile spectaculum, si hanc cordis impietatem contingat oculis spiritualibus cernere. Quaeso te, dispice vitam tuam, et ex fructibus quoad potes, aestima hanc cordis tui immunditiem. Nonne ideo declinas, ut cum scriptura loquar, et ad tuas cupiditates deflectis animum, sollicitus et ideo devictu, fama, vita, liberis, conjuge, quia Deo parum fidis, quia amplitudinem

Fidem sive informem sive acquisitam vocent scholastici, non esse fidem, sed opinionem.

misericordiae divinae non expendis? Nonne ideo ruis in alia subinde scelera, quia de gratia, de misericordia Dei erga te desperas? haud dubie facturus ei passurus omnia gratissimo pectore, si salutis tuae certam spem concipere posses. Nonne rem facis, ad opes adspiras, quacunque tandem ratione, quia judicium Dei non times? At timeres certe, si ex corde crederes, si vim irae Dei posses animo concipere. Atque *hanc insipientiam, hanc ignorationem, hanc coecitatem cordis noto*, cum *nego, fidem esse in natura.* Majus omnino et certius aliquid fides est, quam quod possit comprehendere caro.

Proinde illa *Sophistica fides*, quam vocant, tum *informem*, tum *acquisitam*, qua sic assentiuntur historiae Evangelicae impii, ut solemus vulgo Livianae aut Salustianae, *non fides, sed opinio est*, hoc est, incerta, inconstans et fluxa animi cogitatio de verbo Dei. Habes, *quid de scholastica fide sentiendum sit*, habes, *nihil docere Sophistas nisi mendacium, vanitatem et hypocrisin.* Quod si videor hic de eorum dogmate aliquid durius dixisse, non mihi, sed Paulo irascantur. Fictam fidem appellanti hypocrisin, 1. Timoth. I. Finis praecepti charitas est de corde puro et conscientia bona et FIDE NON FICTA. Simulari igitur fidem alicubi, indicat. Et de hypocritis ait ad Titum I. Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatae sunt eorum mens et conscientia. Profitentur se nosse Deum: factis autem negant, cum sint abominabiles, inobedientes, et ad omne opus bonum reprobi. Quo loco si fides impiorum erat vere fides: loquitur enim certe de piis in speciem: non debuit infideles dicere, sed caritatis expertes, sicut Parisienses loquuntur. Fictam fidem ad Timotheum tribuit hypocritis, hic infideles vocat. Quare *non est cur de fide formata et informi distinguamus.* Plane enim non est fides illae de credendis seu de

Ficta fides.

divina historia, opinio, quam sine Spiritu Sancto conceptam habent hypocritae. Non adsentitur verbo Dei natura, adeoque nec movetur. Solebam quondam historicam fidem docendi gratia vocare illam acquisitam informem: nunc prorsum non fidem, sed opinionem appello. Quae diximus, eo pertinent, ut scias simplicissime uti verbo fidei scripturam, nec vocari posse fidem, illam Parisiensem qualitatem, quae etiam in impiis est, et contemnentibus Dei. Damnati vero, non ut dent gloriam verbo Dei, credunt: Sed experientia coacti: quae certe fides vocari non potest. Idem de desperabundis dici potest, sicut de Cain, Saule; Quid enim inter hos et damnatos interest? Quid igitur *fides?* *constanter assentiri omni verbo Dei.* Id quod non fit, nisi renovante et illuminante corda nostra spiritu Dei. Porro, verbum Dei cum lex est, tum Evangelium. Legi minae sunt adiectae. Timorem scriptura vocat, quo minis illis creditur: Fidem, qua Evangelio seu promissionibus divinis fiditur. Non justificat sine fide timor. Nam alioqui etiam desperabundi, damnati, justificarentur. Non enim qui ad eum modum timent, glorificant Deum, aut omni verbo Dei credunt. Nam promissionibus non credunt. Iustificat igitur sola fides.

Non potest esse timor. Filialis nisi in habentibus fidem.

IV. Est itaque *fides* non aliud nisi *fiducia misericordiae divinae, promissae in Christo, adeoque quocunque signo. Ea fiducia benevolentiae, seu misericordiae dei, cor primum pacificat, deinde et accendit velut gratiam acturos Deo pro misericordia, ut legem sponte et hilariter faciamus.* Alioqui quoad non credimus, non est in corde sensus misericordiae Dei. Ubi non est sensus misericordiae Dei, est aut contemptus Dei aut odium, Quare *quantacunque legis opera fiant sine fide, peccatur.* Atque hoc est, quod Paulus ait ad Ro. XV. *Quidquid non est ex fide, peccatum est.* Quae sententia fidei vim atque naturam

Quid Fides?

Locus Pauli; Peccatum est, quidquid non ex fide.

clarissime exponit. Nam quidquid fit, a natura fit, aut odio Dei: cujusmodi opera sunt eorum, qui inviti, metu legis et poenarum, bene operantur. Nam cum sine fide bona opera simulamus, nonne sic cogitat cor nostrum: Ego quidem, quod potui, feci, sed nescio utrum probet mea opera Deus, aut improbet. Severus iudex est, nescio utrum sit mei misertus an contra. Ea cogitatione qui fieri potest, ut non irascamur iudicio Dei. Et in hac hypocrisi cum magna molestia cordis maxima pars homines vivunt, qui quam prave judicent, vel hinc apparet. Debebant enim non opera sua, sed promissionem misericordiae Dei contemplari. Quid est enim iniquius, quam AESTIMARE VOLUNTATEM Dei ex nostris operibus, quam ille ipse suo verbo nobis declararit? Jam magna hominum pars cum contemptu Dei vivit, ita operatura, ita victura, etiamsi displiceat Deo. Ejusmodi sunt opera, quae sine fide fiant, hoc est, quae cum odio Dei, aut cum contemptu Dei fiant. Est ergo pulcherrime dictum Ecclesiastici. XXXII. In omni opere tuo crede ex fide animae tuae. Haec est enim conservatio mandatorum. Qualiacunque sint opera, comedere, bibere, laborare manu, docere, addo etiam, ut sint palam peccata, non est, quod opera spectes, promissionem misericordiae Dei specta, ejus fiducia nihil dubita, quin jam non judicem in coelis, sed patrem habeas, cui tu sis curae, non aliter atque sunt parentibus filii inter homines. Quod si voluntatis erga nos divinae nulla esset significatio, praeter hanc, quod voluit appellari se patrem in ea prece, quam quotidie dicimus: sola haec satis magno argumento esset, nihil exigi a nobis prius fide. Nunc cum hanc toties exigat Deus, cum hanc toties unam probet, cum hanc nobis locupletissimis promissionibus, adeoque per mortem filii sui commendarit: quid est, cur non illi nos tantae miseri-

cordiae committamus et credamus? *Scholastica theologia pro fide, pro anchora conscientiarum, opera, satisfactines hominum, docuit. Male perdat Deus scandalum illud Ecclesiae suae.*

V. Habes, in quam partem *fidei* nomen usurpet scriptura, nempe pro eo quod est, *fidere gratuita Dei misericordia, sine ullo operum nostrorum, sive bonorum, sive malorum respectu:* Quia de Christi plenitudine omnes accipimus. Jam omni verbo Dei, minis et promissionibus, historiae divinae vere adsentiuntur, qui sic fidunt. *Scholastica fides nihil nisi mortua opinio est.* Nam quomodo credunt omni verbo Dei, qui promissam remissionem peccatorum non credunt? Non enim valet quod dicunt Sophistae, impios credere, non sibi quidem, sed aliis remissionem peccatorum contingere. Quaeso enim annon iis quoque impiis promissa est condonatio peccatorum? Sed non instituimus disputare, contenti paucis indicasse, quid nomine fidei significaretur. Extat *Lutheri libellus de Christiana libertate,* e quo qui volet fidei commendationes alias requirat. Porro fidei vim opinor e Scripturae exemplis clarius cognoscemus.

Genesis XV. promittit misericordiam suam Abrahae Deus verbis magnificis: Noli timere Abraham, ego protector tuus sum et merces tua magna valde. Paulo post pollicetur etiam posteritatem. Sequitur autem: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Quid igitur credebat Abraham? non aliud nisi esse Deum? immo et *promissioni Dei credidit,* eamque fidem deinde declaravit egregio exemplo, cum filium esset immolaturus, nihil dubitans, quin daturus esset Deus posteritatem, etiam hoc filio necato. Jam cum *fides sit adsentiri verbo Dei,* quid crediderit Abraham, ex promissione quoque satis apparet, cum se protectorem illi addicit Deus. Ergo credunt, qui pro protectore, pro patre,

Deum habent, non pro Judice tantum. Exodi XIV. fremunt Israelitae per diffidentiam, cum fugam suam intercluderent maria, montes, et hostis a tergo instaret. Hos jubet consistere Moses, visuros Magnalia Dei, et addit promissionem: Dominus pugnabit pro vobis et vos tacebitis. Quid si hic de fide disputassent pro more Scholarum nostrarum Israelitae. Satis esse, si historiae credant, quod sit Deus, quod malis poenas, bonis praemia dispenset, se quoque malos esse et fieri posse, ut punire velit utrosque tum Aegyptios tum Israelem. Sed credebant divinae voci, divinis miraculis, fidebant misericordia Dei, ut maxime ipsi quoque mortis essent rei, atque ita committebant se alveo per fidem. Et jam hoc exemplo experti voluntatem Dei erga se, cum viderent, se servatos, Aegyptium perisse undis, timuerunt, inquit, Dominum, et crediderunt Domino, et Mosi servo ejus. Et ea quidem nobis exempla sunt exhibita, ut discamus credere, non illa quidem Sophistica fide, sed hac fiducia verbi Dei, qualem fuisse in Mose vides hoc loco etc.

Qualem autem fidem exigit in Numeris XIV. cum desperaret de Palaestina occupanda populus? Ait enim Dominus: Usque quo detrahet mihi populus iste? quousque non credent mihi in omnibus signis, quae feci coram eis? Et capite XX. Irascitur Mosi et Aharon, quod non credidissent aquam e petra promanaturam. Credebat certe Aharon, credebat Moses esse Deum, sed de divina voce dubitabat, qua promissa erat aqua e petra. Eam incredulitatem taxat Dominus.

Aut de qua fide loquitur Moses Deuteron. I. Portavit te Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum in omni via per quam ambulastis donec veniretis ad locum istum. Et ne sic quidem credidistis Domino Deo vestro, qui praecessit vos in via etc. *Habebant illi certe fidem informem, habe-*

bant fidem acquisitam, sed promissionibus misericordiae Dei non fidebant, non erant erecta corda eorum fiducia misericordiae Dei, vivebant in incredulitate, contemnentes verbi Dei, opus Dei, reductionem ex Aegypto, indigne ferebant: ideo ejus incredulitatis poenas dedere haud dubie alias *boni viri in speciem.* Haec est *hypocrisis hominum*, qui ad eum modum *fucati sunt bonis operibus, cor autem non est erectum fiducia et gaudio in Deo:* cum hanc unam fiduciam requirat Deus, cum illius unius confirmandae gratia filium dederit, ne de bona voluntate erga nos sua dubitemus, ut ponamus in Deo spem nostram, et non obliviscamur operum Dei, et mandata ejus requiramus. Psal. LXXVII. Item I. *παραλειπομένων.* V. Deum invocaverunt, cum praeliarentur et exaudivit eos, eo quod credidissent in eum. Et II. παραλειπομένων. XVI. Oculi Domini contemplantur universam terram et praebent fortitudinem his, qui CORDE PERFECTO credunt in eum. Ubi Asam regem Juda propheta Anani taxat, Syrorum auxiliis fidentem. Verum haud scio, an usquam fidei vim exemplo potiore exhibeat scriptura, quam id est quod de Josaphat. II. *παραλειπομένων.* XX. legitur, cum ille Ammonitas et Moabitas solo cantu funderet, nec aliud praecepisset exercitui suo, quam, ut consisterent confidenter. Ejusmodi est et Ezechiae exemplum.

Quam fidem autem requirebat ab Achaz Esaias, cap. VII. cum vetat auxilia Assyriorum implorare, polliceturque opem divinam, addens: *Si non credideritis, non permanebitis.*

Plenae sunt hujus generis exemplorum sacrae historiae omnes. Erit igitur pii ac studiosi lectoris, et pro discenda fidei ratione et pro confirmanda conscientia, decerpere exempla. Repetemus autem aliquot locos, etiam ex literis novi testamenti, vel in hoc ut intelligatur idem spiritus esse historiarum utriusque testamenti.

Et ut hinc ordiar Actuum XV. negat Petrus operibus legis justificatos patres, quanquam in lege viverent, sed fide: additque, *fide purificari corda.* Quae nisi tu intelligas, sicut ipse exponit, de fiducia gratiae et misericordiae Dei, jam toto erras coelo. Qui enim fieri poterit, ut *fides scholastica* corda purificet? Vult ergo Petrus, omnia opera patrum, Davidis, Esaiae, Hieremiae, peccata fuisse, justificatos autem esse sola fiducia misericordiae Dei in Christo promissae. Sicut saepe prophetae de se testantur. Haec fiducia bonae voluntatis Dei spargitur in omnem vitam, in omnia opera, in omnes tentationes corporales et spirituales.

Unam fidem esse quae omnibus verbis Dei credit.

VI. *Una eademque fides est, qua creditur Deo, qua fiditur bonitate Dei, qualicunque tentatione.* Spiritualis tentatio illa mulieris peccatricis erat, Lucae VII. quam erexit Christus, inquiens: Remittuntur tibi peccata tua. Item: Fides tua te salvam fecit, vade in pace. Corporalia erant pleraque cum morbos curaret, et incredulitatem discipulorum in re corporali arguit. Matth. XVI. cum illi de panibus essent solliciti: Sic enim increpat, Quid cogitatis inter vos modicae fidei? etc. Et patris sui curam de suis in re corporali quoties inculcat. Matth. VI. Scit Pater vester quod his omnibus opus habetis. Et X. Multis passeribus meliores estis vos. Et hujusmodi corporalia non contemnenda rudimenta sunt exercendae fidei.

De promissionibus corporalibus et spiritualibus.

VII. Haec moneo, *ne quid laboremus distinguendis promissionibus divinis.* Sunt enim aliae rerum corporalium, ut veteris testamenti omnes: Aliae spirituales, quae proprie ad novum testamentum pertinent. Sic enim sentio, nec promissionibus corporalibus credere ex corde nisi justos: Et corporalium rerum promissione misericordiam suam declarasse Deum; quod argumentari facile poterant sancti, multo magis animas suas curae esse Deo, si curae

fuissent corpora: Nec desinere patrem esse animarum, qui corporibus patrem egisset. Hoc est quod ante dixi, *etiam corporalium rerum promissiones, per se fuisse promissionem gratiae*, obscuram quidem, sed tamen habentibus spiritum Dei satis cognitam. Jam et Mosi precanti pro populi peccato, in Numeris cap. XIIII. condonatur peccatum populi. Et lex cum promissione gratiae lata est Exod. XX. *Ego sum Dominus Deus tuus, faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me et custodiunt praecepta mea.* Et sacrificia pro peccato tradita sunt, quae necesse est fateamur fuisse signa remissionis peccatorum fidelibus. Non quaero allegorias, sed historiam, volo promittere misericordiam in eo ipso quod corporalia beneficia promissa sunt. Atque huc pulcherrime quadrant pleraeque historiae, ut Genesis XXVIII. ait Jacob: Si fuerit Dominus mecum et custodierit me in via, per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum etc. erit mihi Dominus in Deum. *Fidem misericordiae et bonitatis Dei* efficacissime nobis commendavit Moses exemplis operum et promissionum corporalium. Deutero. VIII. Afflixit te penuria et dedit tibi cibum manna, quod ignorabas tu et patres tui, ut OSTENDERET tibi, quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo, quod egreditur de ore Dei. Adeo *verbum vitae est, quocunque misericordiam Dei cognoscit cor humanum.* Hujus formae Exempla fidei recensentur ad Hebr. XI. quorum pleraque ad res corporales pertinent. Et cur non ad hunc locum accommodamus totum illud caput? *Locus ad Hebr. XI.*

Principio *fidem* sic definit: *Fides est sperandarum rerum hypostasis*, id est, *expectatio, certitudo, non apparentium.* Hanc ὑπογραφὴν fidei, ejusmodi glossematis detorserunt ad sua somnia sophistae, et ad carnalem illam opinatiunculam, quam fidem vocarunt, ut plane nihil Apostolicae sententiae intelligeretur. *Simplicissima definitio fidei.*

Proinde nos simplicissima verba simplicissima sententia referemus. *Fidem esse certitudinem eorum, quae non apparent.* Obsecro quid est certitudo? at divinarum ac spiritualium rerum nihil certo tenet natura, nisi per spiritum sanctum illustrata. Jam et *sperandarum rerum expectationem* appellat. Non est igitur fides credere minis tantum, immo hoc potius timorem vocat scriptura, sed et *promissionibus credere*, hoc est, fidere misericordia et bonitate Dei, adversus injuriam mundi, peccati, mortis, adeoque portarum inferi. *Vident expectationem rerum, quae sperantur, appellari fidem.* Non credunt igitur, qui non expectant promissam salutem. At, dices, credo promissam salutem, sed aliis obventuram. Sic enim sentit caro. Sed audi, Annon haec tibi quoque promissa sunt? Annon in omnes gentes praedicatum est Evangelium? non credis igitur, ni tibi quoque salutem promissam credas? Certa impietas et infidelitas est, non omni verbo Dei credere, aut credere non posse, quod et tibi sit promissa remissio peccatorum.

Subjicit autem definitionis Exempla Epistola ad Hebraeos. Fide intelligimus conditum esse mundum verbo Dei, ut invisibilium scilicet divinitatis, et virtutis ejus visibilia, scilicet opera divinae potentiae fierent. Sic enim hic locus cum eo, qui est in Romanis, convenit. Hic vero Sophistae obstrepent: inepte a nobis aliam requiri fidem praeter historicam, cum Epistola ad Hebraeos hic de historia tantum, nempe conditi mundi, loquatur. Sed audi, quomodo quadrabit ad definitionem fidei praescriptam hoc exemplum, si ad solam historicam fidem pertinet? Proinde fidem historiae de mundo condito, non opinionem tantum illam vulgarem, quae gentibus etiam quae Saracenis persuasa erat, sed *cognitionem potentiae et bonitatis ab opere creationis coactam* vocat. Ea fides non alia erat, quam vel Petri, vel

Fides historica de creatione.

Pauli. Nam ut potentiam Dei intelligit Petrus in resurrectione Christi ut bonitatem, ut misericordiam intelligit, cum credit, pro se Christum victimam ac satisfactionem fuisse: Adeoque nullo opere suo, sed simpliciter misericordia Dei fidit, quam in Christo pollicitus est: Ita qui spiritu rerum conditionem aestimat, is et potentiam Dei videt authoris tantarum rerum, et bonitatem, cum se omnia velut e manibus creatoris sentit accipere, vitam, victum, sobolem, et illa permittit creatori ut temperet, regat, administret, suppeditet, pro sua bonitate, quaelibet. *Haec fides* est, de rerum conditione, non *frigida opinio, sed vivacissima cognitio tum potentiae, tum bonitatis Dei, effundentis se in omnes creaturas, regentis, et administrantis omnes creaturas:* quam si possem explicare, ut rei dignitas postulat, quantum chartarum insumerem in hunc unum locum? Quanquam qui vere credit, quae sit fides de rerum creatione, spiritu facile aestimabit. Fortasse ridebunt haec Sophistae. Sed rideant sane, dum refutare non possint, quae ego tam firma esse scio, ut ne ab inferorum quidem portis possint convelli. Vocat Paulus *creationis fidem,* augustius et vivacius quiddam, quam opinionem Sophisticam, cum ad Romanos I. ait: Invisibilia Dei, nempe sempiternam virtutem, et divinitatem, conspici, per visibilia. Porro *virtus Dei seu divinitas,* quid nisi *potentia et bonitas est?* Et Actuum XIV. Non sine testimonio se reliquit benefaciens, de coelo dant pluviam et tempora fructifera. Et quam suaviter oblectat se David meditatione creationis. Psalm. CIV. Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tui. Item, omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore: Dante te illis, colligent, aperiente te manum tuam, omnia a te implebuntur bonitate. Quaero te ad eum modum mysterium creationis tractare potest caro? aut *illud carnalium somniorum chaos philosophia,* quae cum

contingenter evenire res arbitretur, plane negat opus creationis. Itaque sicut legis populus potentiam ac bonitatem Dei cognovit, in eo quod vindicatus est a servitute Aegyptiaca: Sic enim ait Exodi XX. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypto, de domo servitutis etc. Et ante legem promulgatam cognoscebant patres, in iis, quae cum Abraham, Isaac, Jacob, gesserat. Quare Deum Abraham etc. vocant: Ita ante hos creatio rerum erat signum certum et forma, e qua cognoscebatur Deus. Sic Abel, sic alii sancti credidere. Quanquam horum fidem quoque excitavit promissio de capite serpentis conterendo per semen Hevae. Ideo

Abel. subjicitur: Fide potiorem hostiam Abel, quam Cain obtulit. Erat in utroque dubio procul historiae scientia, alioqui cur offerret Cain? Ergo, cum fidem Abelo tribuit, non Cain: *non aliquam historicam opinionem designat, sed fidem glorificantem Deum, bene sentientem de Deo fidentem divina misericordia* etc. Hac fide vincebat Abel, per hanc fidem consecutus est testimonium, quod esset justus. Id quod diligenter adnotavit autor Epistolae, ut admoneret, *Fidem esse, quae pro justitia reputaretur, non hostiam, non ullum opus:* Fide Enoch translatus est ne videret

Enoch. mortem, hoc est, *quia credidit Enoch, Deo placuit,* atque ita, ut in ipso patribus ostenderet et argumentum et spem vitae melioris, cum eum transferret. *Quid* enim *attinet quaerere quorsum sit translatus?* modo intelligamus, eum velut specimen vitae et certissimum argumentum immortalitatis exhibitum patribus, ad confirmandam eorum fidem. Jam quod sequitur: *sine fide impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deum, et quod sit, et quod inquirentibus se, remunerator sit:* vides, quam non possit de Sophistica fide intelligi, qua satis constat, non confidere Deo hypocritas quod misertus sit, quod bene velit, quod sit salvaturus. Nam si interroges

eorum corda, nonne ita respondebunt: Nescio, utrum Deo inaccepta opera mea, nescio, utrum possim salvari: Scio quidem promissam salutem; scio Deum esse misericordem, sed fortasse mecum non aget pro misericordia: Ista mei rationem majestas non habet, et hoc genus impia multa. Quanquam ne haec quidem, quae de Dei judicio loquuntur impii, ex vero corde proficiscuntur. Contemnunt enim Dei judicium, non timent, donec a Deo confunduntur. Esset autem debellatum nobis, si cor magnitudinem bonitatis, et amplitudinem gratiae concipere posset, atque ita confidere: Non est oblitus tui Deus, tanta ejus misericordia est, ut si ei credas, servet, tueatur, salvet: confide igitur. *Quorum corda ad eum modum erecta sunt sensu bonitatis Dei, quae credunt SIBI eventura, quae promisit DEUS: ea demum vere credunt, DEUM esse remuneratorem: Immo ea quoque tandem vere credunt Deum. Non credunt enim impii, sed frigida opinione tenentur, cui non adhaeret profunditas cordis.* Fide Noë responso accepto, metuens eaque nondum videbantur, paravit arcam ad salutem domus suae. Ecce *duo complectitur Nohae fides, minas et promissionem.* Atque id est quod ante dixi, nulli verbo Dei impios credere, nec minis, nec promissionibus. Nohe Deo gloriam veritatis tribuit, ideo et minas formidat, et promissione salutis, adeoque misericordia fidit. Multi, ne dubita, illis quoque temporibus fuere hypocritae, qui fidem simularunt, esse Deum, esse malorum vindicem, esse bonorum servatorem. Sed hos illae Dei minae nihil moverunt. Quare? quod non crederent vero corde, nec movit promissio salutis per Arcam, quod non fiderent misericordiae Dei SUPER SE. *Adeo nihil est Sophistica fides nisi mera impostura, merum ludibrium animarum;* et *tamen impii et ἄθεοι Sophistae docent, satis esse illam suam fictam fidem ad bonum opus. Cum bonum opus non sit, quod aut*

Noë.

odio, aut contemptu Dei fit. Fit autem odio et contemptu Dei, quidquid non fit fiducia misericordiae et bonitatis Dei. Sicut Paulus ait: *Peccatum est, quidquid non fit ex fide.* Et per arcam, ait, damnavit mundum. Nempe quod unum fides servarit, reliquos perdiderit incredulitas. Et quam sollicite monet, summam esse iustitiae, fidem misericordiae et gratiae Dei, cum addit: *et iustitiae, quae per fidem est, haeres institutus est.* Nihil de figuris loquor, non quaero allegorias, sed ad simplissimam historiam me refero. Justificatur Noë non ullo suo bono opere, sed sola fide misericordiae Dei, quam cum ex hac promissione de se servando ex aquis, tum ex ea, quae de capite Serpentis, hoc est, de aculeo mortis conterendo, majoribus tradita erat, conceperat. Fide appellatus Abraham obediit, ut in locum exiret, quem accepturus erat in haereditatem, et exiit, nesciens, quo iret. *Fidebat Abraham misericordia, bonitateque Dei, nihil dubitans, quin, ubicunque gentium esset, Deum esset habiturus protectorem et servatorem.* Ideo se eius voci commisit, deserens patriam, non aliter atque se voci Mosi committebant Israelitae, cum alveum rubri maris ingrederentur. Porro quanta haec Abrahae fides fuit? quae quanquam tota ille vita vagaretur incertis sedibus, tamen non est labefactata. Satis potens, satis opulentes, satis tuto loco colere sibi videbatur, quia sub umbra alarum Dei degeret. Jam in eo ipso etiam, quod certam in Cananaea sedem nec sibi, nec gnato contingere videbat: hospitem se huius terrae agnoscebat esse, civem fore aeternae civitatis sperabat. Fide et Sara vim accepit ad concipiendum, retinendumque semen. Vivificat enim et creat omnia verbum Dei, quo cum *fideret Sara,* nempe *promissione sobolis:* qui fieri potuit, ut non ex sterili, ex effoeta, foecunda fieret. *OMNIA enim possibilia sunt credenti.* Sed Abrahae fides ut oppugnata est, quam valido

Caput serpentis. *Abraham.* *Sara.*

ariete concussa est, cum Isaac, in quo sciebat promissam esse posteritatem, juberetur immolare? Quam fuit autem constans in adolescente Isaac fides, cum patris imperio, cum voluntati Divinae, adeo nihil cunctaretur obsequi? Putas, potuisse tam saevum imperium exercere patrem in filium, et eum quidem, cui promissa erat posteritas? Putas filium obtemperaturum fuisse patri, ni uterque confisus misericordia divina, illi se commisisset? Nec fefellit fides. Servator filius, restituitur patri, collaudatur patris obedientia. Vides, hic praelusum esse peccato et morti et justificationi et resurrectioni, adeoque toti novo testamento. Annon hic didicerunt, non Abraham modo et Isaac, sed omnes pii, priusquam revelaretur Evangelium, quid in morte sperandum esset de voluntate Dei? Annon hoc exemplo fidem victae mortis concepere patres? Videruntque praelusum Christo, qui caput serpentis, aculeum mortis, contributus esset. Fide Isaac benedixit Iacob et Esau, futurum credens, ut promissam terram olim occuparent. Jam hoc mirabilius est, quod ratam esse voluit benedictionem Iacob, quam is praeripuisset natu majori fratri, cui jure gentium debebatur, nimirum fide divini verbi: Major serviet minori. Fide benedixit Iacob filios Ioseph, quanquam jam exules, nihil dubitans tamen redituros in Canaaneam, esseque maximarum gentium primordia. Nec dubitarunt Mosi parentes, qui redituri essent in Palaestinam, quod in causa fuit, cur occuluerint infantem spem generis: Deinde etiam cur expositum commiserint potius divinae misericordiae, quam necarint. *Isaac.*

Adde, si voles, et reliqua exempla: nos formam Exemplorum tractandorum delineavimus, docuimusque *non de sophistica hypocrisi, sed de fide loqui ejus Epistolae autorem*, hoc est, *de fiducia misericordiae seu gratiae Dei.*

Hic non vides discrimen promissionum divinarum, sed simpliciter *verbum fidei esse promissionem misericordiae et gratiae Dei, sive de rebus aeternis, sive de rebus temporalibus agatur.* Quanquam fere promissiones rerum spiritualium ex corporalium promissionibus colligi possint: non dico per allegoriam tantum, sed claro et manifesto argumento spiritus. Quid in morte sperandum esset, Abrahamum perspicuo dicebat filii immolatio. Jam hoc quoque non attinet discernere promissiones, quod in primam promissionem de semine Hevae, id est, Christo, omnes reliquae directae sunt. Ideo expectabatur posteritas, quia semen illud expectabatur, scilicet Christus. Atque ita renovata est promissio Hevae facta, in promissione Abrahae facta, cum inquit Genesis XXII. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quod nisi de Christo exponi non potest. Atque ita interpretatur Apostolus ad Galatas III. In semine tuo, qui est Christus. Et expectatam esse posteritatem, expectatum esse regnum propter Christum promissum, satis declarat Iacob Gen. XLIX. Non auferetur sceptrum de Iuda, et Dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium. Ubi quid aliud voluit, nisi regni, adeoque omnes corporalium rerum promissiones in Christum referri, et in Christo consumari. Hoc in causa est, cur *nullo discrimine Paulus quasvis promissiones Abrahae factas citat.* Ad Galatas III. eam, quae est Genesis XII. In te benedicentur omnes gentes. Et ad Romanos IV. dicit: Abrahae promissam haereditatem mundi, et quod filii Abrahae sint ex omnibus gentibus, qui credidere, et quod omnes fideles sint Reges in Christo Rege. Sicut Psalmus ait: Omnia subjecisti sub pedes ejus. Rursum, *qui manifeste revelato Evangelio in Christum credunt, in eo omnes corporales benedictiones habent.* Nam si proprio filio Deus non pepercit, sed pro nobis omnibus

Omnes promissiones sunt directae in Christum.

Pertinere ad Christum et Christianos omnes promissiones tum corporales tum spirituales.

tradidit eum, quomodo non omnia cum Deo donarit? *Idem apparet ex Regni ratione*, quod omnes creaturae, ut Christo, ita illius fratribus subiectae sunt. mors, fames, gladius, potestas, summa, infima, peccatum, denique *quidquid est omnium rerum, quas metuere humana imbecillitas solet, in nostra potestate est,* sub pedes nostros subiectum est, nisi regnare Christum non credimus. Huc illud pertinet, quod supra dixi, *fidem spargi in omnes casus vitae, mortisque nostrae,* quod *nulla creatura recte utamur, nisi per fidem,* quod *omnibus creaturis abutamur per diffidentiam,* hoc est, non credentes in creaturae usu, nos placere Deo, diffidentes in usu creaturae de misericordia de benevolentia Dei erga nos. Abutitur inopia, morte, adversis rebus, qui non credit divinae misericordiae opera esse, qui hic diffidit, ad humana praesidia profugit, qui dubitat se in Christo vincere posse. Sic abusus fuisset tristissimo imperio de mactando filio Abraham, nisi libenter obsecundans commisisset se misericordiae divinae, confisus, nihil non agi secum a Deo paterno affectu. Non minus abutitur pecunia, vita, secundis rebus, qui non agnoscit esse dona misericordiae divinae, qui non utitur fideliter tanquam alienis donis etc.

Regnum Christi.

Summa, omnia habet, omnia potest, qui Christum habet, hic iustitia, pax, vita, salus est. Et in hunc modum vides cohaerere promissiones divinas. Nam prorsum singulae significationes et testimonia bonae voluntatis Dei erga nos sunt, quam alias alio opere alio dono nobis commendat et insinuat. Ita in hoc per universae scripturae historiam totus incumbit, ut doceat, ut assuefaciat nos, confidere sua bonitate quam si quis in tot, tamque multiplicibus promissionibus contempletur, is quomodo cohibere se poterit, quo minus in illius tantae misericordiae sinum effundat animum, et spiritum? Porro bonam voluntatem meruit Christus, quem pro

nobis intercessorem, quem pro nobis victimam et satisfactionem dedit. Sic enim DEUS dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret pro mundo. Huic quia favet, nobis favet, huic quia omnia subiecit, nobis subjecit. Ita omnes promissiones in eum, nempe qui nobis emeruit misericordiam patris, qui nobis conciliavit patrem, referendae sunt. Sicut Iohannis I. *De plenitudine ejus omnes nos accepimus et gratiam pro gratia, favorem erga nos, pro favore erga Christum.* Exercebis spiritum meditatione promissionum accurate: quod, *nisi e promissionibus, cognosci neutiquam poterit Christus.* At nisi Christum noris, nec patrem cognosces. Huc igitur omnes spiritus tui cogitationes adfer, huc incumbe, ut *ex promissionibus cognoscas, quae tibi in Christo sint donata.* Quaeso autem, *ubi promissionum scholastica theologia vel verbo meminit? Atque ita factum est, ut gratiam Christi obscuraret, ut ex Christo non pignus misericordiae, sed legislatorem, et exactorem multo tristiorem faceret, quam Moses etiam visus est.*

Et de promissionibus quidem hactenus, quae omnes in primam illam, quae Hevae facta est, referri debent, qua significatum fuit Adae ac Hevae, futurum, ut et peccatum et mors, illius peccati poena, olim abolerentur, cum scilicet serpentis illius caput Hevae progenies contereret. Quid enim caput serpentis, insidiae serpentis, praeter peccati mortisque regnum significant? Ad hanc si revoces reliquas promissiones, *videbis in universam scripturam mirifice sparsum esse Evangelium,* quod est simpliciter condonatio peccati per Christum, seu praedicatio gratiae. Quanquam ut paulo ante dixi, *promissiones omnes, etiam corporalium rerum, sunt testimonia benevolentiae seu misericordiae Dei, quibus qui credit, quia de Deo bene sentit, eique laudem clementiae et bonitatis tribuit, is justus est.* Nondum credit omni verbo Dei, qui minas audit, qui historiam profitetur, sed

qui praeter minas, praeter historiam etiam promissionibus credit. Neque vero historiae de Christo credere, id est, quod putant impii, sed credere cur carnem induerit, cur crucifixus sit, cur post mortem in vitam redierit: nempe, ut iustificaret, quotquot credituri sibi essent. Haec tu si credis, tuo bono, tui servandi gratia gesta esse, foeliciter credis. Praeter ejusmodi fidem, fucus, mendacium, falsae insaniae sunt quia quicquid vocant fidem.

Et quid in causa est, *cur soli fidei tribuatur iustificatio?* Respondeo, *cur sola misericordia Dei iustificemur, fidesque plane sit misericordiae cognitio, qualicunque promissione eam prehenderis: soli fidei tribuitur iustificatio.* Qui mirantur cur soli fidei iustificatio tribuatur, ii mirentur etiam cur misericordiae Dei tantum, ac non potius humanis meritis iustificatio tribuatur. Est enim *credere,* nullo ullorum operum nostrorum respectu, *fidere divina misericordia.* Misericordiae Dei injurius est, quae fide iustificari sanctos negat. Nam cum *iustificatio nostri solius divinae misericordiae opus* sit, non operum nostrorum meritum, sicut aperte docet ad Romanos XI. Paulus: necesse est, ut *iustificatio soli fidei tribuatur,* nempe *qua sola promissam misericordiam accipimus.*

Quid igitur *opera, quae praecedunt iustificationem, liberi arbitrii opera?* ea omnia *maledictae arboris maledicti fructus sunt.* Et ut pulcherrimarum virtutum exempla sint, quales erant ante conversionem Pauli iustitiae, tamen *nihil nisi fucus, et mendacium sunt, quod ex impuro corde proficiscantur. Cordis impuritas, ignorantia Dei est, non timere Deum, non fidere Deo, non requirere Deum,* ut supra monuimus. Nihil enim caro nisi carnalia sapit, ad Romanos VIII. Caro adfectat ea, quae sunt carnis. Et prima ad Corinth. II. Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei, quis cognovit sensum Domini etc. Intelligit, sapit, affectat gloriam, opes, vitae tranquil-

litatem, ac dignitatem, natura. Qualia multa Philosophi inter fines bonorum numerant, alius ἐνθυμίαν, alius ἀναλγησίαν. Divini nihil affectat natura, id quod apparet. Nec enim terretur verbo Dei, nec ad confidendum animatur. Et talis quidem arboris fructus, quid nisi peccata sunt?

Quae vero *opera justificationem consequuntur* ea tametsi a spiritu Dei, qui occupavit corda justificatorum, proficiscuntur, tamen *quia fiunt in carne adhuc impura, sunt et ipsa immunda. Coepta enim justificatio est, non consummata.* Primitias spiritus accepimus nondum decimas. Adhuc expectamus, uti ad Rom. VIII. dicitur, cum gemitu redemptionem corporis nostri. Proinde quod in his etiam operibus immundum quiddam est, justitiae appellationem non merentur. *Et quaqua te verteris, sive ad opera praecedentia justificationem, sive ad ea, quae sequuntur iustificationem, nullus nostro merito locus est.* Adeoque *solius misericordiae opus esse justificationem necesse est.* Hoc est, quod ait Paulus ad Galat. II. Quod autem nunc vivo in carne, in fide filii Dei vivo: qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me. Non autem ait in meis bonis operibus nunc vivo, sed in fide misericordiae Dei vivo. Porro, quod ea opera, quae justificationem sequuntur, pro peccatis non imputantur, fides facit. Qua de re paulo post agetur.

Ergo *cum fidei iustificatio tribuitur, misericordiae Dei tribuitur, humanis conatibus, operibus, meritis adimitur.* Initium ac profectus misericordiae debent, ut universae vitae justitia non alia sit, nisi fides. Hoc est, cur *Christi regnum, misericordiae regnum vocet* propheta Esaias XVI. Et praeparabitur in misericordia solium etc. Nam si nostris operibus justificaremur, non jam Christi, non misericordiae, sed nostrum, sed operum nostrorum regnum esset. Et Oseae II. Sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia,

et in miserationibus, et sponsabo te mihi in fide, et scies, quia ego Dominus. Et psalmo LXXXVIII. Misericordia et veritas praecedent faciem tuam. *Misericordia, liberalis favor est, qui meriti nostri nullam habet rationem.* Veritas, est opus Dei, vere, non ὑποϱιτικῶς, justificantis nos. Et quid attinet multa congerere, cum Propheta Esaias cap. LIII. primum palam damnet justitias omnes nostras, cum inquit: Omnes nos velut oves erravimus; unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Et paulo post, non ait operibus nostris, non egregiis voluntatis nostrae conatibus, non consiliis nostris, sed ipse Christus cognitione sui justificabit multos. Ecce cognitio Christi justificatio est, cognitio autem sola fides est. Hoc genus alia per se observabit diligens lector. Nam fidei naturam ac vim non videor mihi posse verbis, ut optabam, explicare. Qui norunt peccati vim, quorum conscientias peccati cognitio perculit, iis demum voluptati est hanc de fide doctrinam audire. Caeterum velatum est Evangelium nostrum in hypocritis, in quibus Deus hujus seculi excaecavit mentes infideles, ut ne illucesceret eis lumen Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei.

Dices: Nihil igitur meremur? Ecquid scriptura toties *mercedis* vocabulo utitur? Respondeo, *merces est, debeturque non merito ullo nostro, sed quia pater promisit iam velut obstrinxit se nobis ac debitorem fecit iis, qui tale nihil meruerant.* Quid enim clarius *adversus merita nostra* dici potuit, quam quod est apud Lucam capitulo XVII. *Nunquid gratiam habet servo illi quia fecit, quod imperaverat?* Non puto. Sic et vos cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Et Paulus ad Roman. VI. stipendium peccati mors, donum autem Dei vita aeterna. Vitam aeternam *donum* vocat, *non debitum:* quan-

quam et debitum est, quia pater eam promisit, qui nobis fidem suam obstrinxit.

Nec est quod offendant ii loci scripturae, qui *operum merita* praedicare videntur, qualis hic est, ad Rom. II. *Gloria et honor omni operanti bonum.* Et Matth. XXV. Esurivi, et dedistis mihi manducare etc. Nam hujusmodi multa sunt in scripturis. Respondeo paucis: *scripturam non de specie tantum externa operis, seu de fuco loqui, sed de toto opere, hoc est, cum de externa specie, tum maxime de voluntate, authore operis, seu de affectu. Bonum opus* vocat scriptura non simulationem tantum externam operis, sed *totum opus, hoc est, bonum affectum, et eius affectus fructum,* non aliter atque communis hominum sensus loqui solet. *Quis* enim *bonum opus vocat, quod a maligno animo proficisci novit?* Itaque cum Paulus ait, Gloria et honor operanti bonum, non video quibus hic glossematis opus habeamus, quo minus quam simplicissime ut loquitur, intelligatur. *Non* enim ait Paulus, *Simulanti bonum, sed operanti, corde, affectu, manibus, opere etc.* Depravant ergo id quod ab Apostolo simplicissime, rectissimeque dictum est, qui verba eius non de toto opere, non de vita, ac anima operis, sed de specie externa operis exponunt. Recepta etiam vulgo in scholis sententia est, et communis naturae sensus docet: *nullam esse bonitatem operis, praeter affectum.* Communem sensum consulant qui de parte operis, non de toto opere scripturam interpretantur. Quid quod eodem loco pulcherrime Paulus ad fidem refert bene actam vitam, docetque *ex fide, ceu fonte exorta esse bona opera,* cum inquit: *Quaerentibus gloriam et honorem, per perseverantiam boni operis.* Quaerere enim quid aliud est, quam quod ad Hebraeos XI. scriptum est, credere oportet accedentem ad Deum quod sit, et quod remunerator sit inquerentibus se. Quaerunt qui credunt, qui fiducia verbi Dei trahuntur ad gloriam.

Item, qui potest *fidei vis ac natura* exprimi certius, quam verbo *perseverandi? cum inter tot illecebras carnis et mundi, inter tot afflictiones, consistere ac perdurare in bonis operibus, nemo sine magna fide possit?* Rursum et vitam male actam eodem loco ad incredulitatem refert, cum ait: *contentiosis, et qui non acquiescunt veritati.* Non acquiescere veritati, quid aliud est, quam diffidere? Contentiosi, qui veritati adversantur, qui carnis opinionem sequuntur. Nam quisquis palam peccatis aut contemptu Dei aut desperatione misericordiae Dei peccat. Sennacherib. IV. Reg. XIV. Quia nihil esse Deum censebat, in Israelem arma impia movit. Cain, quia desperabat misericordiam, ideo nihil non ausus est postea. Nemo est enim, qui si confideret futurum, ut sui miseresceret Deus, non cupidissimi legi Dei se accommodaret. Sed quia contentiosi sumus, ipsi disceptamus nobiscum, de divinae irae ac misericordiae amplitudine angustius quiddam sentimus, quam res est. Ideo *contemptu tum irae, tum misericordiae Dei deflectimus ad cupiditates nostras, nihil non audemus impii, coeci, furentes, vel gloriae, vel rerum, vel voluptatum amore.* Miserum spectaculum, si *illam cordis tui impiam insaniam et insanam impietatem* cernere contingat. Videri, quam adposite *ad fidem* retulerit Paulus *bene actam vitam* ad incredulitatem male actam. Sic alios *locos circumstantiae exponunt, ut peregrinis glossematis nihil opus sit.* Quorum tractationem industriae spiritualium lectorum relinquo. Nam *illos male ferratos Sophistas nolo, quibus nihil tam bene tam simpliciter dictum est, quod non pervertant, distinguant, discerpant in mille formas.* Certe in illo Matthaei loco, quem citavimus, obscuritas nulla est, si recte rem aestimes. Nam ut haec non urgeam, quod cum benedictos patris sui vocat, significat, salutem benedictione divina, non nostris meritis contigisse: negari non potest, quin de fidei ope-

ribus loquatur CHRISTUS, cum inquit: Esurii, et dedistis mihi manducare, et paulo post: Quod uni de his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis. Nam quia credunt justi, se Christo facere, quod illis faciunt, recte agunt. Ea fides distinguit opera. Hypocritae non alunt, non potant Christum, sed se. Suae enim gloriae serviunt, quantumvis pulcherrimarum virtutum specimen prae se ferant. Haec satis sit monuisse, ut formam hujusmodi locorum tractandorum habeant studiosi: nam mihi commentarii modus temperandus est.

DE FIDEI EFFICACIA.

Jam hoc quoque spectandum est, quod *opera ut fructus, ita indicia, testimonia signa spiritus sunt*, ut Christus ait: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Nam *fieri nequit, ut perpetuo dissimuletur hypocrisis*, et fides non potest non effundere se, quin in omnibus creaturis Deo cupidissime serviat ut pio patri filius solet. Nam ubi fide degustavimus misericordiam Dei, et cognovimus bonitatem divinam per verbum Evangelii, condonantis peccata, promittentis gratiam peccati: non potest animus non redamare Deum, ac gestire, et velut gratitudinem suam mutuo aliquo officio, pro tanta misericordia testari. Quod significantissime dixit Paulus: Fide nos clamare abba Pater. Jam *quia vere se talis mens subjicit Deo: ambitio, aemulatio, livor, invidentia, avaritia, voluptates, et horum fructus jugulantur, humilia sapit, sese odit, suas cupiditates omnes abominatur.* Et quod aptissime dicit Paulus ad Rom. VI. Jam pudet eorum, quibus antea fruebamur. *Effundit ergo se in proximos quosque, illis inservit, illis se praebet utendum, illorum necessitatem pro sua ducit, omnia cum omnibus candide, sinceriter, nihil ambitiose, nihil maligne agit.* Haec efficacia fidei est, ut ex his

fructibus facile appareat, in quorum cordibus vera fides sit. De tali fide ad Galat. V. Paulus scribit: In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed fides, quae per charitatem efficax est. Fidem dicit in Christo valere, deinde eam fidem ejusmodi esse, quae se per charitatem effundat in usus proximi. Et egregie Johannes I. Johann. IV. Omnis qui diligit fratrem suum ex Deo natus est et cognoscit Deum. Qui non diligit, non novit Deum, quod Deus charitas sit. Et II. Petri I. Subministrate in fide vestra virtutem, in virtute vero scientiam, in scientia vero temperantiam, in temperantia vero patientiam, rursus in patientia pietatem, in pietate autem fraternam charitatem, in fraterna vero charitate dilectionem. Haec enim si adfuerint nobis, efficient, ut ne sit in frugifera cognitio Domini nostri Jesu Christi. Qua gradatione Petrus fidei, velut radici, pulcherrimos ramos reliquas virtutes inserit, ut fidem virtus, id est, fervor et impetus mortificandae carnis comitetur. Sed eum fervorem regat scientia ut suum quoque pensum corpori praestetur. Sit aliqua ratio, qua domi tum corpus serviat spiritui ἐυπροσέδρως, ut Paulino verbo utamur, non interimatur. Rursum eatenus serviatur necessitati corporis, ut ne luxuriet, ut temperans sit. Jam praeter temperantiam et malorum tolerantia accedat. Sunt enim temperantes plerique, sed offensi implacabiles. Tolerantiam comitetur pietas, hoc est, ut adversa non modo coram hominibus placide feramus, sed etiam coram Deo, gratias illi agentes, qui nos mortificet, nihil indignantes voluntati Dei, sicut fremebant, adversus voluntatem Dei Jsraelitae, qui in deserto periere. Pietas efficiat fraternam charitatem, hoc est, ut de iis ipsis bene mereamur, qui nos persequuntur, ut inimicos beneficiis invitemus. Demum, ut id ex sincero pectore proficis-

catur, ut in universum omnes ex aequo et candide diligamus. Summam habes, universae vitae Christianae, fidem cum fructibus suis. *Nec est, quod virtutum genera et formas distinguamus Philosophorum et Scholasticorum more, in morales, theologicas, dona, fructus, quemadmodum Aquinas ineptiit cum suis.* Unica fides est, sensus misericordiae Dei, quae omnium bonorum operum et fons et vita et rectrix est.

DE CHARITATE ET SPE.

Ex his apparet, quomodo ex fide nascantur *Amor Dei,* et *amor proximi*, quem charitatem vocant. Efficit enim cognitio misericordiae divinae, ut redametur Deus: efficit, ut nos sponte omnibus creaturis subjiciamus, qui proximi amor est.

Porro et *spes* fidei opus est. Nam fides est, qua verbo creditur, *spes*, *qua expectatur quod per verbum promissum est.* Ut expectemus, fides verbi Dei facit. Juxta illud Psalm. IX. Sperent in te omnes, qui noverunt nomen tuum. Non est autem cur separes alterum ab altero. Certe *promiscue usurpat Scriptura spei, ac fidei, expectandi, sustinendi vocabula.* Et sicut fides est fiducia misericordiae Dei gratuitae, nullo operum nostrorum respectu ita spes est salutis expectatio, nullo nostrorum meritorum respectu. Immo ne spes quidem de Deo est, ni non sit de meritis. Quomodo enim de misericordia sperat, qui vehit debitam suis meritis mercedem postulat. Gaudet afflicta conscientia, gaudet Evangelicus peccator, nullum esse meritorum respectum. Indignatur hypocrita, ut sit Christus scandalum Judaeis et stultitia gentibus, salus autem et sapientia Credentibus.

Objicitur iis, qui fidei justitiam vindicant id quod in priore ad Corinthios scriptum est, in cap.

XIII. Si habeam fidem tantam, qua montem transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Quaeso autem vos Sophistae, cur cum videretis universam Scripturam in eo esse, ut doceat misericordiae opus esse justificationem, et Paulum toties nihil obscuris verbis ingeminare hanc: Justus ex fide vivit: Item, Credenti in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam: Item, Corde creditur ad justitiam, et hujusmodi multa, hanc unam ex Corinthiis sententiam universae scripturae, omnibus ubique Epistolis Pauli sic opposuistis, ut reliqua omnia glossematis excusaret is, hanc temperare interpretatione nolueritis? Nos nullo glossemate eam simplicissime, ut est simplicissime dicta, efferemus. Primum satis constat Paulum eo loco *de amore erga proximum* loqui, cui nec scholae vestrae principium justificationis tribuunt. Nam commentum illud nihil moror, eundem esse amorem Dei et proximi. Deinde negari non potest, quin hic fidei vocabulum pro dono, seu facultate designandorum miraculorum usurparit, id quod et caput XII. testatur, ubi sic legitur: Alteri fides in eodem spiritu. Receptum est autem posse etiam in impios conferri faciendorum miraculorum χάρισμα, non aliter atque prophetiam, linguarum peritiam, eloquentiam. *Matth. VII. In nomine tuo virtutes multas fecimus.*

Mea est sententia, ut maxime non separes fidem justificantem a dono miraculorum, Paulum hic, sicut et bene in tota Epistola praeter fidem, exigere charitatem. Non aliter atque a credentibus, a justificatis, alias exigit bona opera in omnibus Epistolis. Tametsi illis fructibus per se se non vacet fides, tamen exigit, propter fidei nostrae imbecillitatem. Et quod ait, nihil esse eum, cui sit omnis omnino fides citra charitatem, recte sentit. Quanquam enim sola fides justificet, tamen et charitas exigitur, nempe legis altera pars ad Rom. XIII. Tota lex repetitur in

hoc, dilige proximum sicut te ipsum. *Non justificat autem charitas, eo quod nemo diligat, quantum debet.* Fides justificat, quae misericordia Dei, non suo merito fidit.

Superest Jacobi sententia. *Fides sine operibus mortua est.* Bene quidem ille. *Nam eos reprehendit, qui judicabant historicam opinionem de Christo, fidem esse.* Propterea sicut Paulus aliam fictam fidem appellat, aliam veram: Ita Jacobus aliam vocat fidem vivam, aliam mortuam. Vivam fidem efficacem illam et ardentem fiduciam misericordiae Dei, nunquam non parturientem bonos foetus. Hoc est, quod ait, operibus fides consummata est. Item, quia vivacem in Abrahamo fidem fuisse, opera declarant, ideo Scriptura impleta est dicens: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. Itaque in summa hoc agit Jacobus, *mortuam fidem,* hoc est, frigidam Parisiensem opinionem *non justificare: Fidem vivam justificare. Vivam* vero esse, *quae se in opera effundit.* Sic enim inquit: ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam. Non autem ait: ego ostendam tibi opera sine fide. Quadrat autem ad hanc meam expositionem aptissime, id quod dictum est: *Fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa,* ut satis appareat eum hoc tantum docere, quod in iis intermortua sit fides, qui fructum fidei non faciunt, quanquam in speciem credere videantur.

Non erit inutile et hoc monere, de quo ambigi passim video, *qui sciat homo. Num in gratia Dei sit, cognosci ne possit in nostro corde fidem inesse?* Duplex quaestio est. Nam priore, de voluntate Dei erga nos, non de nostris affectibus: Posteriore de nostris tantum affectibus quaeritur. Et *scholastici* quidem *foedissimo errore neutrum sciri posse tradiderunt. Ut vel hoc solo loco satis appareat, nihil fuisse spiritus, in toto isto genere.* Nam quod ad carnem

attinet, cum illa in universum sit ignorans Dei, voluntatem erga se divinam qui cognoscat? Et quomodo de spiritualibus affectibus caro judicabit, quae ne suos quidem affectus bene compertos habet? Pravum enim cor hominis et inscrutabile est. Sic ergo *Scholastici, fingebant in hominis anima stertere aliquot qualitates*, quas *ipsi nos ignoraremus*. Praeterea, ut nobis velit Deus, ne quaerendum quidem esse, ita ut apud sese conscientia perpetuo in incerto fluctuet. Quod quid aliud est, quam desperationem docere? Equidem sic sentio: Primum quod ad divinam voluntatem attinet, *fidem* non aliud esse nisi *certam et constantem fiduciam benevolentiae divinae erga nos*. Voluntas Dei cognoscitur, sed fide ex promissione seu Evangelio. Non enim tribuis gloriam veritatis Deo, si ita velle Deum, ut Evangelio testatus est, non credis. Sciunt se esse in gratia Dei, hoc est, habere benevolentem Deum, qui verbo Dei credunt, qui voluntatem Dei aestimant ex verbo suo, non ex nostris meritis. Sic Paulus ad Rom. IV. cum multis argumentis docet, ex fide justitiam esse, tandem velut efficacissimam rationem hanc subjicit: Quod si ex operibus nostris potius esset justificatio, quam ex fide, nunquam conscientia conquiesceret, jam hoc, jam illud in vita, in opere nostro desiderans, ut fieri non posset, quin desperaret. Sic enim inquit: Ideo non ex operibus, ut secundum gratiam firma sit promissio. Et prophetae quoties de securitate gloriantur? Oseae II. Dormire faciam eos fiducialiter. Et Hierem. XXIII. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Quid autem aliud significant voces, *fiducialiter*, *confidenter*, et similes, nisi *securitatem?* Atque eam quidem securitatem pulcherrime expressit Micheas: Sedebit vir sub vite sua et sub ficu sua. Et nihil obscure Esaias XXXII. Et erit opus justitiae pax, et cultus justitiae silentium, et securitas usque in sempiternum, Et se-

debit populus meus in pulchritudine pacis et in tabernaculis fiduciae et in requie opulenta. Ad hunc modum prophetae describunt *regnum Christi*, fore *regnum securitatis. Quae autem securitas erit, si de voluntate Dei perpetuo ambigunt, conscientiae?* Necesse est igitur certos nos esse de gratia, de benevolentia Dei erga nos. Hoc est, quod apud Hierem. IX. Dominus inquit: In hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me. Vult cognosci voluntatem suam DEUS, vult gloriari nos de voluntate sua. Quid est igitur magis impium, quam negare, vel non debere, vel non posse cognosci voluntatem divinam. Nempe cum eam expresserit verbo suo? Et *interrogemus Sophistas, credantne id quod in Symbolo Apostolico est, Remissionem peccatorum?* Item, credantne sententiae sacerdotis, cum absolvuntur? Quod si credunt necesse est, ut agnoscant se esse in gratia Dei. Quod si non credunt, cur confitentur? Scelesta Roma, et author Bullae Romanae Eccius, damnarunt articulum quendam Lutheri de fide, qui docet: Absolutioni credendum esse. Respondeant igitur, cur audiant absolutionem, nisi credant. Obscura est impietas haec, et perniciosior quam quisquam putet. Nec dubito, quin multas animas necarit, quae ad desperationem isto carnali, Sophistico, Parisiensi dogmate adactae sunt. Disperdat Dominus omnia labia loquentia mendacium. *Christiana mens facile experientia magistra discet, nihil esse Christianismum, nisi ejusmodi vitam, quae de misericordia Dei certa sit.* Ad Romanos XII. Ut discatis quae sit voluntas Dei bona, perfecta, bene placens etc. Ergo, inquient Sophistae, nihil est quod timeamus? Recte, si vacet fide timor, impius fuerit. Porro qui cum fide conjunctus est, is non est misericordiae ignorantia. Sed cum Jobo inquit: Verebar omnia opera mea. Sancti timent propter opera sua. Fidunt autem misericordia Dei: Hypocritae fidunt operibus.

Misericordiam Dei ignorant. Immo et timorem Dei ignorant. Sicut dixit Propheta: Timor Dei non est coram oculis eorum. Id quod apparet in hypocrita apud Lucam XVIII. Docebit autem scripturae usus collationem timoris et fidei. Nunc hoc monuisse satis sit. Timorem ad opera nostra, fidem ad misericordiam Dei referri debere. Sancti timoris fides author est. Qui metus fiducia bonitatis Dei vacat, is impius sit necesse est.

Quod ex *Ecclesiaste* citatur *VIII. Nescit homo, utrum amore aut odio dignus sit, sed omnia in futurum servantur:* non efficit ignorare hominem, condonaritne noxam Deus, an contra? Alioqui hoc etiam inde effecero ignorari, irascaturne peccato Deus, an contra? *Neque satis demirari possum hoc loco versutiam Satanae, cum hac sententia scripturae abusum video mirifice, non fidem modo, sed et timorem ex hominum pectoribus excusisse.* Quid aliud κυβείαν et πανουργίαν πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, vocat Paulus, si non *Parisiensem Theologiam, quae tam callide scripturam evertit?* Hoc in universum agit eo libro Salomon, *non esse humanis argumentis judicandum de judiciis Dei.* Adeoque *impiae philosophiae calumnias adversus judicia Dei refutat.* Atque *utinam pro pestilente philosophia hic liber juventuti exhiberetur discendus, quo corda infirma, fide, ac timore Dei stabilirentur. Nunc Philosophica impietate, impiis poëtarum ac oratorum sententiis naturae impietas excitatur, quae modis omnibus verbo Dei premenda et revellenda erat.* Sic ergo Salomon: sunt justi, sunt sapientes, sed nihil est, quod vel justitia vel sapientia fidere possint. Nam eorum opera sunt in manu Dei. Ecce, quam magnifice uno versu et timorem et fidem docuerit Salomon, cum *vetat fidere justitia, aut sapientia nostra.* Rursum, cum in manu Dei sint opera justorum et sapientum, praecipit illo fidere, qui in potestate sua habet spiritum sapientum ac

justorum. Post sequitur: *Sunt, qui diliguntur a Deo, sunt, quos adversatur Deus, sed ex facie ab homine cognosci non possunt, sed omnia servantur in futurum.* Id est, *ratio humana judicat Deo acceptos esse, quos donis suis, opulentia, sapientia, justitia, gloria cumulat.* Rursum, *invisos esse Deo, quibus illa desunt.* Atqui *falso judicat ad eum modum ratio.* Diligit enim vel maxime inopes illos, calamitosos, viles, abiectos. Odit vel maxime, quos immodice cumulare solet. Utriusque exemplum in filiis Israel et Pharaone habes. Hoc igitur agit: *non posse discerni inter pios et impios ab externis eventibus, quemadmodum humana ratio judicat.* Nam si de suae cuiusque conscientiae iudicio Salomonem interpreteris: non video, qui ignoret peccator odium Dei, cum nihil sit certius, quam offendi Deum peccato. Deinde ut maxime donemus, Salomonem de judicio conscientiae sanctorum accipi debere, hoc tantum effeceris, sanctos nondum esse securos, nisi quatenus credunt. Juxta illud Rom. VIII. Spe salvi facti sumus. Imo fides plane sola sanctorum securitas est. Sed ut fide misericordiam norunt: ita fideli timore se divinae voluntati judicandos ac damnandos permittunt, ut dent gloriam Deo. Sic enim precamur: Fiat voluntas tua. Exemplum Davidis habes II. Reg. XV. Si invenero gratiam in oculis Domini, reducet me et ostendet mihi eam, et tabernaculum suum: Si autem dixerit mihi non places, praesto sum. Faciat, quod bonum est in oculis suis. Non potest enim a fide timor separari. Fides misericordiam Dei solam intuetur. Timor iudicium Dei et opera nostra. Sic Paulus ad Rom. XI. Tu fide stas, ne efferaris animo, sed timeas. Item, cum *in eo sit totus ille Salomonis liber, ut docebat, Carni non esse judicandum de divinis consiliis, ut abdicati a nobis et timeamus Deum, et credamus ei:* non inepte opinor videri potest hoc monere, ignorari, quos

elegerit, quos reiecerit Deus, et ne superbiant sancti, et ne desperent peccatores. Caeterum verba Salomonis haec sunt, quantum intelligo: Et dilectionem, et odium ignorat omnis homo in facie eorum, eo quod juxta eveniant omnia justo ac impio. Unde satis apparet, Salomonem, non de suae cuiusque conscientiae judicio, sed de ratione discernendi pios ab impiis, extrinsecus, et ab aliis, loqui. Quod in latinis legitur: *Omnia in futurum servantur: additum videtur ab interprete declarandi gratia. Nec in Hebraeis, quod sciam, nec in graecis codicibus extat*, sed haec longiorem alicubi disputationem desiderant. Certissima sententia esto: oportere, nos certissimos semper esse de remissione peccati, de benevolentia Dei erga nos, qui justificati sumus. Ideoque Sacramenta seu signa misericordiae Dei, promissionibus sunt addita, ut postea dicam, quae certissime testarentur, nobis contigisse benevolentiam Dei. Ut certus est foenerator, se ab eo pecuniam adcepturum, cujus consignatum αὐτόγραφον ea de re habet: Ita, ut certi sint Christiani, condonari sibi peccata, signa baptismus et participatio mensae Domini, promissionibus αὐτογράφοις Christi sunt addita. Et norunt quidem fide sancti, certissime se esse in gratia, sibi condonata esse peccata. Non enim fallit Deus, qui pollicitus est se condonaturum peccata credentibus, tametsi incerti sint, an perseveraturi sint.

Hactenus dixi, oportere certos esse nos de benevolentia Dei erga nos. Quid autem de operibus Dei in nobis ipsis? *scirene possumus, an spiritum Dei conceperimus in pectore nostro?* Respondeo, *fructus spiritus sancti testantur nobis, quod in pectore nostro versetur.* Ad Gal. V. Qui Christi sunt, carnem crucifixerunt etc. *Sentit* autem *quisque, vere ne et ab animo oderit et abominetur peccatum.* Nam id est crucifigere carnem. Sentit quisque, num timeat

Deum, num credat Deo. Aemula quidem hypocrisis est spiritus Dei: sed tentatio discernit, ubi soli fideles perdurant. Jam et ne potest quidem odisse vitia hypocrisis. Qualis qualis autem videre tibi, vide omnium primum, ut credas. Vult enim gloriam veritatis sibi Deus tribui. Conferamus autem totam hanc disputationem de lege, Evangelio ac fide, in aliquot capita.

I. Lex doctrina est, quae facienda et omittenda praescribit.

II. Evangelium est promissio gratiae Dei.

III. Lex impossibilia exigit, Amorem Dei, ac proximi, ad Rom. VIII.

IV. Qui legem per vires naturae seu liberi arbitrii exprimere conantur, *externa tantum opera simulant, affectus, quos exigit lex, non exprimunt.*

V. Legi igitur non satisfaciunt, sed sunt hypocritae, sepulchra extrinsecus dealbata, ut Christus vocat. Et ad Gal. III. Qui ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.

VI. Ergo non est Legis opus, justificare.

VII. Sed legis proprium opus est, ostendere peccatum, adeoque confundere conscientiam. Ad Rom. III. Per legem cognitio peccati.

VIII. Conscientiae agnoscenti peccatum et confusae per legem, Evangelium ostendit Christum.

IX. Sic Johannes cum poenitentiam praedicat, simul ostendit Christum. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi Joh. 1.

X. Fides, qua creditur Evangelio ostendenti Christum, qua Christus accipitur pro eo, qui placarit patrem, per quem gratia donetur, est justitia nostra. Joh. I. Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

XI. Siquidem ea sola fides justificat: meritorum nostrorum, operum nostrorum, nullus plane respectus est, sed solorum meritorum Christi.

XII. Ea fides pacificat cor et exhilarat. Ad Rom. V. Justificati per fidem, pacem habemus.

XIII. Facitque ut pro tanto beneficio pro condonato peccato propter Christum, redametur Deus. Adeoque amor Dei fructus fidei est.

XIV. Eadem fides facit, ut pudeat offendisse tam benignum, tam liberalem patrem.

XV. Adeoque facit, ut abominemur carnem nostram cum concupiscentiis suis.

XVI. Humana ratio, nec timet Deum, nec credit ei: sed est prorsus ignorans Dei et contemptrix, juxta Psal. Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Et Lucae XVI. Si Mosen et Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent. Ubi significat, Christus, cor humanum non credere verbo Dei. *Hanc humani cordis amentiam Salomon in toto Ecclesiaste insectatus est,* ut cap. VIII. Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.

XVII. Quia cor humanum prorsus est ignorans Dei, ideo ad sua consilia et ad suas cupiditates deflectit, et sese sibi pro Deo erigit.

XVIII. Quum cor humanum Deus per legem sensu peccati confundit, nondum novit Deum, nempe bonitatem ejus non cognoscit, ideo odit velut carnificem.

XIX. Quum cor humanum Deus per Evangelium ostenso Christo erigit et consolatur, tum demum id cognoscit Deum, nam et potentiam et bonitatem ejus cognoscit. Hoc est, quod Hieremias dixit. In hoc glorietur, quod novit me.

XX. Qui Evangelio crediderit, adeoque bonitatem Dei cognoscit, ejus cor iam erigitur, ut et fidat Deo, et timeat Deum, adeoque ut humani cordis consilia abominetur.

XXI. Aptissime ergo dixit in Actis Petrus: Fide purificari corda.

XXII. Misericordia ostenditur promissionibus.

XXIII. Alias corporalia, alias spiritualia promittuntur.

XXIV. In lege, res corporales, ut terra Cananaea, regnum etc. promissae sunt.

XXV. Evangelium est promissio gratiae, seu condonatio peccatorum per Christum.

XXVI. Promissiones corporales omnes pendent ex promissione Christi.

XXVII. Nam prima promissio, fuit gratiae seu Christi promissio. Gen. III. Semen ejus, conteret caput tuum, id est, Semen Hevae conteret regnum serpentis, insidiantis calcaneo nostro, id est, peccatum et mortem.

XXVIII. Ea in promissione, Abrahae facta, innovata est: In semine tuo benedicentur omnes gentes.

XXIX. Proinde, cum nasci ex Abrahami posteritate Christum oportuerit: promissiones quae legi additae sunt, de possessione terrae etc. promissiones obscurae venturi Christi sunt. Nam corporalia illa ideo populo promissa sunt, ne interiret, dum promissum semen nasceretur: Et ut interim corporalibus rebus indicaret Deus misericordiam suam, et populi fidem exerceat.

XXX. Christo nato, promissiones una cum populo consumatae sunt, et remissio peccati palam facta est, propter quam oportuit Christum nasci.

XXXI. Promissiones veteris testamenti, indicia sunt venturi Christi, adeoque promissionis gratiae olim vulgandae. Evangelium ipsa gratiae promissio est, jam palam facta.

XXXII. Sicut non novit Deum, qui esse tantum novit, nisi et potentiam ejus norit, et miseri-

cordiam: Ita nec credit, qui esse Deum tantum credit, nisi et potentiae credat et misericordiae.

XXXIII. Credit igitur vere, qui praeter minas etiam Evangelio credit, qui vultum in misericordiam Dei seu Christum, pignus misericordiae divinae, defigit.

Hactenus de fide: de charitate paulo post quaedam adjiciemus, ubi absolverimus hanc de discrimine legis et Evangelii partem.

DE DISCRIMINE VETERIS AC NOVI TESTAMENTI. ITEM DE ABROGATIONE LEGIS.

Ex iis, quae de lege, ac Evangelio, deque legis et Evangelii officio diximus, colligi facile potest, *quid intersit inter vetus testamentum ac novum. Qua in re non aliter atque in discrimine legis ac Evangelii misere laborant Scholae*, cum vetus testamentum vocant legem quandam, quae externa tantum opera exigat: Novum, legem, quae praeter externa opera etiam affectus exigat. Quo fit, ut obscuretur gratiae majestas et amplitudo, quam oportuit, velut in illustri positam loco, undique omnibus conspicuam ostendi, et vel solam praedicari. Nos rem paucis absolvemus. Quid lex sit, quid Evangelium, ex superioribus pete. In usu vocum hic laboratur.

Qui vetus testamentum simpliciter id quod legem vocant, consuetudinem loquendi, ut mihi videtur, magis quam rationem sequuntur, et nomine testamenti communiter pro constitutione seu instituto utuntur. Ego *vetus Testamentum voco promissionem rerum corporalium, conjunctam cum exactione legis.* Nam et per legem exigit justitiam Deus, et mercedem illius pollicetur, Chananaeam terram, opes etc. ut ex Deuteronomio apparet, cap. XXIX. Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, et tribus, ac majores natu, atque

doctores, omnis populus Israel, liberi et uxores vestrae, et advenae, qui tecum morantur in Castris, exceptis lixis, ut transeas in foedere Domini Dei tui, et in jurejurando quod hodie Dominus percutit tecum, ut suscitet te sibi in populum et ipse sit Dominus tuus, sicut locutus est tibi etc. Contra, *novum testamentum,* non aliud est, nisi *bonorum omnium promissio citra legem, nullo justitiarum nostrarum respectu.* Veteri testamento promittebantur bona, sed simul exigebatur a populo legis impletio. Novo, promittuntur bona citra conditionem, cum nihil a nobis vicissim exigatur. Atque hic vides, quae sit amplitudo gratiae, quae sit misericordiae divinae prodigalitas. Breviter, quae sit Evangelii gloria, cum gratis, nullo nostrae iustitiae, nostrorum operum, respectu, salutem donat. Annon exclamet de tanta profusione gratiae pectus humanum? Quis credat huic auditui? Atque hoc discrimen veteris ac novi testamenti Hieremias cap. XXXI. indicat. Quod ut cognosci certius possit, *de abrogatione legis* disserendum est.

Et cum *legis tres partes* sint, exequamur, quatenus singulae sint abrogatae: praesertim cum non videantur eodem antiquatae modo. Et consensus scriptorum obtinuit, iudicialia et ceremonialia exolevisse: Moralia novata esse. Nos *de moralibus* primum dicemus.

Esse antiquatum novo testamento partem legis, quam *decalogum,* seu praecepta moralia vocant, primum hoc probat, quod ex Hieremia relatum est in Epistolam ad Hebraeos, ubi causatur Propheta, ideo abrogandam esse legem divinitus, quod irritam fecerit populus. Non autem in ceremonias tantum peccavit Jsrael, sed in Decalogum, summam potius legis partem, ut vocat Christus in Evangelio. Item, cum Propheta novum pactum appellat Evangelium, antiquari sentit vetus, ut autor Epistolae ad Hebraeos

argumentatur, dicens: novum veteravit prius. Ad Hebr. VIII. Et ad I. Timoth. I. Justo non est lex posita. Hoc genus multa sunt, et in Romanis et in Galatis, libertatis testimonia. Quis enim ignorat vulgatam ex Galatis sententiam: Liberi estis, veruntamen ne detis libertatem occasionem carni. Imo et vilissima fuerit libertas Christiana, et plusquam servitus, si solas ceremonias tollat, partem legis omnium facillime ferendam. Quis enim non pecus mactet, minore negotio, quam irae, amori, aut similibus cupiditatibus imperet? Necesse est itaque fateri, *decalogum* etiam *antiquatum esse.*

Licebit igitur quid vis, necare insontes, pejerare etc? Eadem quaestio apud Paulum est Rom. VI. cum inquit: Siquidem non sumus sub lege, peccabimus ergo? *Est autem libertas in eo, quod jus omni legi ereptum est, accusandi, ac damnandi nos.* Maledicit lex eos, qui non universam legem semel absolverint. At universa lex nonne summum amorem erga Deum, vehementissimum metum Dei exigit? a quibus cum tota natura sit alienissima, ut maxime pulcherrimum pharisaismum praestemus, maledictionis tamen rei sumus. *Eam maledictionem legis, id. jus legis, sustulit Christus:* Ut, quanquam peccaveris, quanquam jam nunc peccatum habeas, (est enim utendum sermone scripturae) tamen salvus es. Vim mortis, vim peccati, portas inferi, Samso noster effregit. Hoc illud est, quod ad Galatas Paulus scribit: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* Item, ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret Et Rom. VI. Peccatum nobis non dominabitur: Non enim sub lege estis, sed sub gratia. Atque haec securitas est, quam adeo pleno ore nusquam non celebrant Prophetae. Nulla non potentia legis superiores esse eos, qui sunt in Christo, hoc est,

tametsi peccatoris, tametsi habeas peccatum, damnari non posse, iuxta illud: Absorpta est mors in victoria: Ubi est mors, victoria tua? etc. Haec inculcari Christianis debebant, cum semper alias, tum maxime morituris, quibus haec una anchora reliqua est, vere sacra, ut proverbio dici solet. Atque *haec libertas est, quam fere ubique Paulus praedicat.* Ceremonias vix uno atque altero loco attingit. Nec aliud est *novum testamentum*, nisi *huius libertatis promulgatio.* Id quod apposite secundo psalmo significavit Propheta: Ego constitui Regem meum super Zion montem sanctum. Hic pater inquit, se regem designaturum monti Zion post, quale Regnum sit futurum, aperit: nempe, ubi verbo suo Deus, non humanis viribus aut mundi potentia regnet. Ideo subjicit: Praedicabo mandatum, Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Quae haec nova praedicatio erit? Annon ante verbum Dei praedicatum est in monte Zion, nempe lex? Ea vero nunc nova praedicatione abrogatur, ubi de filio, Christo sermo instituitur. Quod si non aliud praedicatur, nisi filium esse Christum: consequitur, legis justitiam, opera, non exigi, nec aliud praecipi, quam ut filium illum exosculemur. Id quod paulo post apertius dicit: Beati omnes qui fidunt eo: non servabit vos justitia vestra, non servabit vos sapientia vestra, sed hic filius servabit, rex vester, propugnaculum vestrum etc. Sunt hujusmodi multa in scripturis, quae hanc nobis libertatem commendent. Nam quid in universum aliud est Evangelium, nisi hujus libertatis praeconium. Postremo, *libertas est Christianismus*, quia qui *Spiritum Christi non habent, legem facere neutiquam possunt, suntque maledictionum legis rei. Qui Spiritu Christi innovati sunt, ii jam sua sponte, etiam non praeeunte lege, feruntur ad ea, quae lex jubebat. Voluntas Dei lex est. Nec aliud Spiritus Sanctus est, nisi viva Dei voluntas, et agitatio.* Quare *ubi spiritu*

Dei, qui viva voluntas Dei est, regenerati sumus, jam id ipsum volumus sponte, quod exigebat lex. In hanc sententiam dictum est a Paulo: *Justo non esse legem positam.* Et ad Rom. VIII. *Lex spiritus vitae, id est, lex motio spiritus vivificantis, liberavit me a lege peccati et mortis.* Et *libertatem Christianam* Augustinus ad eum modum copiose tractat, in libro de spiritu et litera. Et Hierem. XXXI. Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda foedus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti, pactum, quod irritum fecerunt, et succensui eis, dicit Dominus: Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam et ore eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. Quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non recordabor amplius. Quo in loco duplex pactum commemorat Propheta, vetus, ac novum: vetus, justificationem per legem, dicit irritum factum esse. Quis enim legem exprimere potuit? propterea sublata exactione, jam legem cordibus inscribendam esse, ut exprimi possit. Ergo *libertas est, non, ne faciamus legem, sed sponte ab animo velle ac cupere,* quod *lex poscit.* Id quod antea nemo potuit. Idem Ezech. XI. Auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis, cor carneum, ut in praeceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum.

Habes, quatenus *a decalogo liberi* simus: Primum, *quod, tametsi peccatores, damnare non possit eos, qui in Christo sunt.* Deinde, *quod qui sunt in*

Christo spiritu trahuntur ad legem faciendam, et spiritu faciunt, amant, timent Deum, proximi necessitatibus se adcommodant, atque ea ipsa cupiunt, quae lex praecipiebat, facturi, etiamsi nulla esset lex lata. Nec aliud est *eorum voluntas*, nempe spiritus, quam *viva lex.*

Ad eum modum fuerunt liberi etiam patres ante Christi incarnationem, quotquot Spiritum Christi habuere. Id quod vidit Petrus in Actis, cap. XV. cum negat, eos potuisse legem facere: Neque nos, inquiens, neque patres nostri portare potuimus. Sed fide justificati sunt. Id est, cum non possent praestare legem patres, agnoverunt, se quoque liberos esse per Christum, suntque fide in Christum justificati, non operum, non justitiarum suarum meritis. Non enim eo loco in Actis de ceremoniis tantum Petrus loquitur, sed de tota lege. Nam lex ceremoniarum, ni praestes et decalogum, praestari neutiquam potest. Non enim fiunt ceremoniae coram Deo, nisi fideli spontaneo corde fiant. Et Petrus non hoc agebat, non posse externa opera ceremoniarum fieri. Quid enim facilius est, quam pauculis adeo ceremoniis defungi? Nam *si numeres, quanto plus rituum papisticorum hodie in Ecclesia est, quam in Mose videas?* Et *Mosaicas ceremonias in universum pauculis versibus complecti queas, cum papisticis tam magna decretorum et decretalium volumina non satis sint.* Quam dissimiles Romani pontifices Petri sunt, quo praecessore gloriantur? Ille jure divino traditas, easque pauculas ceremonias obrogavit: Hi *nullo non seculo novas et stultas commenti sunt.* Non igitur de ceremoniis tantum videri potest in Actis egisse Petrus, sed de tota lege.

In Romanis de hac libertate latius disputat Apostolus, Cap. VI. VII. et VIII. docens, *novum tantum hominem liberum esse.* Proinde *quatenus spiritu novati sumus, eatenus liberi sumus:* Quatenus caro et

vetustas sumus, sub lege sumus. Quanquam credentibus, quod reliquum est vetustatis, propter fidem condonetur. In summa, *quatenus credimus, liberi sumus; quatenus diffidimus, sub lege sumus*. In Anti-Latomo copiose disputavit Lutherus de peccatis sanctorum, seu de reliquiis vetustatis in regeneratis, ut mihi ea de re non sit necesse multis agere. Praesertim cum tam clare dicat Paulus, se adhuc captivum esse peccati. Idem non uno loco Augustinus et Cyprianus. Nam justificari hic cepimus, nondum absolvimus justificationem. Sic *Paulus subinde jubet reformari nos novitate sensus nostri.* Et ad Philippenses ait: se nondum accepisse, nondum perfectum esse, sed sequi ut comprehendat. Ergo cum de legis abrogatione disputatur, hoc potius agendum erat, quatenus decalogum antiquarit Evangelium, quam ut ceremoniae ut judicialia sublata sint. Nam ex decalogi abrogatione, gratiae amplitudo vel proxime cognosci potest, cum citra legis exactionem, nullo respectu operum nostrorum salvari credentes arguit. Ergo *abrogata lex est, non, ut ne fiat, sed ut et non facta, non damnet, et fieri possit.* De judicialibus ac ceremoniis, utinam exactius disseruissent, qui libertatem ad ea sola retulerunt. Et in his accurate observandum est, id quod Paulus ait: Circumcisionem nihil esse. Et in Galatis: In Christo Jesu neque circumcisionem, neque praeputium, sed novam creaturam valere. Item illud, quod ad Corinthios scribit: Domini est terra et plenitudo ejus. Quae libertatem Christianam hanc esse probant, ut vel uti hujusmodi rebus externis, vel non uti possis. Sic alium Paulus circumcidit, alium non circumcidit. Alias attemperavit se iis, qui ritus Judaicos observabant, alias refragabatur. Eadem nobis libertas esto. Non peccant, neque qui circumciduntur neque qui intermittunt circumcisionem. Durius igitur est, quod Hierony-

mus confinxit, de antiquatis ceremoniis. Atqui hunc hodie fere sequuntur. Sed hi peccant, qui necessariam putant esse circumcisionem, qui in hoc circumciduntur ut justificentur, ut bonum opus faciant. Rursum peccant, et qui intermittunt circumcisionem, in hoc ut justificentur. Tam errat Hieronymus vetans circumcisionem, quam errabant Judaei, sicubi requirebant circumcisionem. Tam erraverit, si quis praecipiat, suillam carnem edere, quam erraverit, si quis vetet. Atque haec Paulo ratio fuit. Circumcidere Titum noluit, cum videret exigi a Judaeis circumcisionem, adeoque obscurari doctrinam fidei: cum circumcisioni, non fidei iustificationem tribuerent. Idem servandum est *in moralibus operibus*: ut, sicut non in hoc edis, aut bibis, ut iustificeris, ita nec in hoc largiare eleemosynen, ut iustificeris: sed, ut in hoc edis ac bibis, ut necessitati corporis servias: Ita in hoc largiare eleemosynen, diligas fratrem etc. ut communi necessitati servias, in hoc libidinem coherceas, ut corpus sit obnoxium spiritui etc. Quam non justificant edere, bibere, dormire, stare, sedere, tam non iustificant non modo circumcisio, sed et moralia illa, castitas, servire fratrum necessitatibus, et similia. Solaenim fides iustificat, iuxta illud: Justus ex fide vivet. Porro, haec *in moralibus libertas, quam est necessaria cognitu, tam obscura est, nec nisi a spiritualibus intelligi potest.*

Valeat igitur, quod diximus, non esse judicialia aut ceremonias ita sublatas, ut peccet, si quis ex illis quidpiam usurpet. Sed, quia *Christianismus libertas quaedam est, uti illis, vel non uti, penes nos est*, non aliter atque edere aut bibere penes nos est.

Caeterum optarim etiam uti Christianos ea forma judiciorum, quam Moses prodidit. Item plerisque ceremoniis. Praestaret enim, quandoquidem judiciis carere necessitas hujus vitae non potest, nec,

ut opinor, ceremoniis, uti Mosaicis illis, quam tum gentilibus legibus, tum papisticis ceremoniis.

Et ut propius ad rem accedamus, una eademque causa est, cur universa lex abrogata sit, non ceremoniae tantum et judiciorum formae, sed et decalogus, quod praestari non potuerit. Hanc abrogandae legis causam prodidit et Petrus in Actis, et Hieremias, cum ideo novum pactum iniri docet, quod vetus illud irritum fecerimus. Atque eo loco nullam legis partem excipit, ut satis appareat eum de tota lege loqui. Est autem in iis antiquata tantum, qui pacto posteriori, hoc est, Evangelio crediderunt. Adeoque in quibus spiritus Christi est, hi prorsus ab omni lege liberi sunt.

Quod autem *Decalogum faciunt* sancti, hoc in causa est, et quod decalogus praeter cordis justitiam non exigit certa locorum, temporum, rerum, personarum, discrimina, et spiritus ipsa cordis justificatio sit. Non potest non praestari decalogus abrogata lege. *Ut sub exortum solis, nequit fieri, quin illucescat: ita non potest non praestari decalogus, effuso in corda sanctorum spiritu.* Caeterum spiritualis sic liber est, ut nisi afferret ipse secum spiritus pro sua natura decalogi impletionem, ne deberemus quidem. Nunc, *cum affert spiritus ejusmodi voluntatem, quae sit ipsa decalogi impletio, fit lex:* non quod exigatur, sed quia ne potest quidem a spirituali diversum fieri.

Judicialia et ceremoniae, praeter cordis justitiam externae observationes sunt rebus, personis, locis, temporibus circumscriptae. Quas observationes quia non necessario secum spiritus affert, ideo non est, cur a nobis fiant. Esse non potest in humano corde spiritus Dei, quin exprimat decalogum. Fit igitur necessario decalogus. Esse potest spiritus in humano corde, etiam sine externis illis observationibus. Non igitur fiunt necessario judicialia et ceremoniae. Hinc apparet cur decalogus fere negativas leges con-

tineat: ut significetur, nullum certum opus, circumscriptum personis, locis, temporibus, sed potius cordis justitiam exigi. Reliquae leges res externas distribuunt ac dispensant. Sed hanc libertatis rationem relinquo meditandam sublimioribus spiritibus. Ego contentus sum monuisse, decalogum antiquatum esse, non, ut ne fiat, sed ut ne damnet, si quid deliquimus, deinde, ut exprimi possit. Adeoque libertas haec, conscientiae est, fide sentientis condonari peccatum.

Ceremonias esse *abrogatas* fere ideo judicant, *quod umbrae Evangelii* fuerint, quibus, cum corpus, hoc est, ipsum Evangelium nunc extet, nihil opus sit. Quam causam haud scio, an usquam secutus sit Paulus. In Coloss. inquit: Nemo vos judicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniae, aut Sabbathorum, quae sunt umbrae futurorum, corpus autem Christi. Quo in loco typi rationem causatus videri fortasse potest. Certe in Galatis *ideo ceremonias rejicit, quod non justificent.* Idem in Hebraeis agitur per totam Epistolam, non ceremonias modo, sed totam legem ideo antiquari, quod justificare non potuerit, seu, ut supra diximus, quod exprimi non potuerit. Sic enim cap. VII. scribitur: Reprobatio quidem praecedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem. Et ubi de sacerdote late disseruit, hoc constituit: Ideo sacerdotium Leviticum antiquari, quod remissionem peccati non impetrarit: Impetret autem noster pontifex Christus. Vides, unam hanc abrogatae legis causam in scripturis premi, ac urgeri: *legem ideo antiquari, quod non justificarit, seu quod exprimi non potuerit. Scholae ceremonias tollunt solas, quod Evangelii typi fuerint.* Decalogus manet, quod τυπικὸς non videatur. Sed quid hoc ad gratiae commendationem? Scriptura sic de abrogatione legis disserit, ut utique nobis in ea gratiae amplitudinem commendet. Sic ceremonias

tollit, ut universam legem appareat sublatam. Sic ceremonias rejicit, ut appareat propter decalogum abrogandum abrogari ceremonias. Quae commendatio gratiae et sola et summa est. Sic ergo *Ceremoniae sublatae sunt, non, ne fiant, sed, quod nullo conscientiae periculo aut fieri, aut omitti possint, quod non damnent intermissae, nec justificent si feceris.* Haec satis sit indicasse, quorum rationem ex Galatarum Epistola, et ex Hebraeis petas. *Augustinus alicubi causam abrogatae legis inquirens, nihil praeter figuras causatur.* Scriptura ideo legem abrogat, quod non justificet. Quid igitur erat, cur ferretur lex? ut ostenderet peccatum, seu ut peccati coargueret, et palam fieret, opus esse nobis misericordia Dei.

De formis judiciorum sic sentio: Eas quoque antiquatas esse, quod *externae observationes sint, non aliter atque ceremoniae, quibus liber spiritus vel uti, vel non uti possit.* Contendere judicio Christianis non licet: sed ea non est abrogandae legis causa. Nam ut peccent qui litigant, necesse est tamen leges et judicia esse, quibus coherceantur flagitiosi. Nec peccant, qui judicia exercent, seu jus dicunt. Nec in hoc lata Mosi lex est, ut litigandi materia civibus esset, sed ut judicandi formula magistratui esset. Non in hoc igitur disputandum est, Mosaicane, an quavis lege uti possit, qui litigare vetit: Non enim Christianus est, qui litigat: Sed Mosaicane lege sola uti debeat *judex Christianus?* Hic respondeo, *penes judicem esse, uti vel non uti Mosi lege. Est enim rerum externarum dispositio quaedam, quae ad Christianismum nihil pertinet, non aliter, atque edere et bibere. Paulus tantum sapientem virum, et in quo sit Christi spiritus, judicem postulat.* I. Corinth. VI. An nescitis, quod sancti de hoc mundo judicabunt? Item, Adeo non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare etc. Quibus locis apparet, *eum non legem aliquam certam, sed spiritualis viri iudicium requirere.*

Alias etiam gladium gentium probat, de quo postea dicemus, vocatque Dei ordinationem. Porro, gladii potissima pars legis sunt. Atque ita usi sunt gentium gladio, et gentium legibus Naaman Syrus, Nabugdonosor, et si qui alii ex gentibus pii principes fuerunt. Et haud scio an gesserint etiam Daniel et alii Israelitae inter Assyrios. Certe gentium gladium gessit Romanum praesidium Judeae impositum. Et probavit Johannes Lucae III. Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris. Talis et Cornelius fuit Actorum X. talis fuit et proconsul Sergius, Actorum XIII. Haec ideo recensui, ut intelligatur, *ad iustitiam spiritus nihil pertinere civilem illam et externam rerum dispensationem; non aliter atque agrum fodere, aut aedificare, aut suere calceos, nihil referunt iustitiae spiritus, esseque penes Christianos uti, vel non uti formis iudicandi Mosaicis.* Quanquam optarim, pro gentilibus et saepe stultis legibus Mosaicas recipi. Sumus enim oleae illi inserti. Et *verbum Dei decebat praeferre humanis constitutionibus. Nec hodie alius fere Romani illius iuris usus est, quam in litigando, ut habeant unde se alant rabulae forenses.*

Quatenus sit antiquata lex, opinor ex his cognosci posse aliqua ex parte quae diximus. Certius enim usu scripturae docebit spiritus. *Neque potest nisi a spiritualibus intelligi haec libertas.*

Dices autem, si liberi sunt, qui spiritum Christi habent, igitur et David et Moses liberi erant? maxime. Nam hoc est quod ait Petrus: Neque nos, neque patres nostri portare potuimus, sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Hoc est, agnorunt patres, omnia sua opera peccata esse, agnorunt, se non mereri salutem operibus suis ullis, sed misericordia Dei egere. Itaque crediderunt, suntque misericordiae fiducia servati, et concepto spiritu Dei senserunt se liberos

esse a legis maledictione, adeoque ab omni onere vel exactione legis. Sed, quod ceremonias non omittebant, in causa est, quod nondum libertas revelata erat, nondum Evangelium libertatis evulgatum erat. Quare legem tulere nihil gravatim, cum se fide iustificari sentirent. Vides etiam, *nonnunquam libertatis privilegio recte usos esse*, ut I. Reg. XXI. *David panes propositionis edit, quos edere fas non erat, nisi sacerdoti.* Et David egregie de libertate praefatus inquit: Viam quidem pollutam esse, sed sanctificari in vasis, hoc est, mundos esse se, quod fideles essent, et sanctificari omnia, victum, operas, etc. fide sanctorum. Non aliter atque Paulus ait: *omnia munda mundis esse, coinquinatis nihil mundum.*

Summa, *Liberi sumus per fidem, ab universa lege:* sed eadem fides, ille ipse spiritus Christi, quem concepimus, reliquias peccati in carne mortificat. Non, quod exigat lex, sed quod illa ipsa sit spiritus natura, ut non possit non mortificare carnem. Hoc est, quod ait Paulus: Nihil nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu, id est, qui credunt, quia jam a legis maledicto redempti sunt, salvi sunt, *sed illi iidem non secundum carnem ambulant*, hoc est, quia in eis regnat spiritus, ideo carnis reliquiae crucifiguntur. Et leges praescribuntur fidelibus, per quas spiritus mortificet carnem. *Nondum enim consummata in nobis libertas est, sed vindicatur*, dum et augescit spiritus, et necatur caro. Estque decalogi usus in mortificanda carne. Ceremonialium legum aut judicialium non item. Ita fit, ut *decalogo opus sit fidelibus, reliquis legibus non item.* Sed *ceremonias et externas observationes pro arbitrio concipit spiritus.*

DE VETERI AC NOVO HOMINE.

Dixi libertatem nondum consummatam esse, quod *et sanctificatio nondum in nobis consummata sit,*

Coepimus enim spiritu Dei sanctificari, sanctificamurque dum caro illa prorsus enecetur. Ita fit, ut duplex sit sanctorum natura, spiritus et caro. Novus homo et vetus. Interior homo et exterior, *Caro,* non corpus tantum *designat,* ut supra disputatum est, sed *totum plane hominem* ψυχικόν, ut vocat Paulus, hoc est *eum, qui naturalibus affectibus et motibus obnoxius est,* Idem quod caro, significant homo vetus, item homo exterior. Estque *caro, quidquid est humanorum affectuum secundum naturam.* Non modo esurire et sitire, sed et amare opes, gloriam, et hujusmodi alia. *Planeque caro sunt virtutes philosophicae et conatus liberi arbitrii qualescunque.* Rursum, spiritus est, cum ipse spiritus sanctus, tum ejus in nobis agitatio. Novus homo, interior homo, spiritus sunt, quod a spiritu sancto regenerati sint. Iohan. III. Quod natum est ex spiritu, spiritus est. *Sancti ergo sumus, quatenus spiritus sumus, quatenus novati sumus.* In carne, in veteri homine, in exteriore homine adhuc peccatum est. Sic Apostolus: Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus adversus carnem. *Sophistae Parisienses negant, peccatum esse concupiscentiam quae in carne sanctorum est, sed infirmitatem.* Hos satis copiosé Lutherus in Anti-Latomo confutavit. Et quid est clarius, quam *peccatum esse, quidquid adversatur legi* Dei. Caro adversus legem Dei concupiscit. Quid enim igitur, cur peccatum concupiscentiam non vocent? Annon sua quaerunt etiam sancti? annon in sanctis amor est, vitae, gloriae, securitatis, tranquillitatis, rerum: quae quod peccatum non vocarunt *Parisienses*, hoc in causa est, quod *affectuum rationem non habuerunt, sed externis factionibus peccari putaverunt. Radicem operum non vident, ita fit, ut de fructibus inepte judicent.* Quod tam bonum opus est, quo non suum aliquid natura quaerit? ut κενοδοξίας amorem posueris, certe nondum poenarum metum posuisti. Polluit ergo quantumvis

bona opera caro. Jam si praeterea nihil pecces, nonne foedissime et atrocissime delinquimus torpore seu ignavia spiritus? Flagrare amore Dei, fiducia, pavere metu Dei oportuit, quae primo praecepto exiguntur. Quae quis praestat? Fateamur igitur quod res est, *esse in carne nostra peccatum.* Estque haec misericordiae Dei gloria, quod credentibus peccatum condonat. Nec aliud est abrogatio legis, quam legi ad eum modum jus esse ademptum per Christum, damnandi peccatores. Sunt, qui tres hominis partes fecerunt, spiritum, animam, corpus. Quod non damno, modo permittant mihi quod res est, *spiritum proprie non naturae partem esse, sed agitationem divinam.* Corpus et animam, hoc est, naturam sine spiritu, non posse non peccare, nec a peccato morales virtutes excusent. Paulus Apostolus ad Philippenses omnes iustitias suas pro damnis et stercoribus habet, quas praeeunte lege naturae conatus expresserat. *Quid est* igitur, *cur naturae opera usque adeo in injuriam Evangelii, blasphemi Sophistae jactent? Nec enim amplitudinem gratiae quidquam adeo obscurat, ut impia illa moralium operum doctrina.* Gaudet, Paulus reperiri in Christo non habens suam iustitiam ex lege, sed eam, quae per fidem est, Christi, quae iustitia ex Deo est. Ex lege etiam meritum ponunt Sophistae in iustitia.

DE PECCATO MORTALI ET QUOTIDIANO.

Supra de peccato dictum est, ubi Consulto omisimus *peccati formas* tractare, *mortale, ut* loquuntur, *et veniale.* Est enim *mortale peccatum, omne opus hominis, qui non est in Christo,* quia malae arboris, nempe carnis, malus fructus est. Affectus autem carnis mors est ad Rom. VIII. Item, affectus carnis inimicitia est adversus Deum. Item, qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Quibus

locis necesse est, ut *carnem* interpreteris *de tota hominis natura*, adeoque *de praestantissimis naturae viribus*, ut supra docuimus.

Imo *non alia pars hominis magis caro est, quam suprema vis, ratio: quod in illa proprie sit ignoratio et contemptus Dei, incredulitas, et hoc genus sonticae pestes, quarum fructus et opera sunt, omnes functiones humanae.* Contra, *venialia peccata* sunt, omnia sanctorum opera, nempe quod per misericordiam Dei credentibus condonentur. Nonnunquam sanctis eripit Deus spiritum, ita ut in manifesta vitia prolabantur, quae vocent sane, me nihil refragante, peccata mortalia, modo sciant, me mortalia ad eum modum appellare, quidquid fit ab iis, qui spiritu Dei carent. Quondam *fere crimina* vocabantur, quae Sophistae nunc vocant *peccata mortalia*, *facinora palam mala.* Et *quotidiana peccata*, quae isti *venalia.*

De Lege ac Evangelio, de veteri ac novo Testamento, haec quae dixi puto requiri potissimum, quae ipse video a me tenuius, quam pro rei dignitate, tractata esse, sed *nolo Rabbi vocari.* Abunde suppeditabit scripturae usus quod nos praeterivimus. Satis esse putavi indicare, quid potissimum in scriptura requireres. Requires autem Legem ac Evangelium. Lex peccatum ostendit, ac conscientiam pavefacit. *Evangelio peccatum condonatur,* et *exhibetur spiritus, qui ad faciendum legem cor inflammet.* Si testamenti nomen propius consideres, vetus Testamentum, τύπος novi Testamenti, non Testamentum fuerit, ut in quo non discesserit testator. Novo testamento decessit testator. Vetere pro testatore typi gratia pecudes caedebantur, quae testatoris mortem significabant. Sed haec argutiora sunt, quam quae hujus commentarii ratio admittat. Solet hic de litera et spiritu disputari, de quibus malo

vel Augustinum, vel Lutherum, quam me consuli. Quanquam supra etiam in legis ratione attigerim.

DE SIGNIS.

Evangelium promissionem esse gratiae, diximus. Porro promissionibus proximus *signorum* locus est. *Adduntur* enim in scripturis, ceu sigilli vice, *signa promissionibus*, quae cum admoneant promissionum, tum certa testimonia divinae voluntatis sint erga nos, testanturque, certo accepturos, quod pollicitus est Deus.[1] In *usu signorum foedissime erratur*. Nam *scholae cum disputant*, quod intersit inter Sacramenta veteris ac novi testamenti, in Sacramentis veteris testamenti negant, vim fuisse justificandi, Novi Sacramentis tribuunt vim justificandi, *manifesto* nimirum *errore*. Sola enim fides justificat. Proinde quae *signorum natura* sit, facillime ex Pauli Romanis potest intelligi, ubi de circumcisione in capite quarto disserit ad hunc modum: Abrahamum non esse justificatum ex circumcisione, sed ante circumcisionem et citra circumcisionis meritum, accepisse vero postea circumcisionem, *σφραγῖδα δικαιοσύνης*, hoc est, sigillum, quo testaretur Deus, Abrahamum esse justum, et quo innotesceret Abrahamo, se coram Deo justum esse, ne in ancipiti fluctuans conscientia desperaret. Quem usum si intelligas, quid potest signis laetius contingere? Parum est quod admonent signa promissionum divinarum. Hoc vero magnum est, quod certum testimonium divinae voluntatis erga te sunt. Sic circumcisionem signum vocat Moses, Genesis XVII. Ut sit vobis in signum foederis inter me et vos. Quod signum circumcisio est, admonet promissionis divinae Abrahamum et omnes circumcisos. Quod foederis signum est circumcisio, hoc est, quod significat ratum fore hoc foedus, confir-

mat conscientiam Abrahae, ut nihil dubitet, quin eveniat quod promissum est; Quin praestet Deus, quod pollicitus est. At, quid erat pollicitus Abrahae Deus? Nonne se futurum Abrahae Deum, hoc est, complecti se Abrahamum, justificare et servare etc. Haec ita certa esse nihil dubitabat Abraham, circumcisione, velut sigillo confirmatus.

Percurre, si libet, universam scripturam, et *signorum rationem ex historiis sacris pete, non ab impiis Sophistis.* Ezechiae Dominus vitam Esaiae oraculo prorogat. Eam promissionem, ut ratam fore certo sciret Rex, confirmat Deus adjecto signo, ut decem gradibus horologii umbra revocaretur. Gedeon ne quid dubitaret futurum, ut suo ductu vindicaretur Israël in libertatem, duobus signis confirmatus est. Achazum Esaias increpat contemnentem signum divinae voluntatis erga se. Nam nec promissioni credebat. Et quid attinet multa quaerere, cum scriptura sit hujusmodi exemplorum plena. Ex quibus, qui sit signorum usus, credo disci posse. *Non justificant signa,* ut Apostolus ait: *Circumcisio nihil est. Ita baptismus nihil est, Participatio mensae domini nihil est, sed testes sunt καὶ σφραγῖδες divinae voluntatis erga te, quibus conscientia tua certa reddatur, si de gratia, de benevolentia Dei erga se dubitet.* Quam dubitare non potuit Ezechias, quin revalesceret, cum et promissionem audisset, et signo vidisset confirmatam promissionem: Quam non potuit dubitare Gedeon, quin victurus esset, cum tot signis confirmatus esset: Tam dubitare tu non debes, quin misericordiam consecutus sis, ubi Evangelium audieris, et Evangelii σφραγῖδας acceperis, baptismum, et corpus Domini ac sanguinem. Vel sine signo restitui Ezechias potuit, si nudae promissioni credere voluisset: vel sine signo Gedeon victurus erat, si credidisset. Ita *sine signo justificari potes, modo credas. Adeo non iustificant signa,* sed erat Ezechiae item Gedeonis

fides hujusmodi signis sublevanda, erigenda et confirmanda. Ita *nostra imbecillitas signis erigitur, ne de misericordia Dei, inter tot insultus peccati, desperet.* Non aliter atque pro signo favoris divini haberes, si ipse tecum coram colloqueretur, si peculiare aliquod pignus misericordiae, qualecunque miraculum tibi exhiberet: decet de his te signis sentire, ut tam certo credas, tui misertum esse Deum, cum baptismum accipis, cum participas mensae Domini, quam crediturus tibi videris, si ipse tecum colloqueretur Deus, aut aliud quiddam ederet *miraculi*, quod ad te peculiariter pertineret. *Fidei excitandae gratia signa sunt proposita. Nunc et fidem et signorum usum extrinxerunt, qui ea in quaestu habent.* Saluberrima est signorum cognitio, et haud scio an aliud conscientiam consoletur et confirmet efficacius, atque hic signorum usus.

Quae alii *Sacramenta* nos *signa* appellamus, aut si ita libet, *signa sacramentalia.* Nam sacramentum, ipsum Christum Paulus vocat. Quod si signi nomen displicet, σφραγίδας appelles, quo propius vis sacramentorum signetur. Probabilis et illi voluntatis sunt, qui symbolis seu *tesseris militaribus* haec signa comparaverunt, quod *essent notae tantum, quibus cognosceretur, ad quos pertinerent promissiones divinae.* Ut Cornelius baptizatus est, cum jam justificatus esset, ut in eorum numero referretur ad quos promissio regni Dei et vitae perpetuae pertinebat. Haec de signorum natura ideo monui, ut *qui sit usus pius sacramentorum* possit intelligi, *ne quis scholasticos sequatur, qui iustificationem horrendo errore signis tribuerunt.*

Duo sunt autem signa a Christo in Evangelio instituta, *Baptismus* et *participatio mensae Domini.* Nos enim signa sacramentalia ea esse judicamus, quae *gratiae Dei signa divinitus tradita* sunt. Nam divinae voluntatis signum erga nos, nec instituere homi-

nes possumus, nec ad voluntatem divinam significandam ea signa referre, quae alio scriptura retulit. Quo magis miramur, *quid venerit in mentem Sophistis, praesertim cum signis iustificationem tribuerent, inter sacramenta referre ea, quorum ne verbo quidem scriptura meminisset.* Nam unde confictus *ordo* est? *Et nuptias non in hoc instituit Deus, ut essent proprium gratiae signum.* *Unctio* ritus magis vetus est, quam gratiae signum. Copiose disputavit hac de re *Lutherus in Babylonica captivitate*, unde requires exactiorem disputationem. Porro haec summa rei est, gratiam non significari certo ac proprie nisi iis signis, quae divinitus prodita sunt: Atque ita vocari non posse sacramentalia signa nisi ea, quae divinis promissionibus addita sunt. Hinc dictum est a veteribus, rebus et verbis constare Sacramenta. Res, signum est, verba, promissio gratiae.

DE BAPTISMO.

Sophistae materiam et formam, sic enim loquuntur, *sacramentorum prolixe et superstitiose tractarunt, usum rei nullum indicantes.* Signum est, immergi in aquam. Minister is, qui demergit, significat Dei opus, adeoque et signum divinae voluntatis esse demersionem illam, cum inquit: Baptizare se nomine patris, filii et spiritus sancti, aut, ut Apostoli baptizabant in Actis, nomine CHRISTI. Quibus verbis plane hoc significatur: Ecce, quod demergeris, id ita accipias pro certo favoris erga te divini testimonio, atque si ille ipse baptizet. Pro divini favoris testimonio habebat Ezechias, quod mirando eventu revocarat umbram Deus. Populus Israel pro divini favoris testimonio habebat, quod undae in sinu Arabico viam sibi aperuissent. Sic tu pro certo gratiae divinae pignore habeto hanc demersionem. Nam quod dicitur: In nomine Patris et Filii et Spiritus

Sancti notat vicem, quod pater, filius, spiritus sancti, baptizent, et interpretetur is, qui baptizatur, remitti sibi peccata ab ipso Patre, Filio, et spiritu Sancto. *Significari baptismo*, (nam hinc usus ejus cognoscetur) constat *transitum per mortem ad vitam.* Estque *demersio veteris Adae in mortem, et exuscitatio novi.* Id est, cur Paulus vocet lavacrum regenerationis. Intelligetur haec significatio ex typo facillime. Adumbratus est baptismus transitu Israelitarum per sinum Arabicum. Quid aliud illi quam mortem ingrediebantur, cum aquis se committerent? Transibant fide per aquas, per mortem, dum evaderent. In ea historia gesta res est, quam baptismus significat, nempe per mortem ad vitam transierunt Israelitae. Sic *tota vita Christiana est mortificatio carnis et renovatio spiritus:* Et res, quam significat baptismus, geritur tantisper dum prorsus a mortuis resurgamus. *Vera poenitentia est proprie, quam significat baptismus.* Adeoque *sacramentum poenitentiae baptismus est,* ut postea dicemus.

Usus vero *signi* hic est *testari, quod per mortem transeas ad vitam. Testari, quod mortificatio carnis tuae salutaris sit.* Terrent peccata, terret mors, terrent alia mundi mala: Confide, quia σφραγίδα accepisti misericordiae erga te, futurum ut salveris, quomodocunque oppugneris a portis inferorum. Sic vides, et *significatum baptismi,* et *signi usum durare in sanctis per omnem vitam.* Imo hoc ausim dicere, non aliam efficaciorem consolationem exhiberi posse morituris, quam signi hujus mentionem, si admoneantur baptismi, se σφραγίδα promissionis divinae in hoc accepisse, ut certo scirent futurum, ut Deus se per mortem in vitam reduceret. Eo signo nil opus fuisse, si sine divina ope transiri potuisset. Nunc ideo signum oblatam esse, ut ne diffiderent, quin deducente Deo evasuri essent. Nonne si Moses baptizasset, Israelitas, priusquam viam in aquis ingre-

derentur, debuisset interim, dum medium mare penetrant, admonere accepti signi de rei eventu, praecipereque ut meminissent, in hoc proditum fuisse signum, ne quid dubitarent se servatum iri? *Idem baptismi usus est in mortificatione.* Monet conscientiam conterritam remissionis peccatorum, et certam reddit de gratia Dei, adeoque efficit ut ne desperemus in mortificatione. Proinde *quantisper mortificatio durat, tantisper signi usus est.* Non absolvitur autem mortificatio dum vetus Adam prorsus extinctus fuerit. Quare fit, ut interim ac perpetuo per omnem vitam signi usus sit, quod in assidua illa mortificatione conscientiam consoletur. Atque hinc apparet, quam *nihil signa sint, nisi fidei exercendae μνημόσυνα.* Sic Baptismum tractat Paulus ad Roman. VI. Qui in Christo baptizati sunt, in mortem eius baptizati sunt, hoc est, et *ut mortificentur, sicut Christus mortificatus est,* et ut sciant, monente baptismo, eam mortificationem esse transitum ad vitam. Nam quod adjicit Paulus: consepulti sumus per baptismum, docet, non tantum mortificari sanctos, sed et in mortificatione quiescere, et agere Sabbathum sepulturae Christi. Impii mortificantur quidem, sed quia non credunt per Christum eum esse transitum ad vitam, desperant et prorsus pereunt. Pii mortificantur, sed ita ut sabbatum agant sepulturae Christi, hoc est, credant eum esse transitum ad vitam, expectentque consolationem per Christum. Ejus consolationis interim pignus *καὶ μνημόσυνον* baptismus est, ut Paulus inquit: per baptismum consepulti sumus: Fides facit ut sabbatizemus, quiescamus, expectemus consolationem. Baptismus fidem excitat, nempe signum divinae gratiae. Hic baptismi usus quam locuples afflictae conscientiae consolatio sit, nemo opinor facile verbis consequi queat.

De institutione baptismi laboratur ac *discrimine baptismorum Johannis et Christi.* Qua de re, qui re-

ctissime senserunt, ita judicarunt: Johannis baptismum simpliciter esse signum mortificationis: Christi baptismum esse vivificationis, quod ei addita sit gratiae promissio, seu condonatio peccatorum. Ideoque Johannis lavacrum vocari baptismum poenitentiae: Christi baptismum, baptismum in remissionem peccatorum. Quod Johannes legem praedicans, praeparet ad Christum conscientias, agnoscentes peccati: Christus eos vivificet, quorum conscientiae lege et praedicatione Johannis conterritae sint. Est enim justificationis principium peccati cognitio, et judicii divini metus. Consumatio, fides et pax conscientiae, quam cordi spiritus sanctus inserit, ut de lege et Evangelio supra diximus. Mihi videntur duo illa lavacra simplicius discerni posse: Si *Johannis baptismum pro signo gratiae per Christum paulo post praedicandae; Christi baptismum pro signo jam donatae gratiae accipias*, ut *eiusdem rei signum uterque baptismus* sit: sed hoc discrimine, ut Johannis baptismus adfuturae paulo post gratiae, Christi baptismus jam collatae gratiae pignus sit καὶ σφραγίς. Ita *idem significabat uterque baptismus mortificationem et vivificationem.* Nemo enim iustificatur, nisi qui ante mortificatus sit. Atque ut ita sentiam, primum hoc facit, quod Johannis officium non hoc tantum est legem praedicare, sed vel potissimum testimonium de Christo dicere, deque Evangelio, seu remissione peccati, Joh. I: Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Et Matth. XI. Inter natos mulierum non surrexit major Johanne baptista: Qui autem minor est in regno coelorum, major est illo. Id est, Ante revelationem Evangelii, nullius officium, Johannis officio praestat, ut qui non legem modo, ut Moses, et alii prophetae, praedicat, sed et testatur Evangelium mox per Christum revelandum esse: Porro Johanne Christus ma-

jor est, quanquam minimus sit: Adeoque et Johannis officio, majus erit Apostolorum officium. Et quia testis est Evangelii Johannes, per eum institutum est signum, quod postea erat Evangelii seu donatae gratiae pignus futurum, Deinde Lucae III. *Johannis baptismus* dicitur *baptismus poenitentiae in remissionem peccatorum.* Et apertissime Joh. I. Ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et Act. XIX. Paulus ait, Johannes baptizavit baptismo poenitentiae populum dicens in eum, qui venturus esset post ipsum ut crederent, hoc est, in Jesum. Et Matth. XIII. Johannes testatur suum baptismum esse signum futuri baptismi per spiritum sanctum, cum inquit: Ego baptizo vos in aqua, qui post me venturus est, baptizabit vos spiritu sancto. Nam hoc agit, se non esse Christum, sed testem de Christo. Sicut Joh. III. inquit: Non sum ego Christus. Adeoque idem baptismus uterque significat, sed hoc discrimine, quod adhuc praedicandae gratiae Johannis baptismus testimonium erat, Christi baptismus jam collatae. Neque aliter opinor baptizaverunt Christi discipuli Joh. IV. quam Johannes, eo quod Christus nondum esset glorificatus. Et oportuit iterum baptizari, qui Johannis baptismo loti erant, quo certi essent, se jam consecutos esse remissionem peccatorum, quam obventuram hactenus crediderant. Nam in hoc signa adhibentur, ut conscientiam certificent. *Non justificabant neque Johannis neque Christi baptismus,* de signis loquor, *sed certificabant,* Johannis lavacrum de praedicanda adhuc gratia, Christi baptismus testabatur jam collatam esse gratiam et promulgatam promissionem gratiae. In utroque justificabat fides. Sed Johannes aqua baptizat, quod ipse non sit in quem credatur, qui salvet. Christus cum sit salvator, baptizat spiritu sancto et igni. Atque ita rebaptizabantur, qui loti a Johanne erant tam-

etsi justi, ut si qui fuerunt justi Judaei alicubi qui Johannis baptismo loti non erant. Certificat enim baptismus Christi de collata jam gratia. Non enim video, quid inter justos Judaeos ante Johannem, et eos, qui a Johanne loti sunt, interfuerit: nam utrique expectarunt Christum, nisi quod hi propius Evangelium et remissionem peccatorum cognoverunt.

Haec paucis attigisse satis sit, *ne quem longiore tractatione a lectione scripturae remoremur*, ubi diligentius hoc genus quaestiones excutiendae sunt.

DE POENITENTIA.

Poenitentiam non esse signum, nihil obscurum est. Est enim *poenitentiam vetustatis nostrae mortificatio et renovatio spiritus:* sacramentum ejus, vel signum, non aliud, nisi baptismus est. Atque hic omnium rectissime vocetur *sacramentum poenitentiae.* Siquidem poenitentia mortificatio nostri est, in vitam, seu *ut renovemur. Id quod baptismo*, ut ante dixi, *significatur.* Et testatur Paulus ad Rom. VI. Qui baptizati sumus in Christum Jesum, in mortem ejus baptizati sumus etc. Et ad Titum, nuncupatur lavacrum regenerationis. *Neque aliud est vita Christiana, nisi haec ipsa poenitentia,* hoc est, *regeneratio nostri.* Mortificatio fit per legem, ut supra dictum est. Nam haec conscientiam terret et occidit. Vivificatio fit per Evangelium seu per absolutionem. *Non enim aliud est Evangelium, nisi ipsa absolutio. Quod mortificationem nos vocamus, scholastici contritionem voluerunt dici, id quod ita permitto, si non de dolore per liberum arbitrium, per vires humanas simulato loquantur.* Non potest enim odisse peccatum natura. Sed divinum opus est, conscientiam nostram confundere et pavefacere. Hiere. VI. Erubescere nescierunt. Et XVII. Peccatum

Sed successit ei *confessio illa, qua privatim et seorsum apud singulos presbyteros res agitur.* Et inter priscam illam confessionem et nostratem hoc interest, quod de publicis tantum et manifestis criminibus prisca agebatur, nostrate de secretis etiam agitur. Vetustissimus mos fuit, accusari publica crimina coram universa ecclesia, et totius Ecclesiae suffragiis absolvi. Is mos jam olim abrogatus est, designatusque unus aliquis ex numero presbyterorum, coram quo privatim accusabantur quanquam publica crimina, is mulctam indicebat flagitiosis pro arbitrio coram Ecclesia, nempe pro publicis criminibus. Nec ad Synaxin admittebantur, nisi qui poena illa publica defuncti erant. Eius Exemplum adhuc manet *in publicis poenitentiis nostrorum temporum,* cum homicidae in Ecclesia plectuntur. Hanc poenitentiae formam describit quisquis est *Tripartitae,* quam vocant, *Historiae auctor graecus,* ut apparet. Aitque: Constantinopoli antiquatam, durare adhuc in Ecclesiis occidentalibus, estque ea, cuius saepe Cyprianus meminit. Qui cum *de publicorum criminum confessione* loquitur, tamen indicat eam *coram Sacerdote potius, quam universa ecclesia factam.* Require, si libet, eius *sermonem de lapsis.* Verba graecae historiae subjiciam: Visum est antiquis Pontificibus, ut velut in theatro, sub testimonio Ecclesiastici populi delicta pandantur: et hac causa presbyterum bonae conversationis, servantemque secreti ac sapientem virum designaverunt, ad quem accedentes hi, qui deliquerant, delicta propria fatebantur. At ille secundum uniuscuiusque culpam, mulctam indicebat. Quod etiam hactenus diligenter in occidentalibus servatur Ecclesiis, et maxime Romae. Ubi etiam locus est certus poenitentium, ubi stant rei, velut ii, qui lugent. Porro, ubi sacra celebratio impleta fuerit, illi communionem non percipientes, cum gemitu et

lamentatione seipsos in terra prosternunt. Ad quos accurrens Episcopus, et ipse cum lachrymis et gemitu spirituali procumbit, et totius Ecclesiae plebs illachrymatur. Postea primus omnium consurgit Episcopus, et jacentes erigit e terra. Tum facta pro poenitentibus oratione, dimittit omnes. Interim illi se macerant variis afflictionibus ex sententia Episcopi, Synaxeos tempus, quod praescribit Episcopus, expectant. Quo tempore, velut jam persoluto debito, una Synaxi cum reliqua Ecclesia participant. Haec Romani Pontifices ad nostra usque tempora observarunt. Sed Constantinopoli *tantisper Presbyter poenitentibus praefuit, dum, mulier quaedam primae nobilitatis post confessionem, in Ecclesia poenitentiam agens, cum Diacono aliquoties concubuisset.* Quod ubi palam factum est, adversus presbyteros coorta plebs est, quod Ecclesiam violassent. Ibi Nectarius Episcopus Diaconum officio dejecit, et veterem poenitentium morem antiquavit, *nullo designato poenitentibus presbytero, permisitque, ut pro suae quisque conscientiae judicio participaret mensae domini, cum liberet.* Haec fere ad verbum Historia Tripartita.

Ex his colliges *duplicem formam publicae poenitentiae fuisse* quondam. Alteram primae ecclesiae, ubi coram universa ecclesia res gesta est, et vel ejecti e communione fidelium flagitiosi, qui resipere nolebant, vel absoluti, qui resipiebant. Exemplum hujus habes I. Corinth. V. Et II. Corinth. II. de incesto. Alteram, ubi poena publica est, confessio non item. Cujus exemplum hodie extat, in homicidarum poenitentia. Poenae vero non debentur iure divino, sed a traditionibus humanis profectae sunt, ut postea dicam. Et de hoc genere poenitentiae, fere *canones veteres* loquuntur: *Quos ad privatam detorquent inepte fatui iuris pontificum possessores.*

DE PRIVATIS CONFESSIONIBUS.

Praeter publicam poenitentiam *privatae confessiones sunt.* Primum illae, *cum privatim reconciliamus eos, quos offendimus.* De quo genere dictum est, Matth. V. Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te etc. vade, reconciliare fratri tuo. Et Jacobi ult. confitemini alter alteri peccata, id est, alter alterum deprecetur offensam etc.

Deinde sunt *Ecclesiasticae* illae, quarum fere usus hodie est. Eas quondam tales fuisse apparet, ut quorum conscientiae angebantur aliqua de re, sanctos et peritos rerum spiritualium consulerent, et ab illis absolverentur. Hujus mentio facta est a Basilio, si titulus non fallit, in opere de Institutis monachorum, quod a Ruffino latinitate donatum putant. Et tot quidem *genera confessionum* mihi comperta sunt, *quae cum alia sint jure divino tradita, alia hominum inventa, prudenter discernenda sunt.*

Exigi jure divino confessionem eam, *quae Deo fit,* satis constat vel ex illa I. Joh. I. sententia, quam supra citavimus: Nec enim remittitur peccatum, nisi confiteamur Deo, hoc est, damnemus nos ipsos, et fidamus misericordia Dei condonari noxam.

De *confessione publica, publicorum criminum coram Ecclesia,* ubi testibus res geritur, quid attinet disputare? Fateri res ipsa cogit, non jus tantum divinum, si accuseris: cogit item jus divinum, ut fratrem places.

Reliquae confessiones sunt hominum traditiones. Nam si te ultro Ecclesiae offeras, et absolvi velis, sive clam, sive publice deliqueris: *non exigit jus divinum recensionem factorum.* Sic Christus absolvit plerosque, sic Apostoli in Actis absolvunt aliquot millia, *nihil postulantes recenseri catalogum peccatorum.* Haec dicuntur in hoc, ut imbecillibus eorum

conscientiis consulatur, qui, si quid in recensenda confessione praeterierint, tantum non desperant.

Absolutio privata sic necessaria est, ut baptismus. Tametsi enim audias Evangelium communiter universae Ecclesiae praedicari: tamen tum demum certus es id ad te proprie pertinere, quum tu privatim ac proprie absolveris. Non sitit gratiam qui non afflictim cupit audire sententiam de se divinam. Est enim DEI non hominum sententia, qua absolveris, modo obsolutioni credas. Quam certa erat Mulier peccatrix Lucae VII. culpam omnem sibi condonatam esse, cum audiret Christi vocem: Remittuntur tibi peccata: Tam certus esto tu quoque, cum a fratre, quisquis est, absolveris. Neque vero absolvuntur, nisi qui et absolvi se optant et credunt. Quare *non absolvuntur ii, qui coacti pontificia constitutione, quotannis confessionem et poenitentiam simulant.* Imo *ludibrio habent Christum, qui adacti lege pontificia, non desiderio spiritus, absolutionem petunt.*

Satisfactio nulla est praeter Christi mortem, Esaiae LIII: Ipse iniquitates nostras portavit. *Quas* vero *nunc poenitentibus satisfactiones imperantur, hominum inventum sunt, et ortae e canonibus poenitentialibus,* qui de publicis quondam poenitentiis conditi sunt. Hoc *satisfactionum commento,* Christi satisfactio et fides in verbum absolutionis, egregie extincta sunt. Sunt quidem in Scripturis poenae peccatorum alicubi, sed non omnium. Quare *satisfactiones eas, poenas nemo recte dixerit.* Ex *satisfactionibus indulgentias, Merx Romana, ortae sunt, quae remittebant poenas illas canonicas publicarum poenitentiarum. Has impii homines, pro divina condonatione vendi instituerunt, ut suo potius, quam Dei verbo fideretur.* Porro, ut finiam tandem, poenitentiae partes duae sunt: Mortificatio et vivificatio. Mortificatio fit, cum conscientia lege terretur. Vivifica-

tio, cum per absolutionem erigeris et confirmaris. Est enim obsolutio Evangelium, quo Christus tibi condonat noxam. Signum poenitentiae aliud non est praeter baptismum.

DE PARTICIPATIONE MENSAE DOMINI.

Signum gratiae certum est *participatio mensae Domini*, hoc est, manducare corpus Christi et bibere sanguinem. Sic enim ait: Hic est calix novi testamenti etc. Item, quoties feceritis, facite in memoriam mei. Id est, *cum facitis admoneamini Evangelii, seu remissionis peccatorum. Non est igitur sacrificium*, siquidem in hoc est traditum, *ut certo admoneat tantum promissi Evangelii. Nec delet peccatum participatio mensae, sed fides delet*; Ea vero hoc signo confirmatur. Ut Stephanum non justificabat conspectus Christi, cum jam necandus esset, sed fidem ejus confirmabat, qua justificabatur et vivificabatur; Ita *nec participatio mensae justificat*, sed fidem confirmat, ut supra dixi. Sunt igitur *impiae missae omnes*, praeter eas quibus conscientiae ad confirmandam fidem eriguntur. *Sacrificium est, cum nos aliquid Deo offerimus; at Christum non offerimus Deo, sed ipse se semel obtulit.* Quare *qui missas in hoc faciunt, ut ceu bonum aliquod opus faciant, ut Deo Christum offerant, pro vivis ac mortuis, ut putent, quo saepius ingeminetur eo melius fieri: impie errant.* Et hos *errores magna ex parte opinor Thomae imputandos* esse, qui *docuit, missam prodesse aliis, praeter eum, qui manducat.*

Est autem significatio hujus sacramenti, *confirmare nos toties, quoties labascunt conscientiae*, quoties de Dei voluntate erga nos dubitamus. Id cum alias saepe, tum maxime cum moriendum est, accidit. *Potissimum igitur eo morituri confirmandi sunt. Neque vero vita Christiana est, nisi assiduo moriamur.*

Confirmationem, opinor *impositionem manuum esse.* *Unctionem* arbitror esse eam de qua Marci VI. Sed *ea signa esse tradita ut certo significent gratiam, non video. Matrimonium non esse institutum ad significandam gratiam, non est quod dubitemus.* Quid autem in mentem venit iis, qui inter signa gratiae *ordinem* numerarunt? cum non aliud sit ordo, quam deligi ex Ecclesia eos, qui doceant, baptizent, mensae benedicant, et eleemosynas partiantur egenis. Episcopi seu Presbyteri dicebantur, qui docebant, lavabant, et benedicebant mensae. Diaconi, qui eleemosynas partiebantur inter inopes. Neque sic discretae horum functiones erant, ut Diacono piaculare esset docere, baptizare, aut benedicere mensae, Imo *haec omnibus Christianis licent.* Nam *omnium sunt claves* Matth. XVIII. Sed *demandabatur eorum procuratio quibusdam, ut essent, qui sibi rem ecclesiasticam necessario scirent administrandam esse, et ad quos rite referri posset, si quid incidisset.*

Et ut hoc obiter moneam, vocabulo *Episcopi*, aut *Presbyteri*, aut *Diaconi*, non convenire cum vocabulo *Sacerdotis.* Sacerdos enim a sacrificio in scripturis et interpellando dicitur. *Sumusque sacerdotes omnes Christiani, quia sacrificium*, hoc est, *corpus nostrum offerimus.* Nam *praeterea nullum est Sacrificium in Christianismo, et ius habemus interpellandi Dei, imo et placandi.* Huc pertinet sententia Petri: *Gens sancta, regnum Sacerdotale. Reges* enim sumus Christiani, quia liberi per Christum, omnium creaturarum, vitae, mortis, peccati, dominamur, ut supra dixi. *Sacerdotes*, quia nos ipsos Deo offerimus, et interpellamus pro peccatis nostris. Haec latius docet Epistola ad Hebr. Episcopi, Presbyteri, Diaconi non sunt, nisi qui docent, baptizant, benedicunt mensae, eleemosynas dispensant. *Missarii sacerdotes, Prophetae Jezabelis, hoc est, Romae sunt.*

DE CHARITATE.

De peccato, lege, gratia, Evangelio, adeoque et justificatione hactenus, quae quaestio omnium hominum semper communis fuit, eritque: Qui nam justificari homo possit? *Philosophi et Pharisaei docuerunt hominem suis virtutibus et conatibus justificari.* Nos docuimus justificari sola fide, hoc est, Christi justitiam, nostram justitiam esse per fidem, *opera nostra, conatus nostros, nihil nisi peccatum esse.* Haec qui tenet, summam scripturae tenet, videlicet *justificari credentes MISERICORDIA Dei.* Postremo res postulat, ut *de charitate* dicamus. Supra monui, amorem Dei esse fructum fidei. Non potest enim non redamare Deum, qui fide misericordiam comprehendit, adeoque amor Dei fidei fructus est. *Ex amore Dei nascitur et proximi amor*, cum Deo in omnibus creaturis servire cupimus. Et hujus quidem amoris ego nullam regulam breviorem aut aptiorem possum tradere, quam haec est: *Dilige proximum sicut te ipsum.* Augustinus ordinem diligendorum concepit, ut primum animas, postea corpora, primum nostros, postea alienos diligamus. Nos fidem charitati semper praeferimus. Ergo et ea, quae sunt animae, corporis necessitatibus fere praeferimus. Caeterum *alienos, inimicos juxta atque amicos diligi Christus jubet* Matth. V. et Paulus Rom. XII. *Quibus benefacere debeas, cum amicis, tum inimicis facile judicabit spiritus.* Certe Paulus maxime domesticorum rationem haberi voluit, ad Galat. et ad Timoth. *Nolo* enim *libertatem spiritus ejusmodi disputationibus vinciri, quales illae sunt, vel summulariorum, vel Ciceronis in III. officiorum,* ubi disserit de officio ejus, qui ex naufragio in tabulam eandem pervenerit, quam et sapiens quispiam tenuit. *Apage sis illas stultas quaestiones, quarum exempla nulla facile in res humanas cadunt.*

DE MAGISTRATIBUS.

Maxime necessarius visus est locus de Magistratibus, ac primum quidem sequemur vulgarem divisionem, docendi gratia. *Magistratus* alios censent *civiles* esse, alios *ecclesiasticos*. Civilis Magistratus est, qui gladium gerit, et civilem pacem tuetur. Hunc probat Paulus Rom. XIII. Gladii partes sunt jura civilia, ordinationes civiles judiciorum forensium, poenae sontium. Estque jus gladii dispensatio legum de non occidendo, de non vindicando etc. Adeo pie administrat gladium magistratus. Item Jurisconsulti, si de jure respondeant, aut patrocinentur oppressis, ut maxime peccent qui litigant. De ferenda autem gladii potestate sic sentio: Primum si quid contra Deum imperarint Principes, non esse obtemperandum. Actuum V. Oportet Deo magis obedire, quam hominibus. Exempla huius loci habes innumera, et vel illud pulcherrimum Amos VII.

Deinde, si imperarint *quod est ex utilitate publica,* obtemperandum est juxta illud Rom. XIII. obediendum esse non solum propter iram, sed et propter conscientiam. Nam *charitas nos obstringit ad omnia onera civilia.*

Postremo, *si quid imperent tyrannice, hic quoque ferendus est magistratus, propter charitatem, ubi sine publico motu, sine seditione nihil mutari potest.* Juxta illud: Qui percusserit te in dextram obverte ei et sinistram.

Quod si citra scandalum citra publicum motum elabi possis, elabere: Ut *si coniectus sis in carcerem nihil mali meritus, et effringere possis, sine publico motu, nil vetat fugere.* Juxta illud primae Corinth. VII. Si potes liber fieri, magis utere.

De Ecclesiasticis magistratibus sic censemus: Primum, *ministros esse Episcopos, non potestates aut*

Magistratus. Deinde, *non habere jus Episcopos condendi leges,* ut quibus mandatum sit praedicare verbum Dei tantum, non hominum, ut supra diximus, Et ex Hiere. XXIII. satis apparet.

I. Primum ergo, *si doceant scripturam,* sic audiendi sunt ut Christus, juxta illud, Qui vos audit, me audit. Nam ad scripturam non ad traditiones humanas pertinet, ut patet cum inquit: Qui prophetam nomine prophetae receperit, non pseudoprophetam.

II. Deinde, *si quid contra scripturam docuerint, non sunt audiendi.* Act. V. Oportet Deo magis obedire quam hominibus, Et Matth. XV. *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* Contra jus divinum decretum est a Papa hoc tempore in Bulla, qua Lutherus damnatus est, hic neutiquam audiendus est.

III. Tertio, *si quid praeter scripturam statuerint, in hoc, ut conscientias obstringant, non sunt audiendi. Nihil enim conscientiam obligat, nisi ius divinum.* De his loquebatur Paulus, I. Timoth. IV. ubi doctrinas daemoniorum vocat, legem de coelibatu, de cibis interdictis. Quae quanquam non videantur adversari scripturae, ut quae per sese non sint mala: Malus enim coelibatus non est: Abstinere carnibus malum non est: sed *impia haec sunt, si peccare te putes, ubi diversum feceris. Impia docent, qui censent peccare eum, qui horas canonicas non legerit, qui carnem ederit die sexta aut septima* etc. *Non enim potest Episcopus Christianam conscientiam vincire.* II. Corinth. Ultimo: Data est nobis potestas non in destructionem, sed aedificationem.

IV. Quarto, si non oneres conscientiam Episcopi lege, sed *pro onere externo* interpreteris, ut solent spirituales, et ii, qui intelligunt, *conscientiam vinciri nulla lege humana posse: Sic judicabis de lege Episcopi, ut de Tyrannide magistratus civilis. Quidquid enim Episcopi praeter scripturam imperant, ty-*

rannis est. Nam imperandi jus non habent. Feres ea onera propter charitatem, juxta illud: Qui te percusserit in dextram, obverte et sinistram. Porro *si sine scandalo possis diversum facere, nihil vetat.* Ut si sine motu publico possis effringere carcerem, in quo a tyranno vinctus teneris, nihil vetat. Juxta illud: *Si potes liber fieri, magis utere.* Et Christus dispensavit de traditionibus pharisaicis Matth. IX. et XII. De legibus autem civilibus non dispensavit. Et pharisaicis legibus dispensandis liberiores sumus, ut quae et privatim singulorum magis quam communia onera sint, et conscientiam facile illaqueent. Sunt autem omnium legum humanarum et regula et dispensatio, fides et charitas, adeoque et necessitas. Haec liberat ab omnibus traditionibus, sicubi vel anima, vel corporis vita, per traditionem adducta fuerit in discrimen.

DE SCANDALO.

Quaeris autem quatenus habenda sit scandali ratio? Primum omnium moneo, quod et antea, *fidem et Charitatem regulas esse omnium functionum humanarum:* sed in his fides potior est.

Est autem *scandalum offensio, qua in proximo aut fides aut charitas laeditur.* Fides, ut si quid a sacris literis doceatur diversum, fides proximi offenditur. *Hujusmodi scandalum tota doctrina scholastica est, quae satisfactiones, quae, opera liberi arbitrii probans, obscuravit gratiam.* De hoc genere Christus loquitur Matth. XVIII. Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, satius fuerat, eum mola asinaria, de collo suspensa demersum esse etc. *Charitas laeditur,* si quis egentem non adjuvet, interturbet publicam pacem. De hoc genere Christus loquitur Matth. XVII. de tributo persolvendo, ne scandalizemus eos.

I. In iis, quae exiguntur jure divino, nullo respectu scandali, *juri divino obtemperandum est, faciendum, et docendum quod exigitur jure divino.* Semper enim fides charitati praeferenda est. Atque huc iterum facit, quod est in Actis V. Oportet Deo magis obedire quam hominibus. Et Christus inquit: Non veni pacem mittere, sed gladium. Sic Daniel non obtemperabat legi de statua aurea adoranda. Nec nos pareamus impiis principibus damnantibus Evangelium hoc tempore.

II. In iis, *quae sunt juris humani et media,* ut coelibatus, abstinere a carnibus, *non obligat traditio humana in casu necessitatis.* Nam et Christus de divina lege in casu necessitatis dispensat Matth. XII. Discipulis spicas vellentibus. Quanto magis licet ho-

minum traditiones, si necessitas vitae postulet, violare? Multo magis violare liceat, si periclitetur anima, ut, si uratur sacerdos, ut vocant. Juxta illud II. Corinth. ult. Data est nobis potestas in aedificationem, nón in destructionem. Paulus ad Coloss. II. damnat leges, quae corpus immodice onerant.

III. Coram Pharisaeis exigentibus suarum traditionum observationem, quasi necessariae sint ad salutem, nulló respectu scandali violentur. Fecit hoc in jure divino Paulus, cum Titum circumcidere nollet, ad Galat. I. Quanto magis liceat in stultis traditionibus papisticis? Et Christus jubet sinendos esse eos, qui scandalizabantur, quod coeci essent, et coecorum duces.

IV. *Docendae libertatis gratia violare licet traditiones humanas*, *ut* intelligant imperiti, *non peccari etiamsi quid contra traditiones hominum admittant.* Plane in tali casu reprehendit Petrum Paulus, quod cesserat imperitis leges stulte observantibus et ignaris libertatis Evangelicae.

V. Apud infirmos, et qui nondum audierunt Evangelium, faciendum est charitatis officium et serviendum traditionibus humanis, modo contra divinum jus nihil admittamus. Sic Paulus in Actis, Hierosolymis ratus est, cum in tanta multitudine pauci admodum essent, qui libertatem Evangelicam satis intelligerent. Et hic Paulus perpetuo mavult carnibus abstinere, quam fratris animam perdere. Et Rom. XIV. infirmum in fide suscipite. Quamquam illis temporibus de divina lege agebatur: *nunc, cum de traditionibus humanis agatur, liberius dispensemus.* Imo impium est obtemperare, sicubi sunt Episcopi, qui earum observationem exigunt, ita ut conscientiam peccato oneratam velint, si violentur.

Sunt enim cum exiguntur daemoniorum doctrinae. Caeterum, si non exigantur. Pauli regula servetur: Neque abundat, qui manducat, neque eget, qui non manducat, I. Corinth. VIII.

Habes *rerum theologicarum communissimos locos*, quorum exactiorem rationem e scripturis pete, nos contenti sumus indicasse, quid observes. Adeoque mecum etiam bene actum puto, quod tenuius res tantas, quam debui, tractavi, *ne quem infoelici diligentia a scripturis ad meas disputationes avocarem. Censeo enim non aliter atque pestem fugiendos hominum commentarios in rebus sacris.* Quod *doctrina spiritus pure, nisi e scripturis hauriri non possit,* Quis enim spiritum Dei propius expresserit, quam ipse sese.

Οὐκ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

DISSERTATIONES

AD

HISTORIAM ET ARGUMENTUM

LOCORUM PHIL. MELANCHTHONIS

PERTINENTES.

DISSERTATIO I.

QUAE

SUCCINCTAM LOCORUM THEOLOGICORUM HISTORIAM LITTERARIAM SISTIT.

Auctor anonymus (*Jac. Bruckerus*, uti videtur) Dissertationis in *Novis Miscellaneis Lipsiensibus*. Vol. I. P. I. Lips. 1742. 8. p. 631. not. h. haec scribit: Egregiam symbolam sacrae historiae Reformationis adjiceret, qui, conquisitis editionibus istis usque ad annum 1533 [1535], quo libri faciem mutavit Philippus, et collatis inter se, mutationum indicia daret, et qua ratione in posterioribus Locorum communium editionibus ab iis secesserit, exponeret, simulque totam celeberrimi operis historiam explicaret. Etsi enim id facere contendit *Ge. Frid. Stiberus* [*Stieberus*] in Histor. Theologiae dogmat. Lutheri et Melanchthonis. Lipsiae 1712. 8. edita, et quaedam etiam erudite post Cel. *Hardtium* monuerit *Io. Fr. Buddeus* in Isagoge in Histor. Theol. liter. P. I. p. 383 seqq.; ea tamen non impediunt, quo minus accuratam et argumento suo aptam historiam hujus celeberrimi libri avide optemus."

Quod hic desideratur, laudabili cura atque diligentia *Ge. Theodor. Strobelii* praestitum est. Is enim in libro sub titulo: *Versuch einer Litterar-Geschichte von Philipp Melanchthon's Locis theologicis, als dem*

ersten evangelischen Lehrbuche, Altdorfi et Norimbergae a. 1776. 8. evulgato *) hoc argumentum ita tractavit, ut a viro doctissimo atque in hoc litterarum genere versatissimo poterat exspectari. Ex hoc igitur praestantissimo, quo gaudemus, opere in usum lectorum, in quorum manibus non est, capita potiora et summam quandam dabimus, adspersis nonnullis observationibus, quas aut aliorum, aut nostris qualibuscunque studiis debemus.

Jure quidem omnis Locorum historia *tribus* absolvitur *aetatibus*.

AETAS PRIMA;

comprehendens editiones ab a. 1521 *usque ad a.* 1535 *publicatas.*

Error est, qui ex *Seckendorfii* Hist. Luther. Suppl. ad Ind. pr. §. 48. et ex *Andr. Weberi* Progr. de prima Locorum communium Ph. Melanchthonis editione. Kilon. 1770. 4. in multos transiit libros, Locos nostros jam a. 1520 vidisse lucem. Sine dubio hujus erroris fons fuit male intellectus locus ex praefatione Melanchthonis (edit. nostrae p. 3 et 4), ubi dicit: „*nescio a quibus evulgari cepit, quorum mihi, quicunque tandem publicaverunt, studium magis, quam judicium probatur* — — *nunc quia mihi non est in manu, libellum, propemodum publici juris factum, premere: visum est recognoscere ac sub incudem revocare.*" Quae verba non de *libro impresso*, sed de *apographis* aliorum manu factis aliisque communicatis intelligenda esse, Strobelius (p. 18 — 19) suasit et testimoniis e Me-

---

*) In nonnullis libris, e. c. *Chr. Dan. Beckii* Commentar. hist. decret. rel. chr. et form. Luth. Lips. 1801. 8. p. 149. n. 5. editio hujus histor. litt. *secunda*, Norimb. 1782. laudatur, quam tamen in Bibliothecis et apud bibliopolas frustra quaesivimus.

lanchthonis ad Hessum datis litteris satis roboravit. Patet ex his, Locos *per aestatem a.* 1521 fuisse impressos. Quodsi quis supponere velit, susceptam fuisse antea ab aliis, inscio atque invito auctore, impressionem, haec tamen editio spuria nunquam lucem vidisse, sed suppressa credenda est.

Fuerunt, qui ipsum *Lutherum* clandestinae hujus editionis suasorem haberent atque auctorem. Sed desunt argumenta, quibus probari vel suaderi posset. Qui ita statuunt, Melanchthonis adnotationes in Ep. ad Romanos a Luthero editas *) cum Locis confundere videntur. Nec congruit tempus; nam quum a. 1521. liber noster primum excuderetur, Lutherus, post comitia Vormatiensia, in suo latebat Pathmo!

Primum igitur a. 1521 lucem viderunt Loci, et quidem Vitebergae et Basileae duabus, vel, ut *Feuerlino* (Bibl. symbol. P. I. p. 225) et *Strobelio* persuasum est, tribus editionibus. Duplicem tamen Vitebergensem, quarum una in forma majori (quaternis), altera in forma minori (octonis) impressa est, pro una habere malim **). Editio Basileensis, quae nobis ad manus est, titulum gerit:

*) In epistola et transmissoria et dedicatoria Lutherus Melanchthoni scribit: „Ego sum, qui has Tuas annotationes edo, et Te ipsum ad Te mitto. — — — Cur non Tu ipse edidisti? Cur toties me frustra rogare, mandare, urgere passus es, ut ederes? Haec pro Apologia mea adversus Te. Volo enim fur Tuus esse et dici: nihil veritus Tuas vel querelas vel accusationes futuras.“ Cf. Lutheri Epist. T. II. p. 87.

**) Solus *Feuerlinus* (nam et *Leonh. Hutterus* et *Herm. v. d. Hardt* tacent) editionem Vit. in 4 cognitam habuit et descripsit. *Strobelius* nunquam vidit, et Feuerlinum sequutus, utramque his comparavit verbis: „Der Unterschied dieser beeden Ausgaben, von welchen schwer mit Zuverlässigkeit wird ausgemacht werden können, welche eigentlich die *erste* sey, bestehet nun darinnen, daſs die eine in 4, die andere in 8 ist, daſs die in 4 den Namen des Verfassers gleich auf dem Titelblatt ausgedruckt hat, die in 8 aber nicht. Darin aber

Loci communes rerum theologicarum, seu Hypotyposes theologicae. Phil. Melanch. Auctore. Basileae, Anno MDXXI. 8. (in fine: Basileae apud Adamum Petri) —

et plane cum Vitebergensi concordat, nisi quod typis minutioribus magisque compressis facta sit, quare 15 plagulis (non 17½, ut Viteberg.) absolvitur.

Princeps haec editio (inprimis Vitebergensis) jam in fine saec. XVI. ita fere deperdita erat, ut ipse *Leonh. Hutterus* (qui a. 1616 diem obiit supremum) repetitionem, quam *Peucerus* in sua Opp. Melanchth. collectione ex dolo, ut putat Hutterus, omiserat, summopere desideraret. Praeclare igitur de historia theologiae meruit *Hermannus von der Hardt*, Theologus Helmstadiensis, dum in *Historia lit. Reformationis in honorem Jubilaei a.* 1717. fol. P. IV. p. 28 seqq. hanc editionem principem in Bibliotheca Guelfertytana servatam recudi curaret. Quem textum genuinum etiam nos diligenter expressimus.

Praetermissis autem encomiis, quibus Lutherus, Erasmus aliique multi exornarunt hunc librum, verum Theologiae evangelicae fontem, potiores, quae primam subsequutae sunt, editiones breviter indicabimus.

A. 1522. tres editiones prodierunt in forma minori; 1) Hagnoae, in aedibus Thom. Anshelmi Ba-

---

kommen sie mit einander überein, daſs sie beede zu Wittenberg herausgekommen sind, eine jede 17½ Bogen stark ist, keine aber den Drucker anzeigt.“ Dubium movet plagularum accuratissima conformitas, cujus exemplum in historia typographiae vix invenies ullum. Itaque putaverim, eandem impressuram factam esse et in charta minoris formae et in nonnullis exemplaribus charta majori, cum margine largiore, ut etiam nostris temporibus fieri solet. In his nomen auctoris facile praefigi poterat, ut omnes artis typotheticae periti norunt. Eximia hujus in forma majori editionis raritas commode inde explicari poterit.

densis. 12 plag. 2) Sine loco et impressoris nomine, 13 plag. nitidissimis atque elegantissimis typis et chartis. 3) Argentinae, 15¼ plag. In prima et tertia desunt Marginalia.

Nova editio Vitebergensis prodiit sub titulo: *Theologicae Hypotyposes. Recognitae ab Auctore.* 8. Annus non additus, sed a Feuerlino, Baumgartenio, Strobelio (p. 40) aliisque docetur, fuisse eundem a. 1522. Recognitiones autem, quarum in titulo fit mentio, non ipsas res, sed formulas et verba tangunt, in quibus in artic. *de libero arbitrio*, *de Monachorum votis*, *de scandalo*, et prae caeteris *de discrimine veteris et novi Testamenti* pauca quaedam eaque leviora immutata et variata deprehenduntur.

Haec editio qualiscunque recognita ab a. 1522 — 1525 Basileae, Argentorati, Aug. Vindel. et Vitebergae *undecies* repetita est, inter quas nonnullae bibliopolarum mala sedulitate atque arrogantia titulo hyperbolico et falso instructae sunt, ut Basileensis a. 1522: *Theologicae hypotiposes* (sic) *Phil. Melan. ita ab Auctore recognitae et locupletatae, ut priorem aeditionem* (sic) *multis locis non agnoscas.* Basil. in aedibus Adami Petri a. 1522 mense Octobri. 8. 13 plag. Quae quidem profecto inter νόθα referenda. Quod idem valet de editione illa, quae ementito anno 1522, multo serius vel Magdeburgi vel Jenae a Flaciano quodam edita et in ipsa fronte Lutheri testimonio roborata creditur. Cf. Strobel. p. 45.

Duas editiones Argentoratenses, apud Jo. Hervagium, mense Januarii et duodecimo Kalend. Decembr. a. 1523, quas Strobelius p. 43 et 44. sub n. 9 et 13 laudat, ipsi possidemus; prima tamen *Indicem*, quem Strobelius citat, non habet. Secunda post titulum cum prima conformem addit: *Adjecta sunt Themata ejusdem Philippi de duplici Justitia: Regiminequе Corporali et Spirituali.* Ante praefationem praemissa est: *Tabula in locos Philippi Melanchthonis*

IX folia comprehendens Praefationem excipit: *Index Locorum comm.*, in quo tituli tractati indicantur. Omnium prima haec editio ejusmodi indicibus ornata.

Per integrum decennium, inde ab a. 1525 — 1535, nulla nova editio locorum latina apparuit. Falsi igitur sunt *Walchius, Buddeus, Bruckerus* aliique, auctiorem editionem a. 1533 prodiisse affirmantes, ut recte docuit *Strobelius* p. 56. Caussa vero cum in exemplarium abundantia, tum in consilio auctoris, novam prorsus tractationem promittentis, quaerenda esse videtur.

Quanto plausu in universa republica litteraria et in tota fere Europa suscepti fuerint Loci nostri, clarissime testantur *versiones numerosae*, quibus ubivis terrarum et gentium ad libri praestantissimi lectionem invitabantur omnes ii, qui in doctorum lingua eo uti non poterant.

Primum locum obtinent *versiones Germanicae*, quarum *decem* in prima hac aetate enumerantur. Harum prima statim post textus originalis editionem prodiit initio anni 1522 sub hoc titulo:

Die Haubtartickel und fürnemsten puncten der gantzen heyligen schrifft durch Magister Philipp Melanchthon Lateinisch gemacht, und folgends verteutscht, ayn wunderguts Biechlein und allen Stenden der gantzen Christenheit dienstlich. In forma majori (4).

Haec versio sine auctoris, anni et loci indice est; sed ex repetitis plus vice simplici editionibus certum est, Georgium Spalatinum eam composuisse, cujus nomen in editione Augustana, a. 1523. 4. primum expressum est. Ex hac quoque fluxit versio in linguam teutonicam (s. saxonicam) Germaniae inferioris (vulgo Platteutsch), quae a. 1525 et 1526 Vitebergae bis impressa est sub hoc titulo:

Philippus Melanchthon's gemene Anwysinge yn de hylligen gödtlyken Schrifft, dorch Georgium Spa-

latinum vordüdeschet. Thom drüddenmal mit allem vlyte gecorrigeret, mit eynem Register.

Quae versio non permutanda cum nova, quae a. 1561 — — — *uth der Hochdüdeschen yn de Sassische Sprake avergesettet* edita et Corpori doctrinae chr. Pommerano Viteb. 1565 fol. inserta legitur. Cf. *Salig* Hist. der Aug. Conf. Th. III. p. 532. et *Strobel* p. 183—84,

Versio Spalatiniana nimium fida latinismis ita inhaeret, ut in plurimis locis sine textus originalis comparatione haud intelligi possit.

Mirari subit, etiam apud *Italos* systema evangelicum habuisse ingressum. Quamvis de anno, quo hoc factum, non satis constet, non dubium tamen, intra a. 1529 — 1534 versionem italicam fuisse concinnatam et evulgatam sub hoc titulo:

I principi della Theologia, di Ippofilo da Terra Negra. Con gratia et privilegio. In forma min. (8).

Libellus in Italia et Germania rarissimus (nam omnia fere exemplaria ab Inquisitione Romana suppressa sunt), Venetiis e typographia Pauli Manutii emissus est. De auctore nil certi constat. Quum tamen in *Pallavicini* Histor. Concil. Trident. lib. XV. c. 10. p. 239 (vers. lat.) narratum sit: „*Ludovicum Castelvetrum* *) testimonio cujusdam impii libri a Melanchthone conscripti et ab ipso in Italicum sermonem conversi in suspicionem Crypto-Luthe-

*) *Ludov. Castelvetro* saec. XVI. philosophiae et poeseos inclaruit studio magnamque apud suos consequutus est famam. *Annibal Caro*, ejus adversarius, accusavit eum haereseos caussa apud Inquisitores Romanos, quorum examini fuga sese subduxit. Natus erat Modenae (Mutinae) a. 1505 et a. 1571. in Helvetia diem obiit supremum. Varia opuscula lingua italica conscripta reliquit, quorum collectionem novam *Muratorius* anno 1727 sub titulo: *Opere varie critiche non piu stampate* publicavit.

ranisimi venisse" — hunc auctorem habere, a veritate non abhorrere videtur. Quisquis sit auctor, textum edit. 1524. cum fide et satis bene expressit. In episodio, quod addidit, duas castigavit Melanchthonis propositiones, nimirum de *Confessione privata* et de *litibus a Christianis non gerendis.* Duram vero de *Necessitate omnium rerum absoluta* sententiam nec correxit, neque emendandam monuit. Cf. Notitia libri longe rarissimi paucisque visi, Phil. Melanchthonis Hypotyposeon Italico sermone editarum; in Nov. Miscellan. Lips. Vol. I. p. 628 — 43. *Strobel* p. 184 — 191.

Versionis *Gallicae* cum praefatione *Jo. Calvini* editae primum omnium *Hugo Grotius* (Opp. theol. Amstelod. 1679. T. III. p. 180) mentionem injicit, quem deinde *Jo. Chr. Wendlerus* (Dissert. de praecipuorum quorundam saec. XVI et XVII Theologorum Lutheranorum eruditione, in ecclesiam meritis et scriptis. Altd. 1710. 4. p. 85.) sequitur. Horum tamen testimonia *Strobelio* tam parum tuta videbantur, ut ipsam versionis Gallicae existentiam in dubium vocaret *). Quae vero Strobelio doctissimo incognita et suspecta fuit, hanc feliciter investigavit et accurate descripsit Ven. *Maur. Jo. Henr. Beckhaus,* Theologus Marburgensis celeberrimus. Vid. ejusdem: *Nachricht, die sehr seltene französische Uebersetzung von Phil. Melanchthon's Loc. commun. theol. mit Calvin's*

*) Verba Strobelii (p. 191.) sunt haec: „Da ich in keinem Bücher-Verzeichnisse, auch der groessten und mit den wichtigsten Seltenheiten angefüllten Bibliotheken, noch in irgend einem andern Buche, wo von den Locis Melanchthon's gehandelt wird, einer französischen Uebersetzung derselben Meldung gethan finde, *so zweifle ich schlechterdings an derselben Wirklichkeit.*" Idem in fine (p. 192) addit: „Ohne aber mehrere und stärkere Beweise, als diese zwo Aussagen zu haben, getraue ich mich nicht, eine französische Uebersetzung als wirklich vorhanden anzunehmen."

Vorrede, betreffend. Cf. Allgem. litter. Anzeiger (von *Roch*). 1797. p. 881—84. Non difficile est indagare, cur tantopere Calvino Loci placuerint; unicus de *libero arbitrio* articulus sufficiebat ad gratiam conciliandam.

AETAS SECUNDA;

sistens editiones inde ab a. 1535 — 1543 ab auctore recognitas ac retractatas.

Post nonnullas easque leviores emendationes et correctiones a. 1522—25 factas decem annis a publica Locorum retractatione abstinuit Melanchthon. Non tamen abstinuit privatis studiis, sed potius omnem operam in eo posuit, ut liber tanto plausu exceptus et auctoritate quasi canonica ornatus ad majorem semper perfectionem proveheretur. Erat in natura viri singularis et sincerus ille veritatis amor, qui, non ignorans quam humanum sit errare, omnes tamen errores summo studio vitare, et commissos, quantum fieri potest, emendare nititur. Quod igitur in hoc libro ex ipsa Melanchthonis natura atque indole praesumi poterat, id quoque ipsius et aliorum testimoniis et confessionibus confirmatur.

„In locis meis, ita scribit suo *Camerario* (Epist. ad Camer. p. 257), sicubi videor habere δεύτερας φροντίδας (secundas cogitationes) vides me hoc agere, ut rebus obscuris et intricatis aliquid addam lucis. Nam tune malles, obsecro, me augere τας ὀκνρολογιας, ὥςπερ Στωικον τινα ἤ Πλατωνιζοντα (improprie dicta, tanquam Stoicum quendam aut Platonicum) cum summas rerum videas me retinere? Neque tamen valde recuso, etiamsi qua plaga mihi accipienda aliquando erit, habeo enim rationem mei consilii." Idemque alio loco (Epist. lib. II. p. 374): „vere adfirmo, inquit, me, quae lenii in disputationibus

theologicis, leniisse studio veritatis et perspicuitatis, et ut prodessent discentibus.

Neque defuerunt hac aetate variae emendandi occasiones atque opportunitates. In his *Strobelius* prae caeteris Colloquia publica, inprimis in Comitiis Augustanis habita, Visitationem scholarum et ecclesiarum Saxonicarum a. 1527 et 1528 ipsi, una cum Luthero, demandatam, denique praelectiones super hoc libro repetitas, recenset *). Ad adversariorum scripta quod attinet, non solum *Erasmi, Io. Eckii, Io. Cochlaei* aliorumque Theologorum catholicorum libri, sed etiam disputationes *Io. Campani, Andr. Carolostadii, Casp. Schwenkfeldii* aliorumque huc spectant. Nam Melanchthon a προσωποληψιᾳ alienissimus etiam ab hoste doceri fas putavit. Curis igitur secundis et multis partibus adauctum et retractatum opus hac publicavit inscriptione:

Loci communes theologici recens collecti et recogniti a Philippo Melanchthone. MDXXXV. In

*) Verba Strobelii (p. 56—57) haec sunt: „Die vielen Berathschlagungen und Unterredungen, welchen M. der Religion wegen beywohnte, und die vielen Schriften der Gegner, gaben ihm die schönste Gelegenheit, manche Lehrsätze reifer durchzudenken, genauer zu bestimmen, die Widersprüche gründlicher zu heben, die Einwürfe der Gegner besser zu beantworten, schärfere Beweise, auch mehrere Dicta probantia aus der Schrift und Zeugnisse aus den Kirchenvätern zur Befestigung der Wahrheit beyzubringen. Insbesondere war der Reichs-Tag zu Augsburg 1530, auf welchem er fast die ganze Theologie mit den Päpstischen durchdisputiren musste, und die in den Jahren 1527 und 1528 angestellte Visitation der Kursächsischen Lande für ihn eine fruchtbare Schule des Unterrichts. Die öftern Vorlesungen über die Locos wurden ihm auch Gelegenheiten zu mancher Veränderung und Verbesserung derselben.“

Lectu dignissima quoque sunt, quae Pezelius, Stieberus, Balthasarius, Buddeus, Baumgartenius aliique de hac re exposuerunt.

fine: Impressum Vitebergae per Iosephum Clug. 8. 30 plag.

Titulum excipit Epigramma graecum (auctore Camerario, ut videtur) hoc:

Οὐ θυσιαις ὁ Θεος μαλλον δη τερπεται ἀλλαις,
ἠ διδαχης μελετη εἰλικρινους τε λογου.
Τους δ'οὐν Χριστε ἀναξ κραδιη δεχου ἱλεω ὑμνους
ἡμετερας δ'ἁγιω πνευματι ἀρδε φρενας.

Loco praefationis ad *Tilem. Plettenerum* *), quam omnes prioris aetatis editiones continent, nova haec editio *Henrico VIII.*, Angliae Regi, dedicata est. Cum hoc scriptum non solum styli praestantia atque elegantia placeat, sed etiam historiae locorum egregie inserviat, operae pretium visum est, integrum illud hic sistere.

Serenissimo Principi D. Henrico octauo, Angliae et Franciae Regi, Hiberniae Domino, Walliae et Cornubiae Principi S. D.

Cum in docendo magnopere prosit, tenere summas rerum ordine et ratione distributas et in methodum contractas, collegi et ego praecipuos locos doctrinae christianae, eosque, quos arbitrabar maxime ad pietatem alendam conducere, et in uita et in exercitiis piorum usum habere, denique qui extare in Ecclesiis et in concionibus inculcari maxime debent. Ac non solum curiosas et inutiles quaestiones praecidi ac fugi, sed etiam in reliquis locis, quos explicandos esse putaui, optima fide ac simplicitate sine sophistica res ipsas, quantum potui, exposui. Nam et ipse abhorreo, ut qui maxime a praestigiis illis disputationum, quae multa colligunt inextricabilia, perplexa, paradoxa, absurda, prodigiosa, tantum perturbant conscientias, non docent.

*) Ex versione germ. Ge. Spalatini patet, *Tilemannum* (s. Tilomannum) *Plettenerum* (*Plettner*) fuisse pastorem et Superint. eccl. Stollbergensis (ad Hercyniam) Cf. *Jo. Arn. Zeitfuchs* Stollbergische Kirchen- und Stadt-Historie p. 377. et *Fr. Ern. Kettner* Quedlinburgische Kirchen- und Reformations-Historie p. 214. Anna, Abbatissa Quedlinburgensis, consiliis et opera Plettneri usa est, quum doctrinam evangelicam introducere vellet.

Etsi autem hoc unum fuit meum consilium, ut de rebus necessariis colligerem doctrinam catholicae Ecclesiae Christi, uidelicet quae traditur in Apostolicis literis et receptis scriptoribus Ecclesiasticis, tamen hic praefandum duxi, me libenter Ecclesiae catholicae, hoc est, piis, doctis et peritis omnibus permittere iudicium de omnibus lucubrationibus meis. Quemadmodum enim Paulus praecipit, ut unusquisque norit modum fidei sibi datum a Deo, ita cum mea mihi imbecillitas non plane sit ignota, neque antea sine autoribus de ullo dogmate pronunciaui, neque Ecclesiae iudicium unquam aspernabor.

Nec vero nouum est exemplum, methodos doctrinae Christianae informare. Nam et apud Graecos Damascenus, et apud nostros Longobardus huiusmodi scripta reliquerunt, quibus gratiam et celebritatem summam hoc unum peperit, quod methodi magno studio expetuntur. Itaque uidemus eos vel primae classis scriptoribus annumeratos esse. Extiterunt et ante hos huius generis libelli. Enarrationes Cypriani et aliorum in symbolum. Et nonnulli non inconcinne Augustini sententias collegerunt de singulis articulis, in libello, cui titulus est de fide ad Petrum. Extat et uetus scriptum Origenis *περι ἀρχων*, cui hunc titulum fecit, propterea quod praecipuos locos Christianae doctrinae ibi serie quadam disponit et explicare conatur. Adhaec Paulus quasi methodum quandam informat in Romanis, accuratissime disputans de caussa peccati, de usu legis, et de beneficio Christi, quod sit proprium Christi beneficium, quomodo consequamur remissionem peccatorum et reconciliationem. Sunt initio et symbola hoc consilio condita, ut extaret brevis quaedam summa doctrinae Christianae, in qua locos ad pietatem necessarios tanquam simul in una tabula propositos conspicere et complecti homines possent. Nam haec una est ratio utiliter docendi. Quare non sum autor noui exempli in Ecclesia, sed illud ualde angit animum meum. Quo magis opus est methodo, quo auidius omnes studiosi omnibus aetatibus has *εἰσαγώγας* et expetiuerunt, et exceperunt, eo maiore consilio et relligione scribi debebant. Quid enim difficilius est, quam explicare dilucide gravissimas relligionis controuersias, quid periculosius, quam in tanta iudiciorum uarietate rectissima deligere? Quid procliuius, quid tam homini proprium, quam labi et hallucinari, et non raro specie recti decipi? Quid quod saepe etiam recte sentientes tamen in explicando quasi sui obliuiscuntur, nec satis commode dicunt, quod uolunt. Saepe cedunt oneri, nec possunt, quod sentiunt, exponere. Inde cum postea imperiti opiniones parum commodas hauriunt, plurimum oritur scandalorum in Ecclesia. Haec sciunt me non frustra queri, qui cum iudicio ueteres scriptores legunt, quorum uix ullus est, in quo non interdum uel perspicuitas uel

diligentia desideretur. Quam multi occurrunt loci, de quibus cum ipsis autoribus, si liceret, colloqui cuperemus, et coram diserte sciscitari, quid senserint, quos habuerint autores. Praesertim autem in hoc scripti genere in methodis, quam multa non obscure taxantur? Quoties iugulatur Origenes in libro περι ἀρχων. Longobardo ne quidem ipsius alumni pepercerunt, et quaedam iure reprehenduntur. Itaque cum tantum et difficultatis et periculi sit, componere methodum, saepe mihi uenit in mentem, id non unius hominis opus esse debere, sed synodi, in qua doctissimi et optimi uiri re communiter deliberata de omnibus iis articulis, de quibus saepe oriuntur controuersiae, et quaedam in ipsis ueteribus dissimilitudo est, diligenter iudicarent et integram doctrinam relligionis ederent. Quod Plato inquit, Principes rerump. praecipue hoc efficere debere, ut ciues et beati sint et inter se amici, ad hunc optimum Ecclesiae statum nulla res afferret plus momenti, quam si talis aliqua pia ac simplex extaret forma doctrinae gravi autoritate scripta. Haec enim et ambigentes animos sanare, et concordiam ac tranquillitatem Ecclesiae restituere et in posterum munire posset. Huius summi inter homines beneficii autores non solum Episcopos, sed etiam summos Principes esse decet, ut et gloriam Dei orment, et omnium gentium saluti consulant, praesertim cum sine ope ipsorum res tanta perfici nequeat. Nec uero dubito, quin ut quisque Princeps prudentissimus atque optimus est, ita uehementissime afficiatur Ecclesiae cladibus, neque enim sunt obscurae aut ita leues, ut sine summa acerbitate doloris considerari possint. Veteres quidam morbi haerent in Ecclesia non dissimulandi. Constat enim quosdam insignes articulos doctrinae Christianae diu iacuisse obrutos densissima caligine. Ex qua postquam euolui coeperunt opera quorundam doctorum et bonorum uirorum, statim suscepta est passim inusitata seuitia et indigna lenitate Ecclesiastica. Neque tantum trucidantur boni et docti uiri, confirmantur abusus, sed omnino extinguuntur studia doctrinae Christianae. Hinc orta dissensio, cum alia infinita parit incommoda, tum hoc praecipuum, quod locum praebet, ut sit, alicubi in doctis, seditiosis et fanaticis hominibus, qui et nefarias θεομαχιας spargunt in Ecclesia, et de rebus ciuilibus falsas serunt opiniones et perniciosas relligioni ac ciuili hominum societati, planeque transformant relligionem in quandam horribilem barbariem. His tantis malis profecto decet bonos et sapientes Principes idonea remedia quaerere.* Quid quod etiam posteris praestare Ecclesiam debent? quae quidem, nisi ratio ineatur, ut pia et certa doctrinae forma ad posteros propagetur, infinitis modis dilacerabitur. Extat apud Xenophontem breuis quaedam ac plena grauitatis atque animi Laconici concio Archidami, qui collapsam ac pene deploratam Spartam uirtute sua restituit. Hic ante id praelium, quo maxime

iterum erexit, patriam, cum instructa acie iam signa canere iuberet, his uerbis adhortatur exercitum: Ἄνδρες πολιται, νυν ἀγαθοι γενομενοι, ἀναβλεψωμεν ὀρθοις ὀμμασιν, ἀποδωμεν τοις ἐπιγιγνομενοις την πατριδα. O generosam uocem, et dignam Regè Spartano, et Agesilai filio, qua testatur magnos et fortes uiros debere maximas dimicationes suscipere, ut posteris salvam rempub. tanquam certam sedem relinquant. Quanto magis decet sic affectos esse Christianos et Principes et Doctores, ut cupiant posteris relinquere Ecclesiam recte constitutam ac tranquillam. Nec uero ullius rei cura potior et antiquior esse magnis uiris debet, praesertim iis, qui sedent ad gubernacula, qui utinam in tantis Ecclesiae calamitatibus aliquando sibi hanc honestissimam uocem subiiciant: ἀναβλεψωμεν ὀρθοις ὀμμασιν, ἀποδωμεν τοις ἐπιγιγνομεναις την εκκλησιαν. Id uero non potest effici, nisi rite explicata doctrina. Nam uiolenta consilia nec sanant ambigentes animos, nec prosunt ad constituendam durabilem tranquilitatem. Et quanquam cohercenda est petulantia, et seueris exemplis puniendi sunt, qui serunt aut amant impia dogmata aut seditiones excitant, tamen uidendum est, ne pariter sine discrimine exerceatur seuitia in bonos et malos.

Sed ut redeam, unde digressus sum, equidem maxime opto, ut de aliqua integra methodo synodus aliquando deliberet, sed cum hoc tempore uiderem in tanta uarietate disputationum atque opinionum imperitis quasi regiones monstrandas esse doctrinae Christianae, eosque praemuniendos esse contra perniciosas atque impias opiniones, coegi hos locos in compendium bono studio, et quantum potui, dedi operam, ut ordinem et uiam ad docendum accommodatam adhiberem, meque in ipsa methodi septa diligenter inclusi, quod ut faciam, etsi etiam ingenii infirmitas me cogit, tamen habeo aliquam mei consilii rationem. Quanquam enim sunt nonnulli excellentibus ingeniis praediti, qui uelut Phidias tribuit statuis non solum aptam harmoniam membrorum, sed etiam dignitatem et amplitudinem, ita et ipsi ad methodum adiungunt splendorem et lumen orationis, ad illustrandam rerum magnitudinem, tamen haec foelicitas perpaucorum est. Ego meo pede me metior, ac satis agnosco, me diuinam illam Phidiae formam atque ideam effingere non posse, ac facile patior me inter κοροπλαθους et minutorum operum figulos numerari, quare maiore cura ac studio illa artis uestigia consector. Scio multos alios magis delectari liberis declamationibus, et has angustias methodi fugere, sed plerique dum sibi indulgent, saepe a scopo deerrant, et dum multa extra caussam magna uoce sonant, manuque tota, nihil certi lectorem docent. Illam uero licentiam Academico more disputandi, maxime odi, quam sibi sumunt nonnulli, qui et recte tradita ab aliis calumniose deprauant ac euertunt, et sine lege, sine delectu, sine autoritate ueteri, quidquid libet, dicunt. Quod de

Tantalo inquit Euripides, ἀκολαστον ἐσχε γλωσσαν, αἰσχιστην νοσον, profecto in Theologo turpissimus est morbus linguae petulantia. Meminisse nos decet, quo in theatro uersemur, iudicem habemus Christum, spectatores Angelos, auditores infirmos, quorum animi facile sauciantur. Ideo et relligionem ac fidem, quam debemus rebus sacris, praestare studui, et ne res alioqui intricatas magis etiam inuoluerem, adhibui proprietatem in explicando, quantum potui. Eamque ob caussam usitatis in Ecclesia uerbis usus sum, et interdum a scholis uerba quaedam mutuatus sum, quae sunt condonanda temporibus. Caeterum dedi operam, ut sermo esset perspicuus. Non admiscui peregrinas disputationes. Etsi enim ita statuo, eos qui non sunt instructi liberali eruditione, non satis idoneos esse ad exponendam relligionis doctrinam, et in plerisque locis quaedam ex aliis literis assumenda sunt. Interdum conferendae quaedam sententiae relligionis cum Philosophia, tamen ut in aliis rebus, ita hic quoque modus gratissimus est. Adiuuemur ab aliis artibus in his ipsis rebus illustrandis, in instituenda oeconomia, seu, ut ita dicam, in ipsa aedificii forma, delineanda; nam indocti ne possunt quidem res intricatas apte distribuere, sed saepe miscent non cohaerentia aut diuellunt coniuncta. Nec semper uident, quid sit in controuersia, ubi configendum sit. Adhaec plerique loci collatione Philosophiae fiunt illustriores. Neque tamen confundenda sunt artium genera, non obruenda est doctrina Christiana alienis disputationibus. Ego etiam, ne prolixior essem, parcius, quam licuit, delibaui quaedam ex aliis literis. Paulus uult eos, qui tradunt doctrinam religionis, esse διδακτικους, quod profecto nemo praestare potest rudis aliarum literarum. Itaque etsi sunt aliae praestantiores uirtutes, pietas, usus uitae, experientia certaminum spiritualium, prudentia, tamen impudentes sunt hi quoque, qui cum se interpretes doctrinae Christianae esse profiteantur, non dant operam, ut adiungant liberalem eruditionem, quae non solum ornamento est Ecclesiae Christianae, sed aliquid ipsi doctrinae lucis addit. Ac plane dignos odio esse censeo Anabaptistas, et si qui similes sunt, qui ineruditam quandam et barbaricam Theologiam in Ecclesiam inuehere conantur, et contendunt, nullis literis opus esse, quare omnia confuse sine arte dicunt, nullam adhibent antiquitatis notitiam, nullam collationem ex aliis disciplinis. Atque hi suum habent theatrum. Vulgus enim quia natura odit artes, gaudet earum dignitatem eleuari. Verum haec persuasio non solum officit studiis literarum, et ciuili uitae, quam tuentur caeterae artes, sed etiam nocet religioni. Nam eruditio non solum hoc nomine prodest, quod acuit iudicia, quod docenti formam monstrat, sed conducit etiam moribus. Nam ut quisque eruditissimus est, ita diligentissime magnitudinem rerum animo metitur, quod curam et

sollicitudinem recte docendi auget. Contra inscitia negligentiam in bonis alit, confirmat in malis audaciam, qua nulla maior est Ecclesiae pestis. Multo enim confidentius uociferantur et pronunciant mali, ubi autoritatem sibi arrogare sine doctrina possunt. Quare omni contentione censeo incitandos esse ad iustam discendi rationem et ad uera studia cum religionis, tum aliarum optimarum artium omnes, qui utiliter seruire Ecclesiae cupiunt. Inuitantur autem ingenia exemplis iuxta illud Hesiodium ζηλοι δετε γειτονα γειτων. Itaque etsi mea scripta non sunt perpolita, tamen ut nihil aliud praestem, certe methodus monere lectores potest ad res tantas exponendas aliis etiam literis atque artibus opus esse.

Vt autem hic commentarius auspicatius exiret in publicum, tuo nomini, Inclyte Rex, dedicandum esse censui, praecipue ob hanc caussam, quod cum nonnulli partim indocti, partim iniqui etiam apud exteras nationes summorum regum animos pariter aduersus omnes qui non probant omnia monachorum somnia, miris artificiis incendant, plurimum mea referre putaui, ut tibi omnium Regum doctissimo exhiberem hoc scriptum, ut Maiestas tua potius ex hoc scripto, quam ex aliorum calumniis iudicium de me et toto hoc doctrinae genere, in quo uersor, faceret. Accipimus, te cum in sacris literis praeclare doctum esse, tum in reliqua Philosophia, ac praecipue in illa pulcherrima parte, uidelicet in consideratione motuum et effectuum coelestium, qua et propter dignitatem rerum, et propter maximas utilitates in rebus gerendis summos ac sapientissimos Reges omnibus aetatibus maxime delectatos esse legimus, acerrimo studio et summa cum prudentia uersari. Accedunt ad tantam praestantissimarum artium doctrinam et caeterae uirtutes dignae magno Principe, iustitia in imperio, pacis tuendae cura, magnitudo animi, pietas, studium iuuandae et ornandae religionis Christianae, clementia ac bonitas eximia, quae cum in aliis negotiis cernitur, tum etiam in hac re lucet, quod in tuo regno nulla seuitia in homines bonos, moderatos et studiosos purioris doctrinae Ecclesiasticae exerceri dicitur, cum in aliis terris principum iracundia sine modo exarserit, de quorum consilio nihil hoc loco disputabo. Tantum illud dicam, quod mihi uidetur neque decet Ecclesiam iniusta crudelitas, neque profutura est ad restituendam tranquillitatem. Itaque moderatio tua digna bono ac sapiente Principe haud dubie Deo grata est. Vt enim ui quoque coherceri fanaticos et impios homines Deus praecipit, ita nullum crudelius est parricidium, quam simul pios ac membra Christi trucidare, lacerare ueram Ecclesiam, et delere res bonas atque utiles Ecclesiae. Neque enim negari potest, a bonis et doctis uiris multa ad pietatem utilia iterum patefacta esse. Propheta Esaias cum uaticinatur pios reges Ecclesiae nutricios, ut uocant, fore, postulat, ut reges te-

gant pios aduersus iniustam seuitiam, ut rectam doctrinam propagari curent. Qui tituli, quae trophaea magis optanda sunt magnis et sapientibus regibus, quam ut coelesti uoce tribuatur eis haec suauissima appellatio, ut praedicentur Ecclesiae Christi Nutricii. Magna sunt, et plena dignitatis praeconia, dici Africanum, Macedonicum et hoc genus alia. Sed multo gloriosius est dici patriae patrem. Vera autem nobis et perpetua est patria Christi Ecclesia. Huius uerae patriae patrem, et ut prophetae uerbo utar, nutricium esse, haec uero est ingens gloria, praecipue expetenda regibus. Haec officia Reges Deo conciliant, haec officia sunt hostiae Deo gratissimae. Non sunt autem Ecclesiae nutricii, qui quamuis crudelitati suae praetexunt Ecclesiae nomen, tamen uera Ecclesiae membra, hoc est, homines pios et doctissimos iniustissime interficiunt, et doctrinam, in qua ueri cultus Dei monstrantur, delent. Itaque non solum moderatio tua, et clementia ipsa laudanda est, sed iudicium potius ac sapientia, quod M. T. ita tuetur Ecclesiae tranquillitatem, ut tamen faueat studiis pietatis, et intelligat quosdam abusus emendatione opus habere. Cum igitur et doctrina excellere M. T. scirem, et intelligerem, te singulari moderatione et clementia, quae maxime decet eruditionem, in his dissensionibus uti, potissimum Majestati tuae duxi mittendum esse hoc scriptum, quod etsi totum permitto iudicio M. T. tamen ut spero, ostendet iniuste contra nos accendi regum iracundiam. Non dubito, quin M. T. simul et gloriae Christi et paci Ecclesiae optime consultum cupiat, ac de remediis huius dissidii saepe multumque deliberet, quam ad rem sane prodest non tantum illorum uidere scripta, qui causam nostram iniustissimis calumniis deformant, quod non solum impudentes quidam, et infimi subsellii homines faciunt, sed etiam nonnulli alii, qui in hoc theatrum prodeunt sumpta singulari grauitatis et sapientiae persona, quos decuit autoritatem suam non ad bonorum perniciem, et ad inflammandam crudelitatem imperitorum, sed potius ad ornandam Christi gloriam, ad morbos Ecclesiae recte curandos, ad flectendos ad Christianam lenitatem principum animos, conferre. Turpissimum est enim magnis uiris simulatione grauitatis Sycophanticam exercere, quod faciunt, qui astute dissimulant receptos abusus, et arte deprauant ea, quae nostri pie atque utiliter monuerunt. Ego ex animo ueneror Ecclesiam Christi catholicam, eiusque sententiam omni studio amplector. Nec uelim unquam a iudiciis bonorum et doctorum in Ecclesia dissentire. Proinde hunc meum Commentarium exhibeo Maiestati T. non ut patronum mihi, si quid erro, sed ut in grauissimis controuersiis censorem quaeram, cuius iudicium propter doctrinam rectum, propter fastigium Regiae Maiestatis liberum et aequum fore statuebam. Oro itaque M. T. ut hoc nomine non grauatim scriptum meum acci-

piat, in quo, ut spero, uidebit, me et res ad pietatem utiles complexum esse, et pacis concordiaeque Ecclesiasticae cupidissimum esse. Christus M. T. seruet incolumem et florentem, et gubernet ad Christi gloriam ornandam et ad salutem Ecclesiae. Anno M. D. XXXV.

Ex *Camerario* optime intelligimus, quid Melanchthonem, ut huic Regi hoc opus dedicaret, impulerit. Is enim p. 158 scribit: „A legatis Anglicis est vel commoditate verborum persuasum Philippo, vel precando expressum, ut Regi Britanniae quasi dicatum epistola praeposita librum ex suis unum peculiari compellatione mitteret.“ Haec faciens, non tam ambitioni Regis satisfacere, quam potius animum ejus a Luthero male exasperatum placare et ad evangelicae veritatis studium incitare voluit. Rex quidem summopere laetatus humanissimis rescripsit litteris (d. d. 1. Octobr. 1535) *) et praeterea auctori, quem „amicum suum plurimum dilectum“ vocat, aureorum ducentorum (200 Ducatorum) munus misit. *Luthero* haec displicuisse videtur dedicatio; hinc non miranda gravis reprehensio, in quam apud omnes γνησιους auctor incurrit.

Compararunt contumeliae caussa Melanchthonem cum *Erasmo*, cui moris erat, quovis modo Principum captare benevolentiam, auram et aurum. Sed quantum distat ab illo! Cum vidisset, Henricum Regem non veritatis amore, sed lucri et tyrannidis caussa Reformatoris nomen adfectasse, in editionibus a. 1541 et sequentibus epistolam dedicatoriam omisit. Scripsit idem a. 1540 *Stigelio* suo: „Meministi, mi Stigeli, illud Theocriti, Musas ac vates solere ὑμνειν ἀγαθων κλεα ἀνδρων. Desinamus

*) Litterae Regis leguntur apud *Gerdesium* Hist. Reformat. T. IV. Groning. 1752. 4. p. 251—52. et *Strobel.* p. 75—76. Responsum Melanchthonis autem in Ejusd. select. aliquot Epist. p. 73. et Strobel. p. 76—77.

igitur celebrare laudibus *Anglicum Neronem.* Nescio an audieris de crudelitate, quam exercet in Reginam? De eo negotio si quid scires, facile posses existimare, quo animo nostri illos Panegyricos lecturi essent. *Ego praefationem in Locos communes mutabo, et palinodiam laudum, etsi sunt ibi non admodum largae, addam.*" Quis est, qui in his Melanchthonis veritatis amorem atque animi candorem non inveniat *)?

Ipse plagularum et paginarum indicat numerus, novam hanc editionem ad dimidiam usque partem esse adauctam. Nam materias antea omissas nunc tractavit, ita ut Loci integrum quoddam doctrinae evangelicae corpus efficere et systematis theologici nomen et vim habere possint. En Catalogum Locorum recens collectorum et recognitorum! 1) De Deo. 2) Quod sit unus Deus. 3) Quod sint tres personae. 4) De creatione. 5) De caussa peccati. 6) De hominis viribus ac libero arbitrio. 7) De peccato et de poenis peccati. 8) De Lege. 9) De discrimine praeceptorum et consiliorum 10) De promissionibus. 11) De Evangelio et beneficiis Christi. 12) De discrimine Legis et Evangelii. 13) De justificatione, de gratia et donatione Spiritus S. et vitae aeternae. 14) De fide. 15) De bonis operibus et meritis bonorum operum. 16) De discrimine

*) In *Gerdesii* Histor. Reformat. T. IV. App. Monumenta antiq. p. 191 seqq. ex *Burneti* Hist. Ref. lib. III. legitur: *Phil. Melanchthonis Epistolarum biga ad Henricum VIII. Angl. Reg.* 1539. Dicit inter alia p. 198: „Multi boni et docti viri in Germania spem conceperant, fore, ut auctoritas Tua etiam caeteros reges mutaret, ut tandem indignam crudelitatem Principes Germaniae deponerent, et de emendandis erroribus deliberarent. Hujus sanctissimi et pulcherrimi consilii ducem atque autorem Te fore statuebant. Sed nunc praejudicio Tuo nos non leve vulnus accepimus." Ex omnibus pium et intrepidum Melanchthonis agnosces, quo Regis improbitatem strenue castigavit.

peccati venialis et mortalis. 17) De praedestinatione. 18) De discrimine veteris et novi Testamenti. 19) De spiritu et littera. 20) De libertate christiana. 21) De Sacramentis et numero Sacramentorum. 22) De baptismo. 23) De baptismo infantum. 24) De coena Domini. 25) De sacrificio. 26) De poenitentia. 27) De peccato in Spiritum S. 28) De confessione peccatorum. 29) De satisfactione 30) De potestate ecclesiastica seu de clavibus. 31) De ecclesia. 32) De traditionibus humanis. 33) De scandalo. 34) Quod regnum Christi sit spirituale. 35) De resurrectione mortuorum. 36) De cruce toleranda seu de adflictionibus. 37) De precatione. 38) De magistratibus civilibus et dignitate rerum politicarum. 39) De politia ecclesiastica.

Praetermissis rixis et turbis, quas ea de caussa *Conradus Cordatus, Jacobus Schenkius, Joannes Agricola* aliique φιλονεικιας sectatores moverunt, quarumque summam et historiam Strobelius (p. 93—118) exposuit, de hac editione textus latini nil monemus, nisi quod *tredecim* impressionibus, si Strobelio fides habenda, Vitebergae, Hagonae, Argentinae et Augustae Vindel. repetita fuerit. In his ea, quae Vitebergae per Petrum Seitz a. 1536. 8. prodiit, insignis est ob novum *de Angelis* locum, qui in omnibus sequioris aevi editionibus repetitus legitur *). In editione Viteberg. a. 1541. 8. loco dedicationis ad Henricum VIII. praemissa est *Epistola ad pios et studiosos Scholasticos,* quae etiam in editione Francofurtensi ejusdem anni, una cum Appendice Testimoniorum variorum legitur.

Versionem novam vernaculam laudabili studio confecit *Justus Jonas*, quam *Lutherus*, qui ipse olim novam versionem meditatus est (ut ex ejus Epist.

*) Hanc editionem inter rarissimas referendam ipsi possidemus et diligenter comparavimus cum aliis.

ad Nicol. Amsdorfium Epp. T. II. p. 237 videri potest), jussu Electoris recognovit et comprobavit, teste *Seckendorfio* in Hist. Lutheran. p. 1560. Hujus titulus erat:

Loci communes; das ist: die fürnemsten Artikel christlicher Lere Ph. Melanch. Aus dem Latin verdeudscht durch Just. Jonam. Wittenb. durch Georg Rhaw, 1536. 4.

Omissa est Dedicatio ad Henricum VIII. ejusque loco alia translatoris ad Electorem Io. Frider. legitur. In fine sequitur p. 311. tractatus: *Von Kirchen-Regiment* et p. 314: *Von Engeln*, qui eodem anno a Ge. Spalatino editus fuerat: M. Ph. Melanchthon christliche Erinnerung von den lieben Engeln an S. Michelstag zu Jenaw, an die Studenten gethan, aus dem Latein, durch Ge. Spalatinum ins Deudsch gebracht. Wittenb. 1536. 4.

Septies repetitam Argentorati, Augustae Vindel., Lipsiae et Norimbergae, hanc versionem descripsit Strobelius p. 165 — 169.

AETAS TERTIA;

comprehendens editiones inde ab a. 1543 factas et non nisi levioribus nonnullis mutationibus repetitas.

Anno 1543 retractatos Noster et reformatos hac inscriptione emisit locos:

Loci theologici recens recogniti; Auctore Philippo Melanchthone (sic). Vitebergae ex officina Petri Seitz 1543. 8. 60 plag. *).

Per integrum fere triennium retractationis negotium laudabili cura gessit. Ipse in Epist. ad *Vi-*

*) Hic titulus brevis ac simplex non in omnibus editionibus invenitur, sed saepius adauctus. Editio Basil. 1545 (ex officina Rob. Winteri. 8.) hunc habet: *Loci communes theologici jam*

tum Dietericum (Mel. Epp. lib. IV. p. 192) de hac re fatetur: „Accedit mihi — — labor recudendi locos theologicos, qui nunc eduntur uberiores et nitidiores: nolo enim novos libros instituere. Has methodos scholis necessarias perpolire cupio. Nam juventuti opus est methodo aliqua, et propria explicationis forma, et metis disputationum. Ac mihi testis est Deus, toto hoc decennio, et multo ante praecipue me hoc egisse, ut aliqua mediocris doctrinae ὑποτυπωσις talis extaret. *Nec tu ignoras, quantum calumniarum ac suspicionum inde apud eos ortum sit, qui me premere cupiebant.*"

Occasionem retractandi atque emendandi proximam praebuerunt comitia Vormatiensia et Ratisbonnensia a. 1541 et colloquia ibi cum adversariis, Eccio, Cochlaeo, Groppero, Latomo aliisque habita. De consilio et scopo auctor in Praefatione nova (in omnibus deinceps editionibus repetita) ita loquitur:

Phil. Melanchthon pio lectori S. D.

Prodest firma et perspicua testimonia de singulis articulis doctrinae Christianae, ordine distributa uelut in tabella habere proposita, ut cum disputant animi secum, aut anguntur, sententiae certae in conspectu sint, quae trepidantes erudiant, erigant, confirment, consolentur. Haec enim sunt exercitia fidei, piis et necessaria et non ignota, de quibus Propheta inquit: Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Ad hunc usum domesticum initio mihi hos locos institui, et cum uiderem his turbulentis temporibus interdum aliqua explicatione opus esse, addidi interdum aliquas descriptiones aut partitiones. Haec cum postea circumferrentur in manibus multorum, recognoscenda et augenda fuerunt. Non ambitione, non φιλονεικια, non aemulatione, non, ut sererem rixas,

---

postremo recogniti et aucti per Ph. Mel. Accessit locorum tam communium quam Scripturae obiter declaratorum, rerum quoque ac verborum in his memorabilium triplex index. Qui titulus, interdum epithetis ornantibus: *summa cum cura et diligentia* etc. auctus, inscio et invito, ut videtur, auctore repetitus deprehenditur.

haec et institui et collegi, sed primum, ut me ipsum erudirem, deinde ut aliquorum, qui haec legebant, honesta et pia studia adiuuarem. Sed de uoluntate mea nihil dicam amplius, quam quod Deo probatam esse spero, ac meae conscientiae testimonium antefero criminationibus *Eccii*, *Cochlaei*, *Alfonsi* et multorum, qui illis adplaudunt. Cum autem re ipsa cognouerim, explicationem dogmatum Ecclesiae propter multas causas opus esse difficillimum; et quanquam necessarium est, tamen plenum esse ingentium periculorum, attente audiui interpretes eruditos και θεοδιδακτους et mediocri cura et solicitudine inquisiui Ecclesiae doctrinam, et conatus sum res ueras, quanta potui perspicuitate, recitare. Non gigno nouas opiniones, nec aliud maius scelus esse in Ecclesia Dei sentio, quam ludere fingendis nouis opinionibus et discedere a Prophetica et Apostolica scriptura et consensu uero Ecclesiae Dei. Sequor autem et amplector doctrinam Ecclesiae Witebergensis et coniunctarum quae sine ulla dubitatione consensus est Catholicae Ecclesiae Christi, id est, omnium eruditorum in Ecclesia Christi. Vult autem Paulus esse iudicia doctrinae in Ecclesia, ut ueritas seruetur incorrupta, et non temere labefactetur concordia, et agnosco ipse meorum scriptorum maciem et squalorem. Quanquam igitur proprie et plane loqui studeo, tamen fieri potest praesertim in tanta mole rerum, et in tanta breuitate, ut interdum aliquid dictum sit obscurius, aut parum commode. Ideo non defugio iudicia Ecclesiarum nostrarum. Nam has censeo uere esse Dei Ecclesiam, et uera animi pietate eas ueneror, nec me ab eis seiungam, meaque dicta, scripta et facta earum iudicio permitto. Saepe etiam optaui alios, qui antecellunt eruditione et iudicio, communicato consilio et collatis sententiis de rebus ipsis et de formis loquendi graui autoritate tale aliquod opus condere, quod ordine praecipuas materias doctrinae Ecclesiasticae complecteretur. Dicerem hanc rem curae esse debere piis et sapientibus principibus, praesertim in tanta temporum confusione. Sed uidemus Ecclesiam non regi humanis consiliis. Oro igitur Deum aeternum patrem D. N. I. C. quem uoluit esse pro nobis uictimam και μεσιτην και ἱκετην, Ecclesiam sibi colligat, regat et seruet, et docentium ac discentium mentes gubernet, studia adiuuet, et ad ueritatem et concordiae amorem multos flectat, id cum Christus in agone suo precatus sit, nostra uota et nostros gemitus ad huius nostri Pontificis petitionem adiungamus, qui dixit: Pater sanctifica eos in ueritate, sermo tuus est ueritas. Ne sinas extingui lucem ueritatis, id est, Euangelii tui, et addit, sint unum sicut et nos unum sumus. Primum nobiscum coniuncti sint, deinde inter sese sint concordes, et consulant paci uerae Ecclesiae iustis officiis. Hortor et Scholasticum gregem ut cogitent, qua in statione a Deo collocati sint et sciant se Ecclesiae Dei se-

minaria esse. Nam ex hoc numero filius Dei regnans ad dextram aeterni Patris ac dona dans hominibus, uidelicet Pastores et Doctores, sumit Euangelii Ministros, quos praeparari uult in Scholis Hos esse custodes librorum Propheticorum et Apostolicorum et uerorum dogmatum Ecclesiae uoluit. Quare diligentiam et fidem in re omnium maxima Deo Ecclesiae et posteritati praestemus, ueritatem inquiramus, amemus, tueamur, et ad posteros incorruptam transmittamus, Vuitebergae Anno 1543.

In nova hac editione numerus Locorum contractus et imminutus deprehenditur. Sunt autem capita haec: 1) De Deo. 2) de creatione. 3) De caussa peccati. 4) De viribus humanis et libero arbitrio. 5) De peccato. 6) De lege divina. 7) De Evangelio. 8) De gratia et justificatione. 9) De bonis operibus. 10) De discrimine vet. et novi Testamenti. 11) De discrimine peccatorum, mortalis et venialis. 12) De ecclesia. 13) De Sacramentis. 14) De praedestinatione. 15) De regno Christi. 16) De resurrectione mortuorum. 17) De Spiritu et litera. 18) De calamitate seu cruce et de veris consolationibus. 19) De invocatione. 20) De magistratibus politicis et dignitate rerum politicarum. 21) De ceremoniis humanis in ecclesia. 22) De mortificatione carnis. 23) De scandalo. 24) De libertate christiana.

Quoties repetita fuerit nova haec latina locorum recognitio, pro certo affirmari non potest. *Strobelius* quidem (p. 124 — 140) *triginta et sex* editiones ab a. 1543 usque ad a. 1595 recenset, quarum *ultima* ea est, quae Vitebergae typis M. Sim. Gronenbergii a. 1595. 8 maj. prodiit, quum annus editionis Lipsiensis (in officina Voegeliana) quae cum ed. Lips. a. 1569 prorsus convenit, incertus sit *). Ne-

*) Prodiit quidem a. 1620 Francofurti ad M. editio Locorum, non nova, sed repetitio edit. 1535, ut etiam titulus indicat: *Loci communes theol. olim collecti et recogniti a Ph. Mel.*

que tamen omnes textum editionis a. 1543 merum repetunt. Nam quamvis auctor usque ad mortem (1560) ipsam libri faciem non immutaret, saepius tamen emendatricem admovit manum, vel nova quaedam addendo, vel curatius ac melius materias collocando atque adornando, vel mentem suam majori cum perspicuitate declarando. Ex his prae caeteris nominanda est edit. Viteberg. 1545, quae in locis: *de libero arbitrio, de peccato* et *de ecclesia* mutationes, quamvis leviores, experta est. Ad hanc accedit edit. Lips. a. 1548 (ex officina V. Papae), quae omnium prima p. 84. definitionem *Erasmi* de libero arbitrio exhibet, quam, dum in vivis esset *Lutherus*, ne stomachum viri facile irascentis moveret, admittere noluit. Quam acerbe ob id a Flacianis castigatus fuerit, historia Synergistica docere potest. Editio Lipsiensis a. 1549. 8. omnium prima est, in qua p. 768 Appendix brevis: *de calamitatibus et cruce*, in Ed. Lips. 1552 et sequentibus loco *de cruce* inserta, additur. Haec quoque (edit. Lips. 1552) Additamentum habet: *de conjugio*, quod tanquam singularis liber a. 1551 sub titulo: *De conjugio piae commonefactiones collectae a. Ph. Mel.*, evulgatum erat.

Majoris adhuc pretii est editio Lips. a. 1553. 8. quae, praeter tractatum de conjugio, etiam continet: *Definitiones multarum appellationum, quarum in Ecclesia usus est, traditae a Phil. Melancht. Torgae et Witebergae. a.* 1552 *et* 1553 (quem titulum *Strobelius* non integrum expressit). Istae definitiones, quarum virtutem Jo. Fr. Buddeus, Maur. Helingius aliique digne laudarunt, quaeque in omni-

---

sicut editi Wittebergae primum A. C. 1535, *deinde A. C.* 1536 *idem A. C.* 1538 *et tandem A. C.* 1541 *recusi Francof. ad M.* 1620. 8.

bus reliquis locorum repetitionibus exhibentur, subjectae quoque leguntur: *Examini eorum, qui audiuntur ante ritum publicae ordinationis*, qui liber Vitebergae a. 1554 primum, ac deinde saepius editus est. Editio Lips. a. 1556. 8. et repet. ibid. 1559. 8. maj. nil novi habet (praeter leviores mutationes in Definitionibus, et breve Additamentum: *de habitibus*, postea semper repetitum), sed omnium latinarum splendidissima et nitidissima habetur.

Tam praeclara suppellectile exornavit hasce editiones auctor, dum adhuc esset in vivis, omnique cura id efficere studuit, ut opus post mortem duraturum posteritati quam perfectissimum et omni parte absolutum traderetur. Editio prima post ejus mortem prodiit Basileae in offic. Jo. Oporini a. 1561 et titulum gerit:

Loci communes theologici — — — Accesserunt praeterea Leonardi Steckelii, Bartphensis scholae apud Ungaros rectoris, Annotationes in Loc. comm. longe doctissimae, nunquam prius editae 1561. 8 maj.

Rarissime hic liber invenitur et valde probabilis Strobelii (p. 138) conjectura, exemplaria in Hungariam transmissa, una cum versione Slavonica, fuisse suppressa.

Editio Vitebergensis a. 1569 (excud. Jo. Crato) 8. prima est, in cujus fronte *Melanchthonis effigies* (ligno incisa) apparet, quam omnes repetitae in hac et Gronenbergiana officina editiones exhibent. De conditione huius imaginis judicium non adjecit Strobelius; de tribus tamen editionibus, quibus utimur, affirmare possumus, eam esse sine arte adeoque deformem prorsus ac tetram, ita ut non ornamento, sed dedecori inserviat.

Versionum hujus retractationis germanicarum *tredecim* extant, quae omnes (praeter unam Norimbergensem a. 1559. 4.) Vitebergae ab anno 1542 —

1579 in forma majori (4to) emissae sunt. Philippus ipse, quod antea omiserat, manum adjiciens, versionem a *Justo Jona* confectam denuo edidit, sed revisam multisque in locis correctiorem. Editio prior ita inscripta est:

Die Heubtartikel christlicher Lere, zusamengezogen, durch Philippum Melanchthon (*sic*). *Im Latin genannt Loci communes theologici. Verdeudscht durch Justum Jonam Doctor* etc. *und im* 1542 *jar durch Phil. Melancht. widerumb durchsehen und gebessert.* Wittenb. Veit Creutzer, 1542. 4. 352 Fol.

Epistola Justi Jonae ad Electorem omissa ejusque loco nova Melanchthonis praefatio ad lectorem christianum praefixa est. Quantum pretii vir prae caeteris modestus huic versioni tribuerit, ipsius a *Greg. Richtero* servatis verbis potest intelligi. „Haec editio, ait, plus proderit Studiosis Theologiae, quam prior. Praeterquam enim, quod D. Justus Jonas in priore versione multa negligenter reddiderit, quae a me ipso jam majori cum diligentia recognita sunt, dedi etiam operam, ut, quantum fieri potest, terminos Theologicos, sive de fide, sive de aliis articulis, *quibus junior Theologus in publicis concionibus uti debeat*, quam propriissime redderem. Sentio enim, quantum utilitatis afferat proprietas sermonis, praesertim si de religione populus docendus est. Quam consulo, ut emas, legas, adeoque familiarem tibi reddas, ut aliquando versatus in sacris literis hunc librum Locorum communium non solum vorasse, sed etiam concoxisse, ac in succum et sanguinem convertisse tuum videaris. Id autem spero te assequi posse, *si in concionibus semper unum aliquem certum locum communem tractaveris*, hocque tam diu feceris, quoad omnes tibi perinde ac digiti

tui noti fuerint *). Praeterea decem fere locos correxi, hoc est, totos alios feci, sicuti apparebit, si cum priore editione contuleris.“ V. *Strobel.* p. 171 — 72.

Editio Viteb. 1553. 1554 et 1555, quae *Annae, Joach. Comerarii* conjungi, dedicata est, plurimis in locis ab auctore, cujus et effigies prostat, revisa et correcta est. Quid ipse de ea judicaverit, ex Epist. ad Dav. Chytraeum d. d. 14. Nov. 1555. cognosci poterit, ubi haec scribit: „De editione germanici scripti, in quo utcunque summam doctrinae ecclesiasticae complexus sum, totam rem tuo judicio permitto. Si existimas illam nostram lucubrationem profuturam esse Ecclesiis nostris, nequaquam prohibeo edi seu dialecto vestrae viciniae (Saxoniae inferioris), seu nostra. *Et judico, recentem Germanicam editionem meliorem esse libro latine scripto, cui titulus est: Loci theologici.*“ Victorinus quoque Strigelius locos germanicos latinis multisque aliis Philippi de doctrina chr. scriptis longe praeferebat. De qua quidem re nostra, qua vivimus, aetas aliter

*) Mirari subit, Melanchthonem hunc abusum homileticum tolerasse adeoque commendasse. Lutherus profecto hoc non suasisset, quippe qui non aliunde, quam ex ipsa scriptura sacra, religionem christianam doceri et probari voluit. Philippus contra, qui Rhetoricen magis quam Homileticen exercuit, in Annotationibus in Evangelia, quae usitato more diebus dominicis et festis proponuntur (Viteb. 1545. 8.) *praelectiones* potius *theologicas*, quam conciones sacras edidit, iisque studiosis magis S. Theologiae, quam populo christiano satisfacere studuit. Orationes sacras coram populo in lingua vernacula nunquam habuit; ideoque in hac caussa arbiter idoneus vix ac ne vix quidem haberi potest. Cum sciret, ipsum *Aristotelem* olim concionandi materiam praebuisse, suos locos utiliores, jure suo, judicavit. Nihilominus Philippus non uno nomine Homileticcs sanioris studium egregie promovit. Vid. *Ph. Henr. Schuler's* Gesch. der Veränderungen des Geschmacks im Predigen. Th. I. Halle 1792. 8. p. 72 seqq.

judicat. Nullum enim extat Melanchthonis scriptum in lingua vernacula, quod cum Lutheri praestantia Germanica comparari, vel, si solum spectes, ratione elocutionis et styli ab omni parte commendari possit.

Versio Croatica, sive rectius *Slavonica S. Illyrica*, cum praefatione *Primi Truberi* (quae scripta est d. 20 Jul. 1562 Labaci in Carniola) typis mandata est Tubingae a. 1562. 4. *Strobelius* autem, accurate eam p. 193—205 describens, non versionem locorum, sed paraphrasin, et Truberi potius expositionem theologiae evangelicae, ad normam locorum factam, judicavit. Liber rarissimus, cum maxima exemplarium pars ab ecclesiae catholicae praesulibus in Austria fuerit suppressa.

Praeter has textus latini editiones atque versiones *Strobelius* in l. c. p. 205 seqq. copiosissimus est in colligendis et describendis libris, qui vel testimonia virorum doctorum de praestantia atque usu locorum Melanchthonianorum exhibent, vel commentarios integros vel singulorum articulorum explanationes continent, vel controversias de locis subortas exponunt, vel denique illorum historiam illustrant. Cum vero nostri consilii non sit, haec fusius percurrere, sufficiat unum vel alterum adnotare.

Inter commentarios primum locum obtinent libri a *Victorino Strigelio*, *Martino Chemnitio*, *Jeanne Fabricio*, *Jo. Meyero* aliisque conscripti. Quibus egregiis dotibus exornati sint Loci a *Strigelio* et *Chemnitio* expositi, praeter Buddeum et Semlerum, bene docuit S. V. Ammonius in libro: Ausführlicher Unterricht in der chr. Glaubenslehre. Nor. et Altdorf. 1808. 8. I. B. 2 H. p. 430 seqq. Nec silentio praetereundae sunt *Tabulae locorum communium theol.*

Phil. Melanchthonis, confectae per Jo. Nysaeum — — Accessit quoque ipsius D. Phil. Melanchthonis praefatio. Basil. 1560. Fol. In hoc libro singularia quaedam occurrunt, inprimis hoc, quod *Nysaeus* (s. Niseus) omnem theologiam ad methodum artis salutaris, tanquam *αἰτιολογικην, σημειωτικην, παθολογικην, θεραπευτικην, φαρμακευτικην, υγιεινην* et *διαιτητικην* delineaverit. Insignis quoque est Melanchthonis praefatio, quam mense Jan. 1560 „*anno aetatis meae climacterico LXIII.*" (ut in fine addidit, fatum suum quasi praesentiens) scripsit. Digna in hac sunt nonnulla, quae transscribantur: „*Semper optavi, ut re deliberata in Synodo pia et erudita omnium nostrarum Ecclesiarum in Germania et alibi Catechesis conscriberetur, quae unica iisdem syllabis in omnibus instauratis Ecclesiis legeretur: et ad fontes, id est, ad Propheticos et Apostolicos libros, quasi viae monstratrix esset.*" Ex quo videndum, Melanchthonem non a partibus eorum stetisse, qui institutionem populi doctorum arbitrio relinquendam censuerunt et etiam nunc censent.

Pergit Philippus: „Ego ante annos triginta adhibitus ad Ecclesiarum inspectionem ut evolverem quaestiones aliquot, ex magna caligine et confusione collegi praecipua membra doctrinae christianae pio studio et sine *φιλονεικια*. Et semper me et meos labores Ecclesiarum nostrarum judicio subjeci, meque et omnia scripta mea adhuc piorum et eruditorum sententiis subjicio, quo scio veritatem et candorem in judicando adhibere, et maxime cupidos esse concordiae publicae, ac velle Ecclesias omnes unum esse in Deo, et conjunctis votis omnes sine dissensionibus, sine odiis et sine dubitatione invocare verum Deum. Scio in hac confusione generis humani veram Ecclesiam semper habuisse, habere et habituram esse varios hostes, alios palam atheos, seu Cyclopeos, alios hypocritas, qui cum simulent

pietatem, tamen ut suas opes et potentiam tueantur, idola et errores stabiliunt, quorum deprehendi simulatio consideratis doctrinae fontibus potest. Horum praestigiatorum censuris et maledictis oppono illas consolationes: *Maledicent illi, et tu benedices;* item: *Beati eritis, cum probra dixerint adversus vos, et tamen mentientur.* Oppono etiam recta judicia piorum, qui nostros labores probant, ut hae ipsae Tabulae ostendunt." Ita ille.

Ex libris multis, qui de controversiis in caussa Philippica (sive Philippistarum, ut *οἱ ὑπερλίαν* Lutherani dicere amarunt) exortis agunt, nullum largiorem habemus et meliorem, quam illum, quem *Christophorus Pezelius* (qui post varia fata ecclesiae Bremensis antistes factus a. 1604 diem obiit supremum, quique etiam editione Consiliorum et Judic. theol. Melanchthonis meruit) sub hoc congessit titulo: *Argumentorum et objectionum de praecipuis articulis doctrinae chr., cum responsionibus, quae passim extant in scriptis D. Phil. Melanchthonis collecta.* Neostadii 1580. Vol. I—IX. 8. Ex hoc egregio controversiarum compendio status caussae optime cognosci et dijudicari potest.

Inserti quoque Loci sunt *Corpori doctrinae*, quod vel *Misnicum* vel *Philippicum* nominatus et primum a. 1560 lingua germanica simul et latina editum et deinceps saepius repetitum est. Testatur hoc insignem, quam nactus est liber, in ecclesia evangelica auctoritatem, ita quidem ut judicium Lutheri, quo „*librum invictum et canone ecclesiastico dignum*" declaravit, ex hac quidem impletum sit parte. Quod idem in aliis Germaniae provinciis non factum sit, *Formula Concordiae*, quae ad Melanchthonis gloriam et auctoritatem imminuendam tam efficax fuit, caussa fuisse videtur.

Quod denique ad *historiam litterariam Locorum* attinet, praeter Jo. Matthaeum, Petrum Calaminum,

Jo. Paul. Resenium, Jo. Fr. Mayerum aliosque, bene de ea meruerunt *Ge. Fr. Stieberus* *), *Jac. Henr. a Balthasar* **, et *Andr. Weberus* ***). His tamen *Ge. Theod. Strobelius* ita palmam praeripuit, ut, qui doctius et melius hanc rem exposuerit, habeamus nullum.

*) *G. Fr. Stieberi* Historia Theologiae dogmaticae Lutheri et Melanchthonis opera restauratae, qua et integra exhibetur de hujus Locis theol. historica commentatio, Historiae Arnoldinae opposita. Gustrovii 1712. 8. Edit. 2. 1719. 8.

**) *J. H. a Balthasar* Historia Locorum theol. Ph. Mel. ejusque Pars I. varias recensens editiones. Gryphiswald. 1738. 4.

***) *Andr. Weberi* Programma de prima Locorum comm. Ph. Melanchthonis editione. Kilonii 1770. 4.

DISSERTATIO II.

DE

ACCESSIONIBUS ET MUTATIONIBUS, QUAS EXPERTI SUNT LOCI MELANCHTHONIS.

Qui de nova facie ac forma, quam variis aetatibus induerunt Loci theologici, accuratius, quam in Historia nostra litteraria fieri potuit, informari cupit, is editiones, quas tanquam trium aetatum principes laudavimus, evolvat et, comparatis diligenter singulis inter se articulis, quid addiderit, quid omiserit, vel quid correxerit auctor, utiliter discat. Quo facto, ad tria potissimum capita revocandas esse omnes mutationes facile videbit.

Primum et palmarium locum obtinent *Additamenta*, quibus ita instruxit et locupletavit Philippus opus inde ab anno 1535 reformatum et anno 1543 retractatum, ut paene novum et plus quam ad dimidiam partem auctum haberi posset. Duplicis autem generis haec esse additamenta nemo non videt. Primum enim *novos* auctor adjecit *articulos*, quibus prima editio carebat. Horum haud exiguum esse numerum ex allatis a nobis supra lemmatibus facili cognosci potest negotio. Ex his prae reliquis tres priores considerandi sunt, quos in prima tractatione praetermittendos censuerat. Ita autem censuerat, quum in animo haberet, *solam doctrinam biblicam*, in primis eam, quae in

Epistola Pauli ad Romanos proponitur et a qua *veritas evangelica* quam maxime pendet et in articulis controversis defenditur, diligentius enucleare. Non totum igitur S. Theologiae ambitum exhausturus omnesque quaestiones scholasticas, de quibus inter Evangelicos et Catholicos nulla esset controversia, evitaturus, non nisi ea dogmata tractare voluit, *quae in caussa Reformationis essent praecipua.* Neque unquam hunc scopum evangelicum et practicum ex oculis amisit. Quum autem vidisset, locos in usum compendii scholastici atque academici, ex quo universa Theologia sit discenda, abire, noluit scholae deesse et adjecit, quae scholarum academicarum consiliis et rationibus respondere videbantur *). Occasionem etiam atque ansam dederunt novae, quas aetas illa protulit, de his rebus controversiae. Sic locus locupletissimus *de tribus personis*, ut ipse fatetur, *Michaelis Serveti* de Trinitate erroribus et *Jo. Campani* blasphemiis originem debet.

De hisce locis non est, quod fusius disputemus, nisi integros transcribere velimus. Legendi sunt ab illis, qui, quid auctor docere voluerit, scire cupiunt.

Secundo loco ponendae sunt *omissiones.* Non integros quidem omisit et revocavit Philippus articulos, attamen singulas propositiones silentio praetereundas, prolixiorem disputationem interdum contrahendam, et singularia quaedam judicia in novis editionibus non repetenda censuit, de quo lector attentus vel ex exemplis a nobis infra adducendis aliquatenus judicare poterit. Huc quoque spectat praefatio primae editionis ad Tilem. Plettenerum,

---

*) Recte de consilio et methodo Melanchthonis judicarunt *Franc. Buddeus* in Isagoge in Hist. Th. lit. T. I. p. 348. et *Jo. Sal. Semlerus* in Histor. Einleitung zu Baumgarten's evangel. Glaubenslehre II. B. p. 150.

quae in omnibus post a. 1535 factis editionibus et versionibus deest, neque minus Epistola dedicatoria ad Henricum VIII., quae ab illo tempore, quo spes fallere et tyrannidem sine exemplo exercere hic rex coepit, suppressa est, ut jam in superioribus declaravimus.

Tertium denique locum occupant *variationes et mutationes*, quas variis temporibus et occasionibus experti sunt loci nostri communes. In editionibus primae aetatis rarissime occurrunt et non tam res et conceptus, quam definiendi modos et verba tangunt. Editiones autem secundae et tertiae aetatis tam largam earum praebent messem, ut nullus fere articulus manserit intactus. Quum istae retractationes in historia hujus libri maximi sint momenti, siquidem omnes fere controversiae Philippisticae ab his pendent, uno vel altero exemplo, quales fuerint, docebimus, ut lectores, quibus varias editiones comparandi non data est copia vel opportunitas, aliquo saltem modo de earum indole et pretio idoneum sibi formare possint judicium.

Duos autem e multis eligimus Locos et comparationis cum nostro textu caussa integros sistimus: *de libero arbitrio* et *de coena Domini.* Quod consilium non improbabunt lectores, ubi reputaverint, hosce locos, tum per se, tum per rixas ex illis ortas, tum ob singulares *aevi nostri* rationes, esse gravissimos. Horum primus est, a quo princeps nostra editio p. 10—18 orditur:

I.

De hominis viribus adeoque de libero arbitrio.

In hoc articulo Philippus p. 18. *Summam* doctrinae his concludit verbis: *„Si ad praedestinationem referas humanam voluntatem — — — — cohiberi non potest, quin erumpat."*

Haec in editione Viteberg. a. 1522. 8., cujus supra mentionem fecimus, ita leguntur reficta:

„Etiam juxta naturae judicium in adfectibus nulla libertas est.

Nulla item libertas, si voluntatem humanam ad praedestinationem conferas.

Quare nihili commentum est dogma scholasticum de libero arbitrio, de praeparandis nobis ad gratiam, de merito congrui, de quibus infra suo loco dicemus."

Reliqua omnia servata et retenta sunt.

In editionibus autem secundae aetatis (a. 1535—1543), tanquam locus *sextus*, hoc modo transmutatus legitur:

De humanis viribus, seu de libero arbitrio.

Valla et plerique alii non recte detrahunt voluntati hominis libertatem, ideo quia fiant omnia decernente Deo; atque ita in universum tollunt *contingentiam*. Sed aliena est disputatio de contingentia, ab hoc loco de viribus humanis. Hic enim in ecclesia quaeritur: qualis sit natura hominis? an perfectam obedientiam legi Dei praestare possit? Non quaeritur de arcano Dei consilio gubernantis omnia; non quaeritur de praedestinatione; non agitur de omnibus contingentibus. Ideo prudens lectu disputationes de contingentia, item de praedestinatione hic seponat, et procul ab hoc loc sejungat. Nos ipsos intueamur et meminerimus nos de nostra infirmitate jam loqui. Non est opus ἀεροβατεῖν et coelestia scrutari de modo gubernationis divinae aut de praedestinatione. Ac providendum est, ne obruantur res bonae et utiles, rixis nihil ad rem pertinentibus, quod fieri solet, cum peregrini loci ad miscentur. Ideo dicam breviter hic, quomodo scriptura nos de infirmitate humanae naturae doceat. Haec enim agnoscenda est, ut discamus, quare nobis opus sit beneficio Christi.

De viribus hominis sumantur ex Philosophia partitiones, quae non sunt ignotae. In homine sunt ratio seu mens, quae judicant; voluntas, quae vel obtemperat, vel repugnat judicio, et imperat inferioribus viribus. Inferiores vires sunt sensus, appetitiones sensuum seu affectus. Vocant autem liberum arbitrium, voluntatem conjunctam cum ratione. Scriptura eum nominat, cor, mentem et similia, complectitur judicium et ipsas appetitiones veras, non simulatum aut externum opus.

Sed ut rixas de appellatione omittamus, de re dicendum est. Illud quaeritur, quomodo voluntas sit libera, hoc est, quomodo possit obedire legi Dei? Neque vero judicari de hac quaestione potest, nisi magnitudo peccati, quod nobiscum nascitur, seu naturalis infirmitas concideretur. Item, nisi sciamus lege Dei requiri, non tantum externa civilia facta, sed perpetuam et perfectam totius naturae obedientiam. Nam, si natura hominis non esset corrupta peccato, haberet certiorem et clariorem de Deo notitiam, non dubitaret de voluntate Dei, haberet verum timorem, veram fiduciam; denique praestaret obedientiam integram legi, hoc est, in natura hominis essent motus omnes consentientes cum lege Dei, sicut in piis angelis. Nunc autem natura hominis oppressa morbo originis, plena est dubitationis, caliginis, errorum, neque vere timet Deum, nec vere confidit; denique plena est viciosorum affectuum. De hac infirmitate hic quaeritur, quantum praestare humana voluntas possit?

Primum igitur respondeo. Cum in natura hominis reliquum sit judicium et delectus quidam rerum, quae sunt subjectae rationi aut sensui, reliquus est etiam delectus externorum operum civilium. Quare voluntas humana potest suis viribus sine renovatione, aliquo modo externa legis opera facere. Haec est libertas voluntatis, quam Philosophi recte tribuunt homini. Nam hanc etiam sacrae litterae aliquo modo concedunt hominibus. Quia scriptura docet, esse quandam justitiam carnis, quaedam opera legis in his, qui non sunt renati; ergo concedit, haec opera effici posse humanis viribus sine renovatione. Primo, hanc disciplinam externam severe requirit, cum inquit: *Lex est in justis posita;* item: *Lex est paedagogus.* Et quantas utilitates habeat haec paedagogia, paulo post dicemus. Nunc illud tantum addam: hanc ipsam libertatem efficiendae civilis justitiae, saepe vinci naturali imbecillitate, saepe impediri a Diabolo. Nam cum natura sit plena malorum affectuum, saepe obtemperant homines pravis cupiditatibus, non recto judicio. Sicut inquit apud poetam Medea: *Video meliora proboque, deteriora sequor.* Praeterea diabolus captivam naturam impellit ad varia flagitia etiam externa. Sicut videmus summos viros, qui tamen conati sunt honeste vivere, lapsus turpissimos habere. Sed tamen inter has difficultates, utcunque reliqua est aliqua libertas efficiendae justitiae civilis.

Secundo, Evangelium docet, in natura horribilem corruptionem esse, quae repugnat legi Dei, hoc est, facit, ne praestare integram obedientiam possimus. Et hanc corruptionem non potest humana voluntas per sese ex natura tollere, sicut neque mortem, quae est propriissimus effectus istius corruptionis, per sese potest ex natura tollere. Est autem in natura humana caecitas tanta, ut

hanc ipsam corruptionem non satis perspicere possimus. Ideo non videmus, quanta sit infirmitas humanarum virium, quam si vere cerneremus, tum demum intelligeremus, homines non posse legi Dei satisfacere.

Sciendum est igitur de libero arbitrio, non posse homines legi Dei satisfacere. Nam lex divina requirit non tantum externa facta, sed interiorem munditiem, timorem, fiduciam, dilectionem Dei summam, denique perfectam obedientiam et prohibet omnes viciosos affectus. Constat autem, homines hanc perfectam obedientiam in hac corrupta natura non praestare. De hac corruptione praecipue loquimur, non de externis factis, cum extenuamus libertatem voluntatis. Multum enim refert, non extenuari, neque dissimulari hanc corruptionem, ut intelligamus, homines non satisfacere legi, ut sciamus, nobis opus esse misericordia etc. etc.

Deinde et hoc addendum est, Voluntas humana non potest sine Spiritu sancto efficere spirituales affectus, quos Deus requirit, scilicet verum timorem Dei, veram fiduciam misericordiae Dei, obedientiam ac tolerantiam afflictionum, dilectionem Dei et similes motus. Testimonia satis multa sunt, quae testantur, naturam esse corruptam, nec posse legi Dei satisfacere; praeterea neque posse sine Spiritu sancto motus spirituales concipere, quos Deus requirit.

Roman. 8: *qui ducuntur spiritu Dei, hi sunt filii Dei.* Item: *si quis spiritum Christi non habet, is non est Christi.* Hae duae sententiae satis perspicuae sunt, et plane testantur, opus esse spiritu sancto, ut obedire possimus. Constat autem, nomine spiritus sancti significari non rationem humanam, sed spiritum Dei efficacem in animis nostris.

1. Corinth. 2: *animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei.* Significat enim ψυχικὸς homo viventem vitam naturali, hoc est, sensu et ratione naturali sine spiritu sancto. Sic enim eo loco discernit Paulus animalem a spirituali. Quanquam enim homini naturaliter impressa est notitia de Deo, tamen haec adeo obscurata sit, ut non satis assentiatur ei animus, sed dubitet, an Deus curet nos, an puniat, an velit ignoscere, exaudire. Et haec dubitatio efficit, ne vere timeant, animi Deum etc.

Johannis 3.: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Johannis 6.: *Nemo potest venire ad me, nisi quem pater traxerit, et erunt omnes docti a Deo.* Item: *sine me nihil potestis facere.* Haec testimonia satis plane docent, voluntatem humanam sine spiritu sancto non obedire Deo, hoc est, non habere spirituales motus, veram notitiam Dei, verum timorem, veram fiduciam. Loquimur enim hic praecipue de animi motibus, non de externis factis. Neque vero

opus est longa disputatione, conculat, unusquisque animum suum, et secum deliberet, et quaerat: an non mirificae dubitationes de Deo exerceant animum, an non conflictetur mira diffidentia; an vere timeat, amet Deum, an non indignetur hanc imbecillam naturam tantis calamitatibus ac morte opprimi et praeterea terrores aeternarum poenarum proponi? Quid in ipsis afflictionibus, quomodo sunt affecti animi, ubi videntur deserti a Deo? An non dubitant tunc, utrum Deo curae sint humana, utrum exaudiat hominum preces? Hi magni motus animorum considerandi sunt, cum de libero arbitrio disputatur.

Neque haec eo dicuntur, ut loqueos injiciamus conscientiis, aut deterreamus homines a studio obediendi aut credendi, aut ne conentur. Imo cum a verbo ordiri debeamus, certe non repugnandum est verbo Dei, sed annitendum, ut obtemperemus, et intuenda promissio evangelii, quae est universalis. Porro in veris certaminibus haec clarius judicari possunt, quam in ociosis disputationibus. Nam in vero agone, ubi angimur de remissione peccatorum, erigere nos debemus et intueri in promissionem. Quanquam autem luctatur voluntas cum infirmitate, tamen quia non abjicit verbum, sed sustentat se verbo, consequitur consolationem. Et spiritus sanctus ibi efficax est per verbum; sicut inquit Paulus: *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram.* In hac lucta hortandus est animus, ut omni conatu retineat verbum. Non est dehortandus, ne conetur, sed docendus, quod promissio sit universalis et quod debeat credere. In hoc exemplo videmus conjungi has causas, verbum, spiritum sanctum et voluntatem, non sane ociosam, sed repugnantem infirmitati suae.

Has causas hoc modo ecclesiastici scriptores conjungere solent. Basilius inquit: *μόνον θέλησον, καὶ ὁ Θεὸς προαπαντᾷ.* Deus antevertit nos, vocat, movet, adjuvat, sed nos viderimus, ne repugnemus. Constat enim peccatum oriri a nobis, non a voluntate Dei. Chrysostomus inquit: *Ὁ δὲ ἕλκων, τὸν βυλόμενον ἕλκει.* Id apte dicitur auspicanti a verbo, ne adversetur, ne repugnet verbo. Et nos quidem sic judicare oportet, non enim indulgere debemus diffidentiae aut desidiae naturali.

Praeterea, si de tota vita piorum loquamur, etsi est ingens imbecillitas, tamen est aliqua libertas voluntatis, cum quidem jam adjuvetur a spiritu sancto et agere aliquid potest in externis lapsibus cavandis. Ideo et spiritus sancti auxilium amplificari debet, et simul acui diligentia nostra; sicut Paulus jubet cavere, ne frustra gratiam acciperimus. Et Christus, cum inquit: *dabit spiritum sanctum petentibus,* promittit non ociosis, non aspernantibus, non repugnantibus. Et auget Deus dona in his, qui recte utuntur, ut docet similitudo de negociantibus.

Postremo de disciplina. Dixi supra voluntatem posse suis viribus aliquo modo efficere civilia officia. Et hanc disciplinam etiam requirit Deus in his, qui nondum sunt sanctificati, nec nulla est ejus utilitas. Nam externa delicta poenis corporalibus et externis puniuntur. Ad haec Paulus inquit: legem esse paedagogum in Christum. Prodest enim haec Paedagogia, ut doceantur homines et audiant verbum Dei. Et quia Deus est efficax per verbum, ideo per haec exercitia multi vocantur ad veram pietatem.

Haec sententia de libero arbitrio nihil habet absurdi, et est germana, cum aliorum scriptorum ecclesiasticorum ac Synodorum, tum vero etiam Augustini. Nec adigit ad desperationem bonas mentes, nec deterret eas, quo minus conentur. Imo et amplificat spiritus sancti auxilium, et acuit curam ac diligentiam nostrae voluntatis. Non probo deliramenta Manichaeorum, qui prorsus nullam voluntati actionem tribuebant, ne quidem adjuvante spiritu sancto. Quasi nihil interesset inter statuam et voluntatem.

Atque hinc facile possunt conciliari sententiae de libertate. Ecclesiasticus inquit: *Deus reliquit hominem in manu consilii sui* etc. Dico voluntatem in piis actionibus et conatibus non esse ociosam, sed tamen adjuvandam esse a spiritu sancto; ita fit verius libera.

Addam, ut haec fiant illustriora, duo Hieronymi dicta. *Anathema sit, si quis dixerit, Deum inpossibilia praecepisse.* Hoc dicto valde abutuntur imperiti quidam. Necesse est igitur dicto Hieronymi commodam interpretationem addere. Hanc sumemus ex altero dicto ejusdem auctoris. *Qui dixerit, nos posse mandata Dei implere sine gratia Dei, Anathema sit.* Hic gratia intelligatur, non solum quod adjuvemur a Spiritu sancto, sed etiam gratuita imputatio justitiae seu acceptatio. Quod videlicet justi reputemur propter Christum, et deinde placeat inchoata obedientia, etiamsi legi non satisfacit. Sic intelligatur Lex possibilis per gratiam. Haec interpretatio necessaria est, ut intelligamus utrumque, et quod obedientia piorum procul absit a perfectione legis, et tamen placeat, videlicet, quia personae propter Christum placent. Sed haec suo loco copiosius exponam.

In editionibus tertiae aetatis (inde ab anno 1543) totus locus, quem ex editione Viteberg. a. 1595. 8. p. 84—102. transscribimus, hanc induit faciem:

De humanis viribus, seu de libero arbitrio.

Valla et plerique alii detrahunt voluntati hominis libertatem, ideo quia fiant omnia decernente Deo. Haec imaginatio orta ex Stoicis disputationibus, deducit eos ad tollendam contingentiam bonarum et malarum actionum, imo omnium motuum in pecudibus et elementis. Dixi autem supra, non esse in Ecclesiam invehendas illas Stoicas opiniones, nec defendendam esse necessitatem fatalem omnium, sed aliquam contingentiam concedendam. Non necesse fuit Alexandrum interficere Clitum.

Nec miscenda est disputatio de determinatione divina, quaestioni de libero arbitrio. Nam cum de voluntate hominis, et de caeteris humanis viribus quaeritur, tantum de humana infirmitate disseritur, non de omnibus motibus in tota natura. Nos ipsos, mentis nostrae caliginem, et voluntatis et cordis imbecillitatem consideremus. Hanc doctrinam de notris morbis proponit Ecclesia, non ut Stoicas opiniones serat, non ut mentes implicet perplexis et inextricabilibus disputationibus; sed ut monstret nobis beneficia filii Dei, qui missus est, ut destruat opera Diaboli, qui triste vulnus fecit in humana natura.

Monendi sunt autem rudiores, ut a Physicis sumant distinctiones et appellationes partium hominis, et conferant, eas ad phrasin Prophetarum et Apostolorum. In homine est pars cognoscens et judicans, quae vocatur mens, vel intellectus, vel ratio; in hac parte sunt notitiae. Altera pars appetens vocatur voluntas, quae vel obtemperat judicio, vel repugnat; et sub voluntate sunt appetitiones sensuum, seu affectus, quorum subjectum et fons est cor, qui interdum congruunt, interdum pugnant cum voluntate; est sub voluntate et locomotiva. Harum explicatio copiosior sumatur a Physicis.

Vocatur autem Liberum arbitrium, mens et voluntas conjunctae. Aut vocatur liberum arbitrium facultas voluntatis ad eligendum ac expetendum ea, quae monstrata sunt, et ad rejiciendum eadem, quae facultas in natura integra longe praestantior fuit, nunc multipliciter impedita est, ut postea dicemus. Sed jam declaro appellationem communissime. Liberi arbitrii erat, quod *Fabricius* noluit aurum a Pyrrho oblatum accipere, et quod *Antigonus* noluit aspicere allatum Pyrrhi interfecti caput. Caeterum in sermone Prophetarum et Apostolorum haec vocabula sunt: Mens et Cor, quae ambo sumuntur pro intellectu et voluntate vere, non

simulate aliquid volente; hoc est, complectuntur judicium, et appetitiones veras, non simulatas, non externum opus tantum. Extant autem longae disputationes de vocabulo liberi arbitrii, quae ab attentis facile dijudicari possunt. His omissis, de re dicemus.

Cum enim dubitatur, an voluntas humana sit libera, hoc quaeritur in Ecclesia: An et quatenus voluntas humana possit obedire legi Dei? De hac quaestione judicari non potest, nisi magnitudo peccati, quod nobiscum nascitur, seu naturalis infirmitas, consideretur. Item, nisi sciamus, lege Dei postulari non tantum externa civilia facta, sed perpetuam et perfectam totius naturae humanae obedientiam, juxta illud: *diligas Dominum Deum tuum ex toto corde*, etc.

Nam si natura hominis non esset corrupta peccato, haberet clariorem et firmiorem de Deo notitiam, non dubitaret de voluntate Dei, haberet verum timorem, veram fiduciam, denique praestaret obedientiam integram legi, hoc est, natura hominis esset lux firmius statuens de Deo, et essent motus omnes consentientes legi Dei. Nunc autem natura hominis oppressa morbo originis plena est dubitationum de Deo, nec vere timet Deum, nec vere confidit ei, nec ardet dilectione, et multae flammae sunt vitiosorum affectuum. Cum igitur manifestum sit, naturam hominis nequaquam satisfacere legi Dei, quaeritur: quid et quantum facere voluntas possit?

Primum igitur respondeo: Cum in natura hominis reliquum sit judicium, et delectus quidam rerum, quae sunt subjectae rationi aut sensui, reliquus est etiam delectus externorum operum civilium. Quare voluntas humana potest suis viribus sine renovatione aliquo modo externa legis opera facere.

Haec est libertas voluntatis, quam Philosophi recte tribuunt homini. Nam et Paulus discernens justitiam carnis a spirituali, fatetur non renatos habere delectum aliquem, et facere aliqua externa legis opera, manus a caede, a furto, a raptu continere, et hanc vocat justitiam carnis. Imo hanc disciplinam etiam non renatis praecipit Deus, et ejus violationem tristissimis poenis in hac vita regulariter punit, ut ostendunt supplicia homicidarum et incestorum. Ideo dicitur: *Lex posita est injustis*, id est, ad coërcendos non renatos, et ad puniendos contumaces. Item, *Lex est Paedagogus*, id est, coërcens et docens; et quidem additur: *in Christum;* quo praeconio disciplina honorifice ornata est. Etsi enim disciplina non meretur remissionem peccatorum, nec est justitia, qua coram Deo justi dicimur, tamen res necessaria est, ut de Christo interim doceri possumus. Nec est efficax Spiritus sanctus in contumacibus, qui perseverant in delictis contra conscientiam. Sed de caussis cur necessaria sit disciplina, postea dicemus: Nunc hoc tantum osten-

dimus ex illis testimoniis, quae loquuntur de justitia carnis, esse aliquem delectum, id est, libertatem in non renatis, ad externa opera legis facienda.

Sed tamen hic sciendum est, hanc ipsam libertatem duabus caussis valde impediri, videlicet ab infirmitate, quae nobiscum nascitur; et a Diabolo. Nam quia vitiosi affectus in hominibus sunt acres stimuli, et magna animorum incendia, homines saepe obediunt illis contra consilium mentis, etiam cum possent se cohibere, si anniterentur, ut Medea inquit: *Video meliora, proboque; deteriora sequor.* Et Paulus inquit Ephes. 2. Diabolum efficacem in impiis esse. Hic quoque disciplinae rectionem in tota vita multipliciter impedit, ac impellit multos, ut ruant caeci et furentes in tristissima mala: Sicut de Saule (Saulo) et de Juda manifeste scribitur: *Intravit in eum Satanas.* Et illi magni furores in cultu idolorum, saevitia tyrannorum et bellorum civilium, ut cum Xanthii et alii multi suas civitates ipsi accenderunt, et sese et conjuges, et parvos liberos in ignem conjecerunt, sunt manifesta opera Diaboli. Est ingens igitur imbecillitas generis humani, ut omnium temporum historiae et quotidiana experientia docet, in qua tantum horribilium miseriarum cernitur, ut sapientes Ethnici omnes valde mirati sint, unde tantum sit in hac praestanti natura confusionum et tristissimorum casuum. Sed tamen inter haec impedimenta manet aliquis delectus, aliqua libertas, in mediocriter sanis, regendi externos mores.

Secundo. Sed in Ecclesia Dei non tantum dicitur de externis moribus, sed de integra legis impletione in corde. Mens in non renatis plena est dubitationum de Deo, corda sunt sine vero timore Dei, sine vera fiducia, et habent impetus ingentes contra legem Dei. Denique natura humana oppressa est peccato et morte, nec magnitudo hujus mali conspicitur humano judicio, sed in verbo Dei revelato. Hic certum est homines non habere libertatem deponendi hanc pravitatem nobiscum nascentem, aut deponendi mortem. Haec magna et praecipua generis humani mala intueamur, cum extenuatur libertas voluntatis. Non potest voluntas exuere nascentem nobiscum pravitatem, nec potest legi Dei satisfacere, quia lex Dei non tantum de externa disciplina, et de umbra operum concionatur, sed postulat integram obedientiam cordis, ut lex dicit: *Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et omnibus viribus* etc.

Judicat et damnat lex peccatum in natura hominis, non tollit. Et sicut mortem abjicere non possumus: ita pravitatem nascentem nobiscum, quae pugnat cum lege Dei, non possumus exuere. Haec mala agnoscenda sunt, ut e regione beneficia Christi conspiciantur, qui tollit peccatum et mortem et instaurat naturam humanam.

Dixi jam de praecipuis malis, quae non potest tollere voluntas humana. Eatenus igitur voluntas est captiva, non libera, scilicet ad tollendam naturae pravitatem et mortem.

Tertio, de actionibus Spiritualibus quaeritur. Nam ab initio mundi viva membra Ecclesiae fuerunt, et sunt, quae reguntur non solum humanis viribus, aut humana diligentia, sed in quibus Spiritus sanctus accendit motus spirituales, agnitionem Dei, timorem, fidem, dilectionem, et alias virtutes, in aliis magis, in aliis minus excitatur. Rident haec Philosophi et Pelagiani, sed tamen verissimum est, effundi Spiritum sanctum in corda credentium, sicut in Zacharia dicitur: *Effundam super domum David Spiritum gratiae et precum.* Et sciamus amplissimam consolationem nobis proponi, quae in tanta nostra imbecillitate semper in conspectu nobis esse debet.

Ingens et inenarrabile beneficium Dei est, quod promittitur nobis auxilium Spiritus sancti; sicut Christus inquit: *Quanto magis pater vester coelestis dabit Spiritum sanctum petentibus?* Nisi juvaremur Spiritu sancto, multo tristiores lapsus, et atrociores confusiones morum acciderent, ut fuerunt, et sunt, Ethnici et Anabaptistici furores. Haec autem sententia tenenda, et vera est: voluntas humana non potest sine Spiritu sancto efficere spirituales effectus, quos Deus postulat, scilicet verum timorem Dei, veram fiduciam misericordiae Dei, veram dilectionem Dei, tolerantiam et fortitudinem in afflictionibus, in adeunda morte, ut superarunt mortem ingenti robore Stephanus, Laurentius, Agnes, et alii innumerabiles.

Testimonia colligenda sunt, et ut refutentur Pelagiani, et ut nos ipsos accendamus ad petendum auxilium Spiritus sancti. Item, ut discamus, eos, qui non reguntur Spiritu sancto, non esse viva membra Ecclesiae.

Rom. 8. *Qui ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filii Dei.* Item: *si quis Spiritum Christi non habet, is non est Christi.* Hae duae sententiae satis perspicuae sunt, et plane testantur, haeredes vitae aeternae donari et regi Spiritu sancto. Et certum est, Spiritum Dei in his dictis non significare rationem, sed Spiritum sanctum a Deo patre et Domino nostro Jesu Christo procedentem, et missum in corda piorum, et accendentem agnitionem Dei per Evangelium et motus congruentes legi Dei.

1 Cor. 2.: *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus sancti.* Significat enim ψυχικὸς homo viventem vita naturali, hoc est, sensu et ratione naturali, sine Spiritu sancto. Sic enim eo loco discernit Paulus animalem a Spirituali. Quanquam enim homini naturaliter impressa est notitia quaedam legis divinae, tamen accedunt magnae dubitationes de providentia, et multo tristior dubitatio est de Evangelio, an recipiamur, an exaudiamur, de qui-

bus tenebris suumquisque cor consulat, an vere statuat Deum irasci peccatis, an vere statuat se recipi, exaudiri, juvari in afflictionibus. In hac consideratione securi et otiosi animi, aut fugientis Deum, intelligitur dictum Pauli: *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus sancti*, id est, nec vere statuit Deum irasci peccato, nec sentit iram, nec vere timet Deum, ut David committens adulterium, nondum sentit iram Dei, sed postea sentit, rursus accensus a Spiritu sancto. Item, Saul fugit Deum, non invocat, non statuit se juvari a Deo, non confidit Deo.

Joan. 3.: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Joan. 6.: *Nemo potest venire ad me, nisi quem pater traxerit.* Item: *sine me nihil potestis facere.*

Et Jesa. 59.: *Veniet Sion redemtor iis, qui redeunt ab iniquitate in Jacob. Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus, Spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quae posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo, nec ab ore seminis tui in sempiternum.* Haec verba dulcissimam Ecclesiae descriptionem continent, ac docent, quae sit, et ubi sit Ecclesia, et quae habeat propria beneficia Dei. Ille coetus est Ecclesia, qui sonat Evangelium traditum Prophetis et Apostolis, et ubi sunt viva membra Ecclesiae, habentia Spiritum sanctum, et haec habet propria beneficia, verbum Dei, remissionem peccatorum, Spiritum sanctum, et vitam aeternam.

Sciendum est autem, Spiritum sanctum efficacem esse per vocem Evangelii auditam, seu cogitatam, ut Gal. 3. dicitur: *Ut promissionem Spiritus accipiamus per fidem.* Ac saepe dictum est, cogitantes de Deo oportere ordiri a verbo Dei, non quaerere Deum sine suo verbo. Cumque ordimur a verbo, hic concurrunt tres caussae bonae actionis: Verbum Dei, Spiritus sanctus, et humana voluntas assentiens, nec repugnans verbo Dei. Posset enim excutere, ut excutit Saul sua sponte; sed cum mens audiens ac sustentans non repugnat, non indulget diffidentiae, sed adjuvante etiam spiritu sancto conatur assentiri, in hoc certamine voluntas non est otiosa.

Veteres dixerunt: praecedente gratia, comitante voluntate, bona opera fieri. Sic et Basilius inquit: μόνον θέλησον, καὶ Θεὸς προαπαντᾷ: *tantum velis, et Deus praeoccurrit.* Deus antevertit nos, vocat, movet, adjuvat, sed nos viderimus, ne repugnemus. Constat enim peccatum oriri a nobis, non a voluntate Dei. Chrysostomus inquit: ὁ δὲ ἕλκων τὸν βουλόμενον ἕλκει. Sicut et in illo ipso loco Joan. dicitur: *Omnis, qui audit a Patre, et discit, veniet ad me.* Discere jubet, id est, audire verbum, non repugnare, sed assentiri verbo Dei, non indulgere diffidentiae.

Haec sunt perspicua, si in veris doloribus, in vera invocatione experiamur, qualis sit lucta voluntatis, quae, si se haberet ut sta-

tua, nullum prorsus certamen, nulla lucta, nulli angores essent in Sanctis.

Cum autem sit certamen ingens et difficile, voluntas non est otiosa, sed languide assentitur, et nisi promissionibus et exemplis inter invocandam subinde commonefieret, ac juvaretur a Spiritu sancto, rueret in desperationem *).

Vidi multos non Epicureos, qui cum essent in aliquo moerore propter suos lapsus, disputabant, quomodo sperem me recipi, cum non sentiam in me transfundi novam lucem, et novas virtutes? Praeterea si nihil agit liberum arbitrium, interea donec sensero fieri illam regenerationem, de qua dicitis, indulgebo diffidentiae et aliis vitiosis affectibus. Haec Manichaea imaginatio horribile mendacium est, et ab hoc errore mentes abducendae sunt, et docendae, agere aliquid liberum arbitrium. Pharao, Saul, non coacti, sed volentes et libere repugnant Deo, toties tam illustria testimonia suae praesentiae ostendenti.

Nec admittendi sunt Manichaeorum furores, qui fingunt, aliquem esse numerum hominum, quos vocant *ὑλικοὺς και χοϊκοὺς*, qui converti non possint. Nec fit conversio in Davide, ut si lapis in ficum verteretur. Sed agit aliquid liberum arbitrium in Davide, cum audivit objurgationem et promissionem, volens jam libere fatetur delictum; et agit aliquid ejus voluntas, cum se sustentat hac voce: *Dominus abstulit peccatum tuum.* Cumque conatur se hac voce sustentare, jam adjuvatur a Spiritu sancto, juxta illud Pauli: *Evangelium est potentia Dei, ad salutem non repugnanti*, id est, non contemnenti promissionem, sed assentienti et credenti. Item: *Evangelium est ministerium Spiritus.* Item: *ut promissionem Spiritus accipiamus per fidem.*

Si tantum exspectanda esset illa Infusio qualitatum sine ulla nostra actione, sicut Enthusiastae et Manichaei finxerunt, nihil opus esset ministerio Evangelico, nulla etiam lucta in animis esset. Sed instituit Deus ministerium, ut vox accipiatur, ut promissionem mens cogitet, et amplectatur, et dum repugnamus diffidentiae, Spiritus sanctus simul in nobis sit efficax. Sic igitur illis, qui cessationem suam excusant, qui putant, nihil agere liberum arbitrium, respondeo: Imo mandatum Dei aeternum et immotum est, ut voci Evangelii obtemperes, ut filium Dei audias, ut agnoscas mediatorem. Quam tetra sunt haec peccata, nolle aspicere donatum generi humano Mediatorem filium Dei? Non possum, inquies. Imo aliquo modo potes, et cum te voce Evangelii sustentas, adjuvari te

*) Quae nunc sequuntur, a verbis: „*Vidi multos non Epicureos* — — — — — — *spiritus sancti et voluntatis* — usque ad verba: *Praeterea si de tota vita* etc. in editionibus a. 1543 — 48 non leguntur.

a Deo petito, et scito, Spiritum sanctum efficacem esse in ea consolatione; scito, velle Deum hoc ipso modo nos convertere, cum promissione excitati luctamur nobiscum, invocamus et repugnamus diffidentiae nostrae, et aliis vitiosis affectibus. Ideo veteres aliqui sic dixerunt: ***Liberum arbitrium in homine facultatem esse applicandi se ad gratiam***, id est, audit promissionem, et assentiri conatur, et abjicit peccata contra conscientiam. Talia non fiunt in Diabolis. Discrimen igitur inter Diabolos, et genus humanum consideretur. Fiunt autem haec illustriora, considerata promissione. Cum promissio sit universalis, nec sint in Deo contrariae voluntates, necesse est, in nobis esse aliquam discriminis caussam, cur Saul abjiciatur, David recipiatur, id est, necesse est, aliquam esse actionem dissimilem in his duobus. Haec dextre intellecta vera sunt, et usus in exercitiis fidei, et in vera consolatione, cum acquiescunt animi in filio Dei, monstrato in promissione, illustrabit hanc copulationem caussarum verbi Dei, Spiritus sancti, et voluntatis. Praeterea, si de tota vita piorum loquamur, etsi est ingens imbecillitas, tamen aliqua est libertas voluntatis, cum quidem jam a Spiritu sancto adjuvetur, et agere aliquid in externis lapsibus carendis possit. Cum Joseph resisteret illecebris adulterae, concurrebant hae caussae: Verbum Dei, et Spiritus sanctus movens mentem, ut verbum ardentius cogitaret: Mens cogitans quanta ruina secutura esset, si Diabolo obtemperaret, videlicet amissio donorum, aeterna ira Dei, poenae in hac vita et futura, praeterea multi lapsus, et multa scandala: his cogitationibus mota voluntas assentiebatur, et confirmabat eam languentem Spiritus sanctus, et flammas in corde reprimebat, et excitabat timorem Dei et fidem, quae acquiescebat in Deo, adibat pericula, et petebat gubernationem et exitus bonos. Hic voluntas non erat otiosa, sed repugnabat ipsa illecebris et mandabat oculis et pedibus, ut vitarent occasionem lapsuum. Haec exempla declarant caussas bonarum actionum.

Ideo autem haec omnia dicta sunt, ut fiat utrumque, videlicet, Spiritus sancti auxilium amplificetur, et acuatur nostra diligentia, sicut Christus inquit: ***Dabit Spiritum sanctum petentibus.*** Non ait: aspernantibus, otiosis, repugnantibus, petulanter ruentibus ex aliis sceleribus in alia. Et alio loco inquit: ***Habenti dabitur, et a non habente etiam id, quod habet, auferetur.*** Et Paulus jubet cavere, ne frustra gratiam acceperimus.

Saepe multumque repetas animo dictum Christi: ***Dabit Spiritum sanctum petentibus***, et diligenter cogita, quantum munus promittat, et quoties quam ardenter jusserit petere. ***Petite***, inquit, ***et accipietis.*** Hoc si faciemus, proxime nos experiemur. Accendetur enim fides ad petendum, et animadvertemus nos propter diffidentiam negligentius petere. Diffidentia autem alitur, quia

negligimus cogitationem hujus praecepti et hujus promissionis Christi.

Quarto, considerandа est et querela de objectis et successibus extra nos. Aliud est enim de illis loqui, aliud loqui de electione voluntatis in re, quam prospicit. Multa enim accidunt homini inextricabilia humano consilio, quae non tantum a nobis oriuntur, ut cum David pellitur in exilium scelere filii. Item, multi sunt errores humani in deliberatione, ut Josias putat, se recte facere, quod bellum infert Aegyptio.

De his periculis concionantur multa dicta in Prophetis, ut Jeremia 10.: *Scio, Domine, quod non est hominis via ejus, et viri dirigere gressus suos.* Viam intelligit vocationem, de qua manifestum est, non posse prospici omnia pericula, et eventus et successus non esse in nostra potestate. Vocatur Moyses, ut ducat populum ex Aegypto, sed nequaquam praevidet totos quadraginta annos in locis desertis tantam multitudinem vagaturam esse, ubi deerant aquae et frumentum, et propter peccata populi, et propter seditiones gubernationem fore inquietam, et sciebat se successus non habere in manibus, sed a Deo regendos esse. Ideo inquit Jeremias: Viam hominis non esse in nostra potestate, id est, vocationem non posse regi tantum humanis consiliis, seu humana diligentia, nec felicem esse gubernationem, nisi Deus adjuvet.

Sic et Baptista inquit: *Non potest sibi homo quicquam sumere, nisi datum sit ei de coelo.* Ezechias est felix in gubernatione, quia a Deo adjuvatur. Achas non est felix, quia non adjuvatur a Deo. Antonius vult solus dominari, sed non erat ei datum de coelo, sed dabatur Augusto. Haec dicta non tollunt libertatem voluntatis, quod ad electionem attinet in his, quae praevisa sunt; sed loquuntur de objectis extra nos, et de eventibus, ad quos concurrunt aliae plures caussae, praeter nostram voluntatem, ut sola Pompeji voluntas non potest esse caussa victoriae.

Quanquam igitur est aliqua libertas in electione, tamen interim et haec impedimenta consideremus, ut discamus deponere nostri fiduciam, et petere auxilium a Deo. Valde multa accidunt homini, inextricabilia humanis consiliis. De his discamus precationem Josaphat. 2. Paral. 20: *Cum ignoramus quid faciendum sit, oculi nostri ad te, Domine, respiciunt.* Et Christus adeo inquit: *Non relinquam vos orphanos.* Item: *Dabo vobis Spiritum Paracletum* etc. Adest Deus, et inextricabilia expedit, et sanat errata, sicut inquit Psalmus: *Prope est Dominus invocantibus eum in veritate.* Item: *Allevat Dominus omnes, qui corruunt:* Item: *Commenda Domino viam tuam, et ipse faciet.*

Et Paulus inquit: *Deus qui efficit, ut velitis, efficiet etiam, ut perficiatis, ut ipsi grata fiant.* Haec admonitio et consolatio

semper animis inculcanda est: es magistratus, gubernas Ecclesiam, aut juventutem, aut familiam, praevidebis quaedam, et haec recte administrabis mediocri diligentia, sed scito, in eo ipso successus bonos secuturos esse, si te Deus adjuvet, ut dicitur: *Nisi Dominus aedificaverit domum* etc.

Praeter haec etiam multa pericula accident improvisa, quae non poteris discutere, haec a Deo discuti petas; incident et errata quaedam, haec sanari petas: ut mirando modo correxit Deus erratum Jonae. Haec impedimenta libertatis quotidie experimur. Sed ideo de hac quaestione confusiora sunt judicia, quia homines, magna ex parte tanquam ebrii, sine disciplina, sine diligentia, sine ullis exercitiis fidei et invocationis vivunt. Tales quomodo possunt discernere gradus actionum, aut discrimina objectorum?

Pauli est, ne accersat sciens corruptelas doctrinae, per ambitionem, vel avaritiam. Haec aliquo modo sunt in potestate ejus; sed ut sit vocatio felix et efficax, solius Dei donum est. Est et hoc Dei donum, ne ignavus, vel errore implicetur corruptelis doctrinae, aut aliis vitiis, ideo magna cura orat: se a Deo regi et juvari.

Nunc dicam de dicto Ecclesiastici: *Deus reliquit hominem in manu consilii sui.* Amplissima laus est, si cum aliqua moderatione intelligatur. Certe nunc in hac naturae infirmitate multa sunt impedimenta libertatis. Primum naturae corruptio, propter quam notitia de Deo in mentibus nostris obscura est, et voluntas et cor a Deo aberrant, nec habent acrem sensum timoris Dei, nec ardent fiducia et dilectione Dei et rapiuntur multis vitiosis motibus.

Secundum impedimentum est Diabolus, qui horribili odio Christi objicit occasiones, quibus implicat homines variis laqueis, et peccatis et admissas flammas cupiditatum auget, ut in Cain, Saule, (Saulo) Juda et aliis.

Tertium impedimentum est in hac vitae confusione moles ipsa negotiorum et periculorum, in quibus quotidie multa improvisa et inextricabilia praeter opinionem hominum offeruntur, ut David non praevidit seditionem filii. Et vulgo dicitur: *Nescis quid vesper serus vehat.*

Cum igitur tanta sint impedimenta libertatis in hac corruptione naturae, illa gloriosa oratio: *Deus reliquit hominem in manu consilii sui*, non est sine aliqua interpretatione accipienda. Vera est quidem haec laus libertatis de integra natura. Tunc fuisset homo in manu consilii sui, id est, non fuisset impedita libertas, nec natura tenebris et pravitate, nec a Diabolo, nec a negotiorum fluctibus, sed electio et facultas recte agendi fuisset liberrima. Nunc vero in hac imbecillitate interiores motus congruentes legi Dei, non accenduntur sine Spiritu sancto. Imo etiam exterior disciplina saepe

impeditur, ut supra dictum est. Quare si quis contendit, dictum Ecclesiastici de praesenti natura accipiendum esse, necesse erit addi magnam restrictionem, videlicet, Deus reliquit hominem in manu consilii sui, scilicet, ut per sese ruere possit ad malum, et adjutus a Spiritu sancto recte facere possit. Nam et tunc voluntas non est otiosa, nec habet se ut statua, ut Joseph experitur, qui ipse luctatur secum, nec imprimitur ei motus spiritualis ut statuae. Fit autem voluntas, adjuvante Spiritu sancto, magis libera, id est, circumspectius et constantius agens et ardentius invocans Deum.

Postremo hic recitanda sunt duo dicta *Hieronymi*, quae saepe citantur, et indigent interpretatione. Alterum est: *Anathema sit, si quis dixerit, Deum impossibilia praecepisse.* Quaecunque fuit occasio hujus dicti, certe illi, qui citant et inculcant, ostendunt se non cogitare caussas, cur lex Dei lata sit. Politica sapientia judicat, leges ferri tantum ideo, ut fiant. At lex Dei lata est praecipue ob hanc caussam, ut extet judicium Dei adversus peccatum. Deus vult conspici iram suam, et voce legis ostendit nobis peccata nostra. Justum erat, diligi Deum ex toto corde. Quia igitur tales non sumus, judicat et accusat nos lex, et iram nobis denunciat. Altera deinde caussa est, ut incoetur (inchoetur) lex Dei in his, qui jam agnoscunt Mediatorem, et reconciliati sunt, et in his incoatur (inchoatur) adjuvante Deo. Itaque cum audis hanc vocem: *Lex est impossibilis,* non consulenda est politica sapientia, nec cogitandum de disciplina externa, sed negat Paulus tolli iram Dei per legem, negat et legi satis fieri in hac imbecillitate naturae.

Item. Rom. 3.: *Non justificabitur ex operibus legis omnis caro.* Hic fatetur fieri opera. Est ergo quod ad illa externa opera attinet, lex possibilis, sed negat propter haec opera hominem justum esse, aut Legi satisfactum esse. Non enim auferunt peccatum et iram Dei, vel tenebras in mente, et aversionem a Deo in voluntate et corde.

Etsi igitur offenduntur viri politici, cum lex Dei dicitur impossibilis, tamen id dictum verum est de hac corrupta natura, et necesse est, sic docere Ecclesiam, ut discrimen legis Dei, quae judicat interiora peccata, et legum humanarum, quae tantum loquuntur de externa disciplina, conspiciatur. Item, ut magnitudo beneficiorum Christi agnoscatur, qui ideo tollit peccatum, quia lex non tollit. Ideo est Mediator, ut propter ipsum simus justi, quia lege non sumus justi. Ideo donat nobis Spiritum sanctum, ut in tanta infirmitate tamen incoëtur (inchoëtur) lex, et fiant aliqua salutaria nobis et aliis, et reprimatur Diabolus insidens universo generi humano.

Nunc et alterum dictum consideretur: *Anathema sit, si quis dicit, Legem posse fieri sine gratia.* Brevitas hujus dicti etiam

postulat explicationem. Nam gratia non tantum intelligatur de auxilio Spiritus sancti, sed utrumque complectamur, gratuitam imputationem, quae fit propter Christum, et auxilium Spiritus sancti. Primum enim oportet operibus praelucere agnitionem Christi, et fidem in Christum.

Sic ergo primum intelligatur gratia. Lex Dei fit per gratiam, id est, quia fide propter Christum recepti sumus, et facti membra Christi, certo jam placemus Deo, perinde ac si legem integre faceremus. Haec est ingens bonitas, ita sepeliri peccatum et nos indignos recipi.

Deinde intelligatur gratia etiam de auxilio, quo multipliciter opus est. Mentes sunt accendendae luce vera, et retinendae in verbo Dei. Motus fidei in corde excitandi sunt, movendae etiam mentes sunt, ut suscipiant salutaria nobis et aliis, ut David movebatur ad exitiosa, cum suo aliquo humano consilio cogitasset de numerando populo. Semper igitur petamus, ut Deo et placentia, et utilia nobis et Ecclesiae faciamus. Ac neutrum fieri potest, nisi Deo nos adjuvante et gubernante. Certum est autem, velle eum nobis adesse, et opem ferre, cum petimus, ut Christus clare inquit: *Quanto magis pater vester coelestis dabit Spiritum sanctum petentibus?*

Haec si in vita experiremur, multo clarius intelligi doctrina posset; sed quia pauci petunt auxilium, imo quadam desperatione fugientes Deum, quaerunt humana consilia: ideo non perveniunt ad agnitionem harum promissionum et beneficiorum Christi. Quare hanc ignaviam et diffidentiam excutiamus, et agnoscentes magnitudinem nostrarum miseriarum et periculorum excitemus nos ad veram invocationem. In hac sentiemus, promissiones Dei veras esse, sicut dicitur: *petite et accipietis.* Item: *prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate*

Ut autem jam in dicto Hieronymi utrumque complexi sumus, lex fit per gratiam, id est, imputatione propter Christum, et auxilio Spiritus sancti. Nam etiam cum incoata (inchoata) est obedientia, tamen adhuc procul absumus a perfectione legis, sed placemus propter Christum. Ita utrumque complectamur in hoc dicto: *Lex per fidem stabilitur.* Primum, imputatione: quia propter Christum accipimus reconciliationem, sine qua lex tantum vox est damnationis. Deinde, quia fide accipitur Spiritus sanctus, et incoatur (inchoatur) et placet obedientia propter Christum.

II.

De coena Domini.

In prima editione hic locus tanta laborat brevitate, ut omissus potius quam tractatus videatur; id quod vel titulus: *De participatione mensae Domini*, indicat. Quaenam fuerit tunc temporis de hac doctrina auctoris sententia ex Epist. ad *Jo. Hessum* d. d. Febr. 1520 ad calcem Mel. Declamatiunc. in Pauli doctrinam p. 8. colligi potest. Scribit enim: Equidem sententiam de Transsubstantiatione haud gravatim amplector, sed inter articulos fidei non temere numeraverim. *Verum Christi corpus manducari, fidei articulus est; quocunque tandem modo sacrosanctum corpus figuram panis induat.*"

Quo modo autem totum hunc locum a. 1535 retractaverit, ex sequentibus intelligitur:

De coena Domini.

Variae sunt appellationes hujus Sacramenti. Sed Paulus vocat *coenam Domini*. Postea appellarunt συναξιν, propterea quod communis coena esset congregationis in Ecclesia. Appellarunt et εὐχαριστίαν propter finem, quia haec ceremonia instituta est, ut ea utentes agnoscamus beneficium Christi, et admoniti fide erigamur et statuamus hoc nobis pignus exhiberi, quod testetur nobis donari remissionem peccatorum. Deinde, ut pro tanto beneficio gratias agamus.

Supra autem dictum est, Sacramentum ceremoniam esse additam promissioni, in qua Deus nobis aliquid exhibet. Sic et haec coena est Sacramentum, debet enim intelligi ceremonia addita summae totius Evangelii, quod et complectitur in ipsis verbis: *Hic est calix, Novum Testamentum*, id est, testimonium novae promissionis. Est et summa Evangelii seu promissionis in his verbis: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur.* Item: *Hic est sanguis, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.* Principalis igitur finis hujus ceremoniae est, ut testetur, nobis exhiberi res in Evangelio promissas, scilicet, remissionem peccatorum, et justificationem propter Christum. Principaliter enim hoc intueri debemus, Sacramentum esse signum gratiae, hanc coenam esse signum Novis Testamenti. Quid est autem Novum testamentum? Certe promissio est remissionis peccatorum et reconciliationis propter Christum.

Deinde sic prodest haec ceremonia, cum fidem addimus, scilicet, qua credimus promissa ista contingere, nosque consolamur. Et hoc spectaculum oculis atque animo objicitur, ut nos ad credendum admoneat, et fides in nobis exuscitetur. Christus enim testatur ad nos pertinere beneficium suum, cum nobis impartit suum corpus, et nos sibi adjungit tanquam membra, qua non potest alia conjunctio cogitari propior. Testatur item, se in nobis efficacem fore, quia ipse est vita; dat sanguinem, ut testetur se nos abluere. Haec cum in illa sanctissima Coena geri videmus, fides accedere debet; ita proderit usus ceremoniae, et consolabitur et vivificabit conscientiam. Atque hic usus privatus est, et pariter ad sacerdotes et ad laicos pertinet, sicut pariter utrisque opus est remissione peccatorum et consolatione. Sed Sacerdotes ministri sunt aliis exhibentes Sacramentum. Ex his apparet, coenam Domini Sacramentum esse, quia est signum additum promissioni Evangelii. Apparet item, quis sit principalis finis, et quod non prosit ex opere operato, sed quod in usu fides accedere debeat.

Addamus etiam de praeparatione, et qui digne sumant. Ecclesia olim arcebat a Communione obnoxios manifestis criminibus, quia hoc Sacramentum uti debent, qui agnnt poenitentiam. Hic enim proponitur testimonium remissionis peccatorum, quo admoniti fidem erigere debent, hi, qui habent perterrefactas conscientias. Id est digne sumere, cum utuntur hi, qui agunt poenitentiam, et tamen utuntur non freti propria dignitate, sed credunt, remitti peccata gratis propter Christum, non propter hoc opus sumptionis. Sed haec sumptio signum quoddam est, et pignus illius beneficii. Haec de principali fine necesse est monere, quia alii intelligunt hanc ceremoniam tantum opus quoddam esse, in quo nos praestamus aliquid Deo, nec referunt ad promissionem, nec docent, quomodo ad fidem exercendam prosit, quomodo prosit ad consolandas conscientias. Est igitur ille principalis finis tenendus; de consolatione conscientiarum. Postea debent accedere etiam ceteri fines, gratiarum actio, qua, consecuti remissionem peccatorum, pro tanta misericordia, gratias agere debemus. Est et finis adhortatio ad bene operandum, ne polluamus corpora jam conjuncta corpori Christi. Item, fines ad caritatem pertinentes, cum omnes efficiamur membra unius corporis Christi, debemus inter nos devincti esse mutua dilectione.

De usu hujus Sacramenti, si vetus Ecclesiae consuetudo non esset abolita, facile esset judicium. Olim enim fuit una communis Missa, certis diebus in singulis ecclesiis, hoc est, in qua presbyter iis, qui petebant, porrigebat corpus et sanguinem Domini. Et accipio, in Graecis Paroeciis ne hodie quidem plures Missas fieri, quam illam unam, quae fit a Pastore. Disputant etiam de meta-

phora. Sed sentio Christum vere adesse Sacramento suo, et ibi efficacem esse. Sicut ait Hilarius: *quae sumpta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in Christo.* Et Cyrillus inquit in Johan. Cap. 15.: Unde considerandum est, non habitudine solum, quae per caritatem intelligitur, Christum in nobis esse, verum etiam participatione naturali. Mirum profecto et ingens pignus summi amoris erga nos summae misericordiae, quod haec ipsa coena testatum vult, quod se ipsum nobis impertiat, quod nos sibi adjungat tanquam membra, ut sciamus nos ab eo diligi, respici, servari. Ita mentes statuunt Christum efficacem in nobis esse. Haec diligenter moneut veteres Scriptores, quoties concionantur de Sacramento.

Utinam hujus tanti muneris magnitudinem animo metiri, et contemplari disceremus, ut grati essemus, et cum fidem erigeremus, tum vero expavesceremus etiam et cogitaremus, quantum habeat ingratitudo sceleris, quam horribiles poenae abusus manifestos et prophanationem (profanationem) secuturae sint. Nec existimandum est, minas illas gravissimas, quae sunt apud Paulum, irritas esse, semper Deus etiam in hac vita magnis calamitatibus punivit idolatriam. Quare arbitror, maximam partem publicorum malorum his postremis temporibus imputandam esse sanctissimi muneris prophanationi (profanationi). Sed in extremo judicio cum impietas mundi retecta palam conspicietur, praebebunt hi abusus horrendum spectaculum, et punientur longe atrocioribus poenis, quas nulla vox humana eloqui potest. Legi scriptam ante annos ducentos pii cujusdam hominis Visionem, cui apparuit Christus velut laceratus flagellis, plenus vulnerum et cruoris manantis per totum corpus. Hac specie perterrefactus homo primum et exanimatus, postquam iterum se colligit, agnoscit significari singulare genus contumeliae, quo Christus afficiatur. Cumque interrogat, quid haec vulnera praecipue significent? respondet Christus, sic lacerari se ab his, qui polluunt suum corpus per abusum Sacramenti et Missarum.

Ferunt et divo *Antonio* visionem oblatam esse, in qua vidit passim per totum orbem porcos stare ad aras et tractare Sacramentum. Haec species significavit etiam abusus, qui post ejus aetatem in Ecclesiam postea pervaserunt. Et videtur prophanatio (profanatio) duratura esse, eisque ad finem mundi, ut Daniel significat, etiamsi aliqua ex parte prius revelabitur. Christus faciat, ut etiam feliciter emendetur!

Ac de Missa alio loco disputatum est. Rejicio opinionem, quae praecipue illam infinitam prophanationem (profanationem) peperit. Finxerunt enim oblationem in Missa sacrificium esse, quod applicatum pro aliis, vivis et mortuis mereatur eis remisionem culpae et poenae, et quidem ex opere operato. Ideoque hoc

sacrificio etiam mortuis polliciti sunt liberationem a poenis purgatorii.

Haec et a scriptura dissentiunt, et ignota sunt veteri Ecclesiae, et obscurant doctrinam de fide.

Sed quoniam hoc loco hanc disputationem praetermittendam duxi, pauca quaedam de ratione Sacrificii dicam. Prodest enim et ad hanc controversiam judicandam, et ad multa alia, nosse Sacrificii naturam. Etsi autem puerile videtur vocabula Sacramenti et Sacrificii discernere, tamen res postulat, ut in ceremoniis discrimen observetur, et diversi fines. Aliae sunt signa et notae promissionum, in quibus Deus nobis aliquid exhibet. Aliae vero ceremoniae non sunt proprie signa promissionum, sed opera, quae nos Deo reddimus.

Haec in ceremoniis discrimina necesse est observare, quibuscunque tandem vocabulis utamur. Et quoniam haec vocabula Sacramenti et Sacrificii in usu sunt, nos quoque ea retinebimus. Est itaque Sacramentum ceremonia, quae est signum promissionis, per quod Deus aliquid nobis promittit aut exhibet. Circumcisio erat signum, quo pollicebatur, Deus se recipere circumcisos. Baptismus signum est, quo Deus nobiscum agit, et recipit nos in gratiam, et quasi baptizat nos ipse, nam minister baptizat vice Christi. Sacrificium est ceremonia vel opus nostrum, quod nos Deo reddimus, ut eum honore afficiamus, hoc est, testamur nos agnoscere hunc ipsum, cui hanc obedientiam praestamus, vere esse Deum, ideoque nos ei hanc obedientiam praestare.

Sunt autem Sacrificii species proximae duae, nec sunt plures. Quoddam est sacrificium propitiatorium, videlicet, opus, quod meretur aliis remissionem culpae et poenae aeternae, seu opus reconcilians Deum, et placans iram Dei pro aliis, et satisfactorium pro culpa et poena aeterna. Altera species est sacrificium εὐχαριστικον, quod non meretur remissionem peccatorum aut reconciliationem, sed fit a reconciliatis, ut pro accepta remissione peccatorum et pro aliis beneficiis, Deo gratias agamus, seu gratiam referamus hac nostra obedientia. Haec distinctio satis clare probari potest ex Epistola ad Ebraeos, haec enim docet tantum unum in mundo propitiatorium Sacrificium fuisse. Relinquitur igitur, caetera omnia esse opera, in quibus reconciliati obedientiam declarare debuerint.

Porro in has duas species, quas dixi, distribui possunt omnia Levitica Sacrificia, tanquam in sua domicilia. Dicebantur enim quaedam in lege propitiatoria sacrificia, propter significationem seu similitudinem, non quod mererentur remissionem peccatorum coram Deo, sed quia significabant futurum Christi sacrificium. Caeterum ibi merebantur remissionem peccatorum in externa conversatione, hoc est, ne illi excluderentur ex politia Moisi. Dicebantur itaque

Propiciatoria pro peccato, pro delicto, holocaustum. Illa vero erant εὐχαριστικὰ, oblatio, libatio, retributiones, primiciae, decimae.

Sed revera unicum tantum in mundo fuit propiciatorium Sacrificium, videlicet, passio seu mors Christi. Ut docet epistola ad Ebraeos: *impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.* Et paulo post de voluntate Christi: *in qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Christi semel* etc. Nam et Christus ipse suum sacrificium pro nobis applicat, cum pro nobis orat, Joan. 17.: *Pro eis sanctifico me ipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro iis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Ecce haec sunt nostri Pontificis ac Sacerdotis verba, quibus se pro tota Ecclesia offert, ac pro ea orat, quae semper in conspectu et in animo habere debemus. Esaias etiam interpretatur legem, ut sciamus mortem Christi vere esse satisfactionem pro peccatis nostris, seu expiationem, non ceremonias legis. *Quare*, inquit cap. 53.: *postquam dederit animam suam hostiam pro delictis, videbit semen longaevum* etc. Quasi dicat: alia hostia restat, quae vere tollet peccatum et mortem; ergo istae usitatae ceremoniae non tollunt peccatum et mortem. Paulus hanc sententiam reddidit, cum inquit: *factus est maledictum.* Item: *de peccato damnavit peccatum;* id est, peccatum punivit et delevit per hostiam pro peccato. Ipsam enim hostiam Hebraei peccatum seu delictum vocant, sicut latini piaculum. Teneamus igitur hoc, fuisse unicum tantum in mundo sacrificium propiciatorium. Nam illa, quae in lege dicebantur propiciatoria, ut dixi, propter similitudinem sic vocabantur, ideoque abolita sunt, postquam Christus apparuit. Porro cum Evangelium ideo promissum sit, ut exhiberet veram propiciationem, necesse est ceremonias Leviticas non fuisse veras propiciationes, quia cessaverunt revelato Evangelio.

De Eucharistico Sacrificio. Nunc reliqua sunt sacrificia εὐχαριστικὰ, quae vocantur Sacrificia laudis, praedicatio Evangelii, fides, invocatio, gratiarum actio, confessio, afflictiones Sanctorum, imo omnia bona opera Sanctorum. Haec sacrificia non sunt satisfactiones pro facientibus, vel applicabiles pro aliis, quae mereantur eis ex opere operato remissionem peccatorum seu reconciliationem. Itaque praeter unum sacrificium propiciatorium, scilicet, mortem Christi, caetera sacrificia in novo testamento tantum sunt εὐχαριστικὰ. Sicut docet Petrus 1 Petri 2: *Sacerdotium sanctum, ut offeratis hostias spirituales.* Opponuntur autem hostiae spirituales non tantum pecudibus, sed etiam humanis operibus ex opere operato oblatis, hoc est, sine fide et bono motu cordis. Quia spirituale significat motus Spiritus sancti in nobis. De his sacrificiis

loquitur et Epistola ad Hebraeos cap. 13.: *per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo.* Et addit interpretationem: *fructum labiorum confitentium nomini ejus.* Id est, invocationem, gratiarum actionem, confessionem et similia. Haec valent non ex opere operato, sed propter fidem. Id monet particula, *per ipsum offeramus*, hoc est, fide in Christum. Est autem insignis consolatio Christianae mentis, scire, quod omnia bona opera et omnes afflictiones sint Sacrificia, id est, opera Deo placentia, et quibus Deus sibi honorem haberi pronunciat.

Et de hoc genere sacrificiorum plurimae extant sententiae in Psalmis et Prophetis. Ut Ps. 49: *Immola Deo sacrificium laudis. Invoca me in die tribulationis* etc. Item Ps. 50: *Sacrificium Deo Spiritus contribulatus* etc.

Secundo sciendum est, cultum in novo testamento spiritualem esse, hoc est, esse justitiam fidei et fructus fidei. Quia novum testamentum adfert justitiam et vitam spiritualem et aeternam. Juxta illud: *Dabo legem meam in corda eorum.* Et Christus ait: *Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate*, hoc est, vero cordis affectu. Ideoque sunt abrogati Levitici cultus, quia debent succedere cultus spirituales mentis, et horum fructus et signa.

Ex his sequitur, nullum esse sacrificium aut cultum novi testamenti, qui ex opere operato mereatur facienti, vel aliis, remissionem peccatorum, repugnat enim sententia: *Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate* etc. Imo Pharisaica persuasio est, quod aliquis cultus mereatur remissionem peccatorum ex opere operato. Cumque hac persuasione Judaei suos cultus cumularent, ut videlicet multa mererentur, gratiam et reliqua beneficia, propter cumulata sacrificia, Prophetae acerrime reclamant.

Damnat hanc persuasionem Psalm. 49., qui repudiatis victimis requirit invocationem: *Num quid manducabo*, inquit, *carnes taurorum* etc.? Et Esa. 1.: *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum?* Et Hier. 7.: *Non sum locutus cum Patribus vestris, et non praecepi eis de holocaustis et victimis.* At constat legem praecipere de sacrificiis. Verum Propheta damnat persuasionem de opere operato, talia sacrificia non requirit Deus. Prorsus in Ecclesia simili opinione cumulatae sunt Missae, quia sint sacrificia, quae Deo placeant ex opere operato, et mereantur facienti et aliis remissionem peccatorum; docuerunt enim per Missam fieri applicationem sacrificii Christi. At unusquisque propria fide applicat sibi sacrificium Christi et quidem gratis, id est, non propter alienum opus.

Caeterum unius operis possunt esse plures fines. Coena Domini utimur tanquam sacramento, quatenus est testimonium, quo

erigitur fides. Deinde haec ipsa fides cum externo opere est quoddam sacrificium, quia Deus pronunciat hanc fidem et talia exercitia in novo testamento esse sacrificia laudis, et esse cultus. Ita haec ipsa obedientia spiritualis fit quoddam Sacrificium, quo tribuitur Deo honos, quem requirit et approbat. Deinde cum hac fide necessario conjuncta est gratiarum actio pro illo summo beneficio, et nobis et universae Ecclesiae collato; unde et nomen est εὐχαριστιας. Praeterea idem opus et confessio est, nam ostendimus nos credere Evangelio, et invitamus nostro exemplo alios. Haec omnia sunt sacrificia εὐχαριστικα. Ideo veteres hanc ceremoniam appellarunt sacrificium.

Quod autem disputant nonnulli, de natura cujuslibet Sacrificii esse, ut pro aliis applicetur, falsum est. Nam afflictiones nostrae sunt Sacrificia et tamen non sunt applicandae pro aliis. Juxta illud: *Unusquisque mercedem accipiet juxta suum laborem.* Item: *Probet unusquisque suum opus, et sic gloriam habebit in se ipso.* Item: *Justus fide sua vivet.* Probat idem parabola de fatuis virginibus etc. Praeterea cum opera nostra sint cultus, qui debentur a nobis ipsis, sicut Paulus inquit, *debitores sumus.* Item: *vae mihi, si non Evangelizo.* Deinde cum per sese sint in sufficientia, et habeant opus fide, quae petit, ne imputetur nobis infirmitas nostra, qualis erit arrogantia, sit talia opera ducemus esse non solum pretia pro nobis, sed etiam pro aliis, cum dicat Christus: *cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus.* Item Psalm. 49. Sacrificium vocat *invocationem in tribulatione.* Item: *gratiarum actionem.* Porro id opus, cum gratias agimus, non est opus, quod nos ipsi pro aliis applicare possumus, ut eis propter operis dignitatem prosit. Est igitur falsa persuasio, de natura cujuslibet sacrificii esse, ut applicetur pro aliis. Tantum enim propitiatorium sacrificium Christi fuit applicandum pro aliis, caetera sacrificia nostra, quae sunt εὐχαριστικα ita prosunt facientibus, sicut quodlibet proprium bonum opus facienti prodest, nec sunt applicanda, ut mereantur aliis remissionem peccatorum etc.

Ceterum oratio pro aliis aliter se habet, quam natura operum. Non enim affert Deo opus aliquod, quod sit pretium pro aliis, sed tantum cupit accipere a Deo. Promisit autem Deus, se daturum et nobis et aliis, pro quibus petimus. Haec facile discerni possunt. In oratione non opponimus, neque offerimus. Deo nostrum aliquod opus ac pretium pro aliis, sed tantum accipere volumus a Deo, et quidem propter mediatorem Christum. Sicut dicit textus: *quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Aliud est fide agere cum Deo non propter nostrum aliquod opus; aliud est Deo opponere alicujus certi operis meritum et quidem pro aliis. Quare applicatio operum nostrorum pro aliis, praesertim pro

remissione peccatorum, nequaquam concedenda est; quia scriptum est: *justus fide sua vivet.*

Praeterea de operibus illud sciendum est. Sicut propter aliquorum peccata plectuntur alii, ita et paucorum justitia impetunt multa bona aliis. Utriusque sententiae multa sunt testimonia in scripturis et exempla. Ut Hier. 49.: *Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, bibentes bibent.* De beneficiis publicis et privatis inquit Esai. Cap. 33.: *Qui ambulat in justitia, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam et injurias, et excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem, et claudit oculos suos, ne videat malum, iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitatis ejus, panis ei dabitur, aquae ejus non deficient, Regem in decore suo videbunt oculi ejus, et prolatos fines terrae.* Hic inter caetera praemia promittit publicum statum tranquilliorem. Id est, commune beneficium ad multos pertinens. Sunt et exempla. Propter peccatum Davidis plectebatur populus. Propter paucos justos, voluit Deus parcere Sodomis. Propter Naaman benefecit Syriae. Discamus ergo poenas et praemia late patere, ut ad bene operandum excitemur.

Sed tamen in talibus locis haec duo meminisse oportet. Primum, quod hi loci non pertineant ad justificationem, hoc est, injustis non prosunt aliena opera Sanctorum ad justificationem, sed justis impetrant multa communia bona, quia sumus membra unius corporis. Alterum est, quod non est nostrum applicare aliis nostra merita, quia haec esset fiducia quaedam nostri operis, sed Deo debemus permittere, quae praemia communia vel peculiaria nobis daturus sit. Oratio autem applicatur pro aliis, quia nititur non dignitate propria, sed gratuita Christi promissione. Ex his facile judicari potest, quid sit de applicatione sentiendum. Quod enim ad justificationem attinet, nulla est applicatio sine fide propria. Fides autem instrumentis utitur, verbo et Sacramentis, quae testantur, ad nos pertinere beneficium Christi, nec pendet hoc beneficium ex dignitate alieni operis humani. Haec satis sit de Missa verecunde dixisse.

In editionibus tertiae aetatis (ab a. 1543) idem articulus varie immutatus et retractatus deprehenditur. Integrum autem sistimus, ut in edit. Viteberg. a. 1595. 8. p. 390—413 expressus legitur.

De coena Domini.

Saepe dictum est, singulare et ingens Dei beneficium esse, et admirabilius ipsa creatione rerum, quod Deus se patefecit humano generi certis et illustribus testimoniis, et voluntatem suam de salute nostra traditis claris promissionibus nobis declaravit, et harum promissionum voce Ecclesiam sibi inde usque ab initio post receptos primos parentes condidit, et collegit. Haec ipsa patefactio manifeste convincit nostras mentes, ut statuere cogantur, nos Deo curae esse, et ab eo respici. Ideo historiae omnes patefactionum, quae scriptae sunt, saepe cogitentur, ut cum lapsos primos parentes Deus recepit, et primam promissionem edidit, cum Noae mandavit, ut Arcam conderet, cum Abrahae promissionem novam tradidit, cum populum ex Aegypto eduxit, et Ecclesiae suae certum domicilium, ut ita dicam, et certam sedem dedit, cum misit Prophetas, ac denique filium Dominum nostrum Jesum Christum, et resuscitatione mortuorum, et aliis miraculis declaravit vere a Deo missos esse.

Quoties autem fit mentio promissionum, et conditae seu instauratae Ecclesiae, simul consideres a Deo addita testimonia quaedam incurrentia in oculos, quae essent quasi σφραγῖδες promissionum.

Et tres caussae magnae ac praecipuae sunt, cur illi externi ritus additi sint promissioni. Prima, ut privatim commonefacerent utentes de promissione et de voluntate Dei erga nos, atque ita per ea fides in nobis erga Deum excitaretur et confirmaretur.

Secunda caussa fuit et est, ut memoria publice durabilior esset, et propagari ad omnem posteritatem promissio certius posset. Nam ritus incurrentes in oculos sunt diuturniores, ut videmus Ethnicos etiam retinuisse ritus acceptos a Patribus amissa doctrina Patrum, quos ritus tamen corruperunt, cum subinde novas opiniones et nova idola fingerent. Caeterum manifestum est, ritus ad memoriam et propagationem conducere. Et multi ritus pinxerunt promissiones, ut circumcisio admonebat Abraham et posteros de Semine. Mactatio victimarum admonebat patres de morte venturi Domini.

Tertia caussa fuit et est, ut ritus illi essent nervi publicorum congressuum. Vult enim Deus ministerium Evangelii publicum esse, non vult in latebris, ut Eleusinia, tantum teneri inclusam Evangelii vocem, sed exaudiri eam vult a toto genere humano,

vult se agnosci et invocari. Ideo vult esse publicos et honestos congressus, et in his sonari Evangelii vocem, vult se ibi invocari et celebrari, vult etiam hos ipsos congressus testes esse sejunctionis Ecclesiae Dei ab aliarum gentium sectis, fictionibus et opinionibus. Convenit Iohannes Ephesi cum suo coetu et docet Evangelium, et usu Sacramenti totus coetus ostendit, se hanc doctrinam amplecti, et hunc Deum invocare, qui Evangelium tradidit, et sejunctum se esse a Dianae, Jovis et aliorum idolorum cultoribus. Vult enim Deus conspici et audiri suam Ecclesiam in mundo, et vult sejunctam esse multis publicis notis a reliquis gentibus. Sic habuerunt suos coetos Adam, Seth, Enoch, Noa, Sem, Abraham. Et deinceps politia Israël habuit multos ritus, ut sejunctis illa a gentibus esset conspectior.

Quanquam autem Diabolus semper conatus est, et conatur delere ministerium Evangelii et dissipare hos coetus, et congressus Ecclesiae per tyrannos et haereticos, tamen Deus sua immensa misericordia semper servavit, et subinde restituit, et ministerium Evangelii, et publicos Ecclesiae congressus. Quid nunc arma *Turcica* aliud moliuntur, nisi ut deleant vocem Evangelii, dissipant congressus Ecclesiae Dei?

At Deus servaturam se Ecclesiam suam promisit, et servabit*). Ac in ipsa Coena Domini inclusa est haec promissio, quae affirmat, non interituram esse Ecclesiam Dei in hoc mundo. Jubet enim annunciari mortem Domini, et hanc Coenam distribui, donec venerit. Haec consolatio piis grata esse debet. Et retinentes puritatem Evangelii, et pium usum Sacramentorum, haud dubie defenduntur.

Haec praefatus sum, ut cogitemus de caussis institutae Coenae Domini, quae et ipsa testimonium est insigne patefactionis Dei. Non aliter audis verba hujus Coenae, quam si ipsum Christum,

*) Haec dum scriberet Melanchthon (a. 1543), Turcae Hungariam devastantes legem Islamiticam universae Europae inferre conabantur. Eo, quo haec scribimus, anno 1821 in toto Imperio Osmanico templa Christicolarum, inaudita fere saevitia et barbarie, diruunt, ecclesiarum thesauros depraedantur, vasa sacra atroci cum profanatione rapiunt, sacerdotes trucidant, ipsumque caput ecclesiae Orientalis, Patriarcham Constantinopolitanum inter ipsa sacra Paschalia in limine ecclesiae cathedralis turpiter suspendunt. O tempora! o mores! *Preces publicae contra Turcas* a majoribus nostris institutae jam dudum in ecclesiis nostris sunt abrogatae; nec defuerunt, qui sibi et aevo ob hanc abrogationem gratularentur! Faxit Deus, ut nunquam sint restituendae!

coram tecum loquentem audires, et simul de ipsius resurrectione et caeteris miraculis cogites, quibus se vere Deus nobis patefecit. Ac scias, institutum esse hoc Sacramentum, primum, ad commonefaciendos singulos, et excitandam et confirmandam fidem in nobis: deinde, ut memoria passionis et resurrectionis Christi perpetuo propagetur hoc ritu: denique, ut sit nervus publicae congregationis, in qua Ecclesia Dei ostendat, se sejunctam esse a caeterarum gentium opinionibus.

Post haec exordia haec quatuor considerentur:

Primum: quomodo instituta sit coena Domini.

Secundum: quibus prosit manducatio.

Tertium: qui sint ad eam admittendi.

Quartum: de abusu et prophanatione (profanatione) Sacramenti.

De Primo.

Ritus describitur a *Matthaeo, Marco, Luca,* et a *Paulo.* Et nominatim inquit Paulus: *Convenientibus vobis.* Vult publici congressus ceremoniam esse hanc Coenam, et simul vult ibi doceri Evangelium, invocari Deum, mentione et fiducia Domini nostri Jesu Christi, et agi gratias. Ideo dictum est: *hoc facite ad recordationem mei.*

Nec est inane spectaculum, sed Christus revera adest, dans per hoc ministerium suum corpus et sanguinem manducanti et bibenti. Sicut et veteres scriptores loquuntur. Cyrillus in Johanne inquit; *Unde considerandum est, Christum non solum per dilectionem in nobis esse, sed etiam naturali participatione, id est, adesse non solum efficacia, sed etiam substantia.*

Et Hilarius ait: *De naturali enim in nobis veritate, quae dicimus, nisi ab eo didicimus, stulte et impie diceremus. Ipse enim inquit: caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus, et deinceps. Haec accepta et hausta efficiant, ut et nos in Christo, et Christus in nobis sit.* Non imaginemur, esse memoriam hominis mortui, ut sunt spectacula de Hercule, aut similia. Abjiciamus has prophanas (profanas) cogitationes, ad hoc testimonio commonefacti credamus vere Christum pro nobis factum, esse victimam, ac mortuum, sed revera etiam resuscitatum, jam regnare, et adesse suae Ecclesiae, et in hoc ministerio vere nos sibi tanquam membra adjungere.

De Secundo.

In Ecclesiis, quae recte docentur, invitandi sunt et assuefaciendi auditores, ut crebrior usus sit Sacramenti corporis et san-

guinis Christi, et ut in usu simul excitetur ardentior, invocatio et gratiarum actio.

Sed simul docendi sunt homines, quibus prosit manducatio. Utrumque vituperandum et deplorandum est, quod multi, qui volunt videri membra Ecclesiae, totis annis, decem vix semel aut bis sumunt Sacramentum: Et simul cum hac negligentia obrepunt prophanae (profanae) opiniones, extinguitur invocatio, et accedunt alia vitia.

Olim initio Ecclesiae multo erat frequentior usus Sacramenti, ut veteres Historiae et Canones ostendunt: Est et alteri malo magna diligentia et severitate occurrendum, ne ignari quid agant, et polluti manifestis vitiis sine poenitentia ad communionem accedant.

Ideo utile et pium institutum est, prius singulos explorare quid intelligant, quid didicerint, et in eo colloquio rudiores docere, et quid sit Sacramentum et quis sit usus et quibus prosit?

Deinde manifestum est, de hac parte saepe dicendum esse, non prodesse manducationem iis, qui non agunt poenitentiam, sed perseverant in delictis contra conscientiam, sicut Paulus clara voce affirmat: *Qui manducaverit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Manducant autem indigne, qui non adferunt timorem Dei et fidem, seu poenitentiam et fidem et scientes perseverant in delictis contra conscientiam. Alii indulgent libidinibus, alii odiis, et injustae cupiditati vindictae: Alii aliis sceleribus pollutos esse norunt, nec deponunt propositum malefaciendi. Haec mala per sese offendunt Deum. Sed Paulus cumulari hanc offensionem nova tristiora offensione inquit: *quod contumelia afficiunt corpus et sanguinem Domini.* Deinde addit alteram comminationem: *Edens et bibens indigne, judicium sibi edit et bibit, non discernens corpus Domini,* id est, poenam sibi accersit, non solum pro prioribus peccatis, sed etiam pro hoc scelere, quod contumelia afficit corpus Domini. Necessaria est igitur poenitentia seu timor Dei in his, qui accedunt ad communionem.

Et quidem de utraque re, de poenitentia et de fide concionatur haec ipsa actio, celebratur memoria mortis Christi. Audis, corpus Christi pro te datum esse; audis, sanguinem pro te effusum esse. Haec verba nos primum de ingenti ira Dei adversus nostra peccata commonefaciunt, quam cum nullorum hominum aut Angelorum virtutes aut merita placare potuerint, sed filii morte placari oportuerit, pia mens judicare potest, peccatum non esse leve malum. Multae magnae calamitates humanae, morbi, exilia, supplicia, inopiae, bella, neces, et aliae aerumnae, signa sunt irae Dei adversus peccatum, et nobis impositae sunt, ut de judicio et ira Dei admoneamur: sed longe illustrius testimonium est ingentis irae,

filius Dei sudans sanguinem, luctans cum ira Dei, laceratus, pendens in cruce. Hoc testimonio si quis non movetur, nec expavescit cogitatione irae Dei, et mortis Christi, in hac ipsa actione, et manducatione, non considerat, quid hic agetur. O Jesu Christe, fili Dei vivi, pro nobis crucifixe et resuscitate, accende mentes nostras, ut ad Deum convertamur, nec contemnamus iram ejus, et tuam mortem, sed vere agnitionem tuorum beneficiorum, et mirandi consilii de tua morte flectamur! Longe superat hoc consilium universam sapientiam omnium creaturarum. Ideo tu nos, fili Dei, Jesu Christe, erudias, qui dixisti: *Nemo novit Patrem, nisi filius, et cui filius revelaverit.*

Deinde et fides necessaria est, petens et accipiens remissionem peccatorum. Nam hic offertur remissio peccatorum, et applicatur credenti. Cum enim hic dicatur: *hic est sanguis novi testamenti,* admonemur de universo Evangelio, de toto beneficio novi testamenti. Et haec promissio requirit fidem, ut supra dictum est copiose. At non agens poenitentiam, nec petit, nec accipit remissionem. Hac igitur doctrina praemoniti, exsuscitemus animos ad poenitentiam, et adferamus fidem. Digne igitur accedunt, qui serio agunt poenitentiam, et ideo ad coenam Domini accedunt, ut commonefacti hoc testimonio et promissione novi testamenti, fidem confirment. Ad hoc igitur prodest manducatio agenti poenitentiam, videlicet ad fidem confirmandam, qua sumens vere consequitur remissionem peccatorum, et spiritum sanctum. Si nova vox Dei de coelo sonans, testaretur te recipi in gratiam, tum vero ingenti animo diceres te Deo crediturum esse, ac gratias ageres. Sic oportuit in hoc usu Sacramenti nos sentire. Testatur Christus hoc tanto pignore te recipi, te fieri membrum sui corporis. Hoc testimonio admonitus, vere te recipi ab ipso credas, et hac fide invoces Deum, agas gratias Christo, quod morte sua placarit iram Dei, quod dederit nobis Evangelium et sua testimonia.

Rejiciendus est igitur error Monachorum et Sacrificulorum, qui finxerunt ex opere operato, ut loquuntur, sine bono motu utentis prodesse sumtionem. Unde haec Pharisaica deliramenta in Ecclesiam irrepserunt? Clare dicitur: *justus fide sua vivet.* Quare in sumtione necesse est accedere fidem, plurimas res maximas cogitantem, iram Dei adversus peccatum, mortem filii Dei, qua Pater placatus est, donationem Evangelii et Sacramentorum, quibus nobis applicat promissam remissionem peccatorum. Nam Sacramenta singulis applicant promissionem. Et in hac actione Christus nos sibi tanquam membra adjungit.

Hac cogitatione et fide cum invocamus Deum, et ducente Christo Pontifice ad eum accedimus, accenduntur corda nostra Spiritu sancto. Ideo externa vox Evangelii sonat, ut corda eam fidem

accipiant, ut inquit Paulus: *Fides ex auditu est.* Ita externa actio Sacramenti ideo proposita est, ut corda commonefaciat, et fidem exsuscitet, non ut ipsa sit finis et meritum reconciliationis.

Postquam autem de principali fine, videlicet de confirmatione fidei dictum est, recte adduntur multi alii fines. Nam unius actionis possunt esse multi fines, sed ordinati.

Necessario autem ad confirmationem fidei addatur proximus finis gratiarum actio. Ideo nomen huic ceremoniae attributum est *εὐχαριστία*. Hic enim et in docendo commemorari debent Christi beneficia, et publica voce, et in privatis precationibus expressa gratiarum actio dicatur: Omnipotens Deus, aeterne Pater Domini nostri Jesu Christi, conditor omnium rerum, et conservator cum filio tuo coaeterno Domino nostro Jesu Christo, et Spiritu sancto tuo, miserere mei propter Jesum Christum filium tuum, quem mirando et inenarrabili consilio voluisti pro nobis fieri victimam, ac simul ostendisti iram tuam adversus peccatum, et immensam misericordiam tuam erga genus humanum, sanctifica, rege et juva me Spiritu sancto tuo, rege et serva Ecclesiam tuam et politias, quae sunt hospicia Ecclesiarum.

Gratias etiam ago tibi, omnipotens Deus, aeterne Pater Domini nostri Jesu Christi, conditor omnium rerum, et conservator, cum filio tuo coaeterno Domino nostro Jesu Christo, et Spiritu sancto tuo, quod te immensa bonitate patefecisti Ecclesiae tuae, et filium tuum Dominum nostrum Jesum Christum misisti, ut pro nobis victima fieret, et per eum nobis donaretur remissio peccatorum et vita aeterna: et quod haec tua immensa beneficia per Evangelium et Sacramenta tua nobis impertis, et Evangelii ministerium et Ecclesiam servas, nec deleri sinis. Utinam grati, ardenti pectore possimus hanc tantam bonitatem tuam, et ingentia beneficia considerare et celebrare. Sed te oro, ut accendas nos Spiritu sancto tuo, ut vere sint gratae mentes, et luceat in moribus nostris gratitudo etc.

Tibi etiam Jesu Christe, fili Dei, crucifixe pro nobis, et resuscitate, ago gratias, quod ingenti amore erga nos intercessisti apud aeternum Patrem pro genere humano, et factus es victima pro nobis, et in te derivasti iram Dei adversus nostra peccata. Accende nostra corda, ut hoc ingens beneficium tuum magis intelligamus, et vera gratitudine celebremus etc.

Talem aliquam formam expressam rudiores teneant, ut se ad cogitationem harum maximarum rerum exsuscitent. Nam fides alitur et accenditur cogitatione. Movetur animus, cum cogitas justitiam Dei severam, quod non remisit peccatum sine pretio, vere igitur et horribiliter irascitur peccato. Jam quantus amor filii est, quod intercessit pro nobis et iram in se derivavit? Quanta haec

abjectio sui fuit? quod jacuit coram Deo, sentiens iram ejus, tanquam pollutus tuis et tot turpissimorum hominum flagitiis, idolis, libidinibus, et aliis probris. Quid nos superbimus? cum filius Dei in tantam humilitatem sese abjecerit: Haec in gratiarum actione cogitare, utile est.

Tertius finis accedat, videlicet, ut tuum exemplum prosit ad retinendam publicam congregationem. Nam si pauci uterentur sacramento, et paulatim homines abducerentur ab hoc congressu, tandem Ecclesiae prorsus obliviscerentur publicae congregationis, concionum et Sacramenti, sicut accidit in magna parte orbis terrarum, ubi soli sacrificuli legunt Missas, populus abest a templis, nec audit conciones, nec intelligit usum Sacramenti. Est autem mandatum Dei, ut singuli suo exemplo invitent alios ad hanc publicam congregationem, ut docet praeceptum de Sabbato, quia Deus vult ministerium esse publicum, vult publice sonare vocem Evangelii, vult omnes hanc audire et discere. Promisit etiam se interfuturum his congressibus, et preces exauditurum, ut Matth. 18. clare dicit: *ubi sunt duo aut tres congregati in nomine meo, in medio eorum sum. De quacunque re duo consenserint etc. fiet eis a Patre meo coelesti.* Hac dulcissima promissione commendat nobis Christus publicam congregationem, vult nos amare coetus, Ecclesiam, esse κοινωνικοὺς, odit distractiones et dissipationes.

Quartus finis est, confessio doctrinae. Cum sumis Sacramentum, ostendis te ejus Ecclesiae doctrinam approbare, et velle membrum esse ejus coetus, cum quo manducas agnum.

Quintus finis est, simul manducare mutuae dilectionis vinculum est. Sicut olim usitatissimum fuit in faciendis foederibus, vesci iisdem rebus consecratis. Et Paulus admonet hanc communionem vinculum esse mutuae dilectionis: *sicut panis est unus, ita multi sumus unum corpus.* Haec de finibus ita intelligantur, ne principalis finis omittatur, neve aliquid effingatur, quod pugnat cum principali fine, et doctrinam de vero usu Sacramenti et de exercitio fidei obruat.

De tertio Capite.

Qui sint admittendi, ex dicto Pauli satis intelligi potest: *Qui manducat indigne, judicium sibi manducat.* Sumunt aut indigne, ut dictum est, qui perseverant in delictis contra conscientiam, seu manifestis, seu arcanis. Item, qui non adferunt poenitentiam et fidem.

Sed ministri judicare non possunt, nisi de manifestis delictis. Arceant ergo eos, qui polluti manifestis delictis, non emendant se. Et meminerint praecepti: *Nolite sanctum dare canibus.*

Illud etiam ad Pastorum officium pertinet: Explorare doctrinam et fidem singulorum in populo, et profiteri fidem, et ostendere quid sentiamus de doctrina, apud Pastores singuli debemus; sicut Petrus praecipit, *ut parati simus reddere rationem de fide nostra.* Qui vero agunt poenitentiam, et serio expavescunt, hi non fugiunt Sacramenti usum, propter priores lapsus, sed sciant ideo hoc tantum pignus propositum esse, ut fides de remissione peccatorum accendatur et confirmetur, et mens reconciliata Deo, rursus eum invocat, et serviat ei bona conscientia. Nitatur mens non propria dignitate et puritate, ut filius prodigus rediens ad Patrem, non praedicat sua officia aut merita, sed agnoscit, accusat et deplorat suam culpam: ita nos nostras sordes agnoscamus et accusemus, et confugiamus ad misericordiam propter Christum promissam, cujus misericordiae pignus est haec ipsa coena, in qua Christus nos sibi tanquam membra adjungit, et testatur donari nobis remissionem peccatorum gratis, hoc est, non propter nostram dignitatem, sed quia ipse pro nobis factus est victima. Haec cum in usu Sacramenti et invocatione pie cogitantur, ex his ipsis exercitiis fidei magis intelliguntur, quam ex longis disputationibus. Et collatio facile discernit abusus.

De quarto capite.

Contra hujus Sacramenti pium usum, de quo dixi, pervaserunt in Ecclesiam horrendae prophanationes (profanationes), quas taxari et vitari necesse est, juxta illud: *fugite idola!* Ac primum teneatur regula perspicua et firma: Ceremonia non habet rationem Sacramenti, id est, non est signum Deo gratiae placens, cum aliquid instituitur extra et praeter verbum Dei, aut cum transformatur ceremonia, in opus genere diversum, id est, cum alius finis constituitur, quam qui a Deo propositus est, ut si quis aquam Baptismi circumferret spectandam, et doceret in ea inclusum esse Spiritum sanctum, aut si quis baptismo uteretur ad sanandam lepram. Ita nunc Judaica et Turcia circumcisio nullam habet rationem Sacramenti, hoc est, non placet Deo, sed est spectaculum impium et damnatum a Deo, fit enim contra verbum Dei.

Ex hoc exemplo multi Manifesti abusus coenae Domini judicari possunt. Spectaculum, in quo panis circumfertur, certe non est manducatio. Dixit autem Christus: *accipite, manducate,* Nihil ad Sacramenti rationem quadrat, partem auferre, et alligare ibi Christum prorsus sine ullo verbo divino. Sic transformatur ceremonia in opus genere diversum, cum dicunt, se offerre filium Dei pro vivis et mortuis, et mereri eis remissionem peccatorum. Longius etiam disceditur ab institutione, cum confertur ad bona cor-

poris impetranda; ad victoriam, ad felicitatem in mercatu, ad depellendum morbum. Cum sic affert sacrificulus, ut aliis haec bona impetret, res aliena ab institutione agitur. Alienissima vero est, cum sacrificuli ignari quid agant, tantum sui ventris caussa, hanc oblationem (ut vocant) faciunt.

Etsi autem scio, pertinacissime defendi hos abusus, et excusari praestigiis astute cogitatis, et variis fucis pingi, tamen pii pios hortentur, ut hanc horrendam prophanationem (profanationem) fugiunt, juxta illud: *fugite idola*, et discant pium usum Sacramenti. Ut autem semper publicae calamitates, regnorum ruinae, bella, vastationes, seditiones, furores Principum, fames, pestilentiae, fuerunt poenae horum scelerum, praecipue cultus idolorum, injustarum caedium, et libidinum: ita arbitror grassari arma Turcica, praecipue propter idola in Ecclesiam invecta, prophanationes (profanationes) Missarum, invocationes mortuorum et propter vagas libidines. Oremus igitur filium Dei, ut errores corrigat, et poenas mitiget! Nec vero opus est longa disputatione in re manifesta. Ut olim Pharisaici sacerdotes fingebant, se mereri remissionem peccatorum suis mactationibus: ita finxerunt Monachi et Sacrificuli, sua oblatione mereri se remissionem peccatorum sibi, et aliis, vivis et mortuis. In hoc errore multae falsae et perniciosae persuasiones continentur, videlicet quod una Christi passio non satisfecerit pro universa Ecclesia. Deinde quod homines consequantur reconciliationem propter illud opus sacrificuli, non fiducia misericordiae promissae propter filium Dei pro nobis crucifixum. Et sequuntur alii errores plures. Opponenda est igitur his furoribus doctrina vera, de merito passionis Christi, de quo dicitur Cap. 10. ad Hebraeos: *una oblatione consummavit sanctos.* Sola igitur Christi mors fuit Sacrificium pro omnibus nostris peccatis, non alia opera Levitica, aut postea secuta.

Deinde manifestum et hoc est, remissionem peccatorum fide nos propter Christum, non propter ullum opus nostrum, aut sacrificuli accipere, juxta sententiam notissimam et firmissimam: *Justus sua fide vivet.* Ex his facile ab omnibus piis dejudicari possunt horrendi abusus, quos sacrificuli, qui coenam Domini in quaestum conferunt, defendunt.

Postremo unde ortum est, quod dicunt, se filium Dei offerre? Magna res est offerre, videlicet agnoscere iram Dei adversus peccata generis humani, et huic irae sese subjicere, et mediatorem esse inter Deum et genus humanum, et ingredi in Sanctum sanctorum ad Deum. Ideo ad Hebraeos cap. IX. dicitur: *per proprium sanguinem intravit semel sancta sanctorum, aeternam redemtionem inveniens.* Item: *Qui spiritu aeterno se ipsum obtulit inculpatum Deo.* Sese obtulit Christus, nostrum est, agnoscere

illam ab ipso factam oblationem, et credere per eam nobis placatum esse aeternum Patrem, et pro ea gratias agere. Haec considerent pii, et vera testimonia veteris Ecclesiae inquirant. Scio multos multa utilia testimonia recentium congerere. Sed diligentia est piis necessaria, discernere notha ac adulterina testimonia a veris. Retineatur ergo mos Apostolicus, qui annos circiter trecentos in Ecclesia inde ab Apostolis mansit, recitentur piae lectiones, erudiatur populus salutari concione, fiant precationes, deinde recitentur verba Christi de Coena et Sacramentum distribuatur aliquot piis exploratis, petentibus, deinde dicatur, gratiarum actio. Neq fiunt privatae singulorum oblationes.

Et quia haec caussa postulat explicationem, ostendentem, quae res sit sacrificium, et an sit una appellationis ratio, adjiciam hanc declarationem, ut ego quidem existimo necessariam.

De Sacrificio.

Etsi autem puerile videtur, vocabula Sacramenti et Sacrificii discernere, tamen res postulat, ut in ceremoniis discrimen observetur, et diversi fines. Aliae sunt signa et notae promissionum, in quibus Deus nobis aliquid exhibet, aliae vero ceremoniae non sunt proprie signa promissionum, sed opera, quae nos Deo reddimus.

Haec in ceremoniis discrimina necesse est observare, quibuscunque tandem vocabulis utamur. Et quoniam haec vocabula Sacramenti et Sacrificii in usu sunt, nos quoque ea retinebimus. Est itaque Sacramentum ceremonia, quae est signum promissionis, per quod Deus aliquid nobis promittit, aut exhibet. Circumcisio erat signum, quo pollicebatur Deus, se recipere circumcisos. Baptismus signum est, quo Deus nobiscum agit, et recipit nos in gratiam, et quasi baptizat nos ipse. Nam minister baptizat vice Christi. Sacrificium est caeremonia vel opus nostrum, quod nos Deo reddimus, ut eum honore afficiamus, hoc est, testemur, nos agnoscere hunc ipsum, cui hanc obedientiam praestamus, vere esse Deum, ideoque nos ei hanc obedientiam praestare.

Sunt autem Sacrificii species proximae duae, nec sunt plures. Quoddam est Sacrificium propitiatorium, videlicet opus, quod mereatur aliis remissionem culpae et poenae aeternae, seu opus reconcilians Deum, et placans iram Dei pro aliis, et satisfactorium pro culpa et poena aeterna. Altera species est sacrificium εὐχαριστικὸν, quod non meretur remissionem peccatorum, aut reconciliationem, sed fit a reconciliatis, ut pro accepta remissione peccatorum, et pro aliis beneficiis Deo gratias agamus, seu gratiam referamus hac nostra obedientia. Haec distinctio satis clare probari potest ex

Epistola ad Hebraeos. Haec enim docet, tantum unum in mundo propitiatorium sacrificium fuisse. Relinquitur igitur, caetera omnia esse opera, in quibus reconciliati obedientiam declarare debuerint. Porro in has duas species, quas dixi, distribui possunt omnia Levitica sacrificia, tanquam in sua domicilia. Dicebantur enim quaedam ex lege propitiatoria sacrificia, propter significationem, seu siilitudinem, non quod mererentur remissionem peccatorum coram Deo, sed quia significabant futurum Christi sacrificium. Caeterum ibi merebantur remissionem peccatorum, in externa conservatione, hoc est, ne illi excluderentur expolitia Mosi. Dicebantur itaque Propitiatoria, pro peccato, pro delicto, Holocaustum. Illa vero erant εὐχαριστικὰ, Oblatio, Libatio, Retributiones, Primitiae, Decimae.

Sed revera unicum tantum in mundo fuit Propitiatorium sacrificium, videlicet passio seu mors Christi, ut docet Epistola ad Hebraeos: *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.* Et paulo post de voluntate Christi: *In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Christi semel* etc.

Nam ut Christus ipse suum sacrificium pro nobis applicat, cum pro nobis orat, Johannis 17.: *pro eis sanctifico me ipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate, non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Ecce haec sunt nostri Pontificis ac Sacerdotis verba, quibus se pro tota Ecclesia offert, ac pro ea orat, quae semper in conspectu et in animo habere debemus. Jesaias etiam interpretatur legem, ut sciamus, mortem Christi vere esse satisfactionem pro peccatis nostris, seu expiationem, non caeremonias legis. Quare inquit capite 53.: *Postquam dederit animam suam hostiam pro delictis, videbit semen longaevum* etc. quasi dicat: Alia hostia restat, quae vere tollet peccatum et mortem. Ergo istae usitatae caeremoniae non tollunt peccatum et mortem. Paulus hanc sententiam reddidit, cum inquit: *factus est maledictum.* Item: *De peccato damnavit peccatum*, id est, peccatum punivit et delevit per hostiam pro peccato. Ipsam enim hostiam Hebraei peccatum seu delictum vocant, sicut Latini *piaculum.* Teneamus igitur hoc, fuisse unicum tantum in mundo sacrificium propitiatorium. Nam illa, quae in lege dicebantur Propitiatoria, ut dixi, propter similitudinem sic vocabantur, ideoque abolita sunt, postquam Christus apparuit. Porro cum Evangelium ideo promissum sit, ut exhiberet veram propitiationem, necesse est, caeremonias Leviticas non fuisse veras propitiationes, quia cessaverunt revelato Evangelio.

De Eucharistico Sacrificio.

Nunc reliqua sunt sacrificia Eucharistica, quae vocantur sacrificia laudis, praedicatio Evangelii, fides, invocatio, gratiarum actio, confessio, afflictiones sanctorum, imo omnia bona opera sanctorum. Haec sacrificia non sunt satisfactiones pro facientibus, vel applicabiles pro aliis, ut mereantur eis ex opere operato remissionem peccatorum, seu reconciliationem. Itaque praeter unum sacrificium propitiatorium, scilicet mortem Christi, caetera sacrificia in novo Testamento tantum sunt εὐχαριστικά, sicut docet Petrus I. cap. 2.: ***Sacerdotium sanctum, ut offeratis hostias spirituales.*** Opponuntur autem hostiae spirituales non tantum pecudibus, sed etiam humanis operibus ex opere operato oblatis, hoc e., sine fide et bono motu cordis, quia ***spirituale*** significat motus Spiritus sancti in nobis. De his sacrificiis loquitur et Epistola ad Hebraeos cap. 13.: ***Per ipsum offeramus hostium laudis semper Deo.*** Et addit interpretationem: ***fructum labiorum confitentium nomini ejus,*** id est, invocationem, gratiarum actionem, confessionem, et similia. Haec valent non ex opere operato, sed propter fidem. Id monet particula: ***Per ipsum offeramus,*** hoc est, fide in Christum. Est autem insignis consolatio Christianae mentis, scire quod omnia bona opera, et omnes afflictiones, sint sacrificia, id est, opera Deo placentia, et quibus Deus sibi honorem haberi pronunciat.

Et de hoc genere sacrificiorum plurimae extant sententiae in Psalmis et Prophetis, ut Ps. 49.: ***Immola Deo sacrificium laudis. Invoca me in die tribulationis*** etc. Ps. 50.: ***Sacrificium Deo spiritus tribulatus*** etc. Secundo sciendum est, cultum in novo testamento spiritualem esse, hoc est, esse justitiam fidei et fructus fidei; quia novum testamentum affert justitiam et vitam spiritualem et aeternam, juxta illud: ***dabo legem meam in corda eorum.*** Ut Christus ait: ***Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate,*** hoc est, vero cordis affectu. Ideoque sunt abrogati Levitici cultus, quia debent succedere cultus spiritualis mentis, et horum fructus et signa.

Ex his sequitur, nullum esse sacrificium aut cultum novi Testamenti, qui ex opere operato mereatur facienti vel aliis remissionem peccatorum. Repugnat enim sententia: ***Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate*** etc. Imo Pharisaica persuasio est, quod aliquis cultus mereatur remissionem peccatorum ex opere operato. Cumque hac persuasione Judaei suos cultus cumularent, ut videlicet multa mererentur, gratiam, et reliqua beneficia, propter cumulata sacrificia, Prophetae acerrime reclamabant. Damnat hanc persuasionem Psalmus 49 (50), qui repudiatis victimis requirit invocationem: ***Nunquid manducabo,*** inquit, ***carnes***

taurorum? etc. Et Jesaiae 1.: *quo mihi multitudinem victimarum vestrarum?* Et Jeremiae 7.: *Non sum locutus cum Patribus vestris, et non praecepi eis de holocaustis et victimis.* Ac constat, legem praecipere de Sacrificiis. Verum Propheta damnat persuasionem de opere operato. Talia Sacrificia non requirit Deus. Prorsus in Ecclesia simili opinione cumulatae sunt Missae, quia sint sacrificia, quae Deo placeant ex opere operato, et mereantur facienti, et aliis remissionem peccatorum. Docuerunt enim, per Missam fieri applicationem sacrificii Christi, et quidem gratis, id est, non propter alienum opus.

Caeterum unius operis possunt esse plures fines. Coena Domini utimur tanquam Sacramento, quatenus est testimonium, quo erigitur fides. Denique haec ipsa fides cum externo opere, est quoddam sacrificium, quia Deus pronunciat hanc fidem, et talia exercitia in novo Testamento esse sacrificia laudis, et esse cultus. Ita haec ipsa obedientia spiritualis fit quoddam sacrificium, quo tribuitur Deo honos, quem requirit et approbat. Deinde cum hac fide necessario conjuncta est gratiarum actio pro illo summo beneficio, et nobis et universae Ecclesiae collato, unde et nomen est εὐχαριστίας. Praeterea idem opus et confessio est. Nam ostendimus, nos credere Evangelio, et invitamus nostro exemplo alios. Haec omnia sunt sacrificia εὐχαριστικά. Ideo veteres hanc caeremoniam appellarunt Sacrificium.

Quod autem disputant nonnulli de natura cujuslibet sacrificii esse, ut pro aliis appicetur, falsum est. Nam afflictiones nostrae sunt sacrificia, et tamen non sunt applicundae pro aliis, juxta illud: *Unusquisque mercedem accipiet juxta suum laborem.* Item: *probet unusquisque suum opus, et sic gloriam habebit in seipso.* Item: *Justus fide sua vivet,* Probat idem parabola de fatuis virginibus etc. Praeterea cum opera nostra sint cultus, qui debentur a nobis ipsis, sicut Paulus inquit: *Debitores sumus.* Item: *Vae mihi! si non evangelizo.* Deinde cum per sese sint insufficientia, et habeant opus fide, quae petit, ne imputetur nobis infirmitas nostra, qualis erit arrogantia, si talia opera docemus esse non solum pretia pro nobis, sed etiam pro aliis, cum dicat Christus: *cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus.* Item Ps. 49. Sacrificium vocat invocationem in tribulatione. Item, gratiarum actionem. Porro id opus, cum gratias agimus, non est opus, quod nos ipsi pro aliis applicare possumus, ut eis propter operis dignitatem prosit. Est igitur falsa persuasio, de natura cujuslibet sacrificii esse, ut applicetur pro aliis. Tantum enim Propitiatorium sacrificium Christi fuit applicandum pro aliis: Caetera sacrificia nostra, quae sunt εὐχαριστικά, ita prosunt facienti-

bus, sicut quodlibet proprium bonum opus facienti prodest, nec sunt applicanda, ut mereantur aliis remissionem peccatorum, etc.

Caeterum oratio pro aliis, aliter se habet, quam natura operum. Non enim offert Deo opus aliquod, quod sit pretium pro aliis, sed tantum cupit accipere a Deo. Promisit autem Deus, se daturum et nobis et aliis, pro quibus petimus. Haec facile discerni possunt. In oratione non opponimus, neque offerimus Deo nostrum aliquod opus ac pretium pro aliis, sed tantum accipere volumus a Deo, et quidem propter Mediatorem Christum, sicut scriptum est: *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Aliud est fide agere cum Deo, non propter aliquod opus; aliud est Deo opponere alicujus certi operis meritum, et quidem pro aliis. Quare applicatio operum nostrorum pro aliis, praesertim, pro remissione peccatorum, nequaquam concedenda est, quia Scriptum est: *Justus sua fide vivet.*

Praeterea de operibus illud sciendum est, sicut propter aliquorum peccata plectuntur alii, ita et paucorum justitia impetrat nulla bona aliis.

Utriusque sententiae multa sunt testimonia in scripturis, et exempla, ut Jerem. 49.: *Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, bibentes bibent.* De beneficiis publicis et privatis inquit Jesaias 33.: *Qui ambulat in justitia, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam et injurias, et excutit manus suas ab omni munere: qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem et claudit oculos suos, ne videat malum, iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas ejus, panis ei dabitur, aquae ejus non deficient; Regem in decore suo videbunt oculi ejus, et prolatos fines terrae.* Hic inter caetera praemia promittit publicum in statum tranquilliorem, id est, commune beneficium ad multos pertinens. Sunt et exempla. Propter peccatum Davidis plectebatur populus. Propter paucos justos voluit Deus parcere Sodomis. Propter Naaman benefecit Syriae. Discamus ergo poenas et praemia late patere, ut ad bene operandum excitemur.

Sed tamen in talibus locis haec duo meminisse oportet. Primum, quod hi loci non pertineant ad justificationem, hoc est, injustis non prosunt aliena opera sanctorum ad justificationem, sed justis impetrant multa communia bona, quia sumus membra unius corporis: Alternum est, quod non est nostrum applicare aliis nostra merita, quia haec esset fiducia quaedam nostri operis. Sed Deo debemus permittere, quae praemia communia vel peculiaria nobis daturus sit. Oratio autem applicatur pro aliis, quia

nititur non dignitate propria, sed gratuita Christi promissione. Ex his facile judicari potest, quod sit de applicatione sentiendum. Quod enim ad justificationem pertinet nulla est applicatio sine fide propria. Fides autem instrumentis utitur, verbo et Sacramentis, quae testantur, ad nos pertinere beneficium Christi, nec pendet hoc beneficium ex dignitate alieni operis humani. Haec satis sit de Missa verecunde dixisse.

DISSERTATIO III.

IN QUA

SINGULARITATES NONNULLAE EDITIONIS PRIMAE ET THEOLOGIAE MELANCHTHONIANAE BREVITER RECENSENTUR,

---

Retractationes in locis deprehensas τοις γνησιοις olim non uno nomine displicuisse, supra jam dictum est. *Matthias Flacius*, *Tilemannus Hesshusius*, *Nicolaus Selneccerus*, *Jacobus Andreae*, aliique ab initio magni Locorum laudatores, sententiam mutare et istud *Vocabularium ex quo* (ut Flacius in contumeliam vocare amabat) pessimum et perniciosissimum librum diffamare nulli dubitaverunt. Ipsa *Lutheri* testimonia et praeconia (quae in libro singulari: *Testimonia D. Martini Lutheri de socio laborum et periculorum suorum Ph. Melanchthone* etc. Gorlicii 1580. 4. et in aliis libris collecta sunt), enervare studuerunt, monentes, illa valere tantum de primis ac genuinis editionibus, non autem de mutatis, quas Lutherus, non publice quidem (ex amore pacis), sed tamen apud se et amicos fideles improbaverit. Quod quam falsum sit, jam ab auctore libri: *Endlicher Bericht der Theologen beyder Universitäten Leipzig u. Wittenberg.* 1570, 4. p. 18. satis probatum est et roboratum testimonio splendidissimo a Luthero a. 1545 (Opp. lat. Lutheri T. I. 1545. Praefat.) exhibito. Attulit quoque *Strobelius* (p. 213 seqq.) encomia ex *Colloquiis mensalibus Lutheri*, ubi tamen

de semet ipso et de aliis liberrime judicare et intimos animi sensus recludere solet.

Ipsi tamen Anti-Philippistarum duces judicii sui inconstantiam ipsa Melanchthonis inconstantia excusare annituntur. Graviter taxant, quod inde ab a. 1535 et apertius ab a. 1543 et sequentibus novum doctrinae genus introduxerit et a nativa Augustanae Confessionis sententia ad Crypto-Papismum Calvinismum defecerit; sed laudant commendantque primas ejus circa puram doctrinam curas. Ipse *Leonhardus Hutterus*, cujus Loci theologici ad normam Formulae Concordiae jussu Principum conscripti atque introducti in causa fuerunt, cur nostri loci negligerentur, graviter accusat *Peucerum*, scriptorum Melanchthonis editorem, quod Tomis Philippicis non priorem, sed posteriorem locorum editionem inseruerit. De hac autem ita judicat: „In *prima* hac editione vix quicquam occurrit, quod cum analogia fidei dissentiat, nisi unum illud excipias, quod tum temporis Philippus censuit, omnia simpliciter necessario evenire — — — — Caeterum probe observandum est, de his potissimum editionibus, quas jam notavimus, accipiendum esse egregium illud sive judicium, sive elogium, quod b. Lutherus noster locis communibus Philippi perhibuit — — — —. *Quod sane judicium Lutheri a.* 1525 *proditum.*“ Idem alio loco dicit: „Initio quidem a. 1521. 22. 23. 24 et 25. prodierunt Hypotyposes theol. Ph. Mel. Vitebergae, Argentorati, Basileae impressae, eam nobis loci hujus tractationem exhibentes, *quae ὀρθοδοξιαν omni ex parte resipit;* si unum illud excipias, quod tum statuit, divinam praedestinationem homini adimere omnem prorsus agendi libertatem, usque adeo, ut omnia necessario, nihil contingenter eveniat.“ Cf. *Herm. v. d. Hardt* Hist. litt. Reform. P. IV. p. 30.

His praemissis, de praecipuis articulis, in quibus Melanchthon vel a doctrina postea recepta

recessit, vel novam in tractando methodum et proprium τροπον παιδειας sequutus est, pro instituti nostri ratione breviter et summatim exponamus.

De libero arbitrio.

De duriore illa formula *de necessitate absoluta et praedestinatione divina*, et quo modo postea cautius leniusque proposuerit Noster, jam diximus. Sed adhuc monenda quaedam sunt de vera loci nostri, ex prima editione, interpretatione.

Constat, Lutherum in libro de servo arbitrio ad Desid. Erasmum. Viteb. 1525. et in aliis primorum annorum scriptis eadem docuisse, quae deinde idem mitigavit; ita quidem, ut in his verum Lutheri discipulum vel asseclam invenias. A verisimilitate igitur non abhorrere videtur, si *Joannem Calvinum* (qui in praefatione versioni Gallicae Locorum praemissa tot laudibus effert hoc opus) in sua de aeterna Dei praedestinatione doctrina, non solum *Augustinum* magistrum, sed etiam *Melanchthonem* atque *Lutherum* duces sequutum esse, dicamus. Ast profecto, praeter prima stamina primumque impulsum, nil invenire potuit apud utrumque et tota illa, quam exornavit, theoria suo debetur, quo conspicuus est, ingenio. Propugnavit autem eam acriter illo tempore, quo et Lutherus et Melanchthon ab ea recederent, vel potius eam ulterius prosequi et consequenter adstruere, ob summum, quod praeviderant, pietatis periculum, non auderent. Nec mirum, Calvinum suis temporibus ejusmodi dogmata effinxisse, quae postea a maxima parte eorum, qui scholae et ecclesiae ab ipso instauratae nomen dederunt, deserta sunt et oblivioni tradita: hoc tamen mirum aliquatenus videri posset, etiam nostris diebus hasce opiniones ab iis, qui (partium studium paene extinctum ultro revo-

cantes et ad novas pugnas provocantes) *pertinaces se Calvinistas* profitentur, retractari novisque exornari argutiis, nisi vel ex rerum novarum cupiditate, vel ex incitandi ingenia et exercendi consilio ac studio commode explicari posset.

Utcunque autem sit, hoc certe nunquam probari poterit, Melanchthonem hic caussae Calvini favere. Provocat enim ad *experientiam internam* et ad *conscientiam hominis*, qua doceatur, liberum nostrum arbitrium neutiquam sufficere ad efficiendam et perficiendam *justitiam internam s. christianam.* Necessitas igitur ubi est, nulla est externa, sed interna; nullumque imperium, nisi ex ipso animo nostro et natura nostra morali profectum. En igitur Philippum *purismi moralis* (ut dicunt) praeconem, qualem nulla Philosophorum optimorum schola respuere potest! Hunc itaque firmiter teneamus sensum, quem auctor in Confessione Augustana art. XVIII. et inprimis in ejus Apologia art. II. et VIII. tam egregie exposuit, quemque nec Formulae Concordiae auctores, Philippo tamen minime faventes, immutarunt, sed potius confirmarunt et contra praejudicia multorum egregie roborarunt. Unam alteramve formulam terere et premere, quam ipse postea omittendo revocavit, nec justum, nec aequm est.

Propositiones et definitiones, quae in editionibus tertiae aetatis occurrunt e. gr. *de facultate applicandi se ad gratiam; de tribus caussis bonae actionis concurrentibus*; et *de necessario discrimine approbationis et reprobationis* — in controversia *Synergistica* valde fuerunt exagitatae, ita tamen, ut aequi judices omnem rem meram λογομαχίαν declararent. Vid. *Salig* in Historie der Augsburg. Confession. T. III. p. 587 seqq. et *J. Ge. Walch's* Einleitung in die Religions-Streitigkeiten der evang. luth. Kirche. T. I. p. 60—68.

De peccato originali.

Hoc dogma, cum doctrina de libero arbitrio arctissimo vinculo conjunctum, in editione nostra ita exponit, ut ipsum Lutherum, non solum sententiae rigore, sed etiam formularum asperitate, longe superaret. Nam dicit p. 21.: „*si de suo cujusque peccato loquitur, cur pueri moriuntur* — — — — *certe originale.*" Idem virtutes Gentilium p. 22. non tam virtutum umbras, sed potius *aperta vitia* esse docet.

Hunc locum palmarium in editionibus post a. 1535. ita retractavit, ut multas Augustini, quem sequitur, propositiones rejiceret, et absoluti decreti scopulos cautissime evitaret. Quum tamen nihilominus Pelagianorum et Semipelagianorum errores damnaret, ob id gratiam *Lutheri* meruit, nec ullum extat vestigium, eum collegae sui mutatam sententiam ullo modo improbasse. Cf. S. V. *Planck* Geschichte der Entstehung, der Veränderungen und der Bildung des protestant. Lehrbegriffs. T. IV. p. 560 seqq.

De evangelio.

In hoc articulo, qui in controversia *Antinomistica* varie vexatus fuit, maxime displicuit, quod auctor postea „*evangelium praedicationem poenitentiae,*" definierit. Caute tamen et sapienter in Form. Concord. art. V. p. 591 — 93 et p. 709 seqq. ostenditur, quod et quo modo haec definitio sit retinenda ac defendenda.

In nostra editione inter singularia referenda sunt, quae p. 73 de *foenore* („in universum interdictum est foenus") et *de gladio ad defensionem non utendo* („Evangelium non jubet Christus armis defendi") traduntur. His quoque annumerari merentur, quae in *Consiliis* p. 50. 51. de *injuriis non*

vindicandis, et p. 53. de *paupertate evangelica et bonorum communione* suadet auctor, qui tamen postea, ne ab hominibus fanaticis male intellecta ad perversitatem socialem et politicam traherentur, emendando omnem praescidit praetextum. Exemplo esse potest, quod in edit. Viteb. 1595. p. 167 legitur: „Hoc testimonio (non furtum facies) refutentur deliria fanaticorum hominum, qui magno et pernicioso errore contendunt, in Evangelio tolli *rerum proprietatem.*" Ejusmodi monita etiam alibi passim addita sunt.

De justificatione et fide.

Hic articulus caeteris prolixior, quo fundamentum veritatis evangelicae bene firmatur, omnium tulit plausum. Attamen in nova tractatione hujus loci (quem de *justificatione et gratia* inscripsit) propositio: „*Disciplina externa est paedagogia ad Christum;*" et altera: „*Particula exclusiva non excludit caeteras virtutes, ne adsint in justificatione, sed adimit eis meritum*" — animadversionem των γνησιων effugere non potuit. Idem factum in articulo *de bonis operibus*, ubi *Majoristarum antesignanus* (quo nomine Philippum stigmatizabant) opinionibus papisticis nimium concedere videbatur. Ipsi tamen adversarii fassi sunt, eum ab *Amsdorfii* insania, qua bona opera *noxia* pronuntiavit, esse liberandum. Cf. *Salig's* Historie der Augsburg. Confession. T. III. p. 432 seqq.

De discrimine V. et N. T. et de abrogatione legis.

Inveniuntur in hoc loco nonnulla, quae pugnare videntur cum illis, quae in articulo de Evangelio asserta sunt. Huc spectant dicta p. 132: „Caeterum optarim etiam uti Christianos ea forma judiciorum, quam Moses prodidit" etc., et p. 135: „De formis

judiciorum sic sentio" etc. et p. 136: „Quanquam optarim, pro gentilibus et saepe stultis legibus Mosaicas recipi. Sumus enim oleae illi inserti. Et verbum Dei decebat praeferre humanis constitutionibus. *Nec hodie alius fere Romani illius juris usus est, quam in litigando, ut habeant unde se alant rabulae forenses!*" Quae postea ab ipso auctore melius composita, et in Formula Conc. art. VI. de tertio usu legis egregie adornata sunt.

De signis.

Egregie brevi hac disputatione veritatis evangelicae caussam adjuvari, nemo non videt. Recte dicit p. 141: „In usu signorum foedissime erratur — — sola enim fides justificat." Recte idem p. 142 addit: „Non justificant signa, ut Apostolus ait: Circumcisio nihil est. Ita baptismus nihil est; participatio mensae Domini nihil est, sed testes sunt καὶ σφραγίδες divinae voluntatis erga te, quibus conscientia tua certa reddatur, si de gratia, de benevolentia Dei erga te dubitet." Laudanda quoque expositio, qua p. 143 veram sacramenti notionem sistit.

Quum tamen vidisset Philippus, ejusmodi propositionibus nonnullos offendi, aliosque vocabulum *Signum* inique ferre, ex quo Carolostadius, Cinglius, Oecolampadius aliique *sacramento* se abdicerent, in editionibus repetitis mitigavit, novumque titulum: *de sacramentis* aliumque *de numero sacramentorum* substituit. Quod etiam in his non omnium votis satisfecerit, non adeo mirandum.

De poenitentia.

Arctissime poenitentiam cum baptismo, quem *sacramentum poenitentiae* (p. 149. coll. p. 145.) vocat, cohaerere, ostendit. Supra autem p. 143 docuerat: „duo esse signa Sacramentalia a Christo in

Evangelio instituta: baptismum et participationem mensae Domini." Consentit cum eo *Lutherus*, qui in Catechismo majori P. IV. p. 549 ed. Rechenberg. dicit: „Ex his jam clare vides, Baptismum aeque et virtute et significatione sua *tertium quoque Sacramentum* comprehendere, quo Poenitentiam appellare consueverunt, quae proprie nihil aliud est, quam baptismus, aut ejus exercitium." Constat autem, Lutherum in libro de captivitate Babylonica (quem laudat Noster p. 144.) *tribus* ritibus sacris nomen *sacramenti* tribuisse. Totidem et Noster in edit. 1535 artic. de Sacramentorum numero, admittit. Scribit enim: „Itaque si Sacramenta vocamus cerimonias seu ritus in Evangelio institutos et proprie pertinentes ad hanc praecipuam promissionem et Evangelii propriam, scilicet de remissione peccatorum, facile est dijudicare, quae sint sacramenta: *Baptismus*, *Coena Domini* et *Absolutio*. Nam hi ritus instituti sunt in Evangelio et usurpantur ad significandam hanc promissionem Evangelii propriam. Baptizamur enim, ut credamus nobis peccata condonata esse. Sic et Coena Domini et Absolutio admonent nos, ut credamus certo nobis remitti peccata." Haec autem iisdem fere verbis leguntur in Apologia Aug. Conf. art. VII. p. 200., quae a. 1530 conscripta est. In editionibus autem tertiae aetatis ita expressit: „Quum autem vocabulum sacramentum de cerimoniis intelligitur, institutis in praedicatione Christi, numerentur haec sacramenta: *baptismus*, *coena Domini*, *absolutio*: quae sunt externi ritus et sunt signa totius Evangelii; et quidem proprie sunt testimonia remissionis peccatorum seu reconciliationis, de qua praecipue dicitur in definitione usitata: Sacramentum est signum gratiae, id est, reconciliationis gratuitae, quae propter Christum donatur et in Evangelio praedicatur."

Placuit quoque Philippo in iisdem editionibus, *Ordinationem*, sive vocationem ad Ministerium Evangelii et publicam ejus vocationis approbationem *sacramenti* nomine ornare.

De privatis confessionibus.

Bene notandum est, hunc locum inter illum de poenitentia et de sacra coena sedem suam habere. Quod autem dicat (p. 155): „*Absolutio privata sic necessaria est, ut baptismus*," id multis displicuit, multisque displicebit. Sciendum tamen, etiam in Augustana Conf. art. XI. p. 12. art. abus. art. IV. p. 27. et Apolog. Aug. Conf. art. IV. p. 158 seqq. absolutionem et confessionem privatam tanquam rem necessariam et a participatione mensae Domini non separandam commendari.

De participatione mensae Domini.

In aprico est, auctorem brevissima hac explicatione evitare voluisse omnes distinctiones dogmaticas et discussiones eristicas. Deest illa ἀκρίβεια, qua in aliis rebus tam conspicuum se reddit. Egregie quidem p. 156. naturam symbolicam et effectum moralem sacramenti monstrat, sed περὶ τοῦ πῶς ne verbum quidem addit.

Quantum autem amicorum flagitationibus et temporum rationibus cesserit, novae, quas supra apposuimus, comparationis caussa, tractationes ejusdem materiae luculenter testantur. Sed ne sic quidem placuit, nec placere potuit. Adversarii ejus explicationem „*ambiguam* et *Calvinianorum receptaculum*" vocabant, et magna cum dolore atque indignatione ferebant, vocabulum *corporaliter*, ab ipsis electum, respui et *Sacramentarios* nec verbo, nec re, damnari. Quorum zelotypia etsi minime probanda, hoc tamen negari nequit, quod etiam *Gerhardus*, *Baumgartenius* aliique moderatiores Theo-

logi fatentur, doctrinam coetus Lutheranorum de s. coena ex Melanchthone neutiquam posse probari. Contradictionem apertam quidem cum his, quae Lutherus et Libri normales de hoc dogmate docuerunt, invenies nullam; sed aliud est contradicere, et aliud in omnibus consentire, et non solum ὁμοφωνιαν, sed etiam ὁμονοιαν doctrinae exprimere.

De articulis in editionibus secundae et tertiae aetatis recens adjectis non est, quod multum dicamus.

In loco: *De tribus personis divinitatis* edit. Viteb. 1595. 8. p. 27. de *Filio Dei* haec docentur: „Filius dicitur imago et λόγος. Est igitur imago cogitatione patris genita. Quod ut aliquo modo considerari possit, a nostra mente exempla capiamus. Voluit enim Deus in homine conspici vestigia sua, et si hominis natura retinuisset primam lucem, speculum esset divinae naturae minus obscurum; nunc in hac caligine tamen aliqua notari vestigia possunt. Mens humana cogitando mox pingit imaginem rei cogitatae. Sed nos non transfundimus nostram essentiam in illas imagines, suntque cogitationes illae subitae et evanescentes actiones. At pater aeternus sese intuens, gignit cogitationem sui, quae est imago ipsius, non evanescens, sed subsistens communicata ipsi essentia.

Haec igitur imago est secunda persona, et conveniunt appellationes. Dicitur λόγος, quia cogitatione generatur. Dicitur imago, quia cogitatio est imago rei cogitatae. Dicitur splendor gloriae, quod Graece significantius scriptum est ἀπαύγασμα, id est, ab alia luce splendor editus: sic filius est splendor a luce paterna editus: sicut in symbolo legitur *Lumen de lumine*. Item: *Effigies substantiae patris*, id est, imago non evanescens, sed subsistens communicata essentia.

Ut igitur in natura hominum, filium dicimus genitum de substantia patris, similem patri: ita secunda persona filius dicitur, quia de substantia patris natus est, est ejus imago."

Improbata est haec propositio, vel potius imago, de λόγῳ non solum a *Flacio* et *Wigando*, sed etiam ab aliis, quorum recensum dat *Jo. Henr. a Balthasar* in Progr. controversiam de quaestione per Philippi locos theol. resuscitata, an filius Dei cogitatione Patris sit genitus, ideoque verbum Dei dicatur? explicans. Gryphiswald. 1744. 4. Moderatiore tamen utitur judicio *Mart. Chemnitius* (Judicium de controversiis quibusdam, quae superiore tempore circa quosdam Aug. Confess. articulos motae et agitatae sunt. Viteb. 1594. 8. p. 18.), qui ostendit ejusmodi formulas apud Patres eccles. et apud ipsum Lutherum inveniri, atque addit: „Cum ergo haec non sint nova, nec quicquam habeant, dextre intellecta, incommodi, non recte faciunt illi, qui sine necessariis caussis has qualescunque imagines non tantum odiose exagitant, verum etiam annumerant flagitiosis et blasphemis opinionibus Saturnini, Basilidis et similium."

Dissertatio *de bonis operibus* (edit. 1595. p. 249 — 306.) tanta cum prolixitate, circumspectione et prudentia tractat hoc argumentum, ut locus classicus dici mereatur. Sed longe aliter de eo sentiebant Amsdorfius, Flacius, Wigandus, aliique hujus farraginis homines, quippe qui *Crypto-Papismum* et *Synergismum* abominandum vel invenerunt, vel invenisse simularunt. Tria, prae caeteris, haec taxarunt capita: „ut sciamus, virtutes et bonas actiones Deo valde placere, ornat eas Deus honorificis titulis — — Quid? quod bona opera etiam sacramenta sunt, hoc est, signa voluntatis Dei? — — Sciendum est etiam, praemia proposita esse bonis operibus, seu bona opera mereri prae-

mia corporalia et spiritualia." Quae quidem nemo mirabitur, ubi compertum habebit, tunc temporis sententiam: *Deus non curat opera!* et alteram: *bona opera sunt noxia!* publice fuisse propositam et defensam.

Denique ex loco: *De regno Christi* (edit. 1595. p. 480—86.) optime poterit demonstrari, quam longe remotus Noster fuerit ab exspectationibus et commentis nonnullorum Fanaticorum et Chiliastarum. Dicit enim: „Cum igitur Apostoli tantum habeant mandatum docendi, impium est sentire, quod doctores Evangelii debeant armis constituere nova quaedam imperia, sicut Judaei et Anabaptistae somniant, postremis temporibus regnum Dei in terris tale constituendum esse, in quo Sancti dominentur, et armis deleant omnes impios, nec in Ecclesia hypocritas ullos futuros esse. Atque hoc Judaicum delirium saepe in Ecclesiam irrepsit. Fuerunt enim et olim fanatici spiritus Chiliastae et Pepusiani; qui tale regnum Anabaptisticum somniarunt."

Non ausi quidem sunt *οἱ γνήσιοι* Philippum ob ejusmodi commonefactiones reprehendere, siquidem scirent, etiam Lutherum Münzeri furores, Anabaptistarum insaniam, et novorum Prophetarum temeritatem graviter castigasse; aegre tamen tulerunt, quod non hac aliisque occasionibus ad debachationem in *Antichristum* et *Regnum Papisticum* usus sit!

APPENDIX.

NOTULAE CRITICAE,

quibus varietas lectionis et tractationis ex editione Argentoratensi a. 1523. indicatur.

Editio, qua pro basi usi sumus, quamque cum nostra diligenter comparavimus, est Argentoratensis altera, quae titulum habet:

Loci communes, seu Hypotyposes theologicae Philippi Melanchthonis, recogniti ab Autore. Adjecta sunt Themata ejusdem Philippi de duplici Justitia: Regimineque Corporali et Spirituali. Praemittitur XI foliis: Tabula in Locos Ph. Mel. et cont. 96 fol. 8 min. In calce legitur: Argentorati apud Johannem Hervagium duodecimo Kalen. Decembris. Anno MDXXIII.

Exemplar nostrum nitidissimum continet quasdam adnotationes marginales exegetici et polemici argumenti, a manu *Ern. Sal. Cypriani*, e cujus Bibliotheca in peculium b. mei avi quondam transiit. Discrepat haec quidem editio neque in multis, neque in multo; attamen juvat videre, quid correxerit, quid addiderit, et quid omiserit auctor secundo post primam editionem anno.

Pag. 4. lin. 8. (nostrae edit.): ut intelligat Juventus. Argent. p. 1. col. 1. lin. 3. habet: *unde cognoscat juventus.*

P. 8. l. 13. 14.: Magistratus Episcopi. In Argent. una linea: Magistratus, Episcopi.

P. 11. lin. 1 et 2. sup.: „omnino commentariis proditum est.“ Argent.: *Quicquid omnino commentariorum extant.* Reliqua in hoc Loco multum sunt variata. Vid. Dissertat. II. et III.

P. 12. l. 1. sup.: „*declinare* hominem.“ In mentem veniebat, an non *delineare* sit legendum? Sed lectio expressa retinenda et sic explicanda videtur: hominem secundum varias partes (quasi dixeris casus) considerari. Argent. habet: „Sic mihi pinguissime *discerni* partes hominis posse videntur. Ceterum nomenclatura partium variat.“

Ibid. l. 3 et 5 infer.: *Regnorum.* Ita quoque Argent. Ex usu loquendi apud nos recepto *Regum* esset scribendum. Sed interdum libri Samuelis et Regum iuxta Graecorum *Βασιλέων* et *Βασιλειῶν*, quod etiam Hieronymus per: *Regnorum* expressit, ita inscribuntur. Cf. *Heideggeri* Enchirid. bibl. Ed. IV. Tigur. 1713. 8. p. 79.

P. 23. l. 14. sup.: „in paraeneticae philosophiae scriptoribus ne postremo quidem loco numerare conveniat.“ In Argent. ita: *inter paraeneticae philosophiae scriptores ne postremo quidem loco dignemur.*

P. 31. l. 6 sup. post: „rectae rationis“ verba: *id est, voluntatem posse velle, quidquid recta ratio, rectum consilium intellectus praescribit* — in Argent. desiderantur.

Ibid. l. 11. post: „aversaretur legem“ Argent. addit: *Quanquam nec recta ratio est, nisi quae Spiritu Dei illuminata est.*

P. 42. post III. loco verborum: „Primam — — principio monui“ — ed. Argent. p. 25 col. 1. ita exhibet: „Posteriores duas leges facile colligat argumentis humana ratio. Primam legem, quomodo colligere possit, non video, sic occaecata, post Adae lapsum. Videmus enim ingeniosissimos quos-

que in eo fuisse, ut nihil esse Deum sentirent. Id quod vel Plutarchus in philosophorum placitis, vel Cicero de divinatione testabitur. Proinde quantum intelligo nihil certi de Deo statuere mens humana per sese potest. Non percipit enim animalis homo ea, quae sunt Spiritus Dei. Certe de potentia et voluntate Dei judicare per sese ratio non potest. Ut inter naturae leges haec numeretur, aliorum esto judicium. Nam fide intelligi creationem Hebr. XI. scribitur."

P. 46. l. 16.: „Spiritualissimis." Argent.: *spiritualibus.*

P. 51. l. 25. post verba: „copiosius disputabitur" *additamentum* Argent. p. 30. col. 2. hoc habet duplex: „Paupertas Christiana non consulitur, sed exigitur praecepto. Est autem ea, non, nihil possidere, sed ita possidere, ut alienae rei procuratorem te agere sentias, non tuae Matth. V. Da omni petenti. Et Ephes. IV. Laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat, unde tribuat necessitatem patienti. Hoc vult in Evangelio Dominus, cum ait: Vade, vende omnia, quae possides et da pauperibus. Volebat illum sic esse pauperem Christus, ut largiretur. Nunc nos paupertatem vocamus, mendicitatem. Exigitur paupertas et labor parandae rei, non nostra, sed fratrum caussa.

Exigitur et obedientia, non ea tantum, qua singuli singulis honorem cedere debent, juxta Apostolum Rom. XII., sed et ea, quae magistratibus, parentibus et praeceptoribus debetur, cujusmodi fere est monastica illa. Stulte ergo finguut, se supra legem Dei consilia etiam implere."

P. 52—54. *De Monachorum votis.* Totum hunc locum Argentor. multimodo variatum sistit et pene totum retractatum.

P. 54. l. 13.: „Evangelicae litterae." Quae sequuntur in ed. Argent. p. 32. paulo aliter et in hunc modum sunt reficta: „Nam ad Evangelium pertinet

justitiam spiritus praedicare. De usu rerum externarum, et hujusmodi judiciis nihil statuit. Quanquam gladii jus adprobet."

P. 73. l. 6.: „Quid autem — — — jubentur diligere." Paulo immutata sonant in Argent. ita: „Quod de Chananaeis praeceptum est, ad omnes gentes pertinet, oppugnantes Israëlem. Nam huic populo praeceptum erat, armis legem tueri."

P. 88. l. 12 (inf.): „formatam" etc. Argent. p. 52 col. 2. omittit nonnulla et simpliciter addit: „*id est eam, quae sit etiam in impiis carentibus charitate.*"

P. 104. l. 9. 10. inf.: „Ad Galatas III. eam, quae est Genesis XII: in te benedicentur" etc. Melius haec, quam in ed. Argent. p. 62. col. 2. ubi ita: „*factas citat ad Galatas tertio. In te benedicentur*" etc.

P. 105. l. 1. inf.: bonam voluntatem." Argent. habet: *gratiam patris.*

P. III. l. 1. inf.: „fidei operibus." Argent.: *fidei fructibus.*

P. 116. l. 4 (sup.) post verba: „non suo merito fidit" — ed. Argent. p. 69 col. 2 addit sequentia:

„Quid autem, quod inter tria, fidem, spem et caritatem, maximam caritatem esse dicit? Primum, ut maxime donarem eum Pauli locum de amore Dei exponi debere, permitteremque amorem majorem esse fide, non statim consequeretur, non esse ex fide justitiam. Sed Paulum satis apparet fidem, spem et caritatem inter se penes fructus conferre. Nam ibi de justificatione non disserit. Amplior autem caritas est, et plus fructum fert caeteris. Nam fidei cum Deo res est, caritati cum proximo, cui per opera servitur."

P. 125. l. 11 sup.: „*Item de abrogatione legis.*" Haec verba in Argent. sunt omissa.

Totus vero locus, qui sequitur, valde discrepat a prima editione; quod autem, si prolixiorem disputationem repetere noluerimus, in singulis demonstrari non potest.